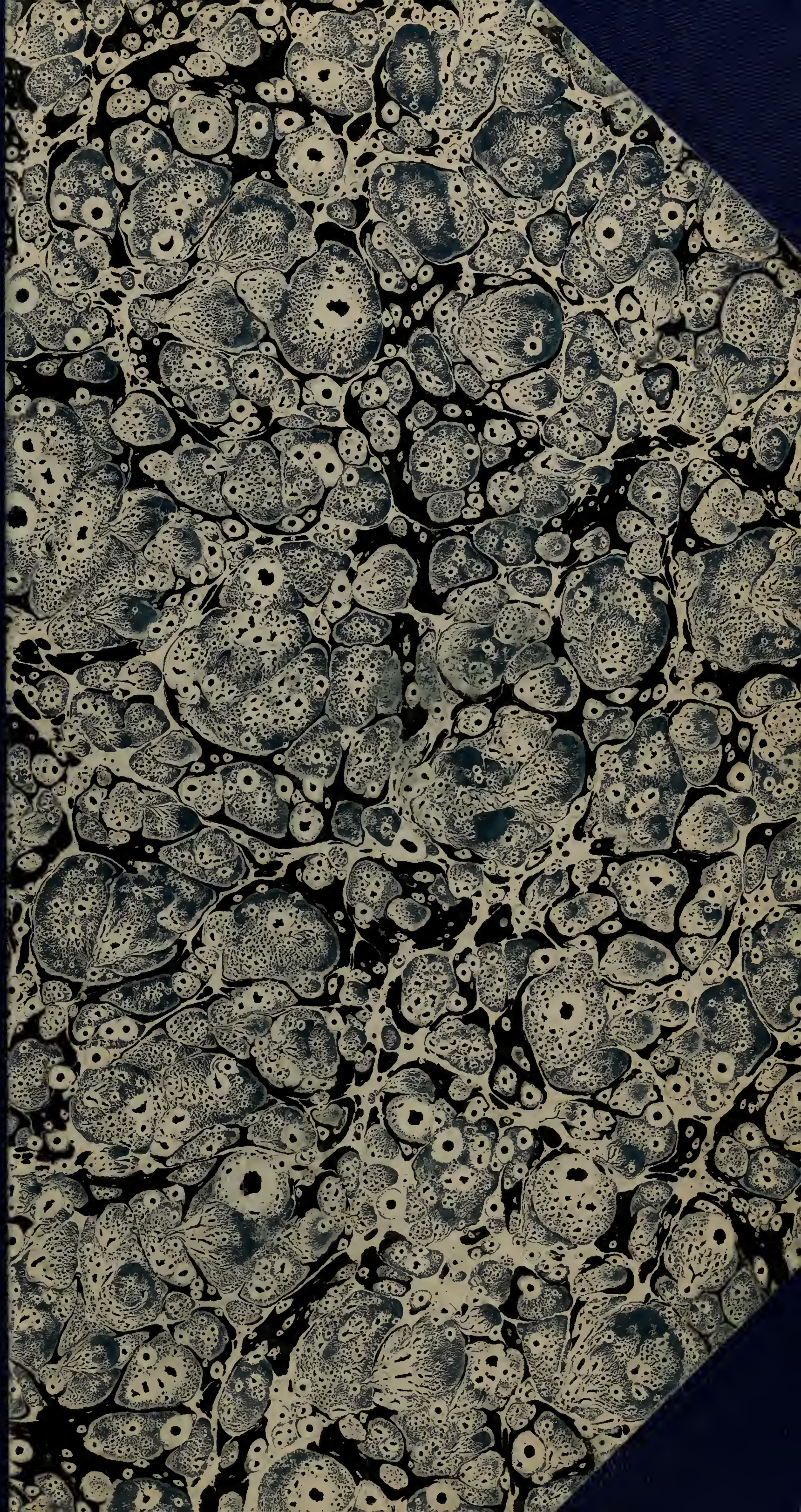
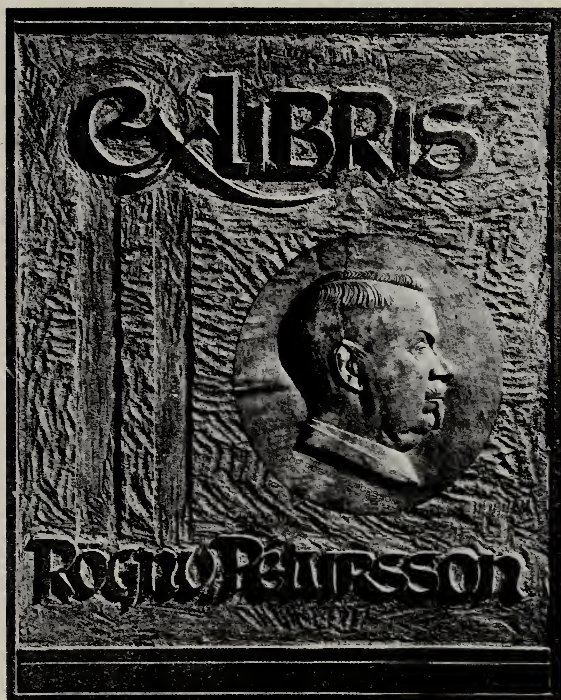

Gjöf frá frú Hólmfríði Pétursson
Winnipeg, Canada 1971

RIT

EFTIR

JÓNAS HALLGRÍMSSON.

IV.

RITGERÐIR, JARÐFRÆÐILEGAR OG LANDFRÆÐILEGAR, O. FL.

REYKJAVÍK.
ÚTGEFANDI: ÍSAFOLDARPRENTSMIÐJA H.F.

JÓNAS HALLGRÍMSSON:

RITGERÐIR,

JARÐFRÆÐILEGAR OG LAND-FRÆÐILEGAR, OG FLEIRA.

REYKJAVÍK.
ÚTGEFANDI: ÍSAFOLDARPRENTSMIÐJA H.F.

ÝMSAR JARÐFRÆÐILEGAR GREINAR, RITGERÐIR UM BRENNISTEINSNÁMA, ELDGOS OG LANDSKJÁLFTA.

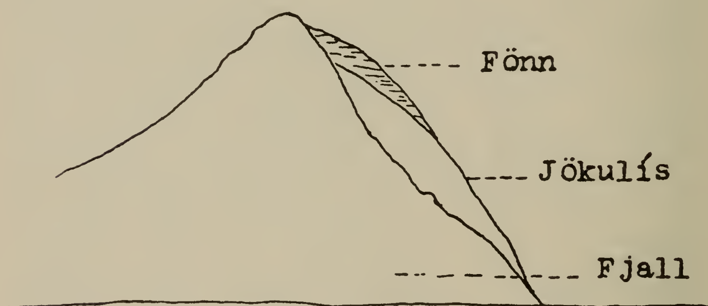
JARÐMYNDUN ÍSLANDS.

De ældste Bjergmasser paa Island er *Trapbjerge*, dannede af over hinanden liggende, mægtige Lag af Lava (med Mellemlag af Slagge), af hvilke det overliggende stedse er fremkommet af en eller flere *Spalter* igennem alle de underliggende. Trapbjergene, isolerte eller sammenhængende, indtager den største Del af det østlige, vestlige og nordlige Island, og har oprindelig været et eneste Hele, medens de laa dybt paa Havets Bund, hvor Lagenes parallelle og horisontale Aflejring hensætter deres Dannelsessted. Med et er hele Landet pludselig blevet hævet, næsten til dets nuværende Højde. De mangfoldige Kløfter, der i alle Retninger sloges under Hævningen, udvidedes ved Havets brydende Bølger, eller fra oven, ved Massen af det atmosfæriske Vand. Bugterne dannedes og Elve udskar Dalene og belagde deres Bund med det frugtbare Lava-Ler. I Tidens Løb ses den frodigste Vegetation at have beklædt Øen, men i den samme Tid ses ogsaa de vulkanske Kræfter at have modnet sig, og de brød nu frem under en anden Form. Lavamasserne strømmede ikke op af smalle Spalter, men af uhyre Kløfter i selve Dalbunden, hvor den ringeste Modstand var at overvinde. Kløftlavaen flød ikke som paa Havbunden over en horisontal Flade; den flød i frugtbare, dybe Dale, som den fyldte lige til Højden af de omgivende Fjældrygge, eller endog højere. Efterhaanden blev Øen igen paa denne Maade sammensmeltet til et Hele og dens herlige Vegetation forsvandt. Elementerne har siden den Tid ud-

hulet sig nye Dale og nye Fjorde (til Dels af samme Konfiguration som de ældre), men det nye Paalæg, Landet fik i de forhøjede Bjerge, nedtrykker Temperaturen og den organiske Kraft, og forstørrer kun de Ødelæggelser, Vulkanismen i dens Hendøen anretter nu og da. Saalænge Øen har haft sin nuværende Form, er Lavastrømmene kun fremkomne af *Kratere*. Under Opstigningen af disse høje Aabninger har Lavaen afkølet sig. Den formaar ikke længer at fylde Dalene, men den sniger sig som Aaer eller smaa Elve over Sletterne.

KENNINGAR UM JÖKLA.

(ÚR VASAKVERI).

Hvernig fönn verður að jökli.

Jöklarnir drekka misjafnt vatn í sig. (Mismunur á fönn og jökli. — Sólsíða, regn).

Fönn og ís geta ekki orðið hlýrri en 0°. Vatnið, sem sigur í fönnina, verður að frjósa undir eins og yfirflöturinn hættir að þiðna.

Jökulkuldinn á 25 f. (10 f.) er eftir Agassiz 0,33°.

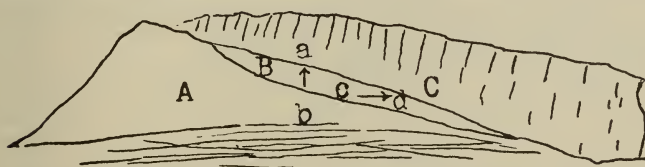
Afleiðingar af, að vatnið frýs í fönninni: Útvíkkun, — misjöfn. — Hvað mikið vatnið útvíkkar á að frjósa? (Agassiz).

Jökulbyggingin. — Marghliða, óreglulegir smámolar. — Loftholur. — Jafnstórir molar, ofarlega og neðarlega.

Jökullinn viðheldst af því vatni, sem frýs í honum. — Jökulbrestir, — flestir á nóttunni; þó líka á daginn. Vetrarbrestir.

Hvernig jöklarnir haldast við: Af snjó- og regnvatni, sem frýs í jöklinum. Jökull getur ekki myndazt, segir Charpentier, nema úr fönn, en úr því þarf hann ekki nema vatn. (Svelljökull getur líka myndazt úr vatni eintómu. J. H.).

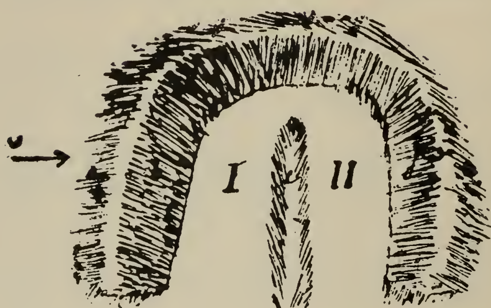
Jökulvöxturinn. — Vex þangað, sem fyrirstaðan [er] minnst: Undan brekkunni og í hæðina.

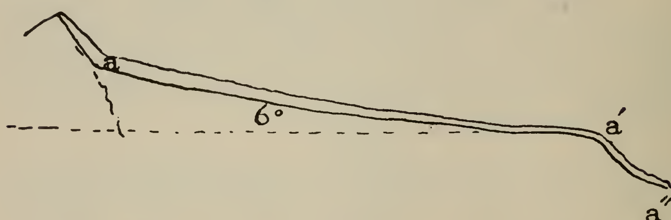
A. Fjalltindur. B. Jökull. C. Dalh[l]ið. ⟶ Stefna vaxtarins.

Jökullinn gengur fram og aftur. — Hverninn. — Röng orðatiltæki.

Hvernig jöklar ganga misjafnt fram.

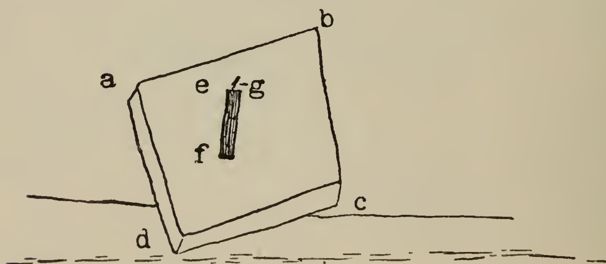

Fönnin að ofan getur ekki hrundið áfram stórum jökli á litlum halla.

Jöklarnir renna ekki fram af þunga sínum, heldur af því vatnið frýs í holum og rifum.

Dæmi með heita járnstöng á fleti:

a b c d = flötur. e f járnstöngin. g fyrirstaða.

OSSA FOSSILIA.

DET NYE FINDESTED FOR FOSSILE KNOKLER I ISLAND.

Langt inde paa Faxebugtens vestlige Kyst og uden for Myre-Syssel ligger en Ø, kaldet Hjörsey, et kort Stykke fra det faste Land, og øjensynligt af samme geologiske Karakter, saaledes, at den maa betragtes som et afrevet Stykke, og Sundet mellem Øen og det faste Land at være et Gennembrud. Øen, saavel som hele det ovenfor liggende Lavland, er Moseland, gennemsat af enkelte Klippekamme, der uden Tvivl tilhører den yngre Kløftperiode. Dens Størrelse kan for Tiden ikke nærmere angives end at der er Land nok for en anselig Bondegaard. Paa Øens sydvestlige Kant gaar en Vig ind mellem tvende Klippekamme, der vist nok er Gangfyldninger, og Vigens Bredde angives til circa 30 Favne. Stranden hælder svagt, og er foroven bedækket af den sædvanlige Havstok, bestaaende af løse Sten og Grus, medens Landet ovenfor er en Tørvemose. Ned imod Søen ved Ebbetid bliver igen b[l]ottet et Tørvelag, saaledes at der er neppe nogen Tvivl om, at det er Mosetørven selv, der strækker sig hen under Havstokken og ved en partiel Sænkning er kommen dybt under Havets Niveau. Ved største Ebbe, 17 Fod under Flodstanden, kan man i denne Tørvemasse opgrave en Mængde Knogler af Slægten *trichechus* (rostungur). Af disse har jeg erholdt de første Prøver, som er nedsendte til det kongelige zoologiske Museum i København, og Duplikater overladte Købmand Siemsen til Forhandling. Disse Fossilier er de første af det Slags, som hidtil er fundne i Island, naar jeg undtager et Hofteben og et lidet Stykke Ribben, rimeligvis af en *ceta,* som er fundet i Hall-

bjarnarstaðakambur og overladt til de franske Rejsende af Faktor Baag[ö]e.

DE ISLANDSKE SVOVLLEJER.

Det er kun i to Egne af Island, at de Steder findes, hvor Svovl nu for Tiden regenereres, og disse Egne ligger diametrisk modsatte paa Sydvest- og Nordøst-Kanterne af Landet, i den vestlige Rand af det vulkanske Bælte, som gennemskærer Landet i hele dets Udstrækning fra Sv. til Nø. Det er Tufegne, hyppigt gennembrudte af Vulkaner, hvoraf flere har brændt og udgydt mægtige Lavastrømme siden Landets Bebyggelse. Dog forekommer Svovlet sjælden, og aldrig af Betydenhed — kun med een Undtagelse — i selve Kraterne, men for det meste i Kløfter og Skrænter paa maadelig høje Tuftbanker i de vulkanske Krateres Nærhed.

Et saadant Sted, hvor Svovl findes, kaldes i Landets Sprog *brennisteinsnámur* (Mk.; Flt. — námar); vi vil kalde det *Svovlleje,* som mere passende end det tidligere *Svovlmine,* da Ordet Mine her vil give et urigtigt Begreb om Svovlets Forekomst; Svovlets oprindelige Dannelse foregaar nemlig stedse i den øverste Jordskorpe, og her maa det i Regelen søges, hvorimod det aldrig vil blive fundet paa disse Steder ved at anlægge en Mine i nogen betydelig Dybde, som siden vil blive nærmere udviklet.

Nordlandets Svovllejer er de vigtigste; de ligger alle i *Mývatnsegnen* og deles i fire Partier:

1. *Reykjahlíðar-* eller *Hlíðar-námar,*
2. *Kröflunámar,*
3. *Fremri-námar* og
4. *Þeistareykjanámar.*

Þeistareykjanámar tilhører Múlakirke; de 3 øvrige er kongelig Ejendom.

Sydlandets Svovllejer ligger alle i den Bjergstrækning, som begynder sønden for Mosfellsheiðen i sit højeste Punkt, *Hengill* eller Henglafjöll, og løber, stedse aftagende, i en Bue helt ud paa Landets sydvestlige Pynt, Reykjaneset. Vel findes der i det hele 3 forskellige Partier, men to af dem er meget ubetydelige, og det tredje, som kaldes *Krýsuvíkurnámar,* kan med Hensyn til Svovlets Mængde ikke maale sig med noget af de 4 Partier i Mývatnsegnen.

Før end vi omtaler Svovlets Dannelse og Forekomst, dets geognostiske Forhold og økonomiske Betydning, vil vi forudskikke en kort topografisk Beskrivelse af Svovlegnene og udkaste en Skildring af de islandske Svovllejers almindelige Fysiognomi, forat Læseren kan blive sat i Stand til at danne sig et nogenlunde rigtigt Billede af de Ejendommeligheder, som disse Steders ydre Udseende frembyder.

Hlíðarnámar.

Mývatnsegnen ligger paa en Højslette i henved 6 Mils Afstand fra Søen. Det har en Gang været en Strækning af blottet Tuf, gennemsat paa mange Steder af nyere Kløftlavakamme, som i Tidens Længde er nedfaldne og forstyrrede, og har afgivet en Mængde større og mindre Blokke, som Vandet siden har ført omkring og afrullet, saaledes at de nu for en stor Del dækker de lavere Steder i Tuffen som et tyndt Rullestenslag; enkelte større og mindre Tuf-fjælde hæver sig op over dette Stenhav, som aldeles har Karakteren af de øde Højsletter midt inde i Landet. Dette gælder mest om den 2½ Mil brede, øde Egn, Mývatnssandur, som adskiller Mývatnssveiten mod Nordvest fra de nedenfor liggende Herreder. Sønden og østen for Søen bedækkes denne Formation af ældre

og nyere Lavastrækninger, som hist og her fremviser forskelligt dannede Kratere, dels som uformelige Kløfter og Svælg i Lavaen, dels som de ellers sædvanlige Opdyngningskratere, bestaaende af rødlige Slagger, Pimpsten og Grus, og endelig nogle af mørkegraa Farve, udelukkende bestaaende af Tufgrus og Sand, hvoriblandt Hverfell især udmærker sig, — et virkelig skønt og overmaade regelmæssigt, stort Opdyngningskrater med ligehøj Vold og et lille, konisk Bjerg — Askekeglen — paa Bunden af den dybe Tragt. Disse Lavastrømme vrimler af Huler og dybe Kløfter (gjár), hvoriblandt een især udmærker sig, den saakaldte Grjótagjá, sem løber mod Nordøst i en Strækning af mere end 5 Mil helt ned til *Kelduhverfet*. Paa Søens vestlige og sydvestlige Side er et vidt udstrakt Hedeland, og der er det især, saavel som paa Nordsiden, optil den ny Lavastrøm, at nogle ret smukke Græsmarker findes nærmest ved Søen. Udsigten mod Syd begrænses i 2 à 3 Miles Afstand af en mørk, ufrugtbar Bjergkæde.

I mellem disse Omgivelser ligger Mývatn, en af de største Indsøer i Island, omtrent 3½ Mil i Omkreds, i en rundagtig Dal eller Indsænkning, som kun aabner sig mod de lavere Egne paa et Sted mod Nordvest, hvor Laxaaen har sit Udløb. I Søen selv er mange store og smaa Øer eller Holme, hvoraf Flertallet viser den Ejendommelighed, at midt paa dem staar een eller flere runde koniske Høje, med en tragtformig Fordybning i Toppen. Disse Høje kaldes Hverhólar og er alle gamle Kratere, som viser at Ilden lige saa vel har raset paa Søens Bund som i dens Omgivelser. Disse Øer er imidlertid for det meste bevoksede med Græs, Angelik og Pilekrat, og ligesom skabte for Beboerne af Søens østlige Kyst, som saa at sige aldeles savner Eng, og selv Gaardenes Hjemmemarker er møjsommelig anlagte ovenpaa den knudrede Lava ved Søbredden. Længere

oppe frembyder disse Strækninger, baade de gamle og de nye, et vildt og trist Udseende; den ny Lava er ganske sort og man kan neppe sige, at Vegetationen der er begyndt igen efter mere end 100 Aars Forløb; den gamle Lava derimod er vel paa sine Steder bevokset med noget Græs og Smaakrat, men Mosset er dog aldeles fremherskende og giver den et ensformigt, graalighvidt og sørgeligt Udseende. Forat komme til *Reykjahliðs* Svovllejer, som ligger østen for Søen i een Mils Afstand, skal man rejse over en Arm af Lavaen med Udsigt til Svovlfjældet, og har altsaa forberedt sig paa det Indtryk, som Svovllejerne gør, naar man befinder sig i deres umiddelbare Nærhed. I Afstand ser Svovlfjældet næsten hvidt ud, omtrent som en blottet Kalkbakke, og denne Hovedfarve afbrydes kun af nogle mørkere Partier, der falder i det rødlige og blaalige, og endelig af enkelte sorte Klippetinder, som hæver sig betydeligt over det egentlige Svovlfjæld. Utallige Røgstøtter stiger op af Fjældet og tilkendegiver den Virksomhed af opstigende hede Dampe, som betinger Svovlets Frembringelse. Den Bjergryg, hvori Svovllejerne befinder sig, ligger fra Nord til Syd i en Strækning af stive to Mil og gaar ud fra den vestlige Del af det Underfjæld, hvorpaa Krafla-Vulkanen staar; den er omtrent ¼ Mil bred og har oprindelig bestaaet af schichtet Tuf, gennemsat af nyere Kløftlavagange, men disse Masser er nu blevne mærkeligen forandrede paa den Strækning, som Svovlpartiet indtager, og som siden vil blive nærmere forklaret. Svovlpartiet selv optager omtrent ¼ Mil af Bjergryggens Længde og udgør saaledes en Strækning af ca. $^1/_{16}$ □ Mil, som for største Delen er aldeles omdannet. Vel er den mindste Del af dette Parti virkelige Svovllejer, men ikke desto mindre er de her af noget større Udstrækning, end paa noget andet Sted i Island. Svovlfjældet deles ved en Kløft i det søndre og nordre Fjæld, hvoraf det

førstnævnte er det rigeste paa Svovl. Henchel har leveret et Kort over dette Parti, som findes i Olavius's Rejse, 2. D., ved Pag. 700, som endskønt det er langt fra at være nøjagtigt, dog kan give et nogenlunde rigtigt Begreb om Fordelingen af Svovllejerne. Imidlertid kan man se, at mange Forandringer er her foregaaede siden den Tid (1775), i det nogle Svovllejer, som Henchel angiver for kolde, nu igen er varme, skønt ikke meget levende, andre derimod aldeles forsvundne, og mange nye hede fremkomne. Er man kommen til Svovlfjældet, kan man gerne ride derop med nogen Forsigtighed, men saa maa Hestene bindes paa Fjældet og kan hverken faa Græs eller Vand; drikkeligt Vand mangler overhovedet ved alle Svovllejer, og i Fremri-námar f. Eks. er ikke en Draabe Vand at erholde i flere Miles Afstand rundt omkring.

Et varmt, eller som det ogsaa kaldes, levende Svovlleje, det er et saadant Sted, hvor Svovlet regenereres, ser i Regelen saaledes ud: En meget flad og lav Kuppel af forskellig Diameter hæver sig over Overfladen; den er beklædt med en tynd, hvidlig eller grønlig Kruste, og i Midten af Kuppelen findes som oftest et lidet Hul, som ryger i koldt og fugtigt Vejr og udlader en Strøm af varm Damp; en Svag Afsætning af Svovl plejer at omgive Hullets Rand; ellers stiger ingen Røg opaf Kuppelen og ikke ret mange varme Dunster, med mindre den er brusten og har slaaet Revner, som rigtignok ofte er Tilfældet. Træder man paa en saadan Kuppel, knager den under Foden med en ejendommelig, knistrende Lyd, som efter sin Beskaffenhed tilkendegiver Svovlets større eller mindre Mængde. Næst under denne hvidlige eller grønligblaa Skorpe kommer umiddelbart Svovlet. Er det modent, saa er dets Overflade ligesom smeltet sammen til en eneste kompakt Plade af rent Svovl og af forskellig Tykkelse, som dog ikke, endog i de bedste

Svovllejer plejer at overstige 2 til 3 Tommer, og højst sjælden bliver 1/4 Al. tyk eller derover. Underfladen af denne sammensmeltede Svolvplade er krystallinsk og besat med smaa, men godt uddannede, Svovlkrystaller; det føromtalte Hul for Udladelsen af Dampene findes paa Midten af Pladen, og under den er et mere eller mindre mægtigt Lag af Melsvovl eller de saakaldte Svovlblomster, det er en Ansamling af meget smaa, løse, krystallinske Korn, som i og for sig er meget rene, medens de ligger i Leje, men maa optages med største Varsomhed, for ikke at blive altfor meget mængede med fremmede Dele fra det underliggende Lag, som de umiddelbart dækker og som bestaar af en meget løs gipsrig, lergul Jord, hvis Mægtighed afveksler fra nogle Tommer til 1/2 Alen og derover. Gaar man dybere, kommer et hvidt Lerlag, som efterhaanden gaar over i det blaalige; det er ogsaa af forskellig Mægtighed, fra 1 til 6 Fod og derover, og undertiden kan det næsten aldeles mangle. Dernæst kommer et blaat Lerlag, som uafbrudt vedbliver ned til Klippegrunden, der ved mangfoldige Boringsforsøg, anstillede paa Reykjahlíðs Svovlfjæld, aldrig er funden at ligge dybere under Overfladen end 20 Fod og ofte ikke det halve. Det hvide Lerlag er som oftest saa gennemblødt, at man næsten kan trykke Boret ned igennem det uden at dreje det omkring, hvorimod det blaa Lag bliver desto haardere jo længere man kommer ned og gaar endelig fra Grus og Brokker over til den haarde Klippe. Varmen i et godt levende Svovlleje er allerede saa stærk i Svovllaget, at man neppe kan røre ved det med bare Hænder førend det afkøles, og tiltager bestandig i Dybden, saaledes at naar man trækker Boret op af et 16 til 20 Fod dybt Hul, er Jernet brændende hedt, og rækker man Fingeren henover Mundingen af Boringshullet, er det som om man havde stukket den i et brændende Lys. — For det meste staar flere saa-

danne Svovlkupler sammen og kan under heldige Forhold indtage betydelige Strækninger, som oftest i Fordybninger mellem tvende Sidehøje eller paa en indhvælvet Skraaning, og giver da rigt Udbytte. — En anden Form af levende Svovllejer er den, hvor ingen saadanne Kupler ses paa Overfladen, fordi intet sammensmeltet Svovldække har dannet sig; de plejer at være dækkede af et mere eller mindre tykt Lag af en meget fin og let, papirhvid Jord med blaaligt Anstrøg, men ofte er dog ikke en Gang dette Kendetegn synligt, idet et Grusdække af Sand, Ler og Gipsstumper har lagt sig derover. Svovlet paa disse Steder er meget rent og smukt Melsvovl og Laget ofte rigt. Det er ikke saa varmt som i Kuplerne. De underliggende Lag er ellers de samme som ved det forrige Slags. — Endnu forekommer mange blaalige Kupler og hele Flader af blaaligmørk Farve, som ogsaa har ansat en svag Skorpe og ryger stærkt op i gennem Sprækker og Lufthuller; men under Skorpen er intet Svovllag afsat og man bemærker blot et let Anstrøg af Svovl omkring Randen af Aabningerne. Søger man med Boret paa saadanne Steder, finder man alene det blaa Ler i dyndblød Tilstand og gloende hedt. Man tør ikke uden største Varsomhed træde ud paa en saadan Skorpe, thi den brister let og man vilde synke i Pølen og omkomme. Hvor Heden i Grunden er endnu større og Dampene trænger op med mere Voldsomhed, danner sig hyppigt kogende Dyndpøle *(leirhverir),* som bobler og syder med en vællingagtig, blaaligmørk eller brunlig Masse af meget uhyggeligt Udseende. Er denne Masse ikke altfor tyk, er disse kogende Pøle ofte virkelige Springkilder, som kaster sit stygge Indhold temmelig højt til Vejrs og har dannet en ophøjet Rand omkring sin Aabning af det udkastede Dynd. To eller tre saadanne findes oppe paa Reykjahlíðs Svovlfjæld, stygge og urolige nok, men er dog kun lidet at regne imod en Række af samme Slags Dyndpøle, som ligger der

lige nedenfor paa Sletten, langs med Svovlfjældets østlige Rand; de er omtrent 10 eller 12, store og smaa, og en af dem, den nordligste, er især frygtelig; den har en betydelig ophøjet Rand omkring sin Aabning, som har en Vidde af omtrent 20 Fod i Gennemsnit; med et Mellemrum af 2 à 3 Minutter kaster den en Mængde af sortagtigt, vællingtykt Dynd til 10 Fods Højde og derover, hvoraf det meste vel falder igen ned i Hveren og paa Randen omkring dens Aabning, men ikke desto mindre er det dog farligt at staa nærved den imedens den driver sit Spil, som varer omtrent 5 Minutter ad Gangen, thi Dyndsøjlen hæver sig tungt og dovent og pruster skæve og usikkre Straaler til alle Sider. En forfærdelig Mængde Damp ledsager disse Udbrud og gør Opholdet i Nærheden næsten uudholdeligt ved den kvælende Stank af Svovlbrint, som fylder Atmosfæren. — Hvor Vandet samles renere, som ofte er Tilfældet i Svovlegne i smalle og dybe Kløfter paa Bjergskrænten og som just her er Tilfældet paa Reykjahlíðs Svovlfjælds Østside, der koger og bruser det i Grunden med rasende Heftighed og udsender uafladelig en stor Mængde Vanddampe og Svovlbrint, og lignende Dampudvikling foregaar under forskellige Grader i Svovlpartiets hele Udstrækning. Dette ser man tydeligst paa de Dage, som med Hensyn til Atmosfærens Beskaffenhed er gunstige for Dampenes Fortætning; man ser da hele Svovlpartiets Overflade ryge og Fjældet staar indhyllet i Taage. Paa klare, varme Dage ser man derimod næsten ingen Røg, men Dampenes Udvikling er derfor ikke mindre og Opholdet i Svovlpartiet ikke mindre besværligt, thi Svovlbrinten er stedse lige ufordragelig, saavel for Øjne som Aandedræt, hvortil kommer den ved Atmosfærens varmere Temperatur endnu mere utaalelige Hede, som uafladelig strømmer op fra den brændende Grund. — I saadanne varme og tørre Dage, især naar Solen skinner klart, bedække sig snart alle

varme Partier paa Overfladen med en hvid Efflorescens, hvis Farve dog almindelig falder i det gule og undertiden ogsaa i det grønlige; denne Efflorescens afsætter sig som smaa, flade Kopper eller Champignoner med opadbøjet Rand og af 1 à 3 Liniers Gennemsnit. De lejrer sig meget hurtig ved Siden [af] og ovenpaa hinanden og danner snart et sammenhængende Lag, som med Lethed kan borttages med en Skrabe og samles i betydelig Mængde. Dette saakaldte *„hverasalt“* er en ejendommelig Forbindelse, som nærmere vil blive omtalt i Forening med de andre Mineralie-Arter, som dannes i Svovlegnene. Det Udseende, som et Svovlparti maa have efter den ovenfor givne Skildring, modificeres ikke lidet ved større og mindre Partier hist og her, hvis Overflade bestaar af et Lag af dunkelrødt Ler. Dette røde Lerlag har meget forskellig Mægtighed og bliver gerne 3—6 Fod tykt. Det dækker aldrig noget Svovllag, men hviler umiddelbart paa det hvide og blaa Ler, som for det meste har beholdt noget af Varmen, skønt ikke i saa høj Grad som de egentlige Svovllejer. Er det røde Lerlag kun tyndt, finder man ofte under det, især paa de bratte Skrænter, et Lag af yderst fin, snehvid, haarformig Gipsjord, hvorunder da altid følger det gule Lag fra Svovllejerne og siden de hvide og blaa Lerlag. Endnu maa erindres de hyppige og ofte mægtige Gipsstokke, som i vertikale eller skæve Retninger gennemsætter Svovlpartiernes Grund. Disse Gipsstokke giver en slaaende klar Anskuelse af hvor megen Tendens Svovlfjældene har til at planere sig, og hvor hurtigt navnlig Reykjahlíðs Svovlfjæld aftager i Højde; thi skønt Gipset er meget blødt og lidet sammenhængende Mineral, som snart falder hen ved at være udsat for Atmosfæriliernes Indvirkning, saa er det dog almindeligt der at finde, at Gipsstokkene rækker fra 1 til 5 Fod over den dem omgivende Grund. Vinden virker her mest, i det de i Forvejen til Støv og Ler opløste Bjergarter, som

danner Fjældet, hentørres let paa Overfladen og føres uafladelig bort til lavere Steder ved hvert Vindpust. — Denne Omstændighed foraarsager endvidere, at meget Svovl, som ellers kunde benyttes med største Fordel, ligger skjult for Graverne og kan kun med Held opsøges af Mænd, som er fortrolige med Svovldannelsen og alle den betingende Omstændigheder. Dette Svovl findes i de saakaldte *døde* eller kolde Svovllejer (kaldir námar), hvor Varmen er ophørt at føre svovlede Dampe til Overfladen, paa saadanne Steder, som før har været levende Svovllejer. Har det sidst afsatte Svovl ikke allerede en Gang før været borttaget, vil man der være sikker paa at træffe det bedste og rigeste Svovl-Forraad, som noget Svovlleje kan levere; Svovlet er der fuldkornmen uddannet, en sammensmeltet Svovlplade *(hella)* er altid til Stede øverst og under den et rigt Lag af Melsvovl, som man kan optage næsten rent, da det her baade i sig selv skiller sig lettere fra det underliggende Jordlag og Graveren især meget bedre kan skelne, hvad der er rent Svovl og hvad mere eller mindre blandet med fremmede Dele, hvilket næsten er umuligt i varme Svovllejer, endog for den mest øvede Svovlgraver, helst i lyse og klare Dage, hvorfor man ogsaa, naar solklart Vejr indtræffer, graver Svovlet mest om Natten. — Disse kolde Svovllejer er alle begravne i Ler og Grus, som Vinden har ført hen over dem, imedens de varme, kuppeldannede Svovllejer stedse holder dem synlige saa længe de er i Virksomhed, i det de ligesom skyder det Grus af sig, som maatte være fløjet hen over dem, og træder med sin Kuppel frem af Overfladen. — Endelig forekommer Svovlet i Hlíðarnámar under en særegen Form, som Svovlnyrer eller Svovlboller, bestaaende af kornet krystallinsk Svovl, sammenkittet og bemænget med en hvidagtig, fin, noget fedtet Masse, som har vist sig at være Kiselhydrat. Disse Svovlboller findes løse og uregelmæssig fordelte i Leret i

de kolde Lejer, men synes kun at forekomme sparsomt, hvilket dog ikke kan paastaas med Bestemthed, da det er aldeles tilfældigt, om de blottes ved Atmosfæriliernes Indvirkning og saaledes bliver opdagede. Dette er imidlertid saa meget større Skade, som de baade indeholder et godt Handelsprodukt og opnaar derhos en betydelig Størrelse, ja maa endog paa sine Steder danne Stokke, da Levningerne af en saadan, opblæst og forvitret, er fundne paa det saakaldte Norðurfjall, hvor Svovlbollerne ogsaa hidtil alene vides at forekomme.

Krøflunámar.

Vil man fra Reykjahlíð besøge Kraflas Svovllejer, saa gaar man først ad den sædvanlige Vej til Námafjældet og derfra videre i gennem det saakaldte Námaskarð, en Tværkløft i Námafjældet, straks norden for det Sted, hvor Svovldannelsen paa dette Sted ophører. Til venstre, eller mod Nordøst, aabner sig nu en lille Dal, hvis Bund for det meste er opfyldt med Lava. Fortsættelsen af Námafjældet begrænser her denne Dal mod Vesten, og den smukke Bjergskrænt er bevokset med Birke- og Pile-krat. Længere inde i Dalen, ved dens Østside, ligger et Sel eller Sæterhus fra Reykjahlíð, som har forskaffet Dalen Navn af Seldalur, og forbi Selet løber en Bæk, som dog ofte tørres ud og er det eneste rindende Vand, som her forekommer i Nærheden. En rygende Høj kort derfra frembringer noget Svovl, og dette varme Parti kaldes Selhitur. Straks oven for Selet begynder de Højder eller Underfjælde, paa hvilke Krafla og Hrafntinnuhryggur staar, og som kaldes Sandabotnafjall. Her er det bekvemmest straks at stige op, hvis man vil komme til Krafla selv; man gaar da lige op til Hrafntinnuhryggur og beholder den paa sin højre Side, imedens man igennem et meget bekvemt Pas gaar videre østen om *Krafla,* og kan paa denne Maade

komme næsten rundt om Bjerget, uden at udsætte sig for den Besværlighed og Fare at maatte gaa over en dyb og fæl Kløft, eller Rende, der løber sønden om Krafla og videre mod Sydvest ud fra Bjergets Fod. Det er især i denne Kløft, at Svovllejerne findes; men forat komme til dem, maa man, især hvis Hensigten er at tage Svovl, vælge en anden Vej og gaa op fra Seldalen mod Nord og nærme sig Svovllejerne fra den vestlige Side. Her bestaar Terrainet af flade og kuplede Høje, bestaaende af Ler, Grus og Sand, hvor Hestene synker dybt i, da denne Jordbund er meget løs, som alle vulkanske Udkastninger.

Paa disse Høje vesten for Kløften finder man to Indsækningskratere. De ligger i Retningen fra Krafla til Leirhnjúkur og fremstiller sig som uhyre tragtformede Kedler i de mægtige Sandmasser. Den ene af disse Kedler er saa styg, saa uhyggelig og rædsom, at den vistnok søger sin Mage i blandt alt hæsligt og gyseligt, som Jordens Overflade har at fremvise. Dens Rand er ikke ophøjet, men den er aldeles nedsænket i en flad, øde Sandslette. Dens Aabning er rund og flere hundrede Alen i Gennemsnit, men er ikke nøje bleven maalt. Siderne gaar stejlt ned; paa Bunden koger en Dam eller Sø af blaalig-sortegraat Slam, som udsender kvælende Dampmasser; Sidevæggene er alle gloende og rygende Svovllejer af det mest levende Slags og afveksler med grønlige, gule og hvide Farver; det er en fuldendt Djævlegryde og hedder Helvíti. Alt levende flyr langt her fra, Hesten skælver og sveder af Dødsangst og kan neppe staa paa Benene, naar den føres hen til Randen af dette Svælg. Det andet Sænkningskrater er mindre og ikke nær saa uhyggeligt; paa Bunden staar en Vanddam, som ryger stærkt, men Svovldannelsen er her ubetydelig.

Skrænterne af den føromtalte store Kløft, som gaar mod Sydvest ud fra Krafla, er af lignende Beskaffenhed, som Djævlegrydens indvendige Sider, og

disse begge tilsammentagne udgør det vigtigste Parti af Kraflanámar, eller Svovllejerne her paa Stedet. Her er Liv og Virksomhed i Grunden og her er ogsaa Rigdomme af Svovl, som meget hurtigt regenereres efter Bortagelsen, hvor Heden ikke er altfor voldsom. Men Svovlets Gravning er forbunden med saa store Vanskeligheder, at kun et ubetydeligt Kvantum føres herfra til Húsavíks Svovlværk, endskønt Forpagterne, forat befordre Svovlgravningen paa dette Sted, har i det mindste i de senere Aar bekendtgjort, at de vilde betale Kraflasvovlet ligesaa højt som det fra Fremri-námar, som ligger omtrent 5 Mil længere bort fra Húsavík. Det er nemlig ikke nok, at Heden er her højst besværlig og Grunden saa løs, at Graveren kun med Livsfare kan nærme sig de bedste Svovlsteder, men det vundne Produkt maa derhos bæres paa Ryggen en temmelig lang og højst besværlig Vej op ad de bratte og usikre Skrænter, førend det kan lastes paa Pakhestene, som ikke kan føres til Gravningsstedet.

Disse hede Partier, som fra Kraflakløften strækker sig mod Nordøst op ad den gamle Vulkans sammensunkne Side, kommer i alt overens med Hliðarnámarnes mest levende Svovllejer og behøver derfor ikke videre at skildres. Det maa kun bemærkes, at her, som alle de Steder, hvor Varmen er meget stærk og Grunden løs, mangler for det meste det hvidgule, gipsholdige Underlag, saaledes at Svovlet dannes umiddelbart over det bløde blaa- eller hvid-agtige Ler. Der er neppe nogen Tvivl om, at her var netop Stedet forat prøve, hvorvidt Kunsten var i Stand til at komme Naturen til Hjælp, saavel ved at tilvejebringe de ydre gunstige Betingelser for Svovlets Dannelse, som ved at lette Transporten og Gravernes Arbejde.

Der er neppe nogen Tvivl om, at døde Svovllejer (kaldir námar) maa findes i disse Omgivelser; men de er ikke blevne eftersøgte. — I Sommeren 1839

stødte jeg (J. Hallgrímsson) paa et saadant, hvor man mindst kunde vente det. I Sydøst for Krafla, og i den Retning, hvor E. Olavsen anlægger sit »Víti«, traf jeg paa en liden rund Sø med koldt, klart Vand ved Foden af Hrafntinnuhryggur (Obsidianbjerget). Ingen Jordvarme sporedes i denne Søs Omgivelser og Bredderne bestod af Grus og Sand. Ved at grave i den nordlige Skrænt, som var bedækket af Muldjord og Grønsvær, stødte jeg paa de Svovldannelsen ledsagende Lerlag, og over disse fandtes under Muldjorden det skønneste Svovl, som Kraflasystemet har at fremvise; det rene Produkt stod her i vertikale, meget skøre krystallinske Stængler, tætpakkede paa hinanden som et Bundt Straa. — Levninger af de sammenfaldne Prøver, som blev medtagne, kan ses i Københavns Universitets-Museum. Det er klart, at da Varmen for længe siden havde forladt dette Sted og Overfladen var beklædt med Grønsvær, vilde det ikke være faldet nogen Svovlgraver ind at søge her hvad han ønskede.

Fremri-námar.

Mývatnsegnen begrænses mod Sydøst af en omtrent 3 Mil lang Bjergrække, som strækker sig fra Nordøst til Sydvest og bestaar af tvende Fjælde, Hvannfell og Bláfjall, som er forenede ved en Skrænt, der fra Bygden af ser ud som en middelmaadig Bjergryg, imedens den paa den modsatte Side umiddelbart gaar over i det bag samme liggende Højland. Det udstrakte, flade Terrain mellem denne Bjergrække og Søen er aldeles bedækket af Lava, som optræder her saa mægtig overalt og af en saa forskellig Alder, at man løber vild i de hinanden krydsende Lavastrømme og kan ikke begribe, hvor alle disse Masser er komne fra. Vejen til Fremri-námar gaar østen for Søen, over disse Røjnstrækninger og videre op over Bjergskrænten, i mellem nysnævnte

Fjælde henover flade Sandstrækninger til en fra to Sider indesluttet Dalslette, som kaldes Heilagsdalur, og hvor den sandede Jordbund er beklædt med et Græstæppe af lave og spredte Planter, som neppe kan afgive sparsom Vederkvægelse for den Rejsendes Heste, i medens Øjet dog fryder sig ved den grønne Farve i disse triste og øde Omgivelser. En smule Vand kan her ogsaa erholdes i vaade Sommere, den sidste Læskedrik, som Hest og Mand finder paa denne Vej. Dette Sted ligger omtrent fire Mil Sydøst for Reykjahlið og 1¼ Mil fra Svovllejerne, hvortil Vejen nu gaar mere imod Øst, bestandig opad, over en saa ejendommelig Jordbund, at vistnok ingen første Gang har betraadt den uden denne Følelse af Forladthed, den som undertiden kan paatrænge sig Ikke-Sømænd paa Havet. Den umaadelige Røjnstrækning, som man her overskuer, er et störknet Ocean; her er ikke det sønderrevne, takkede og forstyrrede, den fortrædelige og raa Ruhed, som saa almindeligt fremtræder i nyere Røjn, men Ødelæggelsen aabenbarer sig her i den rolige Storhed, sem stedse er uadskillelig fra den højeste Kraft. Lange, sorte Bølger, i uoverselig Udstrækning, følger her paa hinanden, saa høje, at Havskibe nede i Bølgedalene vilde gensidig ikke kunne ses fra Mærs til Mærs. Intet levende Væsen, ikke et Insekt, ikke en forvildet Fugl træffer man i dette Øde. Ingen Kilde risler, ikke engang en styrtende Sten afbryder Tausheden, alt er fast og dødt, saalænge Vinden ikke blæser, eller Regn og Sne styrter ned paa Røjnklipperne. Men rejser sig en Blæst — en Storm, da oprøres dette Hav frygteligt. Alle Fordybninger i Grunden, alle Sprækker og Bølgedale gemmer et rigt Forraad af vulkansk Sand, som Vinden fører af Sted i brusende Hvirvler, og en kvælende Støv-Nat indhyller alt, langt skrækkeligere end det ellers noksom frygtede Snefog om Vinterdage. Altsaa bestandig opad, over det Røjnhav, som engang har bruset med flammende Bølger, gaar

Vejen imod en hvid konisk Fjældspids, som betegner Rejsens Maal. Pludselig bliver man overrasket ved at staa paa Randen af en stor og dyb, ovalrund Dal, omgiven paa tre Sider af høje, ubestigelige Klippevægge, imedens den fjerde, østlige Side dannes af en meget brat Fjældskrænt, bedækket af Nedskred og hævet til den nysnævnte, hvide Bjergtop, som behersker sine Omgivelser. Denne Dal er den berømte »Ketill« (Kedelen), som i Aarhundreder har leveret det fortrinligste Produkt til Húsavíks Svovlværk. Dens Bredde (Gennemsnit) kan anslaas til noget over 100 Favne og Dybden til omtrent 20 Favne. Den er øjensynlig Levningen af et uhyre Krater, som er sunket sammen, efter, i Forening med nogle sorte og endnu rygende Kaminer, der ligger i en Række norden for den, at have udsendt de mægtige Røjnstrømme, som Vejen herhid til Dels fører over og som udfylder her en udstrakt Dal, der mod Nord begrænses af Hvannfell, Bláfjall og længere mod Vest af Sellandafjall, men mod Syd af den lange og brede Bjergryg, som gaar fra Øst til Vest fra Egnen om Herðubreið, i mange Miles Udstrækning. En Arm af denne mægtige Strøm er trængt igennem Heilagsdalen og videre mod Nordvest over den førnævnte Skrænt mellem Hvannfell og Bláfjall, ned til Mývatnsbygden, hvor den har afgivet et betydeligt Bidrag til de Røjnmasser, som der er sammendyngede, men dette Forhold opdages først ved nærmere Undersøgelse, idet Heilagsdalen senere er bedækket af et tykt Sandlag, hvor under Røjnet ligger aldeles skjult. — Den førstnævnte Fjældtop paa Kedelens Østside skraaner stærkt ned paa den modsatte Kant til en sønden og østen for samme meget lavere liggende Fjældslette, og et Gennemstik af Kedelen fra Øst til Vest, vilde fra Sydsiden se omtrent saaledes ud:

hvor *a* er Begyndelsen af den mod Vesten udgydte Lavastrøm, *b* Kedelens Nordside og *c* Fjældtoppen, bestaaende af Ler og Grus, blandet med større og mindre Stenblokke. I hele Fjældtoppen *c* er Varmen meget virksom og uden gunstige Omstændigheder for Svovldannelsen. De fortrinligste levende Svovllejer findes paa dens Vestside, som vender ind mod Kedelen, hvor de trækker sig som bredt Baand tværs over den hele Skrænt fra Syd til Nord. Svovlet viser sig her meget rent og ofte ligesom sammensmeltet til kompakte Heller, hvis Underflade da er besat med skønne, men smaa, Krystaller; lignende gode Svovllejer findes ogsaa i Mængde paa Námafjældets Udside, som vender mod Sydøst, Øst og især Nordøst, hvor Produktet er baade rigt og skønt. Grunden i disse Svovllejer kommer meget overens med de bedste Partier i Hlíðarnámar; den er temmelig løs og jævnt fugtig, uden at være altfor vaad, og de mange Sten, som her findes, begunstiger øjensynlig Svovldannelsen, idet Svovlet samler sig om de Sten, som hyppigen glider her ned over Svovllejerne fra den højere liggende Fjældskrænt og under en saadan Sten kan man i Almindelighed være vis paa at træffe massive Svovlplader. Den Mængde løst Grus og Sand, som her findes overalt og føres af Vinden henover Svovllejerne, synes ogsaa at have en heldig Indvirkning paa Svovldannelsen, hvor dette Paadækningslag opnaar en passende Mægtighed, hvorimod det ogsaa vel kan hemme Svovldannelsen eller

aldeles standse den og forandre et levende Svovlleje til et dødt, naar det bliver altfor tæt og tungt og forhindrer de optrængende Svovldampe fra at komme i passende fri Berøring med den atmosfæriske Luft. Af slige døde Svovllejer gives vistnok mange og rige paa disse Steder, og enkelte saadanne findes vel ogsaa af og til endog langt fra det egentlige Námafjæld, paa Lavlandet sønden og østen for samme, og giver da det fortræffeligste Handelsprodukt, som de islandske Svovllejer leverer; men de er vanskelige at finde og eftersøges hverken med tilstrækkelig Flid eller Sagkundskab. I Sommeren 1839 viste de her anstillede Boringsforsøg, at Svovlet ofte maa søges 2 à 3 Fod dybt, aldeles skjult af Grus og Ler, og kan da paa saadanne Steder ligge i store, kompakte Plader af 4 til 8 Tommers Mægtighed, foruden det derunder liggende løse Melsvovl.

Fremri-námars Svovlrigdom og Produktets Godhed har saa meget tiltrækkende for Svovlgraverne, at de hverken skyr den lange Vej af 12 Mil eller det næsten altid slette Vejr i disse øde Højder, men gaar gerne her til lige saa mange som af Forpagterne erholder Tilladelse, og heller end til de andre, meget nærmere Svovllejer, endskønt den 1/4 Forhøjelse i Betalingen*), som de plejer at erholde, ingenlunde synes at kunne erstatte den forøgede Tidspilde og Hestebrug.

Þeistareykjanámar.

Disse Svovllejer, der, som alt før er meldt, ikke er kongelig Ejendom, men tilhører Múlakirke, er de nærmeste ved Svovlværket; de ligger i Sydøst fra Húsavík, i omtrent 2 1/2 Mils Afstand og noget til

---

*) Svovlet blev af Forpagterne betalt saaledes paa Húsavíks Handelssted 1839, pr. Lpd.: fra Þeistareykir 10 Skl., Hlíðarnámar 10 Skl., Krafla 16 Skl. og Fremri-námar 16 Skl.

Fjælds østen for Reykjahverfi. Omgivelserne er Hedeland, det sydvestlige Parti af den saakaldte Reykjaheiði, som er meget bedækket af gamle Røjnstrækninger, der alle hidrører fra Kraflasystemet, og en Arm af det sidste Udbruds Lava fra Leirhnjúkur er endog i Aaret 1725 løbet hentil disse Svovllejer, som alle findes paa den nordvestlige Side og langs Randen af et maadelig stort, enkeltstaaende Tufbjerg af lignende Beskaffenhed som Reykjahlíðs Svovlfjæld. Dette Bjerg kaldes Bæjarfell, fordi en Gaard (bær), kaldet Þeistareykir og hvoraf Svovllejerne har sit Navn, har før staaet umiddelbart under dets Nordside, men er nu ubeboet, skønt der ingen Mangel er paa Eng og gode Græsgange, som ogsaa til Dels benyttes af vedkommende Jorddrot. Rimeligvis har Stedets fjærne Beliggenhed fra andre beboede Gaarde, som især om Vinterdage er ubehagelig, bidraget mere til at denne Gaard blev forladt end den sælsomme Begivenhed, hvorom Sagnet ved at fortælle, at den 2 eller 3 Gange skulde være bleven ødelagt af Isbjørne, som var komne paa Land ved Tjørneset. Svovllejerne ved Þeistareykir er af betydelig Udstrækning og Jordvarmen temmelig levende, men i den sidste Del af forrige Aarhundrede havde de lidt meget ved skødesløs Behandling, saaledes at Henchel i Aaret 1775 fandt de fleste af dem kolde eller uskikkede til Svovlgravning. Siden den Tid synes Varmen imidlertid igen at have søgt hentil flere af de den Gang uddøde Partier; der graves nu jævnlig Svovl, men Produktet siges at være mindre godt og meget blandet med fremmede Bestanddele, hvilket maaske hidrører derfra, at Svovlet formedelst altfor hyppig Gravning ikke kan faa Tid til at afsætte sig rent, da den korte Transport og der af flydende ringere Betaling indbyder vedkommende til derfra at lade føre saa meget som kan tilvejebringes. Forpagterne af de kongelige Svovllejer har tillige forpagtet Þeistareykja-

námar for en aarlig Afgift af 32 Rbdl. r. S., som tilflyder Múla-Præstekalds Beneficiarius.

Krýsuvíkur-námar.

Det er alt forhen blevet berørt, at Sydlandets Svovllejer findes alle i den Bjergstrækning, som ved Mosfellsheiði mod Nord staar nærmest i Forbindelse med det indre Højland, hæver sig rask til sin største Højde i den saakaldte Hengill eller Henglafjöll, som mod Nordøst skraaner mod Þingvallavatn, og fortsætter sig videre med aftagende Højde mod Vest-Sydvest langt udpaa den Landtunge, som løber ud mellem Havet og Faxebugten og ender sig i Landets sydvestlige Udpynt, Reykjaneset. Hovedbjergmassen i denne Fjeldrække er Tuf, gennemsat og paa mange Steder overlejret af doleritiske Kløftlavastrømme og hyppigen gennembrudt af smaa, moderne Vulkaner, der har oversaaet dette Terrain med Kratere og bedækket den største Del af dets lavere Partier med mægtige og udstrakte Røjnstrømme af meget forskellig Alder. Fjældrækken selv kan betragtes som Fortsættelse af Baldjökultuffens uhyre Masser, afreven fra dem ved Þingvalladalens senere Dannelse. Syd for Hafnarfjords Havn gennembrydes denne Fjældrække af tre dybe Kløfter eller Dale, som gaar fra Nordøst til Sydvest, svagt nedskraanende i samme Retning, og skærer sig saa dybt ned, at deres Bund ikke ligger højere end det paa begge Sider værende Lavland. I mellem disse tre Kløftdale gaar to smalle Bjergrygge, som kaldes ved et fælles Navn Móhálsar, den vestligste Núpshlíðarháls og den østligste Sveifluháls; den østligste Dal, beliggende mellem Sveifluháls mod Vest og det større og mere sammenhængende Lönguhlíð-parti mod Øst, indtages mod Nordøst af en Indsø, Kleifarvatn, med nøgne, klippefulde Omgivelser, men længere mod Sydvest bliver Dalen mere venlig og græsrig, og afgiver, hvor den

udvider sig mod Havet, Plads for Hovedgaarden Krýsuvík, samt nogle Bigaarde eller *„hjáleigur"*; og her i denne Dals Vestside og Sveifluhálsens østlige Skrænt findes de bekendte Krýsuvíkurnámar. Vejen mellem Hafnarfjörður og Krýsuvík er omtrent 3 Mil lang; den gaar først over de sydligste Rygge af denne Egns Kløftlava og siden gennem en vild og meget besværlig Røjnstrækning hentil Fjallið eina, et lidet, enkeltstaaende Tufbjerg, et kort Stykke fra det nordvestlige Hjørne af Sveifluháls og nær den bekendte, noget sydvestligere Trölladyngja, som flere Gange har brændt i Landets historiske Tid og udsendt mange Røjnstrømme til alle Sider, hvoriblandt det stygge Ögmundarhraun, som er løbet ned i mellem Móhálsarne lige til Havet og hidrører formodentligen fra et af Trölldyngjas Udbrud, som fandt Sted, enten 1340 eller 1390, hvor om mere paa sit Sted. Herfra følger Vejen Sveifluhálsens Fod i sydlig Retning hen til et gammelt Sandkrater nederst paa Bjergsiden, som kaldes Ketill, hvor Vejen drejer af mod Sydøst op over Bjerget og gaar meget stejlt i Kraterets indvendige Rand, hvorfor den ogsaa kaldes Ketilstígur (Kedelstien), og siden videre skraas over Bjergryggen og ned i Krýsuvík-dalen, lige paa det Sted hvor det nordligste Svovlparti ligger, de saakaldte Seltúnshverir. Denne Vej kan i det hele taget kaldes god, med Undtagelse af selve Ketilskrænten og største Delen af den førnævnte Røjnstrækning, og paa begge disse Steder kan den meget forbedres uden store Bekostninger.

Krýsuvík-Svovllejer deles i to Partier, som kaldes Engjafellshverir og Seltúnshverir, da hvert Parti for sig grupperer sig om en særskilt Række af hede, kogende Kilder og Slampøle. Engjafellshverene er uden Sammenligning det vigtigste af disse Partier, da dets Udstrækning er ikke ganske ubetydelig og Svovldannelsen i det hele taget meget levende. Bjergskrænten norden for de to i Dalbunden beliggende

smaa Indsøer, Grænavatn og Geststaðavatn, som begge synes at være opstaaede ved Grundens Indsænkning, kaldes Engjafell. Her er et dybt, rundagtigt Indsnit eller Dal i Bjergsiden, og udfra samme gaar mod Nordøst en højereliggende Kløft imellem tvende Rygge, parallelt med Bjergets Længderetning. I Bunden af denne Dal findes 3 kogende Kilder, og en dyb Rende gaar ud over Skrænten ned til Lavlandet og fører noget Vand, som dog ikke er drikkeligt. Hele Dalens nordlige og nordøstlige Side er gennemkogt, og Varmen er der paa mange Steder særdeles levende; især koger der meget heftigt i en Klippekløft yderst paa Skrænten, hvor en Hver findes, som kaldes Baðstofa, og fra hvilken ogsaa en Vandrende gaar mod Syd, ned paa Lavlandet, hvor den forener sig med det andet, føromtalte Afløb fra Dalen. I mellem begge gaar en tredje Rende nedover Skrænten, som ikke fører Vand i tørt Vejrlig. I Siderne, af disse Render, og i Særdeleshed i Kløften ved Baðstofa og Nord og Vest for samme, danner sig noget Svovl i smaa Partier, som ser ret godt ud og regenereres hurtigt, men uheldigvis er Varmen saa heftig omkring Baðstofa, hvor det bedste Svovlleje findes paa Skrænten, at Gravningen der vilde være meget besværlig og til Dels uudførlig nærmest ved Hveren. Den største Del af Skrænten er for Resten aldeles gennemkogt og bestaar af de i Svovllejerne sædvanlige Lerarter; flere Gipsstokke, og der iblandt en af usædvanlig Mægtighed, gennemsætter her Bunden og staar til Dels fremover den og forekommer i det hele taget aldeles under lignende Forhold som paa Reykjahlíð Svovlfjæld. Derimod findes her ikke det løse Fjergips under det røde Ler, som viser sig hist og her paa det sidstnævnte Sted. Oppe i den føromtalte Kløft, som gaar nordøstover Dalskrænten ned til en i samme Retning gaaende og dybere liggende Læn[g]dedal i Bjerget, findes en Række Svovllejer, som slutter tæt til hinanden og

danner et sammenhængende Parti, som har en Længde af 130 til 140 Favne og en Bredde af 20 til 30 Favne. Varmen er her meget levende, Svovldannelsen rask og Produktet godt. I det hele kan dette Kløftparti sættes ved Siden af de fortrinligere levende Svovllejer paa Nordlandet, ligesom det er uden Sammenligning det vigtigste her paa Stedet. Foruden de sædvanlige Námaprodukter forekommer her i det røde Ler straks ved Svovllejet i Kløftens østre Skrænt nogle ejendommelige Kobberforbindelser, som nærmere vil blive omtalte; ellers har alt sin sædvanlige Karakter. Endnu findes nederst paa Bjergsiden og straks sønden for Svovldalen, lige for Gest[st]aðavatn, et udkogt Parti med rødt og hvidt Ler og nogen Varme. En Hver koger omtrent i Midten og lidt Svovl uddannes i dens Omgivelser; imidlertid er hele dette Parti ubetydeligt. — Den anden Afdeling af Svovl[l]ejerne, eller Seltúnshvererne, ligger en lille halv Fjerdingvej længe[re] op i Dalen. Her findes en Række af kogende Kilder og Lerpøle, iblandt hvilke Beygingarhver er den største og mest levende. De ligger alle tæt under Bjergskrænten, i en bred Fordybning eller Rende, som her er opstaaet derved, at Vandet efterhaanden har bortført en Del af de til Ler sønderkogte Jord- og Sten-masser, og i Skrænten af denne Rende findes nogle Svovllejer, hvoriblandt enkelte ret levende og svovlrige, men rigtignok af ubetydeligt Omfang, imedens andre, skønt hede nok, ikkun giver lidet Svovl, da en for stor Vandmængde vanskeliggør og paa sine Steder aldeles hemmer Svovldannelsen. Paa sine Steder er ogsaa Varmen her gaaet bort eller har i al Fald flyttet sig; 1840 fandt vi her en lille, men usædvanlig mægtig, Stok af fortrinligt Svovl, som var aldeles kold. Fra begge Ender af dette Parti gaar Vandafløb frem over Dalbunden, som her er bedækket med Grønsvær, og i disse bryder Varmen op paa et Par Steder og danner Svovllejer, hvor af det ene har et Areal af henved

1200 □ Favne. Varmen er her meget levende, men Svovludviklingen ringe, rimeligvis fordi Grunden er altfor vaad. Paa Sletten, 100 Favne sønden for dette sidstnævnte Svovlleje, findes en stor, nedsænket Dam med Lerdynd og Vand. Varmen trænger her alle Vegne op af dens Bund og hele Pølen ryger med stærk Svovlbrintelugt, hvorfor den ogsaa kaldes Fúlipollur (den fule Pyt; ikke »Fuglepollur« som Henchel kalder den). Dens Areal er over 4000 □ F. og den vilde uden Tvivl forvandles til et Svovlleje, hvis man kunde bortskaffe det skadelige Vand; men dette lader sig neppe udføre, da Grunden er lav og sid. Endvidere findes nogle Udkogninger omtrent midtvejs oppe i Bjergskrænten oven for Seltúnshverene, men Varmen er her meget begyndt at aftage og de ubetydelige Svovllejer, som nu findes paa Stedet, er i en maadelig Forfatning. Det samme kan siges om et andet lignende Parti, som findes her oppe paa Bjerget lige overfor, og i Østskrænten af den Længdedal, som danner Fortsættelsen af den føromtalte Engjafells Svovlkløft. Derimod findes her længere imod Vest, langt nede paa Svovlbjergets vestlige Skrænt et varmt Parti, hvor noget Svovl allerede er begyndt at dannes, og som synes at være i langsom Tilvækst. De døde Svovllejer oppe paa Bjerget længere mod Syd og vesten for Engjafellshverene, som før har været af betydeligt Omfang, er nu aldeles kolde, og der findes ikke længere Spor til Svovl. Til Slutning maa anføres, at den store Lerhver, som Eggert Olavsen omtaler (Ol. & Paul. R., S. 899) og som opkom i et Jordskælv Vinteren 1754—5 tillige med nogle andre Smaahvere længere mod Øst paa Græsmarken, findes endnu uforandret; den er den største af Seltúnshverene og ligger østlig i Rækken af disse, tæt under Bjergskrænten. Den koger med en brunlig Slammasse, men sprudler ikke. De andre Smaahvere paa Marken, som er opkomne til samme Tid, har gennemkogt Grønsværet og forvand-

let sine Omgivelser til sædvanligt Svovller. De koger med blaaligt Slam og er meget hede. Den Hver, som opstod ved det af Olavsen og Paulsen her anstillede Boringsforsøg, maa findes iblandt disse, men kan nu ikke mere genkendes.

Brennisteinsfjöll.

Østen for Krýsuvík-dalen danner Bjergrækken et sammenhængende Højland, som kaldes Langahlíð. Det har mange Kratere og er aldeles bedækket af Lava. To Mil østligere afbrydes dette Parti af en højtliggende Tværdal, Grindaskörð, som her gaar igennem Bjergrækken og adskiller Langahlíð fra Heiðin há. Ved den nordøstlige Ende af denne Dal, hvor Langahlíð skraaner ned mod den, staar to smaa Tufbjerge, som kaldes Brennisteinsfjöll. Herfra er meget Svovl ført i ældre Tider, men nu findes der kun lidet. Svovlpartiet har aldrig haft her stor Udstrækning, og nu er det indskrænket til et eneste Svovl[l]eje, hvor man vel finder et massivt Lag af Svovl, som ikke er urimeligt, da det ikke har været rørt i de sidste 80 Aar, og kunde vel med Fordel borttages for en Gang, saa vidt det strækker, hvorimod her ikke kan være at tænke paa nogen stadig Produktion, da Svovllejets Omfang baade er ubetydeligt og Varmen ikke meget levende. En Vej, som gaar fra Hafnarfjörður til Selvogur, fører ellers her forbi, og ad denne Vej, som fra Brennisteinsfjöll til Hafnarfjörður er henved 3 Mil lang, kunde Transporten af Svovlet lettest ske. Grunden tilhører Ejeren af Krýsuvík og er en Del af denne Gaards vidtudstrakte Hjemmeland.

Henglanámar.

Dette lille, meget levende Svovlparti har hidtil været upaaagtet, og er aldrig blevet omtalt af dem, som har foretaget naturvidenskabelige Rejser i Island.

Grunden her til maa søges dels i den Omstændighed, at Stedet ligger fjærnet fra Alfarvej og er maaske ikke en Gang før blevet besøgt af slige Rejsende, dels ogsaa deri, at her finder en øjensynlig Omdannelse Sted fra hverir til Svovllejer, som maaske ikke er begyndt førend nu i den senere Tid. Disse Svovllejer findes vesten for Thingvalla-Søen (Þingvallavatn) omtrent midtvejs oppe paa den nordøstlige Side af Bjerget Hengill. Her findes nemlig nogle hverir, som deles i to Partier, Ölfussvatnslaugar og Nesjalaugar, saaledes adskilte ved Navn, fordi Grænseskellet mellem Gaardene Ölfussvatn og Nes gaar her op i mellem dem. Ölfussvatnslaugar, som er de sydligste, ligger i en lille Græsdal, som gaar langs hen ad Bjergsiden, bag en Tufkam, som mod Nord bøjer sig opad og lukker for Dalen ved en Grusryg. Paa Nordsiden af Ryggen gaar en dyb og lang Kløft mod Nordøst ned ad Bjergsiden, aldeles i samme Retning som Almannagjá i Þingvalla-Rojnet paa den modsatte Side af Søen. I Bunden af denne Kløft, paa den anden Side af Ryggen, ligefor Dalenden, er den mest levende Varme, som har gennemkogt Masserne til Ler, som dog er blandet med og dels overlejret af en Mængde store og smaa Stenblokke, som ruller ned fra Skrænterne paa begge Sider og føres der hen af en Bjergbæk, som har sit Løb i Kløften. Svovlbrinte-Udviklingen fra Grunden er her meget rig, og endskønt Bækkens Vand, som gaar hen over største Delen af det hede Parti, gaar dog Svovldannelsen rask for sig paa begge Sider af Bækken, og kunde denne afledes, vilde her findes ypperlige Svovllejer. I Kløften selv findes to Afdelinger af disse, som har en ikke ubetydelig Udstrækning, og endvidere findes noget længere nede, paa Kløftens Nordside, tvende Svovllejer, samt lige overfor disse, lavere i Skrænten paa Sydsiden, tvende lignende med smukt Svovl, og endelig højere oppe paa Skrænten, i samme Retning, paa en mindre, hældende Afsats, to hverir, som koger

med graalig-hvidt Slam, og hvoraf den ene, som er meget stor, sikkert er den samme Hver, som Annalerne beretter, at opkom i Henglafjældene i et heftigt Jordskælv, som indtraf i Aaret 1339.

Ölfussvatnslaugarne er Vandspring-kilder med nogle Udkogninger i deres nærmeste Omgivelser, hvor man ogsaa mærker Spor af Svovldannelse, som imidlertid er ubetydelig.

Flere Svovllejer end de, som her er anførte, findes ikke i Island. Vel bemærker man nogle Spor af Svovl paa andre Steder, saasom ude paa Reykjaneset i Nærheden af Hverinn eini, paa Hellisheiði ved en Hver vesten for Skálafell, paa Ölkelduháls mellem Ölfuset og Grafningen og i Laugafell ved Geysir. Biskop Hannes Finsen anfører vel, at Svovl skal forekomme i Jorden nærved Gaarden Klofi paa Landet i Rangárvalla-Syssel, men derom vides ellers intet og vi har i den Anledning anstillet forgæves Efterspørgsler. Sikrere er det, som Sveinn Pálsson beretter i den Dagbog, som han har ført paa sine Rejser i Island i Aarene 1792—94, og som vi oftere vil komme til at benytte, at da han i Sommeren 1794 trængte frem til Varmárdalsvulkanen fra 1783, norden for Síðumanna-afréttur, fandt han der en Række af Kratere og »allevegne ved Foden af disse udbrændte eller kolde Svovlminer; kuns et Par af disse forekom med levende Svovl; øverst i Dalen laa nogle hvidagtige eller forvitrede Gipsdele, der under kom det levende Svovl af det løsere Slags (»fiðusteinn«), som i Dybden blev alt mer og mer rødagtig-gult; under dette laa et Lag af adskilte, røde Lavastykker, hvori tillige en Del Svovl fandtes anskudt«. Endvidere beretter samme Naturforsker, »at inde paa Landmanna-afréttur, sønden for en høj Bjergrække, Kýlingar kaldet, og paa Nordsiden af Torfajökull løber nogle Dale op i Fjældene under Navn af Reykjadalir, ganske fulde af

hverir og varme Vande, saa man forsikrer, at endog i klart Vejr er der saa tyk Røg, at man ingen Udvej kan hitte; og her skal være en Mængde Svovlminer«. — Endelig bemærkes, at den Bjergklynge, som udgør Torfajökulpartiet, bestaar for største Delen af koniske, rød- og hvid-farvede Humper, som er meget gennemkogte og uden Tvivl har tidligere haft Svovllejer, om disse end nu er døde eller ogsaa ganske forsvundne.

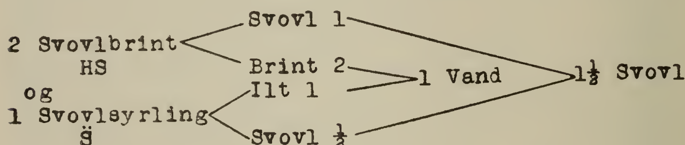
Den i Svovllejerne stedfindende Virksomhed.

(Udkast til en Skildring af denne).

Det er allerede i det foregaaende berørt, at Svovlet, i det mindste paa Island, ikke i dampformet Tilstand, som Svovldamp, kommer op fra Jordens Indre, — dette maatte allenfalls kun gælde for en yderst ringe, og i Forhold til det hele aldeles forsvindende Del —, men at det i Forbindelse med een af Vandets Bestanddele, Brint, som Svovlbrinte følger med de hede Vanddampe op til Jordens Overflade, hvor Atmosfæren kommer til at virke dekomponerende, og Svovlet for en Del bringes til at udskille sig af sin Forbindelse og at afsætte sig som rent, krystalliseret Svovl. — Denne Omsætning af Stofferne, saaledes at Svovlet bliver frit, eller kommer ud af sine Forbindelser, betinges paa mangehaande Maader ved de Forhold, hvorunder de svovlbrintsvangre, hede Vanddampe træder i Berøring med Atmosfæren, eller i Vekselvirkning med denne, og forat overse disse Forhold, er det nødvendigt at kaste et Blik paa de nærmere Egenskaber ved de opstigende svovlbrintede Dampe, den kemiske Sammensætning af Jordskorpen, paa de Steder, hvor Dampene træder frem, og Atmosfærens hygrometriske Tilstand.

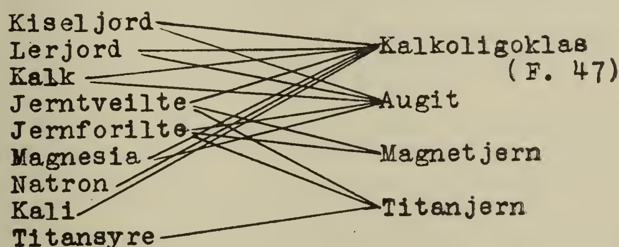
Svovlbrinten, som er optaget af og opløst i de hede opstigende Vanddampe, vil altid ved Atmosfærens aldeles frie Adgang dekomponere sig, idet dens Svovl vil træde i Forbindelse med Luftens Ilt og danne Svovlsyrling, medens dens Brint med en anden Portion Ilt vil danne Vand, hvor-

med Svovlsyrlingen vil blande sig, og ved hvis Mellemvirkning den straks sættes i Stand til at optage endnu mere Ilt og derved omdanne sig til Svovlsyre. — Men hvis den atmosfæriske Luft ikke uhindret kan træde i Berøring med Svovlbrintedampene, men ved et eller andet porøst Legeme eller Lag kun til Dels stedes Adgang til samme, omsættes Stofferne paa en anden Maade, idet Svovlbrintens Brint vel træder i Forbindelse med Luftens Ilt og danner Vand, men den ringe Mængde af tilstrømmende Luft tillader ikke dens Svovl at ilte sig, i det mindste kun til Dels at ilte sig og danne Svovlsyrling, og Svovlet udskilles derfor for sig, og vil, ved Afkøling, afsætte sig i fast og krystallinsk Form. Heraf ser man altsaa, at Luften maa kunne træde i Vekselvirkning med den opstigende Svovlbrint under saa gunstige Forhold, at den hele Mængde af Svovl, som indeholdes i Svovlbrinten, maatte udskilles og afsætte sig som frit, rent, og fast Svovl, og det saa meget mere, som en ringe Dannelse af Svovlsyrling, naar ikke formeget Vand er til Stede, vil indvirke saaledes paa Svovlbrinten, at de begge vil afgive deres Svovl, som denne Formel viser, og tillige danne Vand ved dens Ilts

og Brints kemiske Forbindelse. Men saadanne Forhold er sikkert meget sjældne i Naturen, om de ogsaa forekommer, da Tilstedeværelsen af Vandet og den lettere Forbindelse med Atmosfæren i Regelen begunstiger et langt større Kvantum Svovlsyrlings Dannelse og straks derpaa sammes Omdannelse til Svovlsyre (S). Denne Svovlsyrens Dannelse i Svovlkilderne eller Svovllejerne turde sikkert ogsaa befordres ved prædisponerende Affinitet, da det ikke mangler paa saadanne Sammensætninger (Baser), til hvilke den har en stor Tiltrækning og med hvilke den altsaa let indgaar Forbindelser (svovlsure Salte).

Den øverste Jordskorpe, hvorigennem de hede Dampe med Svovlbrinten opstiger, bestaar nemlig, som man af de foregaaende Afsnit maa vide det, af de samme vulkanske Produkter, som findes allevegne paa Øen, og for saa vidt som vi i det foregaaende har set, at disse kan være underkastede en, om endog ringe, Forskel efter Lokaliteterne, saa kan vi her angive den endnu nærmere, da alle de hidtil bekendte Svovllejer paa Island enten ligger i ren Tuf, eller i de til samme hørende okiditiske Lavamasser. — Nu er den rene Okidit sammensat af en Feldspat, Kalkoligoklas, Augit og Titanjern eller Magnetjern, og Tuffen bestaar af de selvsamme Mineralier, og synes i Regelen ikke fattigere paa Titan- og Magnetjern. — De enkelte Bestanddele i disse Mineralier, som Vand- og Svovlbrintdampene altsaa kommer til at indvirke paa, vil (væsenligst) blive de følgende:

Ved Vanddampenes Indvirkning alene synes nu først kiselsur Natron og Kalisalte at udtrækkes af Lavaen, men da de er aldeles opløselige i Vand, gaar de bort med dette; Lavaens Masse selv derimod gennemblødes mer og mer af Dampene og udkoges til en blaalig Lermasse, der formedelst den ikke ringe Kvantitet af Magnetjern, maa blive meget jernholdig, og derfor ogsaa stedse antager en stærk, rød Farve, saasnart den ligger saa højt oppe i Skorpen, at Atmosfæren ret kan befordre Jernets Iltning (det røde Hvereler). — Dybere nede derimod bliver Leret altid blaaligt eller blaagraaligt, og det deri indeholdte Jern danner med en Del af Svovlbrintens Svovl et Svovljern, Svovlkis (Fe), som vist aldrig mangler, men især bliver tydeligt for Øjet som smaa,

gnistrende Punkter, naar Leret er blevet koldt eller hærdnet, hvilket altid er Tilfældet paa saadanne Steder, hvor de oprindelige, hede Dampe er forsvundne eller har fundet Udvej paa et andet Sted. — Dette dannede Svovlkis opløses af den ved Svovlbrintens Dekomposition og Vandets Tilstedeværelse dannede Svovlsyre, som desuden træder i en Mængde Forbindelser med de øvrige i den blaalige, leragtige Masse indeholdte Bestanddele. Med Kalken danner Svovlsyren svovlsur Kalk eller Gips, og den i Lejerne og i disses Nærhed værende Gipsmasse viser noksom, hvilken ikke ubetydelig Rolle Kalken spiller i Stenmassens Sammensætning. Med Lerjorden (Al) og Jerntveilte (Fe), og med Talkjorden (M) og Jernforiltet (Fe) danner det et dobbelt svovlsurt Salt, et Slags Allun, der naturligvis er opløseligt i Vand, og ved Vandets Bortdunstning udkrystalliserer overalt paa Overfladen af Lejerne, som et hvidt Dun eller Overtræk, ofte af ca. ½ Tommes Højde, og kaldes Hverasalt:

$$= \left.\begin{matrix} Ae \\ Fe \end{matrix}\right\} S^3 + \left.\begin{matrix} M \\ Fe \end{matrix}\right\} S + \frac{18}{24} H.$$

Saasnart Luften er fugtig eller regnfuld, ses det nok, at dette Salt eller Alun ikke vil udkrystallisere sig eller skyde Blomster over Partierne, men straks vil opløses og føres bort med det atmosfærisk nedfaldne Vand; men dette maa end mere blive Tilfældet med nogle andre svovlsure Salte, som Svovlsyren til sidst udskiller af de udkogte Bestanddele, nemlig surt svovlsurt Kali ($Ka\,S^2$)), og surt svovlsurt Natron ($Na\,S^2$). Disse er begge overordentlig opløselige i Vand og føres derfor endnu lettere bort; de har desuden kun ringe Tendens til at krystallisere, (skønt man nok kender dem i Krystalform). — Af de oprindelige Bestanddele i Lavamasserne (de okiditiske), disse være nu selve Okidit eller Tuffen, er der altsaa kun tilbage de enkelte, som enten ikke er opløselige af Svovlsyren (Kiseljorden) eller var i saadan Masse til Stede, at Svovlsyrens Mængde ikke forslog til denne Opløsning (Lerjorden); begge disse finder vi tilbage efter den fuldendte Proces i Lejerne som Kiseljord-Lerjord-hydrat af et hvidligt eller smukt hvidt Udseende, eller ogsaa Kiseljord-hydratet har trukket sig sammen for sig i Boller eller Nyrer, saaledes som

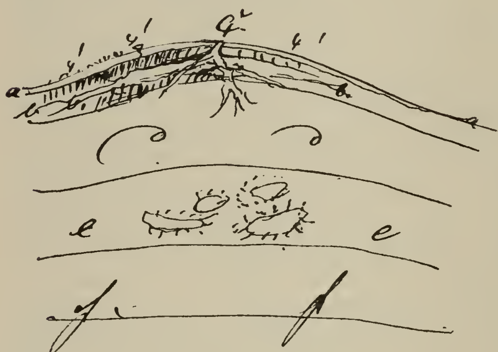
vi ogsaa har fundet det og det baade i Nordlandets og Sydlandets Miner.

Saaledes omtrent synes Lavaens normale Dekomposition og Svovlens Udskillelse af Svovlbrinten at gaa for sig; men hvor Lavaen indeslutter særegne Bestanddele, som den paa meget specielle og yderst indskrænkede Lokaliteter ofte gør, der maa ogsaa nødvendigvis dannes særegne Biprodukter. Saaledes er det Tilfældet i Krisevig, at paa en Udbredning af nogle faa Kvadratalen indeholder Okiditen yderst ringe Mængde Kobber som Kobberilte. Ligesom Jernilterne omdannes dette Ilte ved Svovlbrintens Indvirkning til Svovlkobber, Cu og Vand; dette Svovlkobber er Mineralet Kobberindigo, af en sortblaa eller mørkblaa Farve. Desuden griber Svovlsyren en anden Portion af dette Kobberilt og danner dermed og med Kobberiltens Forbindelse med Vand et basisk Salt, som er malakitgrøn, dog i flere Nuancer og ligner meget Brokantit, men adskiller sig derfra ved Kobberilte-hydratet. Prof. Forchhammer har ogsaa kemisk undersøgt dette Mineral, givet dets kemiske Formel = $S^5 Cu^{15} + Cu^3 H^2 {}^{15}$, og kaldt det Krisivigit. — Forresten mangler det ikke paa Data for, at Svovlsyren med Jern og Kobberilterne paa sine Steder (f. Eks. Krisevig) desuden har dannet Vitrioler ($Cu S + S H$; $Fe S + 6 H^2$), dog fornemlig Kobbervitriol (?).

Af denne Fremstilling af Stoffernes første eller oprindelige Forbindelser og den senere Omsætning af disse, som finder Sted, naar de hede Vanddampe, Svovlbrinten og den deraf dannede Svovlsyre begynder at bearbejde haarde Stenmasser, vil det fremgaa, at der vil adskilles og afsættes en desto større Mængde af Svovl, jo mere Svovlbrinten og de hede Dampe kan i et vist, bestemt Forhold komme i Vekselvirkning med Luften, jo mere en bestemt Hedegrad og kun en bestemt ringe Vandmængde er til Stede, forat befordre Svovlets Afkølelse og Nedslag, og med det samme den mindst mulige Svovlsyredannelse. Dette har vi ogsaa fundet bekræftet i Naturen, og vi har paa forskellige Steder snart set de gunstige Omstændigheder befordre en stor Mængde Svovl, som fast og rent, afsat, snart set de mindre gunstige kun

fremkalde store Lerpøle, uden Svovldannelse og i det højeste kun med Dannelse af Svovlsaltene.

Maaske vil Billedet af den hele Virksomhed i' Svovllejerne træde klarere frem ved Hjælp af hosstaaende Tegning, som vel er taget efter en lille Svovlboble i Krisevig, men som dog maaske netop formedelst sin Lidenhed vinder i Overskuelighed af Forholdene, der er aldeles de samme som ellers i større Partier:

a a, det blaalighvide øverste er en Skorpe, som her kun er af ½"—1" Tykkelse, men som paa mange andre Steder findes 4"—5" indtil 7"—8" tykt, og er det afkølende Dække, neden for hvilket Svovlet danner og afsætter sig.

b b, gult, er Svovlen, dels i Blomster, dels i Skorpe beklædende den øverste Hvælvingens Flader, og det gerne i særdeles smukt traadet Svovl, og desuden liggende i Mængde som Melsvovl paa Underfladen af Hvælvingen, hyppigst i spidse Octoedre.

c er Hovedrøret for Dampene, beklædt omkring Mundingen med Hverasalt; c c c er smaa Piber i den dækkende Skorpe, hvorigennem Dampene fremdeles træder op, som ligeledes er omgivne med fine i Dun samlede Naale af Hverasaltet.

∂ ∂ Gipsmel, fornemlig, med noget Kiseljord-Lerjord-hydrat, 12" tykt = ½ Alen.

e e dels Gipsmel, dels Ler; blaaligt Lag; oprindelig bestaaende af Knoller og Okitboller, som nu er til Dels udkogte, men dog har en indre Kerne aldeles uforandret, naar

undtages at i de enkelte Porer, som er i Stenen, nogen Lerkogning har fundet Sted; smaa Svovlkiskrystaller sidder hist og her gnistrende i den haarde Sten, især paa Grænsen af den mere udkogte og den næsten uforandrede Del. — Her et Lag, hvori saa godt som ingen Forandring er sket; mellem Stykkerne eller gennem Revnerne ser man at Dampene fra det indre finder deres Vej.

Svovlproduktionen.

Denne indskrænker sig for Tiden alene til det Kvantum, som aarlig vindes af de kongelige Svovllejer med Þeistareykjum; thi Krísuvík-Svovllejer kan siges at have henligget ubenyttede i de sidste 80 Aar, eller siden 1764, da det Svovlværk, som der blev oprettet 1753, igen blev ophævet. Vel købte Grosser[er] P. C. Knudtzon Krísuvík i Aaret 1831 i den Hensigt at oprette der et Svovlværk, og lod der ogsaa grave noget Svovl i de næstfølgende Aar; men Svovlværket kom aldrig i Stand og Knudtzon opgav snart Tanken derom og solgte Gaarden igen tillige med Svovllejerne, hvorved da ogsaa Svovlgravningen ophørte.

De kongelige Svovllejer har i en Række af Aar været bortforpagtede til Handelshuset Ørum & Wulff, som er Ejer af Handelsstedet Húsavík, og de samme Forpagtere forpagter tillige Þeistareykja-Svovllejer, saaledes at hele Svovlproduktionen sker for deres Regning.

Handelshusets Faktor paa Húsavík forestaar nærmest Svovlværket med Hjælp af Assistenten, og deres Løn er, ifølge gammel Vedtægt, bestemt til 60 Rbdl. aarlig til Deling i mellem dem begge, samt endvidere visse Procenter af Produktionen, som saa vidt vi ved, er bestemte til 10 % af Svovlets Indkøbsværdi eller rettere sagt de Transport- og Opgravnings-Omkostninger, som udbetales til de Folk, som besørger Svovlets Optagelse af Svovllejerne og Flyt-

ning derfra til Svovlværket. Denne Betaling er, (eller var i det mindste 1839) for hvert Lpd. raat Svovl, naar Produktet ellers er antagelig rent: fra Þeistareykjanámar og Hlíðarnámar 10 Skl. og fra Krøflunámar og Fremri-námar 16 Skl., og Tilførselen er saaledes forde[l]t paa de forskellige Partier, at Middelprisen vel kan ansættes til 12 Skl. pr. Lpd.

De Svovlværket tilhørende Bygninger saavel som en Del af dets Inventarium er kongelig Ejendom og bortforpagtes under eet med Svovllejerne for et vist Antal Aar ad Gangen. Den nuværende Afgift beløber sig til 100 Rbdler. aarlig og Forpagtningstiden er udløben med Aaret 1851 (den 16. Juli). Derimod tilhører Grunden Húsavík-Kirke hvoraf 20 Rbdl. aarlig svares særskilt som Grundleje. Al den Tørv, som forbruges ved Svovlets Raffinering, skæres ogsaa i Húsavík-Præstegaards Hjemmeland, og saa vidt os er bekendt, svares ingen særskilt Grundleje derfor til Kirken, foruden de nævnte 20 Rbdl., endskønt dette synes at være højst ubilligt, hvis Tingen virkelig forholder sig saaledes. Den aarlige Forpagtnings-Afgift af Þeistareykjanámar, som svares til Múlakirkes Beneficiarius, er 32 Rbdl., ifølge en privat Overenskomst mellem vedkommende, men hvor lang indeværende Forpagtningstid er, eller naar denne udløber, har vi ingen Kundskab om.

Det paaligger endvidere Forpagterne at vedligeholde Svovlværkets Bygninger og Inventarium, samt i Almindelighed være ansvarlige for at Svovlnámarne ikke bliver forringede ved urigtig og skødesløs Behandling; iøvrigt haves ingen specielle Forskrifter for Fremgangsmaaden ved Svovlets Opgravning, naar undtages et Dokument, som findes ved Húsavík-Svovlværks Papirer med Overskrift: »Koncept til en Forskrift-Anordning for Bønderne paa Nordlandet i Island i Hensigt til Omgangen med Svovlets Opgravning af Jorden«. Dette Dokument, som er uden Datum, indeholder de samme Bestemmelser, som

O. Henchel i sin Tid har bragt i Forslag, og som findes anførte i hans Afhandling »om de islandske Svovlminer«, som findes trykt i Olavii økonomiske Rejse igennem Island (se dette Værks Side 694—95), og saavidt vides har det hidindtil været paalagt Forpagterne af Svovlværket som Pligt, nøje at paase, at de deri anførte Regler for Svovlgravningen bliver overholdte. Men disse Bestemmelser er dels af den Beskaffenhed, at de hverken er blevne iagttagne eller kan blive det under de bestaaende Forhold, og dels er de med velberaad Hu tilsidesatte som uheldige i Hovedsagen og begrundede paa en fejlagtig Anskuelse af den hele Svovldannelse. Det synes derfor ønskeligt at disse Bestemmelser blev jo før jo heller satte ud af Kraft, og ombyttede med andre mere hensigtmæssige, hvilket nærmere vil blive afhandlet ved Slutningen af dette Kapitel. — I alle andre Henseender har Forpagterne fri Raadighed over saavel Svovllejerne som Svovlværket og kan gøre sig begge Dele saa fordelagtige som de bedst forstaar at benytte dem. Vi vil nu se hvorledes dette bliver udført, idet vi meddeler de Oplysninger, som vi har fremskaffet os angaaende Svovlværkets hele Drift, og da først omtale:

Svovlgravningen
og Svovlets Transport fra Námarne til Húsavík.

Begge Dele besørges af Indbyggerne i de nærmeste Bygdelag, og i de Aar, Svovlværket drives med størst Kraft, deltager Beboerne af 6 til 8 Sogne i dette Arbejde og oppebærer derfor den Betaling, som før er anført. Tilladelsen til at deltage i dette Erhverv bliver betragtet som Gunst og de, som ønsker at erholde den, maa derom henvende sig til Svovlværkets Forstander og faa hos ham Anvisningssed[d]el paa et vist bestemt Antal Hestelæs, som de b[e]rettiges til at opgrave i et af de fire Svovl-

partier, der opgives særskilt for hver især; hvem, der bringer mere Svovl eller opgravet paa et andet Sted en[d] ham er blevet anvist, paadrager sig Ansvar som uberettiget. Forøvrigt gælder Anvisningen ikkun for et vist Svovlparti i Almindelighed, saaledes at for Eksempel den, som er henvist til Hlíðarnámar, kan gennemsøge hele dette Terrain og tage sit Svovl paa hvilket Sted som han selv synes bedst om. Ved Udstedelsen af disse Svovlsedler tages i Almindelighed billigt Hensyn til Bøndernes Omstændigheder, saavel hvad angaar deres større eller mindre Trang til et saadant Erhverv, som Beliggenheden af deres Bopæle, saaledes at enhver henvises saa vidt ske kan til den Svovlnám, som er ham den bekvemmeste med Hensyn til Transporten. Dem, der staar i Gæld til Handelen, gives fortrinsvis Lejlighed til paa denne Maade at afdrage noget af samme, og virkelig er mange trængende Familier paa denne Maade blevne hjulpne til en ikke ubetydelig Fortjeneste.

Svovlets Opgravning og Transport foregaar mest i Juni og Begyndelsen af Julimaaned, fra den Tid Hestene er komne sig saa meget efter Vinteren, at de er igen blevne skikkede til at udholde strængt Arbejde og indtil Høsletstiden begynder. Svovlgravere drager da hjemmefra til en saadan Svovltur, enten særskilte hver for sig eller flere samlede, alt eftersom det bedst kan falde; men de forener sig ikke om at udføre denne Forretning i Fællesskab og fordele Arbejdet mellem dem indbyrdes, da enhver udfører sin Dont efter eget Lune og uafhængig af alle Regler og Bestemmelser, og det hele udføres med al mulig Frihed og rigtignok temmelig planløst. Hovedtrækkene af denne Virksomhed er da følgende: Naar Svovlgraveren ankommer til det Svovlparti, som er blevet ham anvist, begynder han at opsøge et Sted, hvor Svovlet findes i en saadan Mængde, at han kan vente at blive i en Hast færdig med Opgravningen af det Kvantum, som han behøver. Dette er

ham saa meget mere magtpaaliggende, som det er kun ved Þeistareykir, at Hestene kan faa Vand og Græs, imedens de paa de andre Steder maa staa og vansmægte i al den Tid, som medgaar til Svovlgravningen, undtagen til Dels Hlíðarnámar, hvor de vel kan føres paa Græs, men faar intet Vand til sin Vederkvægelse. Under saadanne Omstændigheder er det ikke at undres over, om Svovlets Optagen af Jorden ikke sker med den vedbørlige Omhyggelighed for Námarnes Tarv; Bonden er det alene om at gøre at faa det fornødne Kvantum tilvejebr[a]gt i den muligt korteste Tid, hvorimod det saare lidet interesserer den mindre eftertænksomme, om noget Svovl gaar til Spilde eller et Svovlleje skamgraves. Til den Ende gaar han omkring i Svovllejerne og undersøger Grunden med Spaden, hvorved de halvmodne Svovllejer forstyrres i Mængde, idet deres Overskorpe brydes op, hvorved Dampe ofte faar en altfor fri Udgang og Svovldannelsen paa den Maade hemmes, imedens det allerede dannede Svovl sammenrodes med de det omgivende Lag, hvorved foraarsages, at naar Svovlet endelig optages af et saadant Leje, vil det findes urent og blandet med flere fremmede Bestanddele end det ellers vilde have været Tilfældet. Har Svovlgraveren endelig fundet det Sted, som han vil tage til Takke med, affyldes varsomt med Spaden alt hvad der ligger over Svovlet, hvorved det i Almindelighed bliver iagttaget, at Gravningen begyndes fra neden af, hvis Svovllejet ligger paa en Skraaning, dernæst borttages Svovlet fra et Stykke Jord ad Gangen og fyldes i Sække, hvori Svovlet transporteres, idet hver Hest bærer to af disse Sække, som bindes i Reb og hænges en paa hver Side over den til Transporter med Heste i Island almindeligen brugte Kløftsadel. Da disse Svovlbyrder gøres usædvanlig store, kan man i Gennemsnit regne hver Sæk paa 7 Lpd og altsaa 14 Lpd for hver Hest. Efter som Svovllejet udgraves, bliver Affyldningen ført ned paa

den alt udgravede Plads og en flink Graver vil desuden for det meste jævne over det tømte Svovlleje førend han forlader det, men i Almindelighed udføres dette i stor Hast og lidet omhyggeligt, imedens andre efterlader ganske Udjævningen. Paa Grund af det samme Hastværk bliver ogsaa Svovlet i de sjældneste Tilfælde borttaget med fornøden Omhyggelighed, hvorved meget allerede dannet Svovl gaar til Spilde. Af det saaledes anførte vil det letteligen indses, at Fremgangsmaaden ved Svovlgravningen er ingenlunde saaledes som den burde være og at snarlig en Forandring i denne Henseende synes at være aldeles nødvendig. Efter at nu Byrderne er gjort færdige og paalagte de medtagne Arbejdsheste, føres de paa denne Maade til Húsavík, hvor det raa Svovl modtages efter Vægt og lægges i en Bunke under aaben Himmel i Nærheden af Vaskeværket.

Med Hensyn til den Tid og Omkostninger, som medgaar til Svovlets Opgravning og Transport, maa det bemærkes at de respektive Vejlængder er omtrent følgende:

Mellem	Svovlværket	og	Þeistareykir	2½	Mil
——	——	-	Hlíðarnámar	7	—
——	——	-	Kröflunámar	8½	—
——	——	-	Fremri-námar	11	—

og at 5 Mil kan gælde for en passende Dagrejse, naar man tager Hensyn til paa den ene Side de usædvanlig svære Byrder, som paalæsses Hestene, og paa den anden Side den i det hele taget jævne og gode Vej, som søger sin Mage i Island, og vilde i ethvert andet Land være for længe siden forvandlet til Kørevej. En Mand vil i Gennemsnit kunne opgrave Svovl til 5 Hestelæs paa en Dag, og saaledes kunde da opstilles følgende Overslag:

a. For Þeistareykir:

1. Vejlængde frem og tilbage 5 Mil, som medtager 1 Dag, og Svovlgravningen ligeledes 1 Dag til 5 Hestelæs, udgør for 1 Mand, à 64 Skl. daglig . . . 1 Rd. 32 Sk.
2. Hesteleje, 6 Skl. for Mil, er for 5 Mil 30 Skl., og for 5 Heste . . 1 R. 54 Sk.
   og for 1 Dags Ophold à 16 Skl. er . . . . » — 80 —
   2 — 38 —

Er 3 Rd. 70 Sk.

b. For Hlíðarnámar:

1. Vejlængde frem og tilbage 14 Mil, som medtager saa nær 3 Dage, og Svovlgravningen 1 Dag, er à 4 Dage, som à 64 Skl. for 1 Mand udgør . . . 2 Rd. 64 Sk.
2. Hesteløn 6 Skl. for Mil, er for 14 Mil 84 Skl., og for 5 Heste . . . 4 R. 36 Sk.
   og for 1 Dags Ophold à 16 Skl. . . . . » — 80 —
   5 — 20 —

Er 7 Rd. 84 Sk.

c. For Kröflunámar:

1. Vejlængde frem og tilbage 17 Mil, som medtager 3½ Dag, og Svovlgravningen 1 Dag, er 4½ Dag, udgør for 1 Mand, à 64 Skl. daglig . . . . 3 Rd.
2. Hesteløn 6 Skl. for Mil, er for 17 Mil 1 Rbdl. 6 Skl. og saaledes for 5 Heste . . . . 5 R. 30 Sk.
   og 1 Dags Ophold . . . . » — 80 —
   6 — 14 Sk.

Er 9 Rd. 14 Sk.

d. For Fremri-námar:

1. Vejlængde frem og tilbage 22 [Mil], som medtager 4 1/2 Dag, og Svovlgravningen 1 Dag, er 5 1/2 Dag, er for 1 Mand, à 64 Skl. daglig		3 Rd. 64 Sk.
2. Hesteløn 6 Skl. for Mil, er 22 Mil 1 Rd. 36 Skl. og for 5 Heste	6 R. 84 Sk.	
og for 1 Dags Ophold à 16 Skl.	» — 80 —	
		7 — 68 —
		Er 11 Rd. 36 Sk.

Ved disse Overslag er imidlertid ikke taget Hensyn til Slitage paa Værktøj, Hestesko og de øvrige forskellige Sager, som udfordres til Hestenes Udrustning, endskønt det alt tilsammentaget udgør et Beløb, som ikke maa lades ud af Betragtning ved en mere speciel Beregning. I Overensstemelse med det foranførte betales derimod ved Svovlværket for hvert Lpd. raat Svovl fra Þeistareykjanámar og Hlíðarnámar 10 Skl. og fra Kröflunámar og Fremri-námar 16 Skl., som for 5 Hestelæs à 14 Lpd. udgør respektive 7 Rbdl. 28 Skl. og 11 Rbdl. 64 Skl., og derfor vil det synes, som om Betalingen var temmelig uligelig fordelt, mens dette forholder sig dog ikke saaledes i Virkeligheden, idet andre Omstændigheder kommer her med i Betragtning. Vel er det saa, at de Svovlgravere, som fører Svovl fra Þeistareykir, er forholdsvis bedre aflagte end de andre, men dette grunder sig nok paa en kontraktmæssig Overenskomst mellem Forpagterne og Grundbesidderen, som har Forret til at føre derfra saa meget Svovl, som han ønsker, til Svovlværket imod den anførte Betaling, hvorhos Svovllagets Mægtighed i Lejet er ringe og Gravningen som Følge deraf udfordrer længere Tid end i Hlíðarnámar. Ved Kröflunámar derimod er Gravningen forbunden med Vanskeligheder og Farer, og det opgravede Svovl maa desuden, som tidligere

er anført, bringes ved Menneskekraft opad høje Skrænter, førend det kan læsses paa Hestene, hvorimod Gravningen i Fremri-námar falder i det hele taget let, undtagen maaske paa visse Steder i selve Kedelen. — Derimod er der en anden Omstændighed, som Svovlværkets Forstanderskab ikke kan tage Hensyn til ved Betalingen og som gør dette Erhverv ulige fordelagtigt for de forskellige Gravere, nemlig Beliggenheden af deres Bopæle. De foranførte Vejlængder er nemlig angivne efter den lige Vej i mellem Svovlværket og Námarne, og gælder altsaa egentlig kun for dem, som bo ligemeget hvor i Nærheden af disse Vejlinier, hvorimod alle, som bor uden for disse, lægger sin Vej i en Triangel fra sit Hjem til Námarne, derfra til Svovlværket og endelig fra Svovlværket hjem igen, hvorved de kommer til at gennemrejse en desto længere Vej, jo længere de bor udenfor Transportlinien. At Betalingen for Svovlet ikke synes at opveje de ifølge Overslaget hafte Omkostninger for Hlíðarnámar, er kun saa tilsyneladende, men bringer i Virkeligheden Fordel for alle dem, som ikke paa anden Maade havde kunnet anvende sit eget og sine Hestes Arbejde til et ligesaa indbringende Erhverv, hvilket sikkert vilde være Tilfældet for mange Bønder, i det mindste saalænge den islandske Jorddyrkning staar paa det nuværende Trin.

Efter at vi saaledes har bragt det raa Svovl til Veje, vil vi nu gaa videre og se hvorledes det forholder [sig] med

Svovlvaskningen.

I ældre Tider blev det raa Svovl ikke vasket, men bragt i Smeltekedlerne lige saa fuldt af Urenligheder, som det kom fra Námarne. Paa denne Maade medgik der en uforholdsmæssig stor Mængde Tran til Rensningen, som derhos til Dels under Omrøringen blandede sig saaledes med Svovlet, at det siden ikke

lod sig skille derfra, uden ved Destillation, og gav derved Produktet et slet Udseende og forringede dets Brugbarhed og Værdi. Senere er der, rimeligvis i Anledning af Henchels Forslag, oprettet et Vaskeværk, som efterhaanden er flere Gange blevet forbedret ved hensigtsmæssige Forandringer, saaledes at det nu gør god og vigtig Tjeneste ved Svovlrensningen og er unægtelig i sit Slags den bedste af Svovlværkets Indretninger.

Vaskningen af Svovlet grunder sig derpaa, at de fremmede Bestanddele, som er mekanisk indblandede i Svovlet, er dels lettere end dette og dels saa fine, at de ved Omrøring indblande sig i Vandet og kan holde sig hævede deri saalænge det er i Bevægelse, endskønt de for største Delen er af større specifik Vægt og altsaa synker til Bunds i roligt Vand ligesaa vel som Svovlet. Disse fremmede Bestanddele er fortrinsvis Ler og Gipsgur, smaa Brudstykker af Pimpsten, vulkansk Aske og Sand, og alle disse Urenligheder, saavel som den fri Svovlsyre, som findes i den raa Masse, søger man nu saavidt muligt at bortskaffe ved Vandets Hjælp. I denne Anledning er der anlagt en Vandkumme ved Svovlværket, hvortil Vandet ledes fra en Bjergbæk igennem en flere Hundrede Alen lang Rende. Neden for Vandkummens Dæmning er anbragt 3 ulige store Trækasser af flad og langagtig Form, forbundne ved to Flader med opstaaende Sidebrædder, alle noget hældende og i forskelligt Nive[a]u, saaledes at den stør[s]te Kasse, som er fjernest fra Kummen, er anbragt lavest, den anden noget højere og den tredje, eller den mindste, som er nærmest Kummen, højest. Det raa Svovl, som skal vaskes, bringes først i en stærk Trækasse, hvor det slaas i Stykker med Træhamre indtil ingen store Klumper findes tilbage i Massen, og tillige udpilles og bortkastes de større Stykker af Gips, som forefindes; dernæst bliver Svovlet kastet med Skuffer i den nærmest Kummen anbragte Vaskekasse, hvor-

næst Vandet ledes ind og Omrøringen begynder. Efterhaanden som Vaskningen rykker frem, føres Svovlet fra den øverste Kasse til den midterste og videre til den nederste, hvor det gives Ro til at afsætte sig paa Bunden. Efterhaanden kommer flere Tilsætninger til, og i Almindelighed 7 til en Hovedvaskning, hvor da hver Tilsætning bestaar af 5 Baller og hver Balle holder 5 à 6 Lpd. Naar saaledes en Hovedvaskning er fuldendt, bliver Vandets Tilstrømning standset og Vandet fra Svovlet afledt igennem Huller, som er anbragte paa Kassernes Sider. Derpaa bliver det vaskede Svovl optaget og henlagt i Bunke paa en dertil indrettet ophøjet og stampet Jordgrund, hvor det siden udbredes til Tørring og omkastes og rives jævnlig med Træskuffer og stærke Jernriver, og endelig efter fuldendt Tørring bringes i Hus.

Dagligen foretages to store Vask, hvoraf ethvert, som førommeldt, bestaar af 7 Tilsætninger og hver Tilsætning af 5 Baller, som rummer 5 à 6 Lpd. raat Svovl. Man kan altsaa antage, at der dagligen vaskes i det mindste 350 Lpd., hvilket Arbejde bestrides af 4 Arbejdere, som derfor oppebærer en Dagløn af 48 Skl., og Omkostningerne ved Vaskningen af 350 Lpd. kan saaledes ansættes til 2 Rbdl. Det Arbejde, som udfordres til Svovlets Tørring og Indbringen i Hus, er ikke større end saa, at det kan indbefattes under de her anførte Omkostninger ved Vaskningen, thi dels kan de med Vaskningen beskæftigede Arbejdere tage sig samtidig af Tørringen, som foregaar straks ved Siden af Vaskeværket, dels vaskes i Regelen mere en[d] 350 Lpd., endskønt denne Størrelse her er beregnet som den normale. — Hvor mange Procenter fremmede Bestanddele bortskaffes ved det raa Svovls Vaskning, kan vi ikke med Sikkerhed angive; dette er desuden højst forskelligt og beror dels paa Mængden af de indblandede fremmede Bestanddele, og dels og fornemmelig paa disses Beskaffenhed og Svovlets Strukturforhold, da de to sidstnævnte Om-

stændigheder bestemmer, hvorvidt det er muligt ved Vask at bortskaffe de fremmede Indblandinger. Saaledes som Vaskningen foretages, kan det ikke undgaas, at jo noget Svovl gaar tabt og en større eller mindre Mængde fremmede Dele bliver tilbage, som da senere bortskaffes ved Svovlets Smeltning eller, som det ogsaa kaldes:

Svovlraffineringen.

Denne vigtige og mest kostbare Del af Svovlproduktionen sker nu som før efter en højst ufuldkommen Metode og fortjener den største Opmærksomhed, næst efter Svovllejernes Behandling, da begge Dele trænger til en snarlig og gennemgribende Forbedring.

Da Brændsel er et nødvendigt Rekvisit til Svovlsmeltningen, og meget deraf forbruges, maa vi foreløbigen berøre, hvorledes og med hvilke Omkostninger det tilvejebringes. Brændselet er Tørv, som graves nær ved Svovlværket i en rig og udstrakt Tørvemose, som tilhører Húsavík-Præstegaard, og for dette Tørveskær erlægges, saa vidt vi ved, ingen særskilt Betaling, saaledes at denne maa betragtes som indbefattet i den foranførte Grundleje for Svovlværket, som udgør 20 Rbdler aarlig, og synes under disse Forhold at være temmelig knapt afmaalt. Omkostningerne ved Tørveskæret beregnes, ifølge de os tilhændekomne Oplysninger, efter Grave, saaledes at hver Grav er 9½ Al. lang, 4½ Al. bred og 6—10 Spadedybder. En saadan Grav med alle dertil hørende Omkostninger anslaas i Gennemsnit til 14 Rbdler og leverer tilstrækkelig Tørv til omtrent 25 Gryder; men hver Gryde leverer 1 Tønde renset Svovl, som maa omsmeltes 3 (2 à 4) Gange. En Grav vil saaledes behøves til Smeltning og Raffinering af 8⅓ Tønde, og Brændselet til hver Tønde renset Svovl koste omtrent 10 Mark (1 Rbdl. 65⅓ Skilling).

Svovlværkets Bygninger er følgende:

1. Et lidet Vaaningshus, med 2 smaa Værelser, Kokken og Spisekammer, bestemt for Assistenten, eller den nærmeste Opsynsmand ved Værkets Drift.
2. og 3. Tvende smaa Jordhuse, byggede paa islandsk Maade og bestemte, det ene til Opbevaringen af renset og nedpakket Svovl, og det andet for de Svovlværket tilhørende, forskellige løse Redskaber og andet Inventarium.
4. Et Pakhus for det vaskede Svovl, 21 Alen langt, 6½ Alen bredt og 6 Alen højt. Det er ogsaa bygget paa islan[d]s[k] Maade med Jordvægge og Jordtag, og uden indvendig Bræddebeklædning. Svovlet maa derfor lægges paa det bare Gulv og op til de støvede Jordvægge, og modtager derved igen en hel Del Urenligheder, som kommer til Skade ved Smeltningen. Forresten er tvende Laager anbragte, en paa hver Gavl, forat Luften kan frit strømme igennem og paa denne Maade saa vidt muligt bevare Svovlet for Fugtighed. En Dør fører ogsaa ud til Vaskepladsen, hvorigennem Svovlet bringes ind, og en anden Dør fører ind til
5. Smeltehuset. Dette er bygget paa samme Maade som Pakhuset og dets Længde er 13½ Alen, Bredden 7½ Alen og Højden 7¼ Alen. Foruden den nysnævnte Dør eller Gang, som forener Pakhuset med Smeltehuset, er tvende Døre anbragte, en paa hver Sidevæg, samt endvidere Vinduer paa begge Gavlene, indrettede til at kunne tages ud, for at Røgen og Svovldampen desto lettere kan trække ud. Ellers er intet Loft anbragt i dette Hus og ingen indvendig Beklædning, med Undtagelse af 2 Fag i den østlige Ende, hvor Skorstenen staar, som er beklædte med Brædder, for at værne noget mod Støv og Urenlighed; en Kasse af Brædder er derhos indrettet i det sydøstlige Hjørne, overfor Skorstenen, til Opbevaring af det Svovl, som alt er taget ud til Smeltning fra Pakhuset. Skorstenen

bestaar af en Mur, som er 4½ Alen lang og ligesaa høj, med 2 indmurede Kedler, begge forsynede med Jernriste. Imellem Kedlerne og Muren er tvende Trækrør anbragte, som fører ind til Skorstenen og skal optage den fra Kedlerne opstigende Røg, og hermed staar endvidere et Trækrør i Forbindelse, som er anbragt nede ved Jorden, igennem Husets Sidevæg, og bestemt til at indlade frisk Luft for at befordre Ildens Brænden under Kedlerne og det nødvendige Træk i Skorstenen. Imellem denne Skorstensmur og Husets nordre Væg er et 3 Fod bredt Indelukke med en Dør for, og her, i denne saakaldte Ildstue, finder Indlægningen under Gryderne Sted. — Her foregaar nu Svovlsmeltningen eller Svovlets Raffinering aldeles paa samme Maade som Henchel beskriver den (se hans Afhandling om de islandske Svovlminer, trykt bagved Olavii Økonomiske Rejse, II. Del, Pag. 665 —734) og Metoden er i intet væsenligt bleven forandret i de sidste 75 Aar. Imidlertid har dog en lang Øvelse bragt det saa vidt, at det nu, med disse maadelige Indretninger, ikke sjælden lykkes at frembringe et rent og ret smukt Stangsvovl, som dog ingenlunde taaler at sættes ved Siden af det massilianske; men hertil udfordres saavel Opofrelse af Tid som af en stor Mængde Tran og Brændsel. Tranforbrugen antages ellers at være 5 Tønder Tran (maaske noget mere) til 100 Tønder raffineret Svovl, hvilket for 1 Tønde Svovl er 1/20 Tønde Tran, det er lige 1 Rbdl., naar man beregner 20 Rbdl. for en Tønde Tran uden Træet. Om Brændselens Forbrug er allerede talt i Forvejen. — Arbejdslønnen ved Svovlsmeltningen kan saaledes beregnes: 3 Mand bruges i Almindelighed til dette Arbejde og smelter Svovlet i de 2 førnævnte Gryder vekselvis 2 og 3 Gange i hver daglig, altsaa 10 Gryder i 2 Dage. Hver Gryde leverer i Gennemsnit 1 Tønde renset Svovl for alle 3 Smeltninger, og 15 Gryder, som svarer

til 3 Dages Arbejde, vil saaledes levere 5 Tønder renset eller raffineret Svovl. Nu faar hver Arbejder ved Smeltningen 56 Skilling daglig, hvilket for 3 Mand udgør 1 Rbdl. 72 Skl. og for 3 Dage 5 Rbdl. 24 Skl.; altsaa bliver Arbejdslønnen for Smeltningen af Tønde 1 Rbdl. 5 (= 4⁴/₅) Skl.

En Tønde Svovl (pakket) vejer omtrent 20 Lpd., og naar vi antager, at det raa Svovl taber i Gennemsnit 40 % i Vaskning og Smeltning, vilde til en saadan Tønde renset Svovl medgaa 33¹/₃ Lpd.

Endelig vil vi bemærke, at en iblandt Svovlværkets følelige Mangler er den, at intet Husrum synes at være bestemt til Opbevaringen af Tørv. Vel kan en Del Tørv hensættes i Smeltehusets ledige Vesterende, men kun den mindste Del af den Brændsel, som behøves, hvis Svovlværket drives med nogen Kraft, kan finde Plads i dette indskrænkede Rum, og maa da forblive staaende under aaben Himmel, hvilket er meget uøkonomisk og allermindst burde finde Sted i et saadant Klima, som hersker paa Islands Nordkyst.

Med stadigt Hensyn til alt det ovenanførte har vi forsøgt at gøre Udkast til Beregning over det Udbytte, som det antages at de kongelige Svovllejer (med Þeistareykjum) i Nordersyssels Sønderdel maatte kunne give aarlig, endog med den nu brugelige mindre hensigtsmæssige Behandlingsmaade. Produktionen for Sommeren 1839 er lagt til Grund for denne Beregning, og det antages at det vundne Svovl bliver fuldkommen renset og raffineret ved Svovlværket, hvilket dog i dette Aar ikke fandt Sted, da, saa vidt vi ved, største Delen blot blev vasket og siden udført i usmeltet Tilstand, hvor hen og til hvilke Priser er os ubekendt. Det maa derhos bemærkes, at skulde et saa stort Kvantum raffineres aarlig ved Húsavík Svovlværk, matte Skorstenen i al Fald forandres og flere Kedler indmures, da en Tid af 504 Arbejdsdage vilde udfordres til

Smeltningen af et saa stort Kvantum i de 2 Kedler, som nu haves til dette Brug. Allerede dette viser, at Produktionen af raffineret Svovl har aldrig hidindtil i Virkelighed steget til det Kvantum, som lægges til Grund for Beregningen, men det beviser ingenlunde, at den ikke kunde stige saa højt eller højere. Det følger for Resten af Sagens Natur, at vort Overslag ikkun kan gøre Fordring paa tilnærmelsesvis at komme til det rigtige Resultat, som med Hensyn til hver enkelt Post beror paa uberegnelige, og idelige Forandringer underkastede, specielle Forhold; men ikke desto mindre har vi ikke villet tilbageholde det som oplysende Oversigt for dem, som ønsker at gøre sig nærmere bekendt med disse Forhold.

Overslag.

I. Brutto-Indtægt:

1. *Det raa Produkts Masse,* eller Mængden af det urensede Svovl anslaas til 28,000 Lpd. og beregnes tilnærmelsesvis saaledes: I Sommeren 1839, da Svovlvaskningen havde varet omtrent 40 [Dage], syntes efter Øjensyn og kyndige Mænds bedste Skønnende ligesaa meget uvasket Svovl at være tilbage som det Kvantum, der allerede var vasket; desuden var Svovltilførselen den Gang ikke ganske ophørt. Da nu efter det foregaaende i det mindste 350 Lpd. vaskes daglig, vilde det dobbelte Antal Vaskedage præstere det angivne Kvantum (d. e. 350 × 80 = 28,000).
2. *Renset eller raffineret Svovl.* Man antager almindelig, at man af det raa Produkt kan udbringe indtil ²/₃ renset Svovl, dog undertiden noget mindre. Antage vi da 60 % som det normale Udbytte, er det af 28,000 Lpd. = 448,000 Pd., 268,800 Pd. = 2688 Centner.
3. *Det rensede Svovls Værdi i København,* efter gang-

bare Handelspriser. Af de i offentlige Blade bekendtgjorte Handelsberetninger ses, at i Aaret 1840 betaltes islandsk Svovl i København med 8 à 10 Rbdl. pr. Centner. Antager man nu endog den laveste Pris, nemlig 8 Rbdl. pr. Centner som gangbar, giver 2688 Centner den Summa 21,504 Rbdl., hvor til Svovlet fra 1839 ifølge det ovenanførte antages at maatte kunne være udbragt.

II. Udgift:

A. Varierende Udgifter, i Forhold til Produktionens Størrelse.

1. *Det raa Svovls Indkøbsværdi* beregnes saaledes: Det Svovl, som bringes til Húsavík Svovlværk, er saaledes fordelt paa Svovllejerne, at det, som betales med den laveste Pris, udgør omtrent 3/4 af det hele Kvantum, og Gennemsnitsprisen kan derfor ikke sættes højere end til 12 Skl. pr. Lpd., hvilket for 28000 Lpd. udgør . . . 3500 R.
2. *Omkostninger ved Svovlets Vaskning* 160 —
3. *Omkostninger ved Svovlets Smeltning og Raffinering:*
   a. *Arbejdsløn,* overensstemmende med det, som foran er anført . . . . 882 R.
   b. *Tranforbrug,* ligesaa . . . . 840 -
   c. *Brændsel,* ligesaa 1411 - 19 Sk.
   ——— 3133 — 19 Sk.
4. *Bødkerarbejde,* regnes til 1 Rbdl. for hver Tønde, er . . . . 840 —
5. *Fragt til København.* 16800 Lpd., som det rensede Svovl ifølge det foregaaende antages at udgøre, er omtrent 840 Tønder, der

Overføres . . . 7633 R. 19 Sk.

	Overført . . .		7633 R.	19 Sk.
	beregnede som Stykgods, 15 Tønder pr. Læst, udgør 56 Læster, og naar Fragten pr. Læst ansættes til 25 Rbdl., er den		1400 —	
6.	*Arbejdspenge ved Ud- og Opskibning*		200 —	
7.	*Pakhusleje i København,* en ubestemt Udgift, ansættes til		200 —	
8.	*Assurancepenge for Turen fra Island til København,* af 21500 Rbd., à $1\frac{1}{2}$ Procent, er		322 —	48 —
9.	*Kommissions-Omkostninger* ved Salget 2 % af samme Beløb . . .		430 —	
10.	*Svovlværksforstanderens Procenter,* 10 % af det indkøbte Svovls Værdi, er		350 —	
11.	*Renter af Driftskapitalen,* 4 % af 11000 Rbdl.		440 —	
	Tilsammen . . .		10975 R.	67 Sk.

B. Faste Udgifter:

12.	*Forpagtningsafgift* af Svovllejerne og Svovlværket:			
	a. *Af de kongelige Svovllejer* og af Svovlværket . . .	300 Rd.		
	b. *Af Þeistareykjanámar*	32 —		
		332 Rd.		
13.	*Grundleje af Svovlværkets Grund,* som tilfalder Húsavík-Kirke . .	20 —		
	Overføres . . .	352 Rd.	10975 R.	67 Sk.

Overført . . .	352 Rd.	10975 R.	67 Sk.
14. *Godtgørelse* til Reykjahlíðs Opsidder for Græsning til Svovlgravernes Heste, 1 Tønde Rug . .	8 —		
15. *Aarlig Udgift* til Vedligeholdelse af Svovlværkets Bygninger og Inventarium	100 —		
16. *Forstanderens faste Løn*	60 —		
		520 —	

C. Uberegnede Udgifter.

17. *Forskelligt Arbejde*, etc.		100 —	
Den hele Udgift . . .		11595 R.	67 Sk.

Balance.

Den beregnede Bruttoindtægt er . . .	21504 R.	
Derfra gaar Udgiftssummen	11595 —	67 Sk.
Bliver tilbage Gevinst . . .	9908 R.	29 Sk.

Man vil maaske indvende, at dette Overslag er baseret paa en urigtig Forudsætning, idet det aarlige Kvantum Svovl er ansat for højt; vi holder os imidlertid overbeviste om, at Svovllejerne kan i Tiden ved en omhyggelig Bearbejdning bringes til en saa stor eller endog større normal Produktion. Men vilde man imidlertid ikke sætte Lid dertil og foreløbigen indskrænke Produktionen til det halve, saa blev dog Udbyttet alligevel ikke ganske ubetydelig; vi vil se!

Indtægt:

1344 Centner renset Svovl à 8 Rbd. pr. Centner . . . . 10752 Rd.

Fra gaar Udgift.

a. Varierende Udgifter .	5487 R. 82 Sk.	
b. Faste Udgifter	520 -	
c. Uberegnede Udgifter	50 -	
		6057 R. 82 Sk.
Aarligt Udbytte . . .		4694 R. 14 Sk.

Det indlyses forresten af sig selv, at Udbyttets forholdsmæssige Størrelse vil, under den Forudsætning, at det øvrige til Grund for Overslagets forskellige Poster [liggende] er nogenledes rigtigt, fortrinsvis bero paa, hvorvidt Prisen paa det islandske Svovl vil holde sig paa det her antagne Standpunkt.

Vi har allerede i det Foregaaende antydet, hvor skødesløs og ufordelagtig Behandlingen af Svovllejerne er og maa være under de bestaaende Forhold, og dette har bevæget os til at fremkomme med følgende

Forslag
til en forbedret Behandlingsmaade af de kongelige Svovllejer i Island.

1.

Der bør ske en gennemgribende Forandring med Hensyn til de Arbejderes Forhold til Svovlgravningen, af hvilke denne skal foretages, saaledes at i Stedet for den gældende Praksis, hvor efter de samme Folk, som besørger Transporten, tillige opgraver Svovlet og gennemroder Svovllejerne uden al Orden og Opsyn, bør Forpagterne, eller de, som til enhver Tid er i Besiddelse af Svovllejernes Brugsrettighed, holde et fornødent Antal Arbejdere, som for Dagløn og under en kyndig Mands Opsigt opgraver Svovlet, medens

Transporten som før overlades til Bønderne fra de nærliggende Bygdelag. — Herved tro vi, at alle Parter vilde finde sig tilfreds. Vel fik Brugsherren en ny Udgift, for saa vidt han maatte betale Svovlgravningen særskilt, og Transporten ikke med Billighed kunde besørges for en stort ringere Betaling end den, som nu erlægges baade for Gravning og Transport; men blev end det raa Svovl paa denne Maade nogle Procent dyrere ved Modtagelsen ved Svovlværket, saa vilde uden Tvivl saavel den større Produktion som Produktets større Renhed langt mere end opveje denne Forskel i Prisen. Vi beregner Gravningsomkostningerne saaledes:

a. 1 Mand skal dagligen grave Svovl til 5 Hestelæs, 14 Lpd. pr. Hest — er 70 Lpd.
b. Vi sætter 10 Arbejdere foruden Opsynsmanden, — altsaa graves daglig 70 · 10 = 700 Lpd.
c. Hvis disse Folk arbejder i 40 Dage, er det 40700 Lpd. = 28000 Lpd., hvilket svarer til det i Overslaget her foran beregnede aarlige Produkt.
d. Da Arbejdet er svært, vil vi sætte dobbelt Dagløn, altsaa 1 Rbdl. . . . . 400 Rd.
e. Opsynsmandens Løn ansætter vi til 100 Rbdl. 100 —

Tilsammen . . . 500 Rd.

Med Hensyn til Bønderne, der antages at ville som før besørge Transporten, maatte Fritagelsen for Gravningsarbejdet og den derved sparede Tid, saavel som især det forkortede Ophold med deres Heste ved de golde og vandløse Svovllejer, være dem meget kærkomment, og denne Erhvervsgren vinde en mere fordelagtig Indflydelse paa deres økonomiske Tilstand, om Prisen endog blev noget lavere, og endvidere kunde herved vindes, at den blev fuldkommen ligelig normeret i Forhold til Vejlængden. At Kongens Fordel — som Ejers af Svovllejerne — saaledes bedst kunde blive iagttaget, indlyses deraf, at

man ved denne Fremgangsmaade først kan forvente, at Svovlets Opgravning udføres efter en hensigtsmæssig Metode.

2.

De døde eller kolde Svovllejer bør opsøges med langt større Flid end det hid[til] har været gjort, da det er sikkert, at en stor Mængde Svovl paa denne Maade ligger skjult og ubenyttet, og Produktet derhos paa saadanne Steder er af langt større Renhed end det, som i Almindelighed haves fra de hede eller levende Svovllejer. Denne Eftersøgning kan kun med Held ske paa den Maade, at man anvender Jordboret (hvilket til dette Brug kun behøver at være let og ubekosteligt), og den maa derhos ledes af en kyndig Mand, som af Terrainets Beskaffenhed og øvrige Omstændigheder ved at udvælge de rigtige Steder, saaledes at Tid og Kræfter spildes saa lidt som muligt ved forgæves Forsøg paa at finde kolde Svovllejer.

3.

Hvor et saadant dødt Svovlleje opdages, bør alt det Svovl, som i samme forefindes, optages; og da gentagne Forsøg, anstillede med Jordboret, har vist, at skønt Overfladen paa et saadant Sted er ganske kold, og Svovllaget selv enten har ingen eller kun en meget svag Varme, saa kan Varmen, ved at trænge dybere ned i det underliggende blaa Lerlag, stige til en saadan Grad, at den brændende Hede trænger op i gennem Boringshullet — saa formener vi *det vilde være Umagen værd at forsøge om man ikke ved paa flere Steder at udbore et saadant dødt Svovllejes Grund, kunde igen fremkalde dets Virksomhed.* Dette Punkt fortjener saa meget større Opmærksomhed, som Erfaringen viser, at enkelte Svovllejer, der af tidligere Iagttagere anføres som døde, nu igen har antaget en saa stor Varmegrad, at

Svovlet der regenereres, hvilket turde hidrøre derfra, at Grunden enten ved Naturens Hjælp er imidlertid bleven løsere, eller ogsaa ved Gravning afdækket, hvorved de opstigende Svovlbrintdampe igen har faaet et friere Samkvem med Atmosfæren. Maaske vil det i mange Tilfælde være tilstrækkeligt til Svovldannelsens Fremkaldelse, at Svovllaget borttages, thi ofte er det alene dette sammenhængende Lag, som har holdt Dampene tilbage og saaledes standset Produktionen.

4.

Hvor Heden i Svovllejerne er mest levende, der er Grunden i Almindelighed meget løs og vaad, og paa saadanne Steder danner sig næsten intet Svovl, eller da i al Fald saa lidet udskilt fra Jordskorpens øvrige Masse, at det er ganske uanvendeligt. Da nu, som vi alt tidligere har berørt, en vis bestemt Grad af Lethed, hvormed Dampene kan trænge igennem Overfladen, udfordres for at Svovlet skal udskilles og afsætte sig i Lag, saaledes at en altfor løs Overflade indvirker ligesaa hemmende paa Svovlets Frembringen som den, der er for fast, saa maa vi foreslaa, *at nogle Forsøg bliver anstillede med at tildække saadanne altfor hede og løse Svovllejer.* En saadan Tildækning kan fornuftigvis kun ske med det Materiale, som man kan forskaffe sig paa Stederne selv, og da frembyder sig i størst Mængde Sand og Grus. Dette Materiale maatte da vælges, og Gruset søges saa sandfrit som muligt, og paafyldes i Lag af forskellig Mægtighed (fra ½ til 2 Fod?). Naar man siden iagttog Virkningen paa hvert enkelt Sted, og denne Fremgangsmaade i øvrigt viste sig som gavnlig og hensigtssvarende, vilde man snart udfinde det mest passende Forhold i Paafyldningens Mægtighed, som bedst maatte svare til hvert enkelt Sted. — *Nogle saadanne Steder burde ogsaa jævnsidigt til et Forsøg tildækkes med Sten, hvor disse haves i Nærheden,*

saaledes at nogle aabne Rum efterlades hist og her mellem Stenene. Af dette Forsøg lover vi os i Særdeleshed en god Virkning efter flere ved Svovllejerne selv gjorte Iagttagelser, til Eksempel i Fremri-námar, hvor Grunden paa sine Steder er meget stenet, og hvor just det skønneste Svovl fandtes under Stenmasser, som ved tilfældig Nedstyrtning var blevne liggende paa en meget hed og løs Grund.

5.

Vand er skadeligt for Svovldannelsen; thi omendskønt det hører til et godt Svovlleje, at dets Grund er fugtig, saa bevirkes dette fuldkomment ved det Vand, som uafladeligen dannes i Jordens Overflade paa saadanne Steder, idet den største Del af Svovlbrintens Brint forener sig med Amosfærens Ilt og siden under Form af Vand siver ned i den hede Jordbund, hvor det igen ved Varmen forvandles til Damp, der gennemtrænger Svovllejets Grund og holder den i passende fugtig og løs Tilstand. *Hvor* derfor, som ofte er Tilfældet, *Svovlbrinten trænger op af den hede Grund i saadanne Fordybninger, hvor Regn- og Snevandet fra omliggende Høje løber ned og samler sig undertiden i en saadan Mængde, at der danner sig kogende Lerpøle, der bør man, saa vidt muligt, søge at bortskaffe det skadelige Vand.* Efter vore i Fællesskab gjorte Iagttagelser, er det ganske sikkert, at mange saadanne kogende Pøle i Svovlegnene er, hvor Naturen har kunnet hjælpe sig selv, ved Vandets gradvise Aftagen dels forvandlede til Svovllejer og dels i Overgang dertil. Og vi tvivler ikke paa, at man jo ved hensigtsmæssigt Anlæg af Grøfter til Vandets Afledning og paa sine Steder ved Udfyldninger vilde kunne forbedre mange Partier i Svovlegnene, ja selv danne sig mange nye Svovllejer.

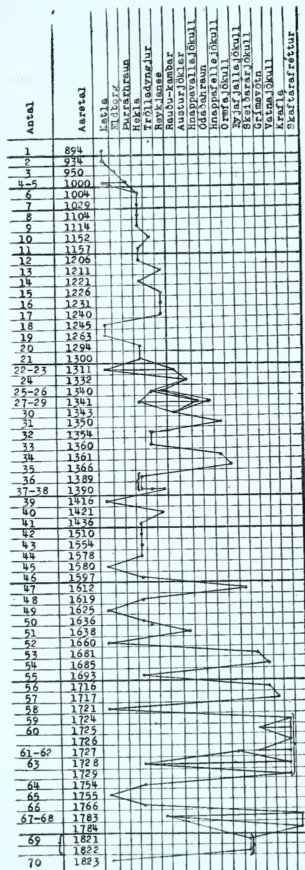
6.

Til en planmæssig Drift af Svovlværket hører unægteligt, at det størst mulige Kvantum Svovl vindes, dog saaledes, at man ikke paa maa og faa vedbliver at udtømme Svovllejerne, indtil de ikke kan levere mere Svovl, og Værkets Drift saaledes uformodet maa standse, men at man ved nøjagtigt Kendskab til Svovllejernes kvalitative og kvantitative Forhold, deres Gehalt og Regenerationskraft, er i Stand til forud at kunne danne sig et Overslag over, hvor meget Svovl omtrent de til enhver Tid vil kunne levere, og derefter bestemme Værkets Drift. *Til den Ende vil det være magtpaaliggende i længere Tid at iagttage Svovlregenerationens Fremgang paa de Steder, saaledes at man kan udfinde i hvor lang Tid ethvert af dem hensigtsmæssigt bør hvile. Dernæst bør man indele Svovlterrainet* i visse bestemte Stykker, der siden efter graves vekselvis, alt eftersom Brugsherren fordelagtigst. Naar man da af Erfaringen ved, hvor meget omtrent et vist bestemt Stykke giver efter Forløbet af en vis Tid, saa kan man med temmelig Sikkerhed i Forvejen beregne Driftens Omfang og siden fordele den efter Behag paa de forskellige Aar. Opdagelsen af kolde Svovllejer og den Forøgelse i Svovlets Regeneration, som man i Tiden muligen ved Kunst vil kunne faa tilvejebragt, vil vel frembringe en gradvis Stigen, hvis Betydenhed forud ikke kan bestemmes; men ikke desto mindre vil den foreslaaede Fremgangsmaade særdeles meget bidrage til at hæve den Uvished, som endnu hersker med Hensyn til Svovlproduktionens sande Omfang.

7.

Hvad angaar Svovlgravningen selv, og de Regler, hvorefter den bør foretages af Arbejderne, da vil vi ikke her fremkomme med noget detailleret Forslag til den specielle Udførelse af Arbejdet, som bedst

maa kunne læres ved Øvelsen, men indskrænke os til at anføre det, som vi anse for at være af størst Vigtighed angaaende denne Genstand i Almindelighed. Det er da for det første ganske sikkert, at *alt det Svovl, som forefindes, hvor det graves, bør borttages,* for saa vidt det er muligt at udskille det nogenledes rent fra de det omgivende Jordarter. *At lade noget blive tilbage,* saaledes som Henchel har foreslaaet (se her foran Side 54) *er uhensigtsmæssigt og skadeligt.* Den endnu gældende Bestemmelse, som gaar udpaa dette, beror paa en urigtig Anskuelse af den Maade, hvorpaa Svovlet danner sig i de islandske Svovllejer. Det tilbageblevne Svovl befordrer paa ingen Maade Regenerationen, men gaar derimod til Spilde, da det ved Gravningen og Svovllejets senere Tildækning (hvad enten saa denne udføres af Naturen eller sker ved Kunst), bliver saaledes bemænget med fremmede Bestanddele, at det bliver fuldkommen ubrugbart. Det er endvidere indlysende, at det Svovl, som opgraves, bør saa vidt muligt være rent. *Den Jordskorpe, som bedækker Svovllaget, bør derfor ganske borttages med Spaden af et passende Stykke ad Gangen* og Svovlet siden optages med Varsomhed, hvortil Øvelsen bedst vil lære Arbejderne de passende Haandgreb. *Grunden bør* endvidere, som Henchel har bemærket, *beskyttes for Nedtrædelse,* og i den Henseende vil det af ham foreslaaede Bræt være tjenligt. *Endeligen bør Svovllejet, naar Svovlet er borttaget, straks tildækkes igen og Overfladen nogenledes udjævnes.* Vel gør Naturen dette med Tiden uden Kunstens Hjælp, da Vinden fører Sand og Grus ned i de af Graverne efterladte Fordybninger, men imidlertid gaar mere eller mindre Svovl tabt, da det i Regelen ikkun afsættes ovenpaa det samme ledsagende lysegule Gipsjordlag, naar dette først er dækket af en passende Jordskorpe.

Hrundi ½ Damaskus.

Jarðskjálfti á Ítaliu.
Jarðskjálfti á Sýrl. og Engl. 1158.

Vesúvius gaus 1302.

Etna 1333.

Etna gaus 1578.

Etna 1610 og 1614.
Etna 1619.
Etna 1624.

Vesúv. 1660.
Vesúv. og Etna 1682.

Vesúv. og Etna 1694.

Vesúv. 1717.

Etna 1723.

Vesúv. 1727.

Vesúv. 1730.
Vesúv. og Etna 1754.
— Do. —
Vesúv. 1766 og '67.
Vesúv. 1783.
Vesúv. 1784.

Vesúv.

UDBRUDENES ANTAL.

Katla	13
Eldborg	1
Þurá	1
Hekla	22
Trölladyngjur	5
Reykjanes	8
Rauðu-kambar	2
Austurjöklar	2
Hnappavallajökull	1
Herðubreið (Ódáðahraun)	1
Hnappafellsjökull	2
Öræfajökull	2
Eyjafjallajökull	2
Skeiðarárjökull	3
Grimsvötn	2
Vatnajökull	1
Krafla (i 6 Aar)	1
Skaftárafréttur	1
	= 70

TÖFLUR YFIR ELDGOS Á ÍSLANDI.

I. 894—1784.

Nr.	Aar.	Katla.	Eldborg.	Þurrárhraun.	Hekla.	Trölladyngjur.	Reykjanes.	Rauðukambar.	Austurjöklar.	Hnappavalla-jökull.	Herðubreið. (Rimeligvis Ódáðahraun).	Hnappfells-jökull.	Öræfajökull.	Eyjafjalla-jökull.	Skeiðarár-jökull.	Grímsvötn.	Vatnajökull.	Kraflaparti etc.	Skaftár-Udbrud.
1	894	894																	
2	934	934																	
3	950		950																
4	1000	1000		1000															
5	1004				1004														
6	1029				1029														
7	1104				1104														
8	1114				1114														
9	1152					1152													
10	1157				1157														
11	1206				1206														
12	1211						1211												
13	1221				1221														
14	1226						1226												
15	1231						1231												
16	1240						1240												
17	1245	1245																	
18	1263	1263																	
19	1294				1294														
20	1300				1300														
21	1311	1311						1311											
22	1332								1332										
23	1340					1340	1340												
24	1341				1341					1341	1341								
25	1343							1343											
26	1350											1350							
27	1354					1354													
28	1360					1360													
29	1361											1361							
30	1366												1366						
31	1389				1389														
32	1390				1390	1390	1390												
33	1416	1416																	
34	1421						1421												
35	1436				1436														
36	1510				1510														
37	1554				1554														
38	1578				1578														
39	1580	1580																	
40	1597				1597														
41	1612													1612					
42	1619				1619														
43	1625	1625																	
44	1636				1636														
45	1638								1638										
46	1660	1660																	
47	1681														1681				
48	1685															1685			
49	1693				1693														
50	1716															1716			
51	1717																1717		
52	1721	1721																	
	1724																	1724	
53	1725																	1725	
	1726																	1726	
54	1727												1727					1727	
	1728				1728													1728	
55	1729																	1729	
	1730																	1730	
56	1754				1754														
57	1755	1755																	
58	1766				1766														
59	1783						1783												1783
	1784																		1784

SUBSKRIPTIONSPLAN.

Ved Synet af de mange og til Dels overordentlige Forandringer, som de vulkanske Udbrud efterhaanden har frembragt i Islands Udseende og Tilstand, blev jeg tidlig opmærksom paa disse Naturbegivenheder, og Lysten til at efterspore deres Oprindelse og historisk at forfølge deres Virkninger ned til den indeværende Tid kunde ikke andet end forøges hos mig, da jeg senere fik Lejlighed til at gøre mig bekendt med den geognostiske Videnskab. Saaledes har jeg fortrinligvis i denne Henseende gennemrejst en stor Del af de mest vulkanske Egne i Island for at iagttage deres lokale Forhold, og hvad jeg ikke før har set af disse Egne, haaber jeg i indeværende Sommer at faa Lejlighed til at iagttage. Derhos har jeg omhyggelig samlet alle de spredte Efterretninger, som jeg har kunnet overkomme, om de Tid efter anden forefaldne vulkanske Udbrud i Island og deres Virkninger. Efter denne Forberedelse tror jeg mig i Stand til at kunne fremstille et nogenledes klart og fuldstændigt Billede af de vulkanske Frembringelser i Island, saaledes som de nu for Tiden fremstiller sig for Iagttageren, og derhos at berette, hvorledes de i Tidens Længde er fremstaaede, for saa vidt deres Alder ikke gaar længere tilbage end de forhaandenværende historiske Efterretninger om denne Genstand. Dette Arbejde ønskede jeg at forelægge Almenheden under den Titel:

De islandske Vulkaners Historie.

Det vil komme til at bestaa af 2 Hovedafdelinger, hvoraf den første skal indeholde en Skildring af de islandske Vulkaner og deres Frembringelser, saaledes som de for nærværende Tid fremstiller sig for Iagttageren, hvorimod den anden skal indeholde de sær-

skilte Vulkaners Historie, og saaledes meddele Beretning om de forskellige vulkanske Udbrud og deres Virkninger, hvorved de enkelte Partier af det tidligere opstillede Totalbillede efterhaanden vil opstaa og antage deres Form for Læserens Øjne. Til disse 2 Hovedafdelinger ønskede jeg at føje en kort og almenfattelig Oversigt over Vulkanernes Teori for de Læsere, som uden at kende synderligt til Geognosien interesserer sig for denne Del af Læren om Jordklodens Natur og Beskaffenhed. Det er da en Selvfølge, at en Videnskabsmand af Faget ikke vil forefinde noget nyt i dette sidste Afsnit, hvorimod jeg tror, at Fremstillingen af de mange Fakta, som Bogens historiske og største Del vil komme til at indeholde, ikke vil være uden videnskabelig Interesse.

Hvis min Forlægger ser sine Omkostninger dækkede ved en tilstrækkelig Subskription, kan den ovennævnte Bog ventes at udkomme i Løbet af det næstkommende Aar.

København, den 23. Maj 1839.

J. Hallgrímsson,
cand. philos.

DE ISLANDSKE VULKANER.

Hekla.

Heklufell eller Heklufjall, almindelig kaldet Hekla, er den største og forfærdeligste iblandt de islandske Vulkaner, som har brændt i Landets historiske Tid. Hekla ligger paa Islands Sydkyst i Nordøst fra Rangárvalla-Bygdelag og vesten for Torfajökull paa 60° 59′ 0,2″ n. Br. og 32° 16′ 18″ vestlig Længde fra København. Dens Højde har flere Gange været maalt og angives meget forskelligt, ligesom den ogsaa er idelige Forandringer underkastet; ifølge Gunnlögsens sidste Opmaaling skal den være 4961 Fod.

Hekla er, som man kan vente det, paa alle Sider omgiven af store Røjnstrækninger fra ældre og nyere Tid og ligger 6½ Mil fra Søen, omtrent midt paa en 4 Mil lang Bjergryg, som gaar fra Sydvest til Nordost, og omtrent midt i den sydlige Ende af det store vulkanske Bælte, som i den nysnævnte Retning gennemskærer det hele Land. Bjergets Underlag er, ligsaavel som den hele omgivende Egns, øjensynlig Tuf, hvorimod Bjerget selv bestaar udelukkende af Røjnklipper og Slagger, Pimpsten, Sand og vulkansk Aske, som her er opdynget til en saadan Masse, at et iblandt Landets højeste Bjerge staar nu der, hvor ikkun lave Tufhøje en Gang tidligere har ligget. I de fleste Sommere tør Sneen paa Hekla saa vidt op, at dette Bjerg ikke bør regnes iblandt Jökulfjælde, men naar en længere Tid hengaar imellem Udbrudene, opfyldes imidlertid dets Kratere af Sne, og en stor »fönn« ligger bestandig paa den øverste Del af dets Nordside. Det viser sig meget bestemt, at efterhaanden som Hekla er tiltagen i Højde, har den ved Eruptionerne udgydte Røjnmængde aftaget saaledes, at under de seneste Udbrud er enten ingen eller kun smaa Lavastrømme fremkomne, og det udkastede har indskrænket sig næsten ganske til Pimpsten og vulkansk Aske; men af disse Masser har den ogsaa udsendt en næsten ubegribelig Mængde. Strækninger af mange Hundrede □ Mil er i disse Udbrud blevne dækkede af Sand og Aske fra ¼ indtil 1 Alen og paa nogle Steder endog derover. Største Delen af de Røjnstrømme, som er udgydte fra Hekla, udspringer fra Bjergets Fod, og nogle af dem er overmaade gamle, forhistoriske, og synes at maatte føres Aartusinder tilbage før Landets første Beboelse. Tre saadanne Hovedstrømme fra gammel Tid synes man at kunne skelne med Sikkerhed. Den ældste og dybest liggende Røjnstrøm er gaaet en lang Vej mod Vesten, skraas over den store Lavlands-Strækning, som udbreder sig imellem Østerfjældene og den Bjerg-

række, som mod Vesten begrænser Árnes-Syssel og kommer bedst til Syne i Þjórsá-Lejet neden for Þjórsárholt, mellem Landsveit og Hreppar, samt paa Hofsheiði i Gnúpverjahrepp, paa Skeið og helt udover Flóen; men vesten for Þjórsaaen mærker man imidlertid paa de fleste Steder kun lidet til denne Lavastrøm, da den for største Delen er der bedækket med Grønsvær, og i Flóen og paa andre Steder, hvor der er Mosegrund, allerede saa nedsunken i Jorden, at man næsten intet af den ser, undtagen der hvor Grønsværet igen er opbrækket. Den anden Hovedstrøm har ogsaa udbredt sig vidt omkring, og styrtet frem over Rangárvallene; den har tillige i sin Tid været beklædt med Grønsvær, men er nu igen paa de fleste Steder blottet og bar, hvilket især maa tilskrives nordlige Storme, som her er meget herskende og meget let kunne oprive det tørre og højtliggende Jordsmon. Den tredje Hovedstrøm, som til Dels dækker den sidstnævnte, er ikke rykket nær saa langt frem; den er for en Del bevokset med Græs, og har derhos i forrige Tider haft nogen Kratskov, som nu er for det meste forsvunden. Den derpaa følgende fjerde Røjnstrækning ligger endnu højere og er rykket kortere frem, og paa dens golde Overflade vokser alene noget Mos. Det er ikke urimeligt, at just dette Røjn hidrører fra det store Udbrud, som i det 14. Aarhundrede blandt andet ødelagde Gaarden Skarð i Nærheden af Hekla.*) Det femte og øverste Røjnbelte, som strækker sig ikkun kort ned, er ganske sort og nøgent og kan neppe fremvise en Mosplet og endnu mindre noget Græs. Dette, som her er sagt, maa imidlertid ikke forstaas som om kun disse fem Strømme var i Tidernes Løb udgydte fra

*) Denne Gaard Skarð, som de nyere Forfattere ofte omtaler under Navnet »Skarð hið eystra«, skrives i Annalerne: »Skarð eystra«, d. e. Skarð østerpaa, i Modsætning til Skarð vestra eller Skarð vesterpaa, nl. Skarð paa Skarðströnd ved Bredefjorden, som Annalerne ogsaa flere Gange omtaler.

Hekla; thi dels er her blot de vigtigste erindrede og dels er disse sikkert hver for sig et Aggregat af flere fra forskellige Kratere og Tider hidrørende Strømme, som egentlig kun hører sammen for saa vidt de gruppevis tilhører visse Tidsrum i den Orden, som her er angivet. Rundt om Hekla har Ilden brudt ud til forskellige Tider og dannet Kratere, hvorfra Røjnstrømme er udflydte, og som endnu staar der i uoverskuelig Mængde, endskønt mange af dem sikkert er igen forsvundne i Tidernes Løb og forstyrrede eller dækkede af nyere Røjnmasser.

De forskellige Udbrud, som Hekla har haft i Landets historiske Tid og hvorom Annalerne og andre Skrifter har efterladt os Beretninger, er følgende:

Første Udbrud, 1104.

Ifølge Flatø-Annalerne og Kongens Annaler (annales regii) samt 4 andre Annaler, brød Ild udaf Heklufjall i Aaret 1104, og den paafølgende Vinter blev kaldet den store Sandfaldsvinter. En Papirafskrift af gamle Annaler, Nr. 417 i den arnamagnæanske Samling, og mærket L. i den harmoniske Udgave af de islandske Annaler, som foranstaltes af den arnamagnæanske Kommission, og nu er næsten færdigtrykt, samt Hungurvaka og Kristnisaga, henfører denne Begivenhed til Aaret 1106. Dette Udbrud maa vistnok betragtes som det første Hekla-Udbrud, som vi har historiske Efterretninger om; thi vel siger Halldór Jakobsen i »Efterretninger om ildsprudende Bjerge i Island«, at Hekla har sprudet Ild i Aaret 1004; men da hverken Sagaerne eller nogen af de islanske Annaler, saa vidt vi ved, omtaler en saadan Begivenhed, maa vi antage, at her er sket en Forveksling af Aarstal i en eller anden Annal-Afskrift, som han har benyttet, saaledes at 1004 har staaet i Stedet for 1104, og han paa den Maade er blevet forledet til at optage begge Varianter og faaet to

Udbrud for eet. Lige saa lidt ved vi, hvorfra samme Forfatter har den Efterretning, at Hekla har haft et Udbrud i Aaret 1029; hverken Sagaerne eller Annalerne findes at omtale sligt, og derfor kan vi heller ikke, blot paa hans Ord, optage det i vor Række.

Endvidere beretter samme Forfatter i det ovennævnte Skrift, at Hekla har haft et nyt (og altsaa det fjerde) Udbrud i Aaret 1114, og at Aaret i Forvejen indtraf Jordskælv, hvorved 11 Mennesker paa Sydlandet omkom under Ruinerne af de sammenstyrtede Huse. Men dette er aldeles urigtigt, og hidrører fra en ukritisk Afbenyttelse af Kilderne. Aarstallet 1114 er nemlig optaget efter Laugmands-Annalerne, mærkede E i den harmoniske Udgave; men det er i Haandskriftet tilføjet med nyere Haand af en eller anden Læser, og synes ligefrem at være en Forveksling for 1104; med Jordskælvet fra 1113 er det samme Tilfældet, H. Jakobsen har her læst urigtigt og sigter til et Jordskælv fra 1013, som omtales i en Papir-Afskrift af gamle tabte Annaler, arnamagnæansk Samling Nr. 411 og mærket G i den harmoniske Udgave. Dette Udbrud falder da ogsaa bort.

Andet Udbrud, 1157 eller 58.

Flatø-Annalerne, tiligemed de saakaldte Kongens, Laugmands- og Biskop Þorláks-Annaler (A, C, E, F) beretter, at i dette Aar indtraf *„det store Mørke“;* Papirafskriften L og et Haandskrift-Brudstykke, Nr. 429 i den arnamagnæanske Samling og mærket M i den harmoniske Udgave, henfører »det store Mørke« til det næst følgende Aar. Endvidere siger Flatø-Annalerne, at 1157 har Hekla haft sit andet Udbrud, hvorimod alle de andre Annaler, som omtaler denne Begivenhed, henfører den tilligemed Hungurvaka til 1158, og Kongens og Biskop Þorláks-Annaler tilføjer, at

dette Ubrud har taget sin Begyndelse den 19. Januar. Ifølge disse Angivelser synes det rimeligst, at Udbrudet er sket i Vinteren 1157—58, hvorved Differensen næsten hæves, idet Maanedsdagen, som er bestemt, falder saa nær ved Begyndelsen af Aaret. Under alle Omstændigheder hersker her en indre Uoverensstemmelse i de Annaler, som sætter det store Mørke til Aaret før Udbrudet, da begge Begivenheder sikkert er samtidige, og Mørket, som sædvanligt, er foraarsaget ved det af Hekla Udkastede Sand, der denne Gang naaede til Landets fjerneste Egne, og regnede ned over det hele Land.

Tredje Udbrud, 1206.

Flatø- og Kongens Annaler med 4 andre siger, (at) dette Udbrud har været det tredje, og henfører samme til 1206. S. Paulsen *) tilføjer derhos, at dette Udbrud har begyndt 3 Nætter før Ambrosii Dag, eller den 4. December, hvilken Tidsbestemmelse, som ifølge Udtryksmaaden sikkert hidrører fra en gammel Annal, dog ikke findes anført i den harmoniske Udgave. Skúli Magnússons Annalebog henfører ellers dette Udbrud til Aaret 1204, overensstemmende med Laugmands-Annalerne og Papirsafskriften G. I disse Aar, siger Biskop Finsen i sin Afhandling: »Om Uaar i Island«, at strenge Vintre og megen Dyrtid har hersket i Island, men omtaler ikke Udbrudet. Se videre Biskop Páls Saga.

Fjerde Udbrud, 1222.

Flatø-Annalerne og de fleste andre stemmer overens i, at Heklas fjerde Udbrud fandt Sted i dette

*) I en af ham besørget utrykt Samling af ældre og nyere Efterretninger om de islandske Ildsprudninger; denne Samling, som vi har haft Lejlighed til at afbenytte, har ydet os væsentlige Tjenester ved Affattelsen af nærværende Arbejde.

Aar, hvorimod Papirsafskriften G henfører det til 1221; ellers findes intet videre bemærket om Udbrudets Beskaffenhed, med Undtagelse af at Solen saa rød ud. Omtrent til samme Tid begyndte det at brænde i Søen uden for Reykjanæsset, hvor Ilden siden den ene Gang efter den anden vedblev at bryde ud i de næstfølgende 18 Aar. Til samme Tid herskede stor Dyrtid i Landet og usædvanlig strenge Vintre indtraf hyppigt og Kreaturerne styrtede flokkevis; saaledes f. Eks. døde 120 Kvæghoveder for Snorre Sturluson, paa hans Gaard Svignaskarð i Vintren 1227; de sædvanlige Følger af denne Tilstand, Epidemier og Hungersnød udeblev heller ikke denne Gang.

Femte Udbrud, 1294.

Papirsafskriften L., Nr. 417, beretter, at Aar 1294 opkom femte Gang Ild i Hekla, med saa stor Magt og Jordskælv, at Jorden revnede paa mange Steder i Fljótshlíð og paa Rangárvallene og endog vesten for Þjórsaaen, og mange Huse faldt omkuld i Jordskælvet og Mennesker omkom. En saadan Mængde Pimpsten blev udkastet, at man kunde gaa med tørre Fødder over Rangaaen, og paa Þjórsaaen laa et saa tykt Pimpstensdække, at det aldeles skjulte Vandet i Vige og paa andre Steder, hvor Strømmen ikke havde Magt. Saaledes sagde ogsaa Købmænd, som i denne Sommer ankom til Landet, at de norden for Færøerne havde paa mange Steder truffet sorte Pimpstenflaader svømmende paa Havet. Se nærmere herom de forskellige Annalers Beretninger om det til samme Tid indtrufne Jordskælv.

Sjette Udbrud, 1300.

Dette forfærdelige Udbrud, som vistnok kan regnes iblandt Heklas største, omtales af alle Annaler fra dette Tidsrum, og Beretningerne om sam-

me stemmer overens i alt væsentligt. Kongens Annaler (C. i den harmoniske Udgave) siger, at det er begyndt den 13. Juli (IV. idus Julii), og Skálholts gamle Annaler (D. i den harmoniske Udgave og Nr. 420 c. i den arnamagnæanske Samling) tilføjer, at det har varet næsten 12 Maaneder. Det gik saaledes til: »Ilden brød ud med en saadan Magt, at Bjerget kløvedes, som vil ses saa længe Island er bebygget. Store Klipper fløj imellem hinanden i denne Flamme som Smedekul for Essen, og af deres Sammenstød opstod saa voldsomme Knald, at de hørtes paa Nordlandet og paa mange andre Steder. Fra Bjerget udkastedes en saa stor Mængde Pimpsten paa Gaarden Næfurholt, at Husenes Tage antændtes og brændte. Vinden var sydlig, hvorfor en saa tyk Sandsky dreves nord over Landet, at imellem Vatnsskarð (en Tværdal i den Bjergrække, som adskiller Húnavatns- og Skagafjords-Sysler) og Axarfjarðarheiði (Øxefjordshede, en lav Bjergstrækning imellem Axarfjorden og Þistilfjorden) indtraadte et saadant Mørke, at intet Menneske formaaede at skelne hvad enten det var Nat eller Dag, saa længe Sandet regnede ned og dækkede aldeles Jordens Overflade. Den anden Dag næst derefter drev Sandet hen med Blæsten i en saadan Mængde, at man neppe formaaede at hitte Vej eller Sti. I de to Dage vovede Ingen paa Landets Nordkyst at ro ud paa Søen formedelst Mørke«. De heftige Jordskælv, som ledsagede dette Udbrud, vil blive omtalte paa sit Sted. — En meget haard Vinter paafulgte, og en Mængde Kreaturer døde; det næste Aar (1301) indtraf ogsaa en heftig Sygdom paa Nordlandet, som alene i Bygdelagene Fljót og Skagefjord bortrev ikke mindre end 500 Mennesker.

Syvende Udbrud, 1341.

Alle Annaler fra denne Tid, med Undtagelse af to, henfører dette Udbrud til 1341; ikkun Papirafskrif-

ten L, og Kodex-Brudstykket M, Nr. 429 i den arnamagnæanske Samling, sætter det eet Aar tidligere. Beretningerne derom lyder i det væsentlige saaledes: Ilden brød ud 6 Nætter før Urbanusdag (d. e. 19. Maj) eller, som Flatø-Annalerne siger, een Nat efter »festum Dunstani«, med saa uhørt Voldsomhed og Askefald, at de 5 nærmeste Repper blev næsten aldeles ødelagte, og paa mange Steder blev Jorden dækket af et alentykt Sandlag, men i Øfjældsbygden naaede Sandet til Ankelen. Askefaldet kom ogsaa i Borgarfjorden og paa Skagen, og i alle mellemliggende Egne. Den første Dag var Mørket som i den sorteste Vinternat, og fra Klokken 7$^{1}/_{2}$ f. M. til Kl. 4 e. M. var det endog saa aldeles mørkt under aaben Himmel, som om man kunde være blind[e]t, meget Mørke vedvarede derhos i mange Dage siden, saa at Lys brændte i Husene ved Middagstider, og man kunde endog ikke se at læse i Bog i de nærmeste Kirker. Døn og Dundren hørtes saa nær over det hele Land ligesom det var tæt ved, og en saa forfærdelig Bragen og Knald, naar Klippestykker stødte sammen i Flammerne, at Landet rystede saaledes, at i langt bortliggende Bygder vibrerede Husenes Hindevinduer (skjáir) en lang Tid som i stærk Storm, endskønt Vejret var lunt og stille. Man begav sig hen til Bjerget, hvor Udbrudet fandt Sted, og [det] forekom dem, efter Lyden at dømme, som om en uhyre stor Sten eller Klippe idelig blev kastet fra et Sted til andet i Bjergets Indre; de saa tillige store og smaa Fugle flyve i Flammerne med forskellige Lader og formode[de] man det var Sjæle! En saadan Mængde Kogsalt (hvíta-salt, Hvidsalt) laa der omkring Aabningen, at man dermed kunde belæsse mange Heste, og lige saadan Svovl. Sandfaldet bedækkede alle Græsgange just i den Tid om Foraaret, da Vinterforet var opsluppet, hvorfor en stor Mængde Hornkvæg, saavel som ogsaa Faarene paa mange Steder, bortdøde, især paa Sydlandet, hvor

mange mistede alle deres Kreaturer og maatte gaa fra deres Huse og forlade Gaarde og Ejendomme. Saaledes blev mange Gaarde øde i Skálholtsbygden og paa Rangárvöllene, og nogle længere østerpaa. Biskop Finsen og Espolin siger vel, at dette Udbrud er sket i Aaret 1343, men det er vistnok ikke rigtigt, og stemmer ikke overens med de bedste og paalideligste Annaler, hvorhos det er sikkert, at i dette og det følgende Aar har der i Island været stor Dyrtid og Tab af Kreaturer. Vinteren var saa snefuld paa Sydlandet, at ingen kunde erindre en saadan; den holdt ved med Sne og Frost i mere end 26 Uger og mange Kreaturer, saavel Hornkvæg som Faar, døde, saaledes f. Eks. døde paa Skálholt Bispegaard 80 Kvæghoveder.

Skálholts gamle Annaler og G. beretter, at til samme Tid brændte Herðabreið og Hnappavallajökull, og som Espolin tilføjer: Rauðukambar (Árb. I., 78). Halldór Jakobsen nævner endvidere Ódáðahraun, men det falder uden Tvivl sammen med det Udbrud, som tilskrives Herðabreið, se nærmere herom senere, hvor disse Udbrud specielt omtales.

Ottende Udbrud, 1389—90.

Under Aaret 1390 omtaler Flatø-Annalerne et Udbrud af Hekla, »som slukkedes i dette Aar«, men begyndte i det forrige. Laugmands-Annalerne og Biskop Þorláks Annaler (E og F) samt Papirsafskriften I, Nr. 412 i den arnamagnæanske Samling, siger ogsaa, at dette Udbrud indtraf 1389, hvorimod L. og M. henfører det til Aaret 1388. Det begyndte med saa rædsomme Døn og Brag, at de hørtes over det hele Land og store Sten blev udkastede, saa at endog Heste blev slaaede til Døde. En Mængde Sand og Aske blev herhos udkastet, hvorved en Mængde Kreaturer omkom. Da flyttede Ilden sig fra selve Bjerget hen til de saakaldte »Lille-Skove« oven for Skarð, og

brød der frem med saa stor Voldsomhed, at der opkom 2 Bjerge og blev staaende med en Kløft imellem dem, og Hverer og varme Vande opstod der i Nærheden. Ved denne Begivenhed maa det antages, at tvende Gaarde, Skarð og Tjaldastaðir, blev ødelagte (Halldór Jakobsen siger syv Gaarde), endskønt andre paastaar, at dette først er sket under Udbrudet 1436. Til samme Tid fandt vulkanske Udbrud Sted paa flere andre Steder i Landet, saa som i Trölladyngja, paa Reykjaneset, i Síðujökull (og mange flere Steder, saavel paa Landet som i Søen, cfr. Espolin Árb. I., 110), og vil nærmere blive omtalt paa sit Sted.

Flatø-Annalerne beretter, at samtidigen med denne vulkanske Katastrofe gik en epidemisk Sygdom, »Kynjasótt« eller »Krefðusótt«, over det hele Land, og var saa almindelig, at paa mange Gaarde kunde man ikke faa udførte de allernødvendigste Forretninger; imidlertid døde kun faa af Sygdommen. Foraaret 1390 var saa strengt, med vedholdende Kulde og Sne, at St. Petersdag (29. Juni) var Jorden neppe begyndt at grønnes, Sommeren var meget kold og regnfuld, hvorfor Høavlen mislykkedes og Jordene blev meget beskadigede. Men om Efteraaret tog dog især Regnen Overhaand, og efter Mortensdag var den saa voldsom og faldt saa uafbrudt, at Ingen kunde mindes saa rædsomme Begivenheder, som da foraarsagedes ved Vandflomme og Skredfald, som indtraf næsten over det hele Land, og bortrev Skove og Enge, Hjemmemarker og Græsgange. Da borttog et Fjældskred Gaarden Lönguhlíð i Hörgárdalur og derinde Laugmand Rafn Bótólfsson, selv sekstende; ligesaa Gaarden Búðarnes i Hörgárdalur med 12 Mænd, og Hjallaland i Vatnsdalur med 6 Mænd. Lönguhlíðs-Fjældsk[r]edet faldt Torsdagaften før St. Clemensdag.

Niende Udbrud, 1436.

Halldór Jakobsen beretter, at Hekla har brændt i dette Aar. Biskoppe-Annalernes For[fatter], Præsten Jón Egilsson, siger, at i Biskop Gottsveins Embedstid (1435—45) fortælles, at Hekla har brændt 7. eller 8. Gang, og ved dette Ubrud skal 18 Gaarde være blevne ødelagte, som havde ligget i Egnen norden for Keldur, hvoriblandt to Hovedgaarde Skarð (se næstforegaaende Udbrud) og Dagverðarnes, om hvilken Gaard Ordsproget sagde: saa kunde man spilde Dagverðarnes, at det ikke blev bedre end Keldnakot (formodentlig en i den Tid uanselig Udflyttergaard. Paa hver af disse Gaarde, siger Forfatteren, havde været 50 Døre paa Hængsler, hvilket Sagn vistnok bør udtydes derhen, at de har henhørt til den Tids største Landejendomme i Island.

Tiende Udbrud, 1510.

Egilsson beretter i Biskoppe-Annalerne, at i dette Aar havde Hekla et heftigt Udbrud, som tog sin Begyndelse St. Jakobsdagsaften (25. Juli). En Mand, som da var til Stede i Skálholt, har fortalt, at om Aftenen, imedens man sad ved Bordet, hørte man pludslig et voldsomt Knald, ledsaget af Jordskælv. I Skrækken for, at Husene skulde styrte sammen, sprang alle op og styrtede til Døren med en saadan Hast, at 3 eller 4 Mennesker blev nedtraadte i Trængselen. Saasnart man kom ud, saa man, at hele Himmelen stod i Flammer af Lyn og glødende Stene, hvoraf 3 faldt ned paa Bjerget Vörðufell, som staar lige overfor Skálholt paa den anden Side af Hvítaaen, og en Mand, som stod lige udenfor Gaardens Dør i Skálholt, fik endog sit Hoved knust. Paa mange Steder faldt Klippestykker ned i Holtene, paa Rangárvellir og endog sydpaa ved Oddi. Da flygtede en Bonde Eysteinn fra sin Gaard Mörk med sin Kone og en tredje Mand; denne Mand blev slaaet til Døde,

men Eysteinn og hans Kone reddede Livet paa den Maade, at de lagde sig ned under en Jordbakke, og en bredte [en] Filtdyne oven paa sig, og slap saaledes med Livet, meget forslaaede og ilde tilredte. Egil[s]son siger, at til samme Tid var Ild oppe i Trölladyngja og Herðabreið, men det omtales ikke af Biskop Finsen. Espolin nævner dette Udbrud (Árb. III., 29), og ifølge Björn paa Skarðsá rasede det næste Aar en heftig Koppe-Epidemi i Island.

Ellevte Udbrud, 1554.

Denne Gang brød Ilden ud i den Bjergrække, som gaar mod Nordøst ud fra Hekla, om Foraaret, i den sidste Halvdel af Maj Maaned, og vedblev at brænde i 6 Uger. Flammerne havde mørkerød Farve og om Aften[en] saa man 3 Ildsøjler, som strakte sig meget højt op paa Himmelen. Dette Udbrud var derhos ledsaget af saa hyppige og stærke Jordskælv, at Indbyggerne forlod deres Huse af Frygt for, at de skulde styrte sammen, og boede i 14 Dages Tid i Telte. Askefaldet var meget ubetydeligt; dog kunde man mærke det paa Ansigtet. Se herom Egilssons Biskoppe-Annaler og Espolins Árb. IV., 104. Aaret efter traf, ifølge Björn paa Skarðsá, den store Koppe-Epidemi, som bortrev mange Tusinde Mennesker; den kaldes almindelig »stóra bóla«, og gik over hele Island.

Tolvte Udbrud, 1578.

Ifølge Svein Paulsen, som har benyttet ældre Kilder, havde Hekla et Udbrud i dette Aars Efteraar, som begyndte efter Allehelgensdag og ledsagedes som sædvanligt af Jordskælv, hvorved nogle Gaarde faldt ned i Ölfuset; Jordskælvene var saa vedholdende, at Husene — siges der — rystede uafbrudt ½ Time; den paafølgende Vinter var streng og

Kreaturerne bortdøde paa sine Steder; ellers findes intet videre anført angaaende [dette] Udbrud, som vistnok kan regnes iblandt Heklas svageste og mindst fordærvelige.

Trettende Udbrud, 1597.

Björn paa Skarðsá beretter i sine Annaler, at den 10. Juledag (3. Januar), om Aftenen, efter Nattens Frembrud, hørtes paa Nordlandet i den sydlige Himmelegn Døn og Bragen og heftige Knald, som mest syntes at ligne en Kanonade. Dette vedvarede de 12 næste Dage, og i denne Tid var Vejret for det meste stille, med stærk Frost og mørk Tykning sydover Landet. Lignende hørtes siden, nu og da, helt ud paa Vinteren, indtil henimod Slutningen af Marts Maaned, og foraarsagedes af et heftigt Udbrud af Hekla, ledsaget af Flammer og Jordskælv, saa at ikke mindre end 18 forskellige Ilde (Baal) saas endog at brænde i Fjældet paa een Gang. Askefaldet kom i Borgarfjorden mod Vest og i Lonet mod Øst, og i Bárðardalen paa Nordlandet, og næstkommende Sommer, i Altingstiden (altsaa først i Juli), hævede sig en høj Røgstøtte fra Bjerget langt op paa Himmelhvælvingen. Da var stor Sygelighed paa Suðurnesene, især Blodgang, hvoraf mange Mennesker døde; de derværende Englændere blev først angrebne af Sygdommen. I dette Foraar indtraf et Jordskælv, hvorved mange Gaarde i Ölfuset styrtede sammen; da forsvandt den gamle Hver »Geysir i Hveragerði«, sønden for Reykir i Ölfuset, og en ny Hver kom igen op oven for samme Gaards Hjemmemark (den nuværende Reykja-Geysir). Skule Magnusens Annalsamling, Finsen og Espolin (Árb. V., 85) m. fl. omtaler dette Udbrud overensstemmende med denne björnske Beretning, der er at betragte som Hovedkilden.

Fjortende Udbrud, 1619.

Björn paa Skarðsá beretter, at i dette Aar opkom der Ild i Hekla, som i mange Dage kunde ses fra Nordlandet; men siden drejede Vinden sig til Sydøst, hvorved saa mørke Askeskyer drev henover Nordlandet, at Folk blev højst forbausede. Dette var i de 6 sidste Dage i Juli Maaned. Da faldt saa meget Sand i Bárðardalen og flere dertil grænsende Bygder, at man der ikke kunde slaa Græs i en hel Uge. Samme Forfatter siger, at foregaaende Efteraar og lige henimod Juletider havde man flere Gange mærket Jordskælv, som endog var saa heftige, at flere Gaarde styrtede sammen. Usædvanligt stærke Tordenvejr indtraf ogsaa i denne Sommer, og Lynilden dræbte en Mand i Mývatnsbygden.

Femtende Udbrud, 1636.

Björn paa Skarðsá beretter, at i dette Aar havde Hekla et meget heftigt Udbrud, som begyndte den 8. Maj og varede Sommeren over, og udpaa næstfølgende Vinter. Dette Udbrud forvoldte stor Skade i de nærmeste Bygdelag, og man saa Ilden til samme Tid brænde paa 13 Steder i Bjerget. Østerlandet blev især indhyldet i det tykkeste Mørke, og Sand og Aske regnede der ned i en saadan Mængde, at alle Græsgange blev tildækkede og Kreaturerne døde, eller blev gale og løb omkring i forvildet Tilstand, og Køer og Malkefaar blev golde og til ingen Nytte. Foraaret var derhos koldt og strengt langt ud paa Sommeren, og paa Nordlandet faldt endog Sne ved Højsommertider og Faarene døde paa mange Steder. Samtidig rasede Kopperne og en pleuritisk Epidemi, hvoraf mange Mennesker bortrykkedes. Skule Magnusens Annalsamling, Biskop Finsen og Espolin (Árb. VI., 77) omtaler dette Udbrud og dets Følger. Den følgende Vinter var ogsaa meget streng, navnlig

paa Østerlandet, hvor en udsædvanlig Mængde Sne og Is skjulte Marker og Græsgange.

Sekstende Ubrud, 1693.

I denne Vinter havde Hekla et af sine største Udbrud; Sandfaldet drev denne Gang vesterover Landet lige til Vestfjordene, og Jorden blev ganske sort deraf, saa at Udgangs-Kreaturerne maatte tages ind i Stald, skønt Jorden var snefri. Ryper laa døde i Hobetal i Borgarfjordens nordlige Distrikter og paa flere Steder, og Foreller døde i Indsøerne paa Højlandsheden Tvídægra. I Laxá i Breiðafjordsdalene fand[t]es 40 døde Foreller og ligesaadan 80 ved Þorskafjarðará. Sandfaldet indtraf i Slutningen af Februar, men Ilden i Bjerget vedblev at brænde langt ud paa næstfølgende Efteraar. Mange Gaarde blev da øde i de Bygdelag: Land eller Landsveit, Hreppar og Biskupstungur, og Kratskovene led megen Skade og gik endog paa sine Steder aldeles til Grunde. Præsten Benedikt Pétursson beretter i sine Annaler, at efter dette Udbrud har man bemærket sorte og gule Pletter paa Tænderne i unge Faar og Heste, og i nogle blandt disse faldt Tænderne bort og kom op i Stedet smaa, runde Pigge, omtrent som Hjørnetænder i Hunde; der hvor Tænderne var angrebne af disse Pletter, blev de saa bløde, at man kunde skære i dem ligesom i. Træ. Paa nogle saadanne Kreaturer løsnedes Tandkødet og de blev alvorlig syge og døde; dog kom mange sig igen, som var blevne angrebne af de gule Pletter.

[Søn af] den daværende Biskop i Skálholt, Þorlákur Þórðarson, har beskrevet dette Udbrud i en latinsk Pjece (Dissertatio de montis Heklæ ultimo incendio. Hafn. 1694), hvis Hovedindhold er følgende:

Anno 1693, den 13, Februar, henimod Aften, begyndte i Hekla en stærk Bragen og forfærdelige Lyd, som hørtes vidt omkring i langt bortliggende Her-

reder, og i samme Nu begyndte Udbrudet. Først skød en tyk Røg- og Sandstøtte op af Bjerget, som snart udbredte sig til alle Sider, indtil Himmelen var indhyldet i tykt Mørke. Denne Udbrudets Begyndelse blev ledsaget af stærke og hyppige Jordskælv, som naaede langt ud over Landet og endog ud paa Havet, hvor Fiskerne mærkede at deres Baade rystede, og stod Fare for at gaa under. Tillige bemærkede man nogle forunderlige Lyd og Hvin, som om de trængte ud igennem Vulkanens Kløfter og genlød fra Luften og Skyerne; det lød skrækkeligt, som om Bjerget skulde splittes og omstyrte. Herpaa fulgte stærk Regn med utallige Lyn, og Udslyngen af en stor Mængde gloende Stene, hvoraf nogle vel var smaa, men atter andre saa store som hele Huse, og bortslyngedes endog over en Mil fra Krateret, hvor de da sprang i mange Stykker og faldt saaledes til Jorden. En vedvarende Røgsky indhyldede alt i saa tykt Mørke, at man ikke kunde se fra sig et eneste Skridt, undtagen naar Lynene, som syntes alle Vegne at styrte ud af Fjældets Sider, fløj forbi. Et forfærdeligt Baal, som af brændende Svovl, hævede sig højt op i Luften, og en usigelig Mængde hedt Sand, Pimpsten og Aske, blev uophørlig udkastet. Dette vedvarede uafbrudt til næste Dags Middag.

Den 14. Februar, om Middagen, lejrede en tyk Sky sig paa Heklas Top, som spillede i forskellige Farver, og mange Lyn fløj igennem Luften under vedholdende Døn og Torden. Dette vedblev hele den Dag og den paafølgende Nat, indtil om Morgenen, da Røgstøtten over Hekla sænkede sig noget, og Ilden syntes tillige at aftage, især da Solen begyndte at lyse; men henimod Aften kunde man skelne 4 forskellige Baal, som flammede i Fjældet. Hele denne Dag vedblev heftige Knald og Bragen, med Røg og Jordskælv, og om Aftenen var Røgstøtten lige saa mægtig og Ildflammerne saa høje, som nogen Sinde før.

Den 16., efter Middag, regnede Sand ned og Røgen væltede paa mange Steder ud af Fjældet. Et heftigt Jordskælv indtraf ogsaa denne Dag.

Den 17. stod Røgen kun paa et Sted ud af Fjældet. Henimod Aften fløj mange Lyn omkring som tidligere.

Den 18. troede man, at Udbrudet var forbi, thi Luften var klar og Vulkanen rolig, men snart opstod der igen pludseligt Jordrystelser og Døn og Bragen, og om Aftenen havde man det forunderlige Syn, at se det hele Bjerg staa i lysende Flammer.

Den 19. indhyldede Røgskyerne aldeles Bjerget, og de nærmeste Egne. Sand og Aske regnede paa ny, og Ilden rasede heftigt i Bjergets vestlige Del.

Den 20. vedblev Røgen og Askefaldet.

Den 21. formindskedes Røgskyen over Bjerget og da kunde man tydeligt se Ilden flamme paa 3 Steder. Saaledes vedblev det nu i nogen Tid, at undertiden var Røgen meget tyk og Ilden svag, eller omvendt var der næsten ingen Røg, medens Ildstøtten hævede sig højt op i Luften, og imellem indtraf der ogsaa stærke Jordrystelser og Sandfald indtil den 28. Februar.

Denne Dag hørte man igen forfærdelige Knald og Bragen i Bjerget, og Sandfaldet, som nu tiltog, vedblev uafbrudt til Midten af Marts, men Røgen, og nu og da gentagne Ildsprudninger, saas til hen i August Maaned Første Pinsedag, ved klar Himmel, syntes Solen i Húnavatns-Syssel paa Nordlandet at have en blodrød Farve, og den 3. Dag i Pinsen drev en stærk Blæst af Sydøst Røgen og Askeskyerne nord over Isbjergene til Nordlandets Bygdelag, og om Natten indtraf saa tæt Sandfald og Mørke, at endskønt Nætterne ved denne Aarstid er saa lyse, at man kan baade læse og skrive ved Midnatstider, kunde de som opholdt sig i Husene, dog ikke engang skelne Vinduerne, og næste Morgen bemærkede man, at en Mængde brunlig-sort Sand bedækkede Jorden

med et Lag af en Haandsbreddes Tykkelse, saa at alle Snedriver syntes forsvundne og Kreaturerne ikke kunde finde et eneste Straa til at stille Hungeren, førend Dagen derpaa, da Vinden havde ført Sandet sammen i Dynger, hvorpaa det efterhaanden ved den indtrædende Regn sank ned i Jordskorpen. Men saa skadelige Virkninger ytrede det imidlertid paa Enge og Græsgange, at Køer og Malkefaar neppe gav i denne Sommer Halvdelen af den sædvanlige Mælk, og det Græs, som voksede, var det næsten umuligt at slaa, formedelst den Mængde Sand, som overalt laa i Jordskorpen mellem Græsrødderne.

Sandfaldet fra dette Udbrud naaede usædvanlig langt bort fra dets Udspring. Ude paa Snæfellsneset omkring Jökulen faldt det endog i saa betydelig Mængde, at den Fisk, som var udlagt til Tørring, blev meget beskadiget. Det siges ogsaa, at Asken er drevet over til Norge og bleven bemærket langt ude i Havet paa de Skibe, som i denne Sommer anløb Island. Følgerne af Udbrudet var meget skadelige: Mange Gaarde miste[de] deres Enge og Græsgange, som blev aldeles begravne i Sandet og ødelagte; Kreaturerne blev afmagrede og tabte deres Tænder om Efteraaret; Kratskovene fortørredes og visnede, eller ogsaa brækkedes og blev slaaede ned af Stenregnen paa mange Steder, saaledes, at de aldrig siden vil genvinde deres tidligere Frodighed. Det udkastede Sand og Pimpsten, som faldt i saa store Stykker, at Tusinder af Fugle blev ihjelslaaede baade paa Landet og Søen, gjorde en saa ubodelig Skade paa Græsmarke[r]ne, endog i 2[0] à 30 Miles Afstand fra Hekla, at de — siger Forfatteren — vil rimeligvis aldrig mere komme i sin forrige Sta[n]d.

Store Jordskælv, som ledsagede Udbrudet, anrettede derhos betydelig Skade; mange Kilder og Bække forsvandt og andre nye fremkom med afskyelig stinkende og svovlet Vand.

I Olafsens og Paulsens islandske Rejsebog berettes, at 1728 har man bemærket vulkansk Ild i de Røjnstrækninger, som omgiver Hekla, og 1754 har samme Fænomen vist sig i Røjnet vesten for Hekla, hvor Ilden brændte i samfulde 3 Dage. Men begge disse Gange har den vulkanske Virksomhed fremtraadt her saa svagt, at det neppe fortjener Navn af Udbrud, og erindres derfor kun, uden at optages i Rækken.

Syttende Udbrud, 1766.

Dette sidste Hekla-Udbrud er bleven beskrevet af Biskop H. Finsen i et dansk Skrift, betitlet: [Efterretninger om Tildragelserne ved Bjerget Hekla i Aaret 1766. (København 1767)], hvis vigtigste Indhold, for saa vidt det meddeler Oplysninger om Begivenheden selv, vi her vil gengive udtogsvis.

Den 5. April, som var næste Lørdag efter Paaske, om Morgenen, mellem Kl. 3 og 4, begyndte Hekla at udkaste en forfærdelig, sort Sandstøtte, som gennemkrydsedes af Lyn og gloende Stene og ledsagedes af heftige Knald, Bragen og Tordenskrald. Hele Natten i Forvejen bemærkede man Jordrystelser og to Gange voldsomme Stød, hvormed fulgte et Slags ejendommelig Bevægelse i Luften, saaledes (som) ofte plejer at ske ved lignende Begivenheder. Sandstraalen slog en Bue mod Nordvest og holdt sig saa lige, at hvis tjenlige Instrumenter havde været ved Haanden, havde man nøje kunnet maale dens Højde. Store Pimpstensstykker, indtil 1 Favn i Omkreds, blev kastede 2 Mil bort fra Fjældet; de største iblandt disse vejede 2 Pd., men var saa løse og skøre, at man neppe kunde tage dem op fra Jorden, uden at de faldt hen i Stykker. En stor Mængde magnetiske Stene(?) blev tillige udkastet; de var tunge og af forskellig Farve; en af disse, som vejede 3½ Pd., blev funden i 3 Miles Afstand fra Hekla, og

en anden, som vejede 7½ Pd., fandtes i Nærheden af Gaarden Næfurholt. Den havde i Faldet slaaet sig saa dybt ned i den haardfrosne Jordbund, at man maatte bryde den op med Jærnstænger. Præsten Sveinn, som boede paa Næfurholt, fandt en af disse Stene indesluttet i et Pimpstensstykke, som han sønderslog; den var ægdannet og syntes at være ubrændt. Nu nedregnede fra Luften en saadan Mængde Sand, at i Nærheden af Hekla laa det 1 Alen tykt over Jorden og i 30 Miles Afstand ½ Alen tykt, eller noget mindre, og en stor Del af de nærmeste Bygdelag var sikkert bleven aldeles ødelagt, hvis ikke en rask Søndenvind, som opstod henved Middagstider, havde baaret Sandfaldet indover de ubeboede Fjældstrækninger. Imidlertid blev paa faa Timers Tid 5 Gaarde i Heklas Nærhed ødelagte, især Merkihvoll, Ósgröf og Skarfanes, samt nogle Gaarde i Árnes-Syssel, hvoriblandt Kirkestaden Tungufell.

Birkeskove, som benyttedes af 12 Kirkesogne, blev aldeles begravne i Sandet, hvorved Træerne mistede al Saft, fortørredes og uddøde; de store græsrige Sommergræsgange Landmanna- og Holtamanna-afrjettir blev meget beskadigede, og hele Dagen for de løbske Heste omkring paa Markerne, ligesom vilde af Skræk og Forfærdelse, indtil de ganske udmattede kastede sig ned paa Jorden. Elven ytri Rangá blev opdæmmet af Pimpstenen, indtil den siden brød frem med voldsomme Vandmasser og foraarsagede Oversvømmelser, saaledes som det tidligere er sket under lignende Omstændigheder, og hverken i den eller Þjórsaaen kunde (man) se Vandet for den Mængde Pimpsten, som bares af Strømmen ud til Havet, hvor den drev omkring og bedækkede alle Strande i mere en 30 Miles Udstrækning, og laa der saa tykt, at nær ved Flodmundingerne rakte den opdrevne Pimpstenstok en fuldvoksen Mand op over Knæet; og ude paa Søen drev den om i en saadan Mængde, at den var til stor Ulempe for Fiskerbaadene;

ja endog i næste Efteraar traf Islands-Farerne paa saadanne omdrivende Pimpstensmasse[r] langt ude i det aabne Hav. I den Torsk, som fangedes i dette Foraar, fandt man ogsaa Maverne opfyldte med Pimpsten, hvilket man antog som Aarsag til, at næste Aars Torsk var yderst mager og næsten uden Lever. Sandfaldet, som ifølge Vindens Retning nu drev henover Nordlandet, formørkede der aldeles Dagslyset. Paa Þingeyra-Kloster i Húnavatns-Syssel kunde man ved Middagstider ikke skelne om et Ark Papir var hvidt eller sort; paa Glaumbæ i Skagafjorden kunde man ikke se Gaardens aabne Dør, men maatte føle efter den med Hænderne, og paa Hólar i Hjaltadalen troede man at kunne se Stjerner igennem Mørket(?) Saaledes vedblev Hekla at rase i de første Timer, indtil Middagstider, da Udkastningen af Pimpsten og Klippestykker sagtnedes, men Sand- og Dyndregn vedblev til 9. April. Vindens Retning vedblev at være sydlig, med Undtagelse af nogle faa Timer, da den var sydvestlig.

Den 9. April begyndte Vulkanen med fordoblet Heftighed at udkaste store Klippestykker, saa at om Aftenen kunde man i mange Miles Afstand se glødende Stene, som i hvirvlende Bevægelse slyngedes op igennem Ildstøtten og faldt siden ned rundt omkring Bjerget. En Lavastrøm brød frem, og løb imod Sydvest omtrent en Mils Vej, hvor den standsede. Om Aftenen stod Præsten Sveinn bagved en Høj, under aaben Himmel, kort fra sin Gaard Fellsmúli, for at betragte dette Natursyn; men Udbrudet ledsagedes af en saa rædsom Bragen, og gennemtrængende Knald, at han blev ør i Hovedet og var nær ved Besvimelse, hvorfor han, af Frygt (for at) gaa fra Forstanden, eller blive dræbt, søgte Skjul (for) disse Rædsler. I denne Tid spyede to Kratere Ild, det ene paa Bjergets Top og det andet noget lavere mod Sydvest. Man kan slutte sig til, hvor højt Udkastningen rakte, fra den Omstændighed, at Mænd, som

stod over 1000 Favne fjernede fra Bjergets Fod, maatte Række Hovedet tilbage for at kunne se de gloende Klippestykker, som alle Vegne Fløj op igennem Røgstøtten, saa tæt som Myg paa en varm Sommerdag eller Søfugle, som flyver ud fra et Fuglebjerg.

Den 10. og 11. var Vinden sydvestlig, hvoraf fulgte, at Askefaldet drev henover Rangaavalle-Afrétt eller Fjældgræsgange. Den 12. indtraf stærkt Snefog af Nordvest med heftig Storm, og vedvarede til den 17. Dette saakaldte Sommeruge-Snefog (»sumarmálahríð«) omtales endnu paa Nordlandet, hvor det vedvarede uafbrudt i en hel Uge og dræbte en stor Mængde Heste og Faar. I denne Tid opkastede Hekla endnu en stor Mængde af svære Klippestykker.

Fra den 15. til den 23. (andre siger 21., som S. Paulsen formener at være rigtigere), ophørte Stenudkastningen, men ikke desto mindre saa man bestandig om Natten uhyre Flammer, som undertiden flød sammen, saa at hele Fjældet syntes at være omspændt af Luer, imedens man til andre Tider kunde tælle særskilte Flammer, indtil 18 og flere paa en Gang. Sandfaldet og Jordrystelserne ophørte ogsaa sjælden aldeles, endskønt man siden efter regnede det for ingenting imod de Forfærdelser, som siden efter paafulgte.

Den 21. April indtraf igen et forfærd[el]ig voldsomt Udbrud, hvorpaa Vulkanen vedblev at være nogenledes rolig indtil Maanedens Udgang.

1. Maj var de underjordiske Bevægelser i Bjerget saa store som nogen Sinde før. Vinden var nordlig. Derpaa sagtnedes de igen og vedblev saaledes indtil den 8., dog aldrig saa svage, at man ikke kunde høre dem paa 1 à 2 Miles Afstand.

Fra den 8. og til den 18. Maj var Vulkanen fuldkommen rolig, hvorfor man ogsaa almindelig troede, at Faren var forbi for denne Gang; dog fandtes enkelte, som ikke vilde sætte Lid til Freden, for-

medelst de idelige Jordrystelser, som bestandig vedblev i denne Mellemtid. Den 18. Maj var Udbrudet saa heftigt som nogen Sinde før.

Den 23. Maj bemærkede man, at en Skorstenslignende Forhøjning begyndte at danne sig paa Bjergets Top af de Slagger og Klippestykker, som Vulkanens aftagende Kraft ikke magtede at føre længere bort. Denne Kreds omkring Krateraabningen vedblev siden at tiltage og voksede til en anselig Højde. Den samme Dag nedregnede et fint Støv, som viste sig højst skadeligt for Kreaturerne, saa at mange af disse døde straks derpaa, især i Nærheden af Hekla. Tillige bemærkede man af og til en Vandstraale, som blev slynget op til Sandskyerne, hvilket aldrig før var bleven bemærket.

Den 31. Maj blev Vulkanen endnu en Gang meget urolig. Vejret var stille med skyet Luft, og varmere end nogen Sinde før eller siden i dette Aars Løb. En lignende Bemærkning har Præsten Sveinn gjort ved Katla-Udbrudet 1755. Knaldene var denne Gang sjældnere og mere spredte end tidligere, men derimod saa høje og gennemtrængende, at man i lang Afstand fra Vulkanen syntes som om de nærmeste Høje og Bjerge skulde revne eller styrte ned, men i Nærhededen af Bjerget vilde man være bleven dræbt af Knaldene, uden det af alle søgte Redningsmiddel, at vikle Hovedet ind i Dyner og Klæder.

Den 1. eller 2. Juni var Vulkanens Virksomhed skrækkeligere end nogen Sinde før, og hele Dagen rullede Tordenen Slag i Slag, hvoraf man kan slutte, at Hekla endnu denne Gang har udkastet en stor Mængde Sand og Pimpstengrus, da begge Fænomener plejer stedse ved slige Udbrud at ledsage hinanden. Den 8. og 14. Juni var igen heftige Udbrud; den 20. og 22. var Bjerget ogsaa meget uroligt, men siden sidstnævnte Dag og indtil 5. Juli, hvor Beretningen slutter, var alt igen nogenledes roligt; dog kunde man bestandig indtil 27. Juni høre Knaldene

fra Hekla i 6 à 7 Mils Afstand; fra den Tid kunde man hver Nat se Flammerne i Bjerget til langt udpaa Efteraaret, og undertiden fandt ogsaa nogle Slam- og Sandudbrud Sted; saaledes var til Eksempel den 16. Juli Luften saa opfyldt med vulkansk Støv og Dunster, at paa Altinget saa Solen ud ved skyfri Himmel som en mørkerød Skive. Den Mængde Sand, som den første Udbrudsdag blev baaren henover Nordlandet, og traf alle Bygder mellem Öxnadalsheiði og Haukadalsskarð (hele Skagafjords- og Húnavatns-Syssel og det halve Stranda-Syssel), foraarsagede utrolig stor Skade, thi alle Udgangsfaar, som aad dette Sand i sig tillige med Græsset, da de formedelst Fodermangel ikke kunde holdes paa Stald, blev syge og døde. Paa hele den nysnævnte Strækning, saavel som de mellem disse Bygder og Vulkanen beliggende udstrakte Fjældegne, faldt Sandet fra 1/4 til 1/2 Alen tykt. Paa Inn-nesene ved Faxebugten indtraf Jordskælv den 17. Juni, som varede lidt over et Minut og foraarsagede ingen betydelig Skade. Det blev tillige mærket saavel af Handelsskibe, som laa for Anker i Havnene, som af de Baade, der var ude paa Søen at fiske; Folkene paa disse saa tillige, at ligefor dem mod Østen steg pludselig en Røg- eller Støvsky op af Jorden, som straks igen forsvandt, efter at Stødet var gaaet over. — I denne Tid var megen Sygdom i Landet, og især døde mange gamle Folk efter et kort Sygeleje.

Ilden i Hekla var meget forskellig af Udseende som for det meste varierede paa tre Maader: I det vestlige Krater var Flammerne blaalige med hvide Striber, efter at det første og mest voldsomme Udbrud var overstaaet; omkring de Klippestykker, som hvirvledes op igennem Ildstøtten, var de lyse eller hvidlige, men yderst ved dens Periferi rødlige.

Paa de Steder, hvor Sandet regnede ned, døde baade Hornkvæg og Heste i Tusindevis; Lakse og Foreller, som var gaaede op i Elve og Indsøer, døde

ogsaa, og alt senere Fisketræk blev standset. Fra Begyndelsen af Juli Maaned faldt ogsaa nu og da noget fint Sandstøv af violet Farve, som viste sig at være meget usundt, saa at Kreaturerne ikke kunde trives for sammes Skyld, endskønt Græsset i denne Sommer voksede saa frodigt som nogen Sinde.

Det maa endnu bemærkes om Knaldene i Vulkanen, at de undertiden lød meget stærkere i lang Afstand end i Nærheden.

Jordskælvene vedblev i hele den Tid, som Udbrudet varede, og man beregnede, at i Gennemsnit indtraf der i hvert Døgn 2 til 4 Stød; de blev mest bemærkede i Nærheden af Bjerget, indtil 7 à 9 Mils Afstand. Den 7. September indtraf et saa heftigt Stød, at Gaarden Merkihvoll, hvis Marke[r] for største Delen var blevne ødelagte under det første Udbrud, styrtede aldeles sammen, og Natten imellem den 9. og 10. s. M. faldt tre Gaarde i Ölfuset. I det hele taget kan man se, at Jordrystelsernes Hovedretning har gaaet i Sydvest fra Hekla, lige udtil Krísuvík; imod Øst sporedes de ikke længere bort end i 7 à 8 Mils Afstand. Paa Vestmannøerne, hvor en gammel Vulkan findes, var Stødene meget heftige.

Præsten Sveinn, som maalte Sandstøttens Højde, siger, at den den 21. April var omtrent 16000 Fod, og flere Gange til andre Tider meget højere; men han tilføjer, at hans Landsmænd, som ogsaa saa Udbrudet, tro, at han har sat den meget for lavt.

De Materier, som Hekla denne Gang udkastede, var sort, brunt, blaalig-violet og højrødt Sand; Grus og Pimpsten; forskelligt farvede og stribede Jaspisstykker, forfærdelig store Klippeblokke; smeltede, jernholdige Malme; meget fint Ler, og endnu flere Ting. Det Sand, som blev udkastet i det første Udbrud den 5. April, viste sig at være et fortrinligt Gødningsmiddel, thi alle da levende Folk var en[ig]e om, at

de aldrig mindedes en saa frodig Græsvækst som i denne Sommer, og det uagtet Foraaret havde været i højeste Grad koldt og ubehageligt.

Hekla er flere Gange bleven besteget af forskellige Naturforskere. De første blandt disse var Eggert Ólafsson og Bjarni Pálsson, som besteg dette Bjerg i Aaret 1750, og den sidstnævnte for anden Gang i Aaret 1762, fire Aar førend det sidste Udbrud. Det fortælles, at han denne Gang af Vanvare efterlod et Lomme-Skrivetøj oppe paa Bjerget, og at samme er siden efter Udbrudet fundet paa Marken et Steds ud i Árnes-Syssel. I Aaret 1772 blev Hekla igen besteget første Gang efter Udbrudet af Troil, i Forening med Banks og Solander, — den 24. Sept. 1772, hvor de nærved Krateret fandt Varmen i Grunden 153° F. = 67,2° C. — og dernæst 1789 af Stanley. I Aaret 1793 besteg Sveinn Pálsson Hekla første Gang, men fik ikkun lidet at se formedels[t] Uvejr; men næste Gang var han heldigere, da han i Aaret 1797 fulgtes derhen med Þ. Thorlacius. Det væsentligste af hans Beretning er følgende:

Mod Syd til Sydvest ser man endnu Spor til, at Bjerget er blevet spaltet lige ned til Grunden, saaledes som Annalerne ogsaa siger det at være sket i Udbrudet Aar 1300. Store og smaa Kratere findes i utallig Mængde paa og omkring Hekla. De iblandt disse, som ligger ved Bjergets Fod, er dybe og skumle, og ligner mest Kløfter med faste Klippevægge, de derimod, som findes oppe paa Fjældet, et paa hver Tinde, er tragtdannede, af sædvanlig Kraterform, har lukket sig til i Bunden og er opfyldte med Sne langt ud paa Sommeren. Det største Krater findes nu paa den midterste Tinde; det[s] Diameter er foroven omtrent 40 Favne, og Dybden henved 20 Favne lod-

ret Maal. I Sommeren 1793, sent i August, var denne næsten opfyldt med Sne, men i Sommeren 1797 til samme Tid næsten ganske snefri. Her fandt det sidste Hovedudbrud sted, og Pálsson fandt her i Kraterets indvendige Vægge uddøde Svovllejer, og paa dets Rande steg varme Dampe op af Jorden, og ved at lytte, hørte han susende Lyd, som om Vand kogte nede i Bjerget. Mackenzie, som besteg Hekla i Begyndelsen af August 1810, siger, at dens mellemste Tinde er højest og udgør en Del af Randen til et noget over 100 Fod dybt Krater, paa hvis Bund en betydelig Mængde Sne laa uoptøet. Straks under det øverste Slaggelag var Stenene her saa varme, at man ikke kunde tage dem i Haanden, og ved at stikke Termometret ned i Grunden, steg det til 144° F. = 62,2° C. — I Aaret 1821 besteg Dr. Thienemann Hekla (29. August). Han fandt Hovedkrateret paa Nordsiden af den anden højeste Tinde (den midterste?) og angiver dets Maal over 200 Fod i Omkreds og Dybden nogle og 60 Fod; paa dets Bund laa en Sneblok af 16 Fods Højde, i hvis underste Del den opstigende Jordvarme havde dannet Huler og Gange, som man kunde gennemvandre. Tæt neden for dette Krater havde i sin Tid en mægtig Lavastrøm udgydt sig, og strakte sig ned ad Bjergsiden saa langt som han kunde se. Paa de to andre Tinder kunde han intet Krater opdage. Iøvrigt bemærker han blandt andet, at store Revner, endog af 4 til 6 Fods Bredde, gennemsætter Bjerget i forskellige Retninger, men er nu for største Delen opfyldte indtil nogle faa Fods Dybde. Hans Fører (Jón paa Selsund), som ikke havde været der oppe siden i Aaret 1810, da han ledsagede Mackenzie, bemærkede, at Udfyldningen af Revnerne havde i denne Mellemtid gaaet rask fremad.

I Aaret 1836, den 28. Juni, besteg de franske Rejsende, Gaimard og hans Følge, Hekla, men fandt

dens Top, — som man kunde vente saa tidligt paa Aaret, aldeles bedækket af Sne, og opdagede intet Spor af Jordvarme; et heftigt Snefog forhindrede dem iøvrigt fra alle videre Observationer.

Kötlugjá, Katla.

Denne vulkanske Kløft har afstedkommet større Ødelæggelser i Island end nogen anden enkelt Vulkan har gjort i den historiske Tid, som for Island kan regnes fra Aaret 874. Den ligger paa 63°—37′ n. Br. og 31°—35′ v. L. fra Københavns Meridian. Katla har haft mange Udbrud, der hver Gang ledsages af forfærdelige Vandmasser, som styrter ud fra det Jökelparti, den østlige Ende af Mýrdalsjökelen, hvori Kløften ligger, og fører med sig en umaadelig Mængde af Grus og Jökelbrokker; disse Udbrud bliver derfor i Landets Sprog kaldte *hlaup* (d. e. Løb eller Vandstyrtninger). Præsten Jón Steingrímsson har uden Tvivl Ret, idet han paastaar, at alle de Løb, som i den historiske Tid har styrtet frem over Vester-Skaftafells-Syssel fra Sólheima- og Mýrdals-jökler, er uden Undtagelse komne fra Katla. Hr. Svein Paulsen gør denne paastand højst rimelig ved at oplyse om, at fra Øfjældsjökelens Top kan man tydeligt se en dyb Rende eller Dal, som følger Kanten af Jökelen hele dens Længde lige østen fra Katla mod Sydvest, sønden og neden om Bjerget Hvítmaga i Sólheimagaards Hjemmeland, og formoder han, at alle de Løb, som de ældre Annaler anfører som komne fra Sólheimajökel, hidrører fra Katla og har taget sin Vej mod Sydvest igennem ovennævnte Rendefordybning. Han siger ogsaa, at naar den aarlige Sne er optøet om Sommeren, kan man tydelig skelne en meget distinkt Grusvold paa Jökelen i hele denne Udstrækning, som viser at Jökulsá paa Sólheima-

Sandet har der sit Løb helt østen fra Katla.*) Foruden Kötlugjá er der heller ikke nogen anden Vulkanaabning paa hele dette Jökelparti, naar undtages den Kløft paa den saakaldte Højjökel (Eyjafjallajökull), norden for Guðastenen — en Klippekam, som hæver sig over Jökelens øverste Top, hvor et vulkansk Udbrud fandt Sted i Vinteren 1821—22. — Katla ligger ikke meget højt, thi Mýrdalsjökelens østlige Del er lav og flad, med to svagt skraanende Længderygge, der indeslutter en bred Dal i Jökelen med mørke Dynger eller uformelige Forhøjninger, og der er det Udbrudskløften ligger.

Ingen uden de, som selv har set disse Egne, kan lettelig gøre sig en Forestilling om al den Mængde af Sand, Grus og Stenblokke, som Vandstyrtningerne fra Katla har ført frem med sig fra Jøkelens Grund. De store, øde Strækninger, Mýrdalssand og Sólheimasand, er begge paa den Maade opstaaede, og Stranden har paa en lang Strækning trængt Havet flere Mil tilbage, saaledes at smaa Bjerge, der tydelig viser sig før at have været Øer i Havet, ligger nu langt oppe paa de brede Sandmarker, og Fjorde, som man af Sagaerne kan se at der har været i forrige Tider, er sporløst forsvunde.

Historisk Udsigt over Udbrudene fra Katla.

Første Udbrud, omtrent 894
(ifølge Præsten Jón Steingrimssons Gisning).

I Landnámabogen siges der, at Hrafn hafnarlykill tog til Island og tog i Besiddelse den Landstrækning, som ligger imellem Hólmsaa og Eyjaraa, vesten for

*) Dette sidste Faktum maa vel forklares paa en anden Maade, da Jökelsaaen vistnok har sit Løb paa Grunden under Jökelen, men ikke desto mindre viser det Faldet fra Katla i denne Retning, og Rimeligheden for at Vandudbrudene derfra, som er styrtede mod Sydvest, har fulgt den angivne Vej.

Álftaveret, og byggede paa Dynskógum. Denne Gaard antages at have staaet langt oppe paa Mýrdalssandet i vest-nordvestlig Retning fra Herjólfsstaðir i Álftaveret; thi i Begyndelsen af det 17. Aarhundrede, da Sandets Overflade en Gang blev omrodet af Storm, kom der til Syne Tomterne af en gammel Gaard, hvori fandtes en Kobberkedel, som kunde rumme 2 Tønders Maal. Hrafn — siger Landnáma — kunde forudse et Ildsudbrud og rømmede derfor sin Gaard Dynskógar og byggede igen i Lágey vesten for Eyjaraa. Herfra kan man slutte, at den Vandstyrtning, som har ledsaget dette Ubrud, har taget sin Vej imod Øst fra Jökelen og da rimeligvis ødelagt den hele Bygd i nordvest af Álftaveret, og selv der har Beboerne ikke kunnet opholde sig uden Fare, thi det berettes at de flyede derfra vester til Höfðabrekka, og opholdt [sig] der en Tid lang paa Tjaldavöllum (Teltemarken) vesten for Háfell, hvor man endnu finder Spor af Tomter og Teltbodernes Grunde. Fra dette Sted blev de imidlertid fordrevne og trak sig da igen tilbage til Fjældets Østside og byggede sig et enkelt Vaaningshus (skáli) paa det Sted, som kaldes Kaplagarðar. I dette Udbrud er hele den Landstrækning bleven ødelagt, som ligger mellem Hafursey og Hólmsá, lige fra Jökelen af og ned til Aaen Skálm, straks oven for Álftaveret, og er aldrig siden bleven bebygget. De Gaarde, som man ved at den Gang er blevne ødelagte, var Dynskógar, Hranastaðir, Keldur, Loðinsvíkur og Atley. Enkelte af disse Navne vedligeholder sig endnu, og ved Eftergravninger, anstillede paa disse Steder til samme Tid som den føromtalte Kobberkedel blev funden, opdagede man der Spor af gamle Bygninger.

Andet Udbrud, omtrent 934.

Landnámabogen giver deraf efterfølgende karakteristiske Fremstilling: »Loðmundr hin gamle boede i Loðmundarhvammr, hvor der nu kaldes Sólheimar.

Dengang Loðmundr var bleven gammel, boede Þrasi i Skógum. Det hændte sig en Morgen, at Þrasi saa store Vandmasser styrte ned (fra Jökelen), men ved Trolddomskunster ledede han Vandene mod Østen paa den anden Side af Sólheimar. Loðmunds Træl saa Vandfloden og sagde, at Havet styrtede henimod dem fra Norden over Landet. Loðmundr var den Gang blind og sagde til Trællen: »Bring du mig i et Øsekar noget af det, som du kalder Sø«. Trællen adlød. Loðmundr sagde: »Ikke tykkes mig dette være Sø«. Siden bød han Trællen at ledsage sig til Vandet, »og stik (siger han) min Stavbrod ned der i«. Trællen gjorde som han bød. Paa Staven var anbragt en Ring. Lodmundr holdt om Staven med begge Hænder og bed om Ringen; derpaa begyndte Vandfloden igen at tage sit Løb vesten om Skógar. Siden ledte de Vandene hver fra sig, indtil de mødtes ved en Kløft; da blev de enige om at Elven skulde løbe der udimod Søen, hvor Vejen var kortest. I denne Oversvømmelse opstod Sólheimasandur; der er Fjerdingsskel og Jökelsaa midt paa Sandet«.

Tredje Udbrud, Aar 1000.

Jón Steingrímsson beretter, at dette Udbrud findes omtalt i en Annal, som er skreven af Præsten Þorleifur Árnason paa Kálfafell, og at han selv har set dette Skrift hos Lögrettemand Einar Högnason. For Resten kan vi ikke give nogen videre Efterretning om denne Tildragelse.

Fjerde Udbrud, Aar 1245.

Hungurvaka beretter, at dette Aar har Mýrdalsjökelen sprudet Ild og udkastet Sand og Aske paa den Side, hvor Sólheimar ligger; deraf kan man slutte at Vandfloden, som uden Undtagelse ledsager de

vulkanske Udbrud fra Katla, har denne Gang taget sit Löb i vestlig Retning.

Femte Udbrud, Aar 1263.

Halldór Jakobsen beretter, at dette Aar opstod et vulkans[k] Udbrud i Mýrdalsjökelen, hvorved en saadan Mængde Sand og Aske blev udkastet, at ved skyfri Himmel var Solen usynlig i Middagsstunden. Dette er den sidste Gang at Vandløbene fra Katla har taget sin Vej mod Vesten hen over Sólheimasandet, hvor de i det Hele har dækket den hele Strækning mellem Bjerg og Sø i en Bredde af 7 Fjerdingvej med et Gruslag, hvis Tykkelse i Gennemsnit sikkert kan antages at overstige 100 Fod. Man har ingen sikker Efterretning om, hvor mange Gaarde paa dette Strøg er blevne ødelagte.

Sjette Udbrud, Aar 1311.

Med Hensyn til dette Udbrud er de forskellige Annalers Efterretninger ikke overensstemmende; vel er de alle enige om, at i dette Aar har vulkanske Udbrud fundet Sted paa den sydøstlige Del af Landet, men de angiver Stedet forskelligt. Nogle siger nemlig, at dette Udbrud har været i Breiðamerkurjökull og ødelagt der et helt Bygdelag, andre derimod, at det har fundet Sted i Síðujökull og ødelagt Bygden paa den Strækning, som kaldes Skjaldbreið og ligger paa den østlige Side af Landbrotið. Endnu siger andre, at dette Udbrud har været i Mýrdalsjökelen og kalder det Sturluhlaup. Jón Steingrímsson giver en udførlig Beretning om det efter et Skrift om samme af Guðmundur Runólfsson. Vi finder det meget sandsynligt, at disse Udbrud, som de forskellige Annaler henlægger til dette Aar, har alle fundet Sted til samme Tid eller i al Fald med korte Mellemtider og at Annalernes tilsyneladende Uoverensstemmelse hidrører derfra,

idet en kun ufuldstændig Efterretning om Lokaliteterne har naaet hen til de fra Skuepladsen længere fjernede Annalister. Espolin beretter i Aarbøgernes I. D., Pag. 31, at i dette Aar er Landet blevet rystet ved et saa voldsomt Jordskælv, at 51 Gaarde blev ødelagte til Grunden, samt at der blev saa mørkt i Østfjordene (paa Landets hele Østkyst), at ingen kunde finde Vej, hverken paa Land eller Sø, medens Sand og Aske faldt mange Steder i Landets forskellige Egne. Guðmundur Runólfsson beretter om Udbrudet fra Katla i dette Aar, at det begyndte den næste Søndag efter Julen og blev ved indtil St. Pauli Dag med Sand og Askefald vidt over Land, og saa vedholdende Lyn og Ildsluer, at det blev ganske lyst i Husene. Da blev al den Bygd ødelagt, som indtil da var bleven skaanet paa Mýrdalssandet og som kaldtes Lágeyjarhverfi. De største Gaarde paa dette Strøg, som denne Gang blev ødelagte, var: Dýralækir, Holt, Lágey og Lambey. Dette Udbrud faldt saa pludselig over bemeldte Egn, at det blandt andet bliver anført, at en Præstedatter paa Dýralækir blev siden funden med en Redekam i sit Haar, som Tegn til, at hun just har været ved at kæmme det i det Moment, som Gaarden blev begravet. To Menneskeliv i denne Egn blev bevarede, en Mand ved Navn Sturli, hvem dette Udbrud siden er blevet kaldt efter (nl. »Sturlahlaup«, se ovenfor), og et Barn, som han greb ud af Vuggen; han kom op paa en Isskosse, som af Vandfloden blev revet ud paa Søen og drev siden østerpaa, hen til den Strand, som ligger uden for Meðallandet. Det næste Foraar efter Udbrudet blev Sandet undersøgt paa de Steder, hvor Bygden før havde staaet, og da de Mænd, der anstillede Undersøgelsen, kom til Lambey, hørte de en Hund gø nede i Sandet. De foretog da umiddelbart en Eftergravning paa Stedet, og fandt en levende Pige i de af Sandet dækkede Ruiner. Hun havde netop i det Øjeblik, da Gaarden blev forstyrret, været i et lidet Aflukke, hvor et Kvantum

Tørfisk blev gemt. Hun havde endnu sin fulde Samling og sagde endog, at hun ikke havde kedet sig ret meget.

Syvende Udbrud, Aar 1416.

Det bliver omtalt af Halldór Jakobsen og kaldes »Höfðahlaup«, rimeligvis af den Grund, at Vandfloden har denne Gang taget sit Løb henimod Hjörleifshøfði. Det eneste, som for Resten findes berettet om dette Udbrud er det, at et stort Stykke af Fjældet (Mýrdalsjökelen) blev bortrevet og Aske faldt i mange af Landets Bygdelag.

Ottende Udbrud, Aar 1580.

Dette Udbrud bliver omtalt af Guðmundur Runólfsson. Da revnede Mýrdalsjökelen og styrtede frem med en forfærdelig Ildgang, Mørke og Sandfald, og en saadan Bragen og Bulder, som kunde høres i fjerne Egne. Vandfloden løb mod Syd over Mýrdalen og østerpaa til Tykkebæ-Kloster; nogle Gaarde blev ødelagte, men Beboerne undkom (jfr. Espolin Árb.V., 31).

Niende Udbrud, Aar 1612.

Det findes ogsaa omtalt af Guðmundur Runólfsson. Denne Gang revnede Øfjældsjökelen og styrtede frem helt ud i Søen, og dernæst opstod der et saa mægtigt Ildsudbrud, at det kunde ses næsten over hele Nordlandet. Uden Tvivl har Udbrud fundet Sted inde paa Jökelens vestlige Rand, hvorved den Faldjökel er opstaaet, som har styrtet helt ned paa Sletten imellem Langenæs og Thorsmarken. Her af er det da klart, at dette Udbrud bør ikke i streng Forstand regnes blandt Katla-Udbrudene, eftersom det ikke hidrører fra Katla selv, men ikke desto mindre finder vi det mest passende, at anføre det her i denne

Række, paa Grund af, at det er opstaaet i det samme Jökelparti, hvori Katla ligger, thi Øfjældsjökel, Sólheimajökel og Höfðajökel eller Mýrdalsjökel ligger alle i en sammenhængende Række, og udgør tilsammen kun et eneste stort Jökelparti.

Tiende Udbrud, Aar 1625.

Om dette Udbrud har Sysselmand Þorsteinn Magnússon, som den Gang boede paa Tykkebæ-Kloster, skrevet en udførlig Beretning, som er bleven oversat paa Dansk og trykt i København 1627. Vi vil her i al Korthed anføre det, som vi tro, at især vil være af Interesse, af dette noget vidtløftige og detaillerede Skrift. Tidlig om Morgenen den 2. September begyndte man at høre Bulder og Døn i Mýrdalsjökelen og allerede Klokken 8 havde Vandfloden naaet hen til Landbrotsaaen, hvornæst den styrtede hjem omkring Tykkebai-Klostergaard, med en saa voldsom Vandgang, at den nær havde bortrevet Gaardens Huse og stod saa højt over de lavere Steder, at et Koffardiskib vilde magelig have kunnet flyde mellem Hjemmegaarden og nogle Udhuse, som var opført paa Høje i Gaardens Nærhed. Denne første Vandflod begyndte igen at aftage Kl. 12 og om Aftenen var den næstendels forsvunden. Men til samme Tid trak et forfærdeligt Mørke fra Norden henover den hele Bygd med Lyn og Torden og en saa rystende Bragen og Knald, at man troede Husene skulde styrte sammen. Lynene og Ildglimtene fløj saa tæt omkring, at det syntes som hele Luft og Jord paa een Gang stod i Lue, og saa meget lysnede af denne Ild, at om Aftenen efter Nattens Frembrud kunde man fra Tykkebai af tydeligt se alle Mýrdalsfjældene ligesaa klart som ved højlys Dag. Dette vedvarede indtil Klokken 12 om Natten, til hvilken Tid nogen Rolighed indtraadte, som dog ikke varede længer end til næste Morgen, idet de samme Rædsler be-

gyndte paa ny og gik mest mod Østen, langs henad den hele Fjældbygd lige til Fljótshverfet. Denne Dag var alt Græs bedækket af Sand og Aske, saa at Kreaturerne var uden Foder og løb ligesom vilde fra det ene Sted til det andet, Hestene løbske og vrinskende, medens Hornkvæget drev omkring med Brøl og ynkelig Klagen. De tre næstfølgende Dage var Vinden sydvestlig og drev Askefaldet henover Fjældbygderne; da blev der saa tykt Mørke i det Bygdelag, som kaldes Skaftártunga, og paa hele det Strøg mod Østen langs Bjergene, at en af disse Dage varede det fra Kl. 12 om Middagen til Solens Nedgang, som man ingen Ting kunde se videre end om man havde været indesluttet i et mørkt Hus. Onsdagen den 7. September var Vinden gaaet om til Nordvest, og drev Sandskyen og Askefaldet frem-over Álftaveret, og saa tæt, at man ikke kunde se hinanden, hvorfor de, som befandt sig under aaben Himmel, holdt hinanden ved Hænderne, for ikke at blive skilte ad i Mørket; dette vedblev fra Kl. 9 f. M. til Kl. 3 e. M. De Klæder, som man havde paa, blev ligesom overtrukne af en lysende Ild, som var højst uhyggelig og lignede snarest Morild eller den bekendte Lysning i Søen. Disse Lysninger for igennem Luften og henad Jorden, og de, som blev trufne af dem, sagde [at] de foraarsagede Svie paa Hænder og Ansigt. Det blev tillige fortalt, at paa nogle Faar var Ulden kendelig sveden. Undertiden saa man Lynglimt, der lyste med en større Glans end noget andet jordisk Lys, til andre Tider var de igen af forskellige Farver, saasom rødlige, regnbuefarvede o. s. v. De Tordenskrald, som ledsagede Glimtene, lignede ikke en sædvanlig Torden. Þorsteinn Magnússon fortæller, at han selv har set og hørt, hvorledes Lynene deltes i Luften i 2 eller 3 Dele og fløj hvert til sin Side, eller ogsaa stødte sammen og slog ned med en Hvirvelbevægelse ned paa Jorden. Han klager ellers mest over de rædsomme Lydbevægelser i Luften,

der var saa voldsomme, at Menneskene troede, deres Hoveder skulde kløves, og var nærved at miste Forstandens Brug. Sandet, som denne Dag faldt ned over Álftaveret, dannede et Lag, der var saa tykt, at det paa flad Mark naaede en gaaende Mand til Ankelen. Den 8. var Vinden igen sydvestlig og drev endnu som tidligere Askefaldet hen over Fjældbygderne, saaledes at i Skaftaatungen faldt der igen 4 Tommer tykt Sandlag oven paa det, som allerede var der i Forvejen; i Middagsstunden lød pludselig fra Jökelen et saa forbausende Knald, at Jorden rystede og bevægede sig; imidlertid lignede denne Rysten ikke sædvanlige Jordskælv, men det var snarere ligesom Jorden rokkede og saaledes vekselvis gik op og ned. Nu blev alle betagne af Skræk for Jökelen, som man troede var i Begreb med at styrte frem, thi umuligt var at se, hvad der foregik, formedelst det tykke Bælgmørke. Man tror almindelig, at samtidig med dette Knald er alle de mindre vulkanske Flammer, som siden efter saas mange Steder paa Jökelen, komne til Udbrud. Disse Ilde brændte i Huller og Kløfter, som hver efter sin Størrelse opsendte Hvirvler af Røg og Sand, og laa alle i Retningen øster fra Køtlugjá, hvor ingen saadanne vulkanske Aabninger var kendte i Forvejen. Den 9. var den længste Tid af Dagen Storm og Regn fra Sydvest, og i den Tid var Bjerget nogenledes roligt, men om Natten tiltog igen Dønene og Lynglimtene og vedblev til Morgenstunden. Den 10. var Vinden Vest-Nordvest og klar Himmel; Vulkanen var da nogenledes rolig, uden for saa vidt den udsendte Røg og Aske saavel fra Hovedkløften som fra forskellige mindre Aabninger, saaledes at noget Sandfald trak over Bygden, dog uden at anrette nogen betydelig Skade. Hele denne Dag bemærkede man næsten vedvarende Jordskælv og Bevægelser i Grunden, især i Skaftaatungen, hvor Jordskælvene i denne Tid var saa idelige, at Mænd, som var komne derfra til andre Her-

reder, paastod, at Jorden uden Ophold vedblev at ryste og bæve, skønt det ingenlunde var Tilfældet, foraarsaget ved lignende Sansebedrag som det, der lader dem, som i længere Tid har opholdt sig paa Havet, tro at fornemme Bølgebevægelsen i Førstningen efter at de har betraadt fast Land. Ved denne Tid fandt en Mand i Skaftaatungen paa sin Mark en stor basaltisk Klippeblok, der sad fast i Jorden og nu var kløvet i to Dele, endskønt han med Sikkerhed kunde erindre, at den havde været hel i Forvejen. — Den 11. drev Sandfaldet endnu frem over Álftaveret, saa tykt, at inde i Husene blev det saa mørkt som i et underjordisk Fængsel. — Den 12. blev Vulkanen endnu ved at opkaste Sandmasser, som faldt mest over Skaftaatungen. — Den 13. om Aftenen var Udbrudet ophørt, saaledes at man da hverken bemærkede Røg eller Ild, og fra den Tid forholdt Vulkanen sig rolig.

I dette Udbrud blev alle Skaftaatungens Kratskove bedækkede af Sand og næsten ganske ødelagte. Sandets Dybde i disse Egne var saa betydelig, at det paa mange Steder naaede en voksen Mand til Strømpebaandet.*)

Þorsteinn Magnússon har skrevet denne Beretning straks efter at det vulkanske Udbrud var overstaaet og derfor ikke været i Stand til at meddele Efterretninger fra de fjernere Egne. Af andre Skrifter lærer man, at Sandfaldet har denne Gang strakt sig over hele Syd- og Østerlandet, lige Nord til Langaneset, og endvidere fortælles, at Handelsskibe, som afgik fra Nordlandet, blev i Søen trufne af Sandfaldet nordøsten for Island i den Mængde, at Sejlene blev ganske sorte af Sand og Aske. I Þ. Magnússons danske Skrift angaaende denne Gen-

*) Omtrent 3/4 Alen; det er almindelig Talebrug i Island at angive Sneens Dybde ved hvor langt den rækker en voksen Mand op paa Benet, f. Eks. til Ankelen, midt paa Læggen, til Strømpebaandet, til Knæet etc.

stand findes anført, at Sandet fra dette Udbrud er kastet over til Norge og faldet der ned over mange forskellige Bygdelag. Forøvrigt findes det ikke anført, at Gaarde er blevne ødelagte ved dette Udbrud. (Jævnfør Espolin, Árb. VI., 29).

Ellevte Udbrud, Aar 1660.

I et Skrift fra denne Tid af Præsten Jón Salomonsson findes denne Begivenhed skildret paa følgende Maade: — Den 13. November, i Aften-Skumringen, begyndte et Udbrud af Katla. Førend Ilden brød frem, blev Jorden rystet af et langvarende Jordskælv, som med smaa, momentane Ophold vedvarede næsten en hel Time. Henimod Midnat kom Jökelgangen frem imod Höfðabrekka med en forfærdelig Mængde Vand og strømmede ud i Kerlingardalsá. Denne Vandflod steg 49 Favne højere end nogen vidste at tidligere Jökelstyrtninger var stegne op ad Skrænten af en Bakke østen for Höfðabrekka, som kaldes Múli, og vedvarede til den 5. Dagen i Forvejen faldt nogen Aske, dog ikke af Betydenhed. Vandfloden kast[ed]e de fleste af de store Isskosser ud paa Søen og efterlod paa Sandet i hver Fordybning en stor Mængde Jökel-Ler. Den oversvømmede hele Mýrdalssandet saa langt som man kunde se fra Höfðabrekka, og den næste Dag kunde man ikke fra Toppen af de højeste Fjælde der i Nærheden øjne en eneste Høj paa hele Sandet, som ragede frem over Oversvømmelsen. — Den 7. kom Vandfloden nok en Gang op til Gaarden Höfðabrekka og ødelagde en Fjerdedel af dens Hjemmemark og flyttede 2 Skibe en lang Vej, som dog blev reddede ved tililende Hjælp. — Den 8., ved Dagens Frembrud, vaagnede Gaardens Beboere ved Vandets Brusen; denne Gang naaede Vandstrømmen hjem til Gaarden, bortrev Kirkens ene Gavl og halvfyldte Husene med Vand; Beboerne flygtede til Højene i Nærhed[en] og laa der i Telte.

Om Natten var Askefald. — Den 9. var godt Vejr og Vandfloden var forsvunden, hvorfor Folkene ogsaa var i Begreb med at søge igen hjem til Gaarden, men i det samme hørte de den forfærdelige Brusen af frembrydende Vandmasser, der styrtede frem med en rædsom Fart og høj Bølgegang, som rystede Jorden vidt omkring. Denne Strøm bortrev i et Øjeblik Kirken og alle Gaardens Huse, saa aldeles, at neppe een Sten blev staaende tilbage, og det endskönt Huse[ne] var i Forvejen næsten begravne i Jøkeller; den[ne] Vandflod vedblev at strømme frem hele denne Dag. — Den 10. og 11. var det roligt, uden for saa vidt Jordrystelser og Tordensk[r]ald og Knald og Bragen i Luften vedblev endnu uden Ophold. — Den 12. brød endnu frem en Vandflod fra Jøkelen, som langt overgik de tidligere, men anrettede imidlertid ikke betydelig Skade, da det meste var ødelagt i Forvejen. Disse Vandstyrtninger førte med sig saa enorme Masser af Sand, Grus og Ler, at Havet blev trængt tilbage fra dets forrige Bred saaledes, at i en Nat blev der tørt Land, hvor Skibe tidligere havde ligget og fisket paa 20 Favnes Vand. Disse Vandflod[er] gik ogsaa frem over Álftaveret og bortrev en Del Kreaturer og beskadigede meget Enge og Marke[r]; dog omkom ikke noget Menneske. Efter at dette Udbrud havde varet de første 9 Dage, kom aldrig noget Askefald, men Ilden i Katla vedblev dog at brænde langt ud paa Vinteren. Efter denne Vandflod, som berøvede Höfðabrekka dens tidligere Hjemmemark og en stor Del af dens Eng og Græsgange, blev Gaarden igen opbygget paa et andet Sted, oppe paa Fjældet, for at sikre den mod nye Oversvømmelser. Endvidere tabte Höfðabrekka denne Gang sin Fiskerhavn eller Landingsted for Baade ved den saakaldte Skipahellir; imellem dette Sted og Kysten ligger nu en Sandstrækning af flere Tusind Favnes Bredde. Imellem Askvik og Krúgshellir staar nogle Klipper, som kaldes Skorbeinsflúðir, og op til

disse Klipper havde Søen før gaaet med saa dybt Vand, at Baade laa og fiskede der, hvor Alfarvejen nu ligger. Gamle Mænd fortalte Præsten Jón Steingrímsson, at de kunde erindre en Mand ved Navn Jón karl, som angav at han havde trukket store Helleflyndre paa Line østen for den Klippe, som nu rager over Sandet foran Skorbeinsflúðir i lang Afstand fra Søen.

Tolvte Udbrud, Aar 1721.

Erlendur Gunnarsson og Þórður Þorleifsson har i Forening besk[r]evet dette Udbrud, og Sigurður Stefánsson omtaler det ogsaa udførligen i et særskilt Skrift. De beretter, at den 11. Maj, Kl. 9 Formiddag, opstod et saa heftigt Jordskælv i Mýrdalen, at Beboerne flygtede fra deres Huse; dette Jordskælv naaede ogsaa til Síðan, samt til Øfjældsbygden og Fljótshlíðen. Disse Jordrystelse[r] vedvarede næsten uafbrudt en hel Uge, og siden af og til, indtil Midsommertiden. Den samme Dag Kl. 1 brød Ilden frem i Katla med Knald og Bragen, og henimod Kl. 2 brød pludselig ud fra Jökelen en uhyre Flod, som af halvoptøet Sne, hvorimellem store Isstykker, der saa ud som smaa svømmende Øer. Denne Flod bedækkede aldeles den hele Strækning paa Mýrdalssandet fra Höfðabrekkafjældene til Hjörleifshöfði og hen til Hafursey; længere østpaa kunde man ikke se formedels[t] den Istaage, som opsteg af Floden, men senere fik man at vide, at til samme Tid havde en anden Vandflod fra Jökelen taget sin Vej mod Sydøst og styrtet der frem over Sandet og derfra mod Øst ud i Skaftaatunge-Elvene og foraarsaget betydelig Skade paa Land saavel i Loðinsvigene som for Tykkebai-Klostergaard og de andre Gaarde, som havde Enge og Græsgange i Nærheden af Kúðafljót og Landbrotsá. — Klokken 3 om Eftermiddagen gik den først omtalte Flod frem over Sandet og til Søen omtrent

med den samme Hastighed, som en god Sejler kan have i Medbør, og saa langt ud paa Havet, at fra de højeste Fjælde kunde man ikke se udover Isen, førend Bølgerne igen var i Færd med at bryde den op. Drev den da vesterpaa langs Landet helt ud til Reykjanes-Rasten, der gaar ud fra Landets Sydvestligste Pynt, og det med en saa voldsom Isgang, at store Isbjerge stod paa Grund langt oppe i Ölfusaaens Munding uden for Gaarden Hamrendar i Öltussveiten. Jökelvolden stod paa Grund i fulde 3 Miles Afstand fra den tidligere Strand og, som godt bekendte Mænd forsikrede, paa 100 Favnes Dyb. At se til, lignede den da mest en høj Bjergryg, bestaaende af Lavaklipper, der naaede ligefra Jökelen forbi Hafursey norden om samme og saa ud i Havet som alt er bleven anført. Alle Enge og Græsgange paa dette Strøg blev denne Gang ødelagte lige op til Hamrar, samt om de nordre Sunde og i Glámshvammar, den største Del af Selfjall og hele Seldalen. Vandfloden styrtede ud forbi Skiphellis-Pynten lige til Skorbeinsflúðir østen for Víkurklettur, imedens Bølgekastet fra det af Isvolden tilbagetrængte Hav naa[e]de op til Husene i Vík, anrette[de] Skade paa Eng og Hjemmemark og sønderslog de Skibe, som der fandtes; derpaa trængte Bølgekastet videre vesterpaa langs hele Mýrdalssandet og Øfjældskysten, bortrev mange Fiskevirkningshuse paa Vestmannøerne og anrettede betydlig Skade, fortsatte derpaa Vejen langs hele den sydlige Kyst, som begrænser Rangárvalla-, Árness- og Gullbringe-Sysseler og gik højt op paa Land i Þorlákshöfn og Grindavík. Den næste Dag, Kl. 7 om Morgenen, brød igen en forfærdelig Vandflod ud fra Jökelen, som førte en stor Mængde Isstykker med sig og oversvømmede alle de tidligere Ismasser saa langt ud paa Havet som man kunde se; den brød utallige Kløfter og dybe Render igennem disse, og det var i saadanne Kløfter, at man med Livsfare først banede sig Vej

over Mýrdalssandet. Denne Vandflod brød ind igennem de saakald[t]e Sund og bragte Ismasserne saa nær op til Gaarden Kerlingardalur og opdæmmede Kerlingardalsaa i 10 Dage, da den til sidst fik brudt sig et Afløb under Jökelmassen, og Gaarden paa denne Maade blev reddet. Vandfloden styrtede endvidere ind forbi Gaarden Fagridalur. Der var den Gang en stor Dynge løse Klippeblokke foran ved Skiphellir og en fast opstaaende Klippe i Nærheden af Hjörleifshöfði, 20 Favne høj og noget derover i Omkreds; begge Dele blev saa aldeles borttag[n]e, at man ikke saa mindste Spor deraf tilbage. En græsbegroet Bjergryg laa imellem Seldalur og Léreftshöfuð; denne bortrev Vandfloden aldeles i det mindste 120 Favne dybt, lige til en fast Klippe, flad og sammenhængende, uden Revner, som ene stod tilbage, aldeles blottet og afglattet som et høvlet Bræt, undtagen for saa vidt som deri fandtes enkelte udslebne, tragtformige Fordybninger (steinkatlar). Den afblottede Klippe kan i det mindste anslaas til 9000 □ Favne. Man kan — siger Forfatterne — slutte sig til Højden af den fremskudte Jökelvold fra den Omstændighed, at naar man stod ved Indgangen til Gaarden Höfðabrekka, kunde man se den over Kirken, som staar der ganske nær ved, og det endskønt Gaarden ligger saa højt, at neden for den gaar et højt Klippebælte og derfra Græsskrænter ned til Lavlandet, og for at kunne se Hjörleifshöfði, et enkeltstaaende Bjerg langt ude paa Sandet, behøvede man at bestige et Fjæld, som kaldes Hákolla og ligger i Nø. fra Höfðabrekka, omtrent 200 Favne højt. Vejen derfra til Hjörleifshöfði i lige Linje vilde være stive 3 Timers Ridt. — Dette Vandløb bortskyllede den Gaard, som før stod i Hjörleifshöfði. — Sigurður Stefánsson beretter, at i Skiphellir, neden for Höfðabrekka-Halsen, laa store Bjælker, som skulde benyttes til en paatænkt Ombygning af Höfðabrekka-Kirke; de blev førte ud paa Havet og nogle af dem

drev siden op i Seilehavn uden for Bessestad Gaard, længst inde i Faksebugten. — Imedens dette Udbrud varede, var Vinden sydlig og sydøstlig, hvorfor Askefaldet drev norden om Øfjældsjökel og Fljótshlíðen samt Þríhyrningur til Heklafjældene og videre frem, saaledes at det meste deraf faldt paa de øde Bjergstrækninger mellem Syd- og Nordlandet; en ubetydelig Mængde Aske blev en Gang kastet tværs vester paa Selvogsheiði. Noget Aske faldt endvidere over den nordlige Del af Borgarfjorden, og saa mørkt blev det paa Nordlandet ved højlys Dag, at man maatte tænde Lys i Husene i Tingøsyssel. Saaledes fortalte paa Altinget Laugmand Benedikt Þorsteinsson fra Rauða-skriða.

Trettende Udbrud, Aar 1755.

Det er bleven beskrevet af Jón Sigurðsson paa Holt i Mýrdalen saaledes som følger: Fredagen den 17. Oktober, kort før Kl. 12 om Middagen, begyndte heftige Jordrystelser, som vedvarede hele den Dag og næstfølgende Nat, saa at Egnens Beboere forlod deres Huse. Om Aftenen, naar det begyndte at mørknes, fløj Ildmeteorer og Lynglimt igennem Luften og vedblev saaledes hele Natten. Næste Dag var Regnslud og Taage, hvorfor man hverken kunde se Luften eller Jökelerne. Imidlertid vedblev hyppige Lyn med Døn og Knald og frygtelig Bragen, saa Jorden bævede og rystede. Den næste Nat var Himmelen klar og kunde man da se en Røg- og Sandstøtte stige op af Kötlugjá. — Søndagen den 19., tidlig om Morgenen, hævede sig en rædsom Ildtykning med forskellige Farver paa to Steder op af den vulkanske Kløft og steg med Voldsomhed op imod Sydøst, indtil den snart strakte sig til Midten af Himm[e]len. Til samme Tid skinnede Solen klart i Mýrdalen, saaledes at man derfra kunde se Ilden den hele Dag, og jo mørkere det blev, desto klarere; langt ud paa Natten faldt

meget stærk Regn. Den næste Dag vedblev det paa samme Maade med Regn og mørkt Vejr, saa at man hverken kunde se Luften eller Jökelerne. Tirsdag samme Vejr, med Regn- og Snebyger og Storm og forfærdelig Bragen og Knald som tidligere; Vinden trak sig til samme Tid mere mod Norden. — Onsdagen den 22. blæste ren Nordenvind, hvorfor Askefaldet drev frem over Mýrdalen, saaledes at paa flad Jord aftrykkedes Spor i Sandet, og Mørket tiltog saa stærkt, at om Eftermiddagen maatte man tænde Lys. Dette var ledsaget af Jordrystelser, vedholdende Bragen og Dundren og Brusen af de frembrydende Vandstyrtninger og Jökelsk[r]ed; om Natten paakom Snefog fra Nordøst, hvorved Askefaldet drev mod Vest over Jökelen til Øfjældsbygden, Landøerne og Fljótshlíð. De to næstfølgende Dage vedblev Askefaldet uafbrudt. — Lørdagen den 25. var Udbrudet svagere; Askefaldet drev mod Sydøst og Jordskælvene var for det meste ophørte. Saaledes ogsaa den næste Dag. — Mandagen den 27. var Storm af Nordøst med Sandfald og Snefog den hele Dag; Ilden rasede igen heftigt i Udbrudskløften. Tirsdagen var godt Vejr med Tø og Smaaregn, og Vulkanen for det meste rolig. — Fra den 29. Oktober til 2. November var mørkt og taaget, hvorfor man kun nu og da kunde se Jökelen, og da bemærkedes, at Sand- og Røgstøtten stod endnu over Kløften. Den 3. var klar Himmel og fri Udsigt til Jökelen; Udbrudet var da næsten ophørt, og Røgen og Ilden i Kløften omtrent som i brændende Kulgrav. Hele Udbrudet, varede 23 Dage.

Om Vandfloden, som ledsagede dette Udbrud og dens Virkninger, beretter samme Forfatter følgende: Natten imellem den 17. og 18. Oktober og næstfølgende Dag brød Vand- og Isgangen frem imellem Hafursey og Höfðabrekka-Afret og opfyldte Nordersund med Is og Sand lige til Kambshálsar; men saasnart Floden kom frem forbi Hafursey, bredte den

sig ud over hele Sandet og bortrev enhver Høj og Fremstaaenhed, som kom den i Vejen, indtil den naaede Hjörleifshöfði, hvor den delte sig og styrtede paa begge Sider af Höfðen ud imod Havet og saa langt ud i samme, at Ismassererne stod paa Grund paa 40 Favnes Vand. En Del af Floden løb mod Vest langs Kaplegaardene forbi Víkurklettur og opdæmmede Kerlingardalsá, som dog nogle Dage senere banede sig Vej under Ismasserne, uden at have foraarsaget skadelige Oversvømmelser. Jökel-Voldens vestlige Del var saa høj, at naar man saa den fra Fagredal, dækkede den den halve nederste Del af det saakaldte Sævarhálsnef. Endnu en Arm af den samme Flod brød frem i østlig Retning mellem Hafursey og Loðinsvíkur helt ud i Søen; den tredje Arm styrtede mod Øst over Lavjökelen sønden om Sandfell i Hólsaaen og oversvømmede hele den Del af Sandet med saa stor Voldsomhed, at det gik over Hrífunessholme, og bortskyllede derfra 150 Faar, og strømmede dernæst ind med de der over og østen for liggende Skraaninger, oversvømmede Gaarden Flagas Marker, opfyldte Túngufljót lige til Flöguvað, og forskaffede sig saaledes endelig Afløb i Kúðafljótet. — De Bygdelag, som led mest ved dette Udbrud, var: Álftaver, Meðalland, Skaftártunga, Síða, Landbrot og Fljótshverfi. Sand- og Askelaget var der paa ophøjede Steder 1/4 Alen tykt, 1/2 Alen og derover paa det flade Land, men alle Fordybninger opfyldte, samt i Læ af Huse og Gaarde opdynget Sand til deres hele Højde. Sandfaldet blev derhos ledsaget af glødende Pimpsstenstykker, der syntes at brænde, hvor de faldt paa vaad Grund, uden dog virkelig at antænde brændbare Materier, som de kom i Berøring med. Birkeskovene i Skaptaatungen blev saa aldeles begravne, at kun de øverste Grene paa de største Træer tittede hist og her op af Sandet; det samme var Tilfældet med Skovene i Skálmarbæjahraun og paa flere Steder. Under dette Udbrud blev 2 Mennesker ramte

af Lynild, Repstyrer Jón Þorvarðs[s]on paa Svínadal og et Fruentimmer; de stod tilsammen tæt uden for Gaardens Indgang. Jón døde paa Stedet, og befandtes, at hans Skjorte og Vest var meget svedne og forbrændte, men Overklæderne viste ingen Indvirkning af Ilden. Fruentimmeret blev forbrændt paa den ene Side og paa Hovedet og døde deraf under store Smerter efter nogle Ugers Forløb. Endvidere fortælles, at Lynilden har under dette Udbrud dræbt mange Heste længere østerpaa ved Søkanten. Askefaldet naaede over hele Østerlandet lige til Mjóafjorden.

Fjortende Ubrud, Aar 1821.

Dette Udbrud skete fra en før ukendt vulkansk Kløft paa dette Jökelpartis sydvestligste Hjørne og nær ved Øfjældsjökelens højeste Top, og hører derfor i streng Forstand lige saa lidt til Katla-Udbrudene som det føromtalte Udbrud fra 1612; men ikke desto mindre synes det at finde en passende Plads her, af de Grunde, som tidligere er anførte. Øfjældsjökelen, som tillige kaldes Hájökull i Modsætning til den øvrige Del af samme Parti, som er betydeligt lavere, er 5432 Fod og det højeste Bjerg i Islands sydvestlige Kvadrant; nærved den højeste Top imod Nv. ligger Udbrudskløften paa 63°, 37′ 4″ n. Br. og 32° 16′ 22″ v. L. fra København.

Dette Udbrud begyndte saaledes:

Onsdagen den 19. December, i Mørkningen og længere udpaa Aften[en], bemærkede man hyppige Lynglimt ved klar Himmel, og næste Dag, i Middagsstunden, kom til Syne højest oppe paa Øfjældsjökelen en liden hvid Sky, som i meget kort Tid hævede sig til en høj og tyk Røgstøtte, der hvert Øjeblik blev mørkere. Vejret var klart og Vindstille. Ved Solens Nedgang forsvandt Røgen, men kort derpaa hævede Røgstøtten sig igen højt over Jökelen, større

og mørkere end før, og hyppige Lyn, som gennemkrydsede dens øverste Del, lod ingen Tvivl tilbage om, at et vulkansk Udbrud allerede var i Gang. — Fra 21. til 27. brød den vulkanske Støtte med stor Heftighed op af Kløften og bøjedes for en Blæst fra Nordøst frem over Bjergets sydvestlige Rand; Jökelen blev snart mørk af den faldende Aske, og de opkastede Sandmasser tiltog og indhyllede en bestandig voksende Del af den sydlige Himmel; til samme Tid faldt en Mængde Sand-Aske i de tvende Bygdelag Ytri-Eyjafjöll og Austurlandeyjar. Enkelte Gange kunde man skimte Ild paa Jökelen i Røgstøttens nederste Del, og de første Dage af Udbrudet tiltog noget Vandmængden i de Aaer og Bække, som kommer fra dette Jökelparti. Langs Øfjældsjökelens vestlige Rand hørte man tillige en rædsom Buldren og dundrende Knald, ligesom det hele Bjerg var i Begreb med at søndersplittes og styrte frem. Alle disse Dage var varmt i Vejret. Kort efter Nytaarstider 1822 formindskedes Askefaldet og strakte sig aldrig af nogen Betydenhed længere end henover de to førnævnte Bygdelag; fra den Tid vedblev det ved at ryge op af Kløften, og Knaldene i Jøkelen hørtes nu og da, men sjælden bemærkede man nogen Ild eller egentlige Udbrud, førend sidst i Juni, da Askefaldet igen begyndte og var vel svagt, men vedblev desto længere. Denne Gang gjorde det størst Skade i Bygden midt for Øfjældsjökelens Sydside. Ingen forlod ganske sit Hjem for længere Tid, dog drog enkelte bort med deres Kreaturer, og de Kreaturer, der blev tilbage, ydede næsten ingen Nytte og den næste Vinter viste det sig, at man neppe kunde holde dem i Live ved det indsamlede Foder. Dette foraarsagede, at Hungeren i disse Bygder begyndte at indfinde sig, hvorfor de blev meget velvilligen understøttede fra andre Steder, som ikke havde lidt ved Udbrudet. Askefaldet ophørte ikke ganske førend henimod slutningen af Aaret, og i mere end 2 Aar

derefter vedblev en blaalig-hvid Vandrøg at opstige af Kløften. Repstyrer Magnús Sigurðsson besteg Jökelen i Selskab med 2 andre Mænd i Foraaret 1823 og undersøgte Udbrudskløften; han fandt at den laa i Retningen fra Nord til Syd paa det Sted, tidligere er berettet, og anslaar dens Længde til omtrent 1000 Favne og Bredden indtil 30 Favne, hvor den var smallest; efter Udseende var det en bundløs Klippekløft med stejle, forrevne Vægge; paa tre andre Steder paa Jökelen, i sydvestlig Retning fra Kløften, steg Røg op igennem Huller, som laa i en betydelig Afstand fra hinanden.

Femtende Udbrud, Aar 1823.

Distrikts-Kirurg Sveinn Paulsen har beskrevet dette Udbrud, efter 3 Dagbøger, af hvilke han selv havde ført den ene paa sin Gaard Vík; den anden var bleven ført af Eiríkur Sighvatsson paa Höfðabrekka og den tredje af Præsten Jón Austmann paa Mýrum i Álftaveret. De Fænomener, som ledsagede dette sidste Udbrud af Katla, er saaledes samtidigen iagttagne fra tre de heldigste Standpunkter, som man vel kunde ønske. Det vigtigste af Herr Paulsens nøjagtige og detaillerede Beretning er i Hovedsagen følgende:

I den sidste Del af Sommeren 1822 blev det af mange bemærket, at det østligste Parti af Mýrdalsjökelen, i Nærheden af Kötlugjá og fra den mod Syd, sænkede sig saa betydelig, at forskellige Klippetinder, som før ikke havde været synlige, stak op af Jökelfladen; tillige formindskedes øjensynlig Vandmassen i alle de Elve paa Mýrdalssandet, som har sit Udløb fra bemeldte Jökelparti, hvilket i Særdeleshed var Tilfældet med Múlakvísl og Eyjará, som udspringer fra det vestlige Hjørne af Katla-Kløftens Faldjökel, hvor de Udbrudene ledsagende Vand- og Jökelstyrtninger plejer at have deres Oprindelse.

Den 26. Juni 1823, om Morgenen, var Vindens Retning lige nordlig, og en usædvanlig tyk Bakke af hvide Skyer, der var sammenpakkede i tætte Rækker bagved og ovenpaa hinanden, rugede over Jökelen og syntes at bebude nærforestaaende Snefog med Frost. Imidlertid udeblev dette, og en sagte, sydvestlig Vind afløste Nordenblæsten, som dog bestandig vedblev at herske i de højere Luftstrøg. Kl. 6 om Eftermiddagen var en betydelig Kulde indtraadt, og til samme Tid begyndte de første Jordrystelser, som i Førstningen ytrede sig ved korte og haarde Ryk, der siden blev svagere og langsommere; men inden kort Tid tiltog Jordskælvene igen, indtil de Kl. 9 aldeles ophørte og 1/4 Times Rolighed indtraadte. Hr. Austmann omtaler ikke disse Jordskælv, hvorimod han beretter, at Kl. 8 e. M. hævede sig i Nordøst en mørk Sky, som meget snart overtrak jævnt den hele Himmel, ledsaget af en saa tæt Snebyge, at man neppe kunde hitte Vej paa aaben Mark; denne Byge vedblev en 1/2 Time og naaede ikke vester over Mýrdalssandet. Ved denne Tid har den vulkanske Kløft aabnet sig, og der i stemme Dagbøgerne fra Vík og Mýrum overens, at kort efter Kl. 9 e. M. bemærkedes først den vulkanske Støtte (Ildmökken), som med rædsom Fart opsteg fra Jökelen og bøjedes mod Sydvest frem over Vigen (Gaarden Vík's Terrain) med uophørlig Lyn og Tordenskrald, men Vinden aftog tillige og gik om til Nordøst, saaledes, at »Mökken«, der i Førstningen hævede sig overmaade højt, blev nu lavere og bøjedes mod Vest, indtil den havde aldeles antaget Vindens Retning; heraf fulgte, at østenfor Steigarháls faldt kun et lidet Kvantum Aske, og intet østen for Vík, med Undtagelse af det nordlige Hedeland, hvorimod en stor Mængde Sand og Aske faldt allerede denne Nat over de vestligste Gaarde i Mýrdalen, Sólheimar, Fell og Pétursey. Denne Sandregn lignede mest Haglbyger, saaledes at hvert Haglkorn bestod

for det meste af 2/3 Is og 1/3 af kulsort, vulkansk Sand; disse Korn smagte syrlig og adstringerende.

Vindens Retning foraarsagede, at man fra Vík kun sjælden kunde se Ilden i selve Kløften, endskønt den ofte var synlig fra længere bortliggende Herreder, baade østen og vesten for dette Strøg. Nogle Mænd blev derfor afsendte op paa Bjerget Hatta, hvorfra de havde Udsigt til Sandet og kunde se hvad der foregik; men de kunde ikke holde ud at blive der oppe, formedels[t] de uophørlige Lyn og en utaalelig Kulde; imidlertid saa de Isgangen, der bevægede sig med jævn, sagte Fart og drev foran en Støvsky som om en Rytterskare sprængte henover det tørre Sand. Henimod Midnat kom Vandfloden frem forbi Víkurfjall med en Mængde Isstumper og løb mod Vesten langs Fjældet og opfyldte alle Søvige næsten op til Vík-Gaardens Hjemmemark, og styrtede endeligen ud i Havet lige østen for Reynisfjall. Denne Isgang blev ledsaget af en saa skærende Kulde, at Bække i Dalene svulmede op af Frosten som i Højvinterdage.

Præsten Jón Austmann paa Mýrum beretter fölgende om dette første Jökelløb: Efter Klokken 9 klarede det saa meget op, at man kunde se en forfærdelig Ild- og Røgsøjle i Nordøst for det højeste af Mýrdalsjökelen; straks derpaa begynd[t]e en Vandmasse at bryde op igennem det nederste af Faldjökelen Nord for Hafursey, som i Førstningen udbredte sig lige over Jökelen og syntes endog at flytte sig højere op. Henimod Kl. 3 næste Morgen kom Vandfloden frem til Mýrar, opfyldte straks alle Vandløb og oversvømmede Enge og Græsmarker, ledsaget af en stor Mænde Isstumper. Kreaturerne blev med Fare bjærgede ved at drive dem op paa de højeste Steder i Egnen. — Eiríkur paa Höfðabrekka beretter om dette samme Vandløb, at kort efter Kl. 9 kom Isgangen frem af Múlakvíslens Leje vesten for Hafursey og styrtede med stor Voldsomhed frem over

Sandet og ud i Søen. Vandfloden bortrev i et Øjeblik en høj Sandbakke sønden for Kapla-Garðars Vester-Ende og kastede en betydelig Vandmasse mod Vest langs Höfðabrekkafjældene, helt ud i Kerlingardalsá, som den opdæmmede, og løb dernæst ud i Víkurá, saaledes som før er forklaret. En anden Vandflod styrtede frem østen for Hafursey og opfyldte i meget kort Tid alle Vandløb paa Sandet lige øster til Álftaveret og ud til Søen, og kort derpaa kunde man ikke længer se nogen Sandryg eller Høj rage frem over Floden paa hele Strækningen mellem Hjörleifshöfði og Bólhraun, med Undtagelse af et lidet Sandrev østen for Höfðen og tvende Sandhøje, Levningerne af Lágey og Lambeyjar-Jökelen, samt de højeste Lavakamme ved Dýralækir og et Stykke af Herjólfstaðabót. Den tredje Afdeling af Vandfloden styrtede frem over Álftaver i Landbrotsá og overfyldte dens Flodseng, saaledes at Þykkvabæ-Klostergaard blev næsten omsvømmet, og de Heste, der var paa Marken østen for Aaen, stod der i Vand midt op paa Siderne medens Løbet vedblev. — Den 27. om Morgenen var Vandfloden allerede meget aftaget, saavel paa hele Sandets Vesterdel til Höfðen, som ogsaa dens østligste Afdeling, men en stor Vandmasse vedblev endnu at strømme frem midt paa Sandet, imellem Hjörleifshöfði og Bólhraun. Hele denne Dag vedblev Tordenbrag og Lyn og mange smaa Jordrystelser, især om Eftermiddagen, i hvilken Tid Sandfaldet endnu vedblev at drive mod Vesten langs Bjergrækken, hvorfor ogsaa en stor Mængde Sand fald[t] denne Dag og næste Nat over de vestligste Gaarde i Mýrdalsbygden, helt ud til Skógá. Austmann beretter, at han om Formiddagen har set et Parti af Jökelen nærved Udbrudet, og der bemærket en betydelig Fordybning i Faldjökelen, hvor en stor Mængde Vand strømmede frem over den, men længere udpaa Dagen blev Jökelen igen ganske skjult af Sandmørket, og Aftenen var regnfuld

og taaget i Álftaveret, medens Fjældene norden for Höfðabrekka bedækkedes af Sne.

Den 28., i et stille Vejr, lød forfærdelige Brag og Tordenskrald den hele Dag. Om Aftenen og den næstpaafølgende Nat faldt nogen Regn, som meget vederkvægede Jorden paa de Steder, hvor ikke altfor tykt Sand dækkede den; men allerede den Gang var en saadan Mængde Sand faldet i Egnen og Sólheimar, at alt Græs var begravet, og om Morgenen var Gaardens Vinduer saa fuldkommen tildækkede af Sand som de mest kunde blive af Sne til Vintertider, imedens de sammenblæste Sandbunker var pakkede saa tæt sammen, at Foden neppe efterlod sig et Mærke ved at gaa henover dem. Denne Dag besteg Paulsen med nogle flere Mænd Bjerget Háfell østen for Höfðabrekka, hvorfra man har fri Udsigt over Mýrdalssandet, for derfra at overskue Vandflodens Virkninger. Saa vidt man kunde se, syntes Vandstyrtningen at være brudt ud fra Katla-Faldjökelens forreste og vestligste Rand, samt maaske en Del fra det saakaldte Remundargil paa Höfðabrekka-afrétt, og havde ført med sig en utrolig Mængde Isgrus og Jölelisstumper, samt Sand og Lerdynd; allerede den første Aften havde den naaet Múlakvísl og opfyldt alle Render og Fordybninger mellem de saakaldte »öldur«*) eller Flodrygge, som findes vesten for Hafursey og Hjörleifshöfði, lige ud til Havet. — Idet Vandfloden gik mod Syd forbi Kaplagarðar, har den paa dens Vestside stødt paa en løs Bund eller maaske Huler, dannede ved optøede Isstykker fra tidligere

*) Öldur (sing. alda = Bølge) kaldes i Skaftafells-Syssel de Grus- og Sandrygge, som opstaar mellem Vandrenderne under Frembrudet af Vulkanske Vandstyrtninger, derved at de med Floden førte Ismasser kommer paa Grund; de kaldes ogsaa hyppigen Jöklar, fordi at de ofte en meget lang Tid er indvendig opfyldte med Jökel-Is, aldeles skjult af Sand og Grus, og endog paa sine Steder bevoksede med Græs. I Førstningen kan disse »öldur« være mange Favne høje, men aftage siden i Mægtighed efter som det indvendige Is optør og formindskes.

Jökelløb, hvor den har oprodet Grunden og dannet sig en dyb Rende mod Vest til den saakaldte Skiphelliskvísl, hvorved smukke Græsmarker tilhørende Höfðabrekka, som var i Færd med at danne sig paa Sandet, er blevne ødelagte. Faldjökelen øverst paa Sandet syntes vel endnu at række lige saa langt frem som tidligere, men den var bleven meget lavere i Nordvest fra Hafursey og dens Rand adsplittet ved mangfoldige store Kløfter østen og vesten for den gamle Moldheiði, som for længe siden er bleven begravet af Jøkel; hvide Dampskyer steg Tid efter anden op af disse Kløfter og forsvandt igen i Atmosfæren. Denne Dag saa man store Masser, der lignede Tømmerflaader, drive omkring paa Havet; ved nærmere Undersøgelse viste det sig imidlertid at være Rødderne af det saakaldte melgras, hvoraf Floden havde bortført en stor Mængde fra Herjúlfstaðabót og andre Melpladser paa Mýrdalssandet. Tillige fandtes paa Herjólfstaða Forstrand opdrevet en saa stor Mængde af nyt Birkeris med Rødder og Blade, at man der kunde samle Byrder til mange Heste, og formodede man det maatte af Floden være bortrevet fra Hafurseyjarhvammar Denne samme Dag brød om Morgenen en mægtig Vandflod frem over Álftaveret og var allerede Kl. 9 f. M. vokset til den første Flods Højde under hyppige Lyn og Tordenbrag fra Vulkanen. Solen skinnede svagt, og en sagte Søndenvind blæste ind over Landet. Denne Gang bemærkedes ikke noget Vand styrte frem over Jökelen, hvorfor man maa antage, at det allerede havde fundet Vej gennem de føromtalte Kløfter i Jökelranden. Selve Vulkankløften syntes at have udvidet sig mod Nordvest. — Kl. 4 e. M. hørte man igen forfærdelig Vandbrusen i Jökelen, ledsaget af Lyn og voldsomme Knald; til samme Tid kunde man se fra Mýrar, hvorledes den frembrydende Vandmasse sprængte og omvæltede Faldjökelens Rand og rev med sig store Dynger af Jökel-Is frem over

Sandet, hvorfra den nu tredje Gang oversvømmede Álftaveret, voldsommere og skrækkeligere end før; Kl. 9 e. M. havde Floden alt naaet Mýrar; Elvene blev straks opdæmmede af Is, og alle Folk flygtede op paa de største Højder i Nærheden, hvor de forblev de næste to Døgn. — Den 29. var tyk Luft med sydøstlig Vind og Regnilinger, og om Formiddagen sagtnedes noget Lynene og Tordenskraldene; Kl. 11 f. M. bemærkedes en svag Jordrystelse og en anden heftigere henimod Kl. 3 e. M., til hvilken Tid Jökelens Bragen og Knalden tiltog igen i Heftighed og gik efterhaanden over til en vedholdende Brusen, ret som om Jökelen var halvfyldt med Vand, der var i det heftigste Opkog og slog med Voldsomhed imod en stor Hvælvings indvendige Vægge; dette vedblev uafbrudt til Kl. 9 e. M., til hvilken Tid Lyn og Torden næsten ophørte til Solens Nedgang, da de begyndte igen og vedblev den hele Nat, ledsagede af enkelte Jordskælv. Præsten Austmanns Dagbog beretter, at Kl. 10 f. M. styrtede den fjerde Vandflod fremover Álftaveret, saa meget rædsommere end de foregaaende, som disse endnu til Dels ikke havde fundet Afløb, imedens Isansamlingerne bestandig voksede og de opdæmmede Elve truede med hvert Øjeblik at bryde igennem og oversvømme hvad der hidtil var bleven skaanet. Denne Oversvømmelse begyndte igen at aftage efter Kl. 12. — Henimod Kl. 4 om Eftermiddagen kom den femte Vandstyrtning, lige saa heftig som den tidligere samme Dag, men gik snart over, saaledes, at efter Kl. 6 gik Austmann hen paa de Marker, som Vandet alt havde forladt, for at tage dem i Øjesyn. Han fandt da, at den største Del af Præstegaardens Enge var bedækket af et ½ Alen tykt Lag Jökeldynd, en stor Dam, 3 Alen dyb, kort fra Gaarden, var aldeles opfyldt, saavel som den største Del af Indsøen Blönduvatn, hvor han før havde fanget Foreller paa 8 à 9 Alens Dyb. Hverken denne Dag eller nogen Sinde siden blev bemærket

Jökelflod i Múlakvísl og vesten for Hafur[s]ey, hvoraf man kan slutte, at da har den siden under Navnet Kötlukvísl bekendte Mandrabselv brudt sit Leje frem over Sandet østen for Hafursey og hvis Vand er det samme som før dannede den gamle Múlakvísl.

Endnu bemærkede man ikke i Øster-Mýrdalen, at Kreaturerne blev synderlig urolige eller befandt sig ilde, men samtidig fik man at vide, at en saadan Mængde Sand var falden under Øfjældene, helt vester til Rimhúsa-á, at fra nogle Gaarde var Folkene flygtede med deres Kreaturer til de længere mod Vest liggende Bygder; nogle Folk fra Vester-Mýrdalen flygtede ogsaa med deres Kreaturer østerpaa, endskøndt man ogsaa der var udsat for Vulkanens Ødelæggelser; men da var ogsaa allerede en saadan Mængde Sand falden i Sólheima-Sogn, at kun Toppen af de højeste Græs-Arter tittede op af Sandet, og paa Gaarden Sólheimar fortalte man endog, at Sandet laa $^{1}/_{2}$ Alen tykt paa Hustagene, imedens de lavere Gærder aldeles var begravne og usynlige.

Den 30. faldt en hel Del Sand og Aske over Mýrdalens Østerpart, hvorfor Hornkvæg og Faar blev urolige og vankede omkring paa Marke[r]ne med Brølen og Brægen uden at ville græsse den hele Dag. Mellem Kl. 3 og 4 e. M. hørtes i Nordost et bedøvende Tordenskrald, som overgik alle tidligere, samtidig begyndte at regne ned store Hagl, bestaaende af Sand og Is, som paa Jorden forvandledes til sort Dynd, hvormed fulgte en isnende Kulde og og overordentlig modbydelig Stank; fra den Tid af vedvarede hele Aftenen et voldsomt Bulder og Brusen i Nordøst og Øst bagved Bygdefjældene, som om en stor Vandmasse var i Begreb med at styrte frem over Sandet, hvilket dog ikke findes omtalt at have været Tilfældet. Sidst om Aftenen var Vindstille og og den vestlige Himmel klar og skyfri, saa at man tydeligen kunde se Vulkan-Pinjens hele Vesterrand, som strakte sig op til Zenit, hvorfra den bøjede sig

noget mod Sydøst og gennemkrydsedes af spredte Lyn, der ledsagedes af de mest heftige Tordensk[r]ald, der vedblev til Kl. 6 næste Morgen. Denne Dag gjorde Austmann en Rejse til de øverste Gaarde i Álftaveret, hvorfra han nu først med Vished kunde skelne, at dette Udbrud fandt Sted i den Fordybning i Jökelen mellem tvende Bjergtinder, paa Jökelens sydøstligste Del, hvor Kötlugjá efter Sagnet skulde findes. Det forekom ham, at Ildkløften laa i Retningen fra Sydvest til Nordøst, hvorhos han tillige bemærkede, at Kløftens østlige Rand, eller den Fordybning i Jökelen, som vender ud mod Álftaveret, havde betydeligt sænket sig, og at en høj Klippetinde var stegen op af Jøkelen paa Fordybningens Nordside; endvidere kunde han tydeligt se Kløften i Faldjøkelen, hvorfra Vandet var styrtet ud; den viste sig at være østen for Hafursey, i Nærheden af Huldufjöll, som ligger norden for Höfðabrekkas Austur-afrétt og nu er omgivne af Jökel.

Den 1. Juli var tyk Luft med kold Blæst fra Sydvest, ledsaget henimod Aftenen af Regn og Slud. Denne Dag regnede en Del usundt Sand ned over Álftaveret, som forvoldte Svie i Øjne og Ansigt. Jökelen var særdeles urolig og Jordrystelserne hyppige. — Den 2. Juli vedblev Sandet at regne ned over Álftaveret, dog noget mindre end Dagen i Forvejen, ledsaget af enkelte heftige Tordener. Næste Nat rasede Vulkanen paa det voldsomste, og en ny Vandflod styrtede frem og oversvømmede saa aldeles hele Mýrdalssandet, at man alene kunde se smaa Humper af Lágey og Lambey over Vandet, hvis Brusen lignede Havets i Storm og Søgang. Da tog de Rejsende Vejen bag Fjældene over Mælifellssandur, efter som de her intetsteds kunde komme frem paa hele denne Strækning mellem Hav og Fjælde. — 3. Juli steg Pinjen lige op og overmaade højt, men var for Resten ikke saa mørk som tidligere og uden Lyn og Torden; endnu hørte man det bruse i

Jökelen af og til, med en besynderlig Lyd, som i tomme Hvælvinger dybt nede (i) Jorden, der gik som Bølgeslag frem og tilbage mellem Øst og Vest; senere blev saa bemærket i klart Vejr, at naar denne underjordiske Dundren gik mod Vest, steg en mørkere Røg op af Øfjældsjökelen, og gik den derimod mod Øst, steg en tættere og højere Røgstøtte op af Katla. Denne Dag (var) Vejret varmt, og en næsten utaalelig, stinkende Røg steg op af det Dynd, som Jökelvandet havde efterladt paa alle de oversvømmede Strækninger; om Aftenen og ud paa Natten indtraf flere Jordrystelser. — 4. Juli kom den syvende Vandstyrtning frem over Álftaveret. — 5. Juli styrtede mægtige Vandmasser frem over Sandet, og den ottende Oversvømmelse traf Álftaveret, dog mindre end de foregaaende. — 6. Juli indtraf paa samme Sted den niende Oversvømmelse, af de mindre, som ophørte igen ved Solnedgang; Røgstøtten var den Gang overmaade mørk, men ikke høj; Sanddynd regnede ned fra de forbidrivende Skyer og svage Jordrystelser sporedes, hvorimod man intet mærkede til den underjordiske Brusen. — 7. Juli var Røgstøtten middelmaadig høj, men ikke saa mørk som tidligere, og aftog længere ud paa Eftermiddagen, saaledes at den om Natten var bleven mindre end den havde vist sig nogen Sinde før; Jordrystelser sporedes og den tiende Vandstyrtning af de mindre voldsomme brød frem over Álftaveret. — 8. Juli var Vulkanen fuldkommen rolig indtil om Aftenen, da heftige Knald begyndte paa ny og den ellevte Vandstyrtning brød frem over Midten af Sandet og Álftaveret; Solen viste sig med rødligt Skin. — 9. Juli var Røgstøtten tyk og mørk, men ikke meget høj, og heftige Knald lød af og til fra Vulkanen, især om Eftermiddagen; store Vandmasser styrtede endnu frem over Sandet og derfra mod Syd over Álftaveret, der saaledes den tolve Gang blev oversvømmet; Præsten Austmann havde denne Dag tillige med en anden Mand begivet sig ud paa de tidligere over-

svømmede Marker for at iagttage det afsatte Jökelgrus, og kom ved denne Lejlighed i Fare. Den største Sten, som de fandt afsat af Vandet vejede 18 Pd.; tillige fandt de en stor Jordklump, som ved Prøve viste sig at være god Tørv og maa af Vandet være fremskudt fra den under Jøkelen liggende Grund, saaledes som man ofte træffer det paa Skeiðarár- og Breiðamerkursandur efter Vandstyrtninger fra de tilgrænsende Jökeler. — 10. Juli lød endnu af og til et heftigt Bulder fra Vulkanen; Røgstøtten var derhos betydelig og en Del Sand faldt over de Landstrækninger, som ligger norden for Mýrdalsbygden; denne Dag traf den 13. Oversvømmelse Álftaveret, og endskønt den ikke var betydelig, voldte den dog saa meget større Bekymring, som man nu der i højeste (Grad) maatte frygte alle fremtidige Vandstyrtninger, idet Mýrdalssandet var allerede saa tiltaget i Højde ved det opdyngede Jökelgrus, at det øjensynlig hældede stærkt ned mod Syd til Álftaversbygden — 11. Juli var Vulkanen rolig; en ubetydelig Vandstyr[t]ning, den 14. i Tallet, kom denne Gang frem over Álftaveret. — 12. Juli regnede noget Sand og fin Aske ned over Bygden, og ved Middagstider bemærkede man ubetydelig Vandforøgelse — den 15. — 13. Juli var Røgstøtten igen høj og mørk, og drev mod Syd, over Mýrdalens Østerdel, hvor nogen Aske faldt ned, men hverken nu eller siden bemærkedes de tidligere Sandhagl. Om Aftenen var Røgstøtten usædvanlig hvid og meget høj, og Vulkanen for Resten rolig; Kl. 3 e. M. mærkedes en Jordrystelse. Om Middagen blev Álftaveret, den sekstende Gang, oversvømmet af store Vandmasser, som først begyndte at aftage den næste Dags Morgen, ved Solens Opgang. — 14. Juli var Røgstøtten usædvanlig lav og drev mod Nordvest, og Natten derpaa gik en ny Vandstyrtning frem over Sandet. — 15. Juli var noget Sandfald med Regnilinger, og det nedregnede Vand smagte af Vitriol; en vedholdende Susen og Brusen lød fra Vulkanen

den hele Dag; Álftaveret blev den syttende Gang oversvømmet og Sandet vedblev bestandig at højne sig mere østen for Hafursey. — 16. Juli var Vejret meget varmt og Luften saa opfyldt med Støv og Dunster, at man neppe kunde skelne de nærmeste Høje; Røgstøtten syntes stille og Vulkanen rolig; en mægtig Vandstyrtning brød frem over Sandet, og Kl. 6 e. M. traf den attende Oversvømmelse Álftaveret, og begyndte igen at aftage ved Solens Nedgang. — 17. Juli strømmede endnu en Del Vand frem over Álftaveret fra Múlakvíslens gamle Leje; det traf Bygden Kl. 3. e. M. og begyndte ikke at aftage førend efter Kl. 12 den 19. — Den 18. Juli, Kl. 3 e. M., hørtes i Nord et forfærdeligt Tordenskrald, hvorpaa fulgte Regn og noget Sandfald. — Den 20. Juli saa man endnu Røgstøtten, som forandrede sig hvert Øjeblik, nu var den uhyre tyk nede ved Vulkanen, nu igen ganske smal og omvendt. — 23. Juli, om Morgenen, saa man kun en ubetydelig Røg over Vulkanen, og samme Dags Aften og næste Nat var den endog ganske forsvunden, og er aldrig siden bleven set.

Saaledes endte dette Udbrud, som havde vedvaret i 28 Dage, og hvorom man med Sandhed kan sige, at det har anrettet mindst Skade af alle de Udbrud af Katla, om hvilke man har detaillerede Efterretninger. Det foraarsagede hverken Menneskedød eller nogen betydelig Sygdom blandt Kreaturerne, og efter 4 Aars Forløb kunde man næsten ikke se andre Spor deraf tilbage, end at Mýrdalssandet er blevet betydeligt højere og mange Render og Fordybninger udfyldte, og det hele udjævnet og planeret, saaledes at Vejen over Sandet virkelig er bleven kortere og man tilbagelægger den i en kendelig kortere Tid end før Udbrudet.

Det er sjælden blevet forsøgt at trænge frem til Kötlugjá for at undersøge denne vulkanske Kløfts Beskaffenhed og kun een Gang er det lykkedes. 1756

i August Maaned vilde Eggert Olafsson og Bjarni Pálsson undersøge Katla, efter det voldsomme Udbrud, som den havde haft Aaret i Forvejen; de tog østerpaa fra Rangárvalla-Syssel ad Fjallabaksvejen og forsøgte at bestige Jökelen fra den nordlige Side, men blev overfaldne af Storm og Snefog og maatte vende tilbage med uforrettet Sag. — I Sommeren 1823, efter at det sidste Udbrud nylig var overstaaet, begav Præsten Austmann sig, i Følgeskab med 2 andre Mænd, paa Vejen for at tage Kötlugjá i Øjesyn. Den 12. August red de op og vester fra Sandfell paa Mýrdalssandet lige til Jökelen, hvor de bandt deres Heste, og gik dernæst først opad en dyb Kløft, som paa dette Sted findes i Jökelen, fra hvilken de siden — uden stor Vanskelighed — kunde bestige Jökelen selv og nærme sig Vulkanklöftens (Kraterets) nordlige Rand, men utallige Revner og Ujævnheder paa Jökelens Overflade forhindrede dem dog fra at trænge aldeles frem paa Kanten, hvorfor de forsøgte at bestige en høj Klippetind norden for Kløften, hvilket ogsaa lykkedes dem; af saadanne Klippetinder findes der fire, som ligger ved Siden af hinanden i en Række fra Øst til Vest, og hvoraf den næst-vestligste er den højeste. Herfra kunde de se Gabet af Katla nordvesten for og nedad langs Mýrdalsjökelens højeste Top paa dette Strøg, som med en høj og stejl Præcipits sænkede [sig] ned til Kløftens sydlige Rand. Kløften selv gaar først i Retningen fra Sydvest til Nordøst, men gør snart en Bøjning og gaar videre fra Sydøst til Nordvest, og i samme Retning gaar videre ud fra Hovedkløften gabende Revner, som slynger sig i mange Bugtninger gennem Faldjökelen hen imod Hafurseyjarfjall. Jökelen havde sænket sig meget under Udbrudet og havde slaaet utallige saa dybe Revner, at man ingen Bund kunde øjne i dem. Askefaldet var mindst nærmest Kløften, men i længere Afstand jævnt, 1/4 Alen dybt.

Krafla.

Denne Vulkan ligger omtrent 2 Mil i Nordøst fra Mývatn paa [65° 43′ 20″] n. Br. og [29° 16′ 40″] v. L. fra København; den er et lille, uanseligt Bjerg, som imidlertid ligger temmelig højt, idet det staar paa nogle Underfjælde, der hæver sig ikke ubetydeligt over det Højlandsparti, som udgør Mývatnsbygdens Underlag. Ifølge B. Gunnlögssons trigonometriske Opmaaling er dens Højde over Havet [2638] Fod. — I Fortiden, længe før Landnamstid, har Krafla haft voldsomme Udbrud, og en utrolig Mængde Lava er udflydt fra den over store Strækninger mod Nord og Nordøst lige til Kelduhverfi, saavel som paa den anden Side mod Syd, østen for Mývatnsbygden. Men paa hele denne Strækning er saa store Lavamasser opdyngede, som har overlejret hinanden, at man nu kun til Dels er i Stand til at skelne, fra hvilke Kratere hvad især hidrører, da disse er saa mange, spredte over det hele Terrain, at man ikke en Gang kan tælle dem. Krafla selv har nu ikke mere noget Krater, hvilket vel hidrører derfra, at Bjergets sydvestlige Side er nedstyrtet og aldeles omvæltet og gennemkogt. Af den tilbageblevne Del kan man imidlertid se, at under Fortidens Udbrud har det slaaet mægtige Revner, thi det er gennemsat af Lavakamme, som udfylder gamle Kløfter, hvorfra den ældre Lava har udflydt. Hele den Mængde ældre og nyere Kratere, som her er spredte over de nærmeste Egne, og som kan siges at udgøre Krafla-Systemet, er beliggende omtrent midt i Nordøstenden af det store vulkanske Bælte, som gennemskærer Island fra Sydvest til Nordøst, og som tidligere er omtalt. Man ved ikke med Vished at berette om mere end een Udbrudskrisis for dette System i Landets historiske Tid, da højst voldsomme og usædvanlig længe vedholdende Ildsprudninger rasede der i en Tid af mere end

seks samfulde Aar, fra 1724 til 1730; muligt er det imidlertid, at vulkanske Udbrud har ogsaa foruroliget disse Egne i den sidste Halvdel af det 15. Aarhundrede; thi i en offentlig Sonakt (»heitbréf«), som blev oprettet af Lærd og Læg paa Gaarden Grund i Øfjorden i Vinteren 1477, findes anført, at dette skete »formedelst de uhørte Ting og Rædsler, som da rasede, af Ildgang, Sandfald og Aske, Mørke og forfærdelig Bragen« (jævnf. Finsen, Om Uaar i Island, og Espolin, Árb. II., 87), imedens Annalerne ellers ikke omtaler noget Udbrud fra 1436 til 1510, og dette Udbrud paa den anden Side synes at have foruroliget Nordlandet, efter som Sonakten der blev affattet. — Førend det sidste, mægtige Udbrud skal Krafla have været meget højere end den nu er, hvilket ogsaa synes meget rimeligt, thi denne Gang er øjensynlig en mægtig Kløft slaaet langs Bjergets sydvestlige Side, hvor de vulkanske Kræfter endnu er meget virkende i kogende Lerpøle og Svovllejer, og Bjerget selv paa denne Side er som foranført aldeles gennemkogt og omvæltet, og rimeligvis sænket ved Indstyrtning. Lignende Fænomener har derhos fundet Sted vesten for den omtalte Kløft, idet der findes i det mindste to Indsænknings-kratere, hvoraf det største — en forfærdelig Ildkedel, som endnu koger med blaalig-sort Dynd, imedens dens Rande indvendig bestaar af gloende og rygende Svovllejer — kaldes Víti og er vistnok uden Sammenligning det uhyggeligste Natursyn, som Island har at opvise.

Om Begyndelsen af det sidste, langvarige Krafla-Udbrud har man haft tvende trykte Beretninger, den ene paa Dansk af Sysselmand Benedikt Thorsteinsson, trykt i København 1726, og den anden paa Svensk, udkommen i Stockholm, uden Aarstal og Forfatterens Navn, formodentlig en Oversættelse af den førstnævnte. Begge disse Smaaskrifter synes nu at være forsvundne, men Eggert Olavsen, som har talt med Mænd, der selv havde set hvad der foregik,

meddeler nogle Efterretninger derom i Olavsens og Paulsens Rejsebog og disse har Sveinn Pálsson siden benyttet tillige med et ældre Manuskript, og derefter forfattet en udførlig Beretning om Kraflaudbrudet, som her i det væsentlige følges.

1724, Natten imellem den 16. og 17. Maj, begyndte Jordskælv at ytre sig i Mývatnsbygden, og vedblev indtil Klokken 9 om Formiddagen, da Krafla begyndte at udkaste Sand og Aske og gloende Stene (formodentlig af de føromtalte Kløfter og Ildsvælg vesten for Bjerget), hvilket igen for det meste faldt ned der i Nærheden, da Vejret var stille; til samme Tid blev Jordskælvene heftigere, ledsagede af saa rædsomme Døn og Tordenskrald, som om Himmel og Jord skulde forgaa. Husene rystede saa voldsomt, at Bjælker og Sparreværk knækkedes, og mange styrtede aldeles sammen; Mennesker og Dyr var stedse i Dødsfare. Ildsvælgene spyede uafbrudt Flammer, og midt i de Rædsler styrtede Bygdens Folk hjem til Præstegaarden, betagne af stor Forfærdelse, hvor de forblev samlede under den første Katastrofe, forenede i Bøn til Gud og ventende Døden. Nu regnede Sand, Pimpsten og Svovlaske ned over Mývatnsbygden, især paa Søens Syd- og Østside, hvor de fleste Gaarde er beliggende, og hvor hele Jordens Overflade blev dækket, paa de fleste Steder indtil 3/4 Alen dybt. Alle Kreaturer blev som vilde og flygtede langt bort fra Egnen; imidlertid findes ikke omtalt, at Mennesker eller Dyr er ihjelslaaede eller paa anden Maade dræbte i al denne Forvirring. Heller ikke har man nogen Efterretning om, hvor længe dette første Udbrud har vedvaret, og saa vidt man kan se, har Folk ikke ganske forladt Egnen, saaledes at Gaardene er efterladte øde. Imidlertid har voldsomme Jordskælv raset, og Grunden er bleven forrykket og paa sine Steder hævet, thi hele Mývatnssøens østlige Del syntes at bortsvinde saa ganske, at Bunden laa tør i fulde 3 Fjerdingaar.

Den næste Vinter, kort efter Nytaar, indtraf igen et forfærdeligt Jordskælv. Ilden brød denne Gang op af en Høj, som ligger omtrent ½ Mil vesten for Krafla. Denne Høj, som kaldes Leirhnjúkur, og forhen skal have været bevokset med Græs — formodentlig et ældgammelt, tilgroet Krater — revnede og blev aldeles omvæltet og forvandlet til Kløfter og Huller, som i lang Tid udspyede svovlet Lerdynd og Røg, og brændte lige saa stærkt som de tidligere Kratere ved Krafla, der endnu var i fuld Virksomhed; Mývatnsbygden blev da ogsaa nu, som første Gang, dækket af Sand og Aske, og endnu den Dag i Dag er Leirhnjúkur en uformelig rygende Dynd-dynge, omgiven af kogende Svovlpytter og næsten ganske utilgængelig.

Det tredje Sted, hvor Ilden nu brød op, var en Høj, kaldet Hitahóll, ikke langt fra Leirhnjúkur. Disse Udbrud blev ledsagede af idelige Jordrystelser og en stedsevarende Røg, som især fra Hitahóll var højst usund og næsten utaalelig.

Samme Aar, den 19. April, brød Ilden ud paa [det] fjerde Sted, i det saakaldte Bjarnarflag, en liden Dalslette, beliggende omtrent ½ Mil Sydvest for Krafla og straks vesten for det saakaldte Námafjall, hvor de bekendte Hlíðarnámar, de vigtigste Svovllejer paa Island, indtager Bjergryggen af samme Navn.

Alle fire Ilde brændte nu om Kap, eller afvekslende, hele dette og næstfølgende Aar, med Brag og Bulder, og idelige Jordrystelser. Et voldsomt Jordskælv blev især bemærket i denne Tid; det indtraf 8. September 1725 og efterlod sig kendelige Spor, idet Jordbunden blev saa forrykket, at Laxá, en af Nordlandets største Elve, som har sit Udløb fra Mývatn, ophørte en Tid lang at rinde og udtørrede ganske, men vandt dog siden Afløb paa samme Tid som før, hvilket ogsaa nødvendigvis maatte ske, eftersom det Mývatnsbassinet omgivende Højland ikkun er gennemskaaret paa dette ene Punkt mod Nordvest,

hvor Laxárdalen tager sin Begyndelse. Samtidig indtog Søens Vand igen saa noget nær sin tidligere Stand ved den østlige Bred, som den siden har beholdt, hvoraf man kan slutte, at enten er Egnen paa dette Sted i det sidste Jordskælv igen sænket næsten til sit tidligere Niveau, eller ogsaa har Søbunden paa den vestlige Side hævet sig, hvorved Laxaaen for en Tid er standset, indtil Mývatnets Bassin igen var tilbørlig opfyldt ved Tilstrømning af Vand fra højere Egne. Det synes ikke, at Folk endnu i stor Mængde har forladt Bygden, skønt man paa den anden Side ikke ret kan indse, hvorledes det kunde friste Livet, hvor Høavlen saa godt som aldeles slog fejl og Forellefangsten var ophørt, eftersom Faareavl og Forellefiskeri udgjorde da som nu Befolkningens Hovednæringsveje.

Endskønt Ilden næsten uafbrudt vedblev at rase paa de førnævnte Steder, synes dog ikke nogen Lavastrøm af Betydenhed at have udgydt sig fra Kraterne førend i Aaret 1727, da en »flammende Ildelv« begyndte at udgyde sig af en vis Svovlpyt straks ved Leirhnjúkur, og Ilden til samme Tid i Kraflasvælgene tiltog i Heftighed. Lavastrømmen tog en nordlig Retning og flød henved 3 Mil lige til Þeistareykir, og smeltede eller opbrændte alt hvad den traf paa, saavel Jord som Sten*), med en saa forfærdelig Røg og Bragen, at det hele Syn var ligesaa forbausende som rædsomt.

Næste Aar, den 18. April [1728] om Morgenen, opstod to nye Lavasvælg i Nærheden af det første, og hvis muligt endnu heftigere; stærke, næsten uafbrudte Jordrystelser den hele Nat i Forvejen havde bebudet dette Udbrud. Alle de nærmeste Omgivelser blev straks oversvømmede af gloende Lava, som

---

*) Heraf kan man slutte, at Lavastrømmen er gaaet henover en ældre Lava- eller Hraun-strækning, se nærmere Beretning om Udbrudet fra 1783.

spærrede Alfarvejen, der før gik fra Mývatn til de norden for Heden beliggende Bygdelag. For Mývatnsbygdens Befolkning syntes det da, som om den hele nordøstlige Himmelhvælving udgjorde eet flammende Baal, der siden strakte sig længere mod Syd, tværs over Himmelen og den underliggende Bygd, uden dog at tilføje Huse eller Folk nogen Skade.

Ikke langt fra Bjarnarflag kaldtes Hrossadalur, en yndig, lille Dal, bevokset med Græs og Birkekrat, hvor man aldrig før havde bemærket Jordvarme. Nu opkom der med eet en uhyre Flamme, og Rædslerne tiltog i den Grad, at Beboerne, som nu var blevne vante til sligt og virkeligen havde fristet det yderste, kunde ikke længer holde det ud og begyndte for Alvor at flygte. Nu brændte den hele Hrossadalur og Bjarnarflag samtidig anden Gang, og Hraunstrømmen fra dette Ubrud naaede paa lidt nær Reykjahlíðs Kirkested.

To Dage senere blev Reykjahlíðarsel ødelagt, en Sæter fra nysnævnte Gaard, beliggende østen for Námafjældet. Der var før en skøn Græsdal, omtrent 1 Mil Sydvest fra Krafla, nu derimod er næsten det hele Strøg en styg Hraunstrækning, opfyldt med Kløfter og Huler, og saa nær ufremkommelig.

Nu begyndte Mývatns-Søen igen at forandres, saaledes at den paa sine Steder forsvandt, idet Bunden skød op over Vandet, især ved dens østlige Bred, imedens paa andre Steder Vandet gik op paa det tørre, og oversvømmede Øer og Enge, saa at man maatte tro, hele Egnen skulde synke eller omvæltes.

Den 18. December samme Aar begyndte det igen at brænde med stor Voldsomhed i Hraunet fra det foregaaende Aar, udgydt fra Leirhnjúkpartiet og beliggende Nordøst for Reykjahlíð. Dette Udbrud viste sig i Førstningen saaledes, som om Ilden listede sig frem under den alt størknede Lava, og samlede der Magt og spændte det overliggende Dække,

indtil den brød op hist og her, og udspyede af de saaledes dannede Aabninger enten smeltet Lava, der fløj højt op i Luften, eller Stene med blussende Flammer, indtil den ældre Hraunskorpe ogsaa smeltede, og alt fløde af Sted som Malm for Essen; hvor en saadan Ildstrøm traf Vand, syntes dette at brænde som Olie, og alle Fiske blev dræbte. — Denne Ild gik ikke hurtigt frem, men listede sig af Sted og smeltede eller opbrændte alt hvad den traf paa. Hvor man om Dagen kunde se denne Ildstrøm gennem Røgmasserne, syntes den at brænde med en blaalig Flamme, men om Natten derimod stod den hele Strækning nede ved Jorden i lys Lue, der kastede et rødligt Skær op paa Himmelen, imedens høje Ildstøtter hist og her samtidigen opsteg fra Grunden. Begge disse Natursyn kunde ses fra langt bortliggende Herreder. Der hvor Ildstrømmen traf paa en Fordybning i Grunden og standsede en Tid lang, afkøledes den hurtigt paa Overfladen og dannede over sig en sort Skorpe, som paa mange Steder var bleven indtil 2 Fod tyk, førend Fordybningen var opfyldt; men saa snart Strømmen igen fandt Afløb, sprængtes dette Dække i utallige Stykker, og den antog da nærmest Udseendet af en opsvulmet Bjergstrøm, som afkaster Vinterisen ved indtrædende Tø. Dette er et almindeligt Fænomen, hvor Lavastrømme gaa frem over en ujævn og ikke for brat hældende Grund; den endnu flydende Lava, som i nogen Tid har været standset, løber da paa sine Steder bort fra den allerede størknede Skorpe, og efterlader Huler og Irgange, hvis Tag og Vægge er besatte med mange Slags stalaktitagtige Figurer, og Grunden glat og jævn, næsten glasagtig, som et poleret Stengulv. Paa mange Steder i det allerede størknede Hraun opkom nu smaa Ildsvælg, der opkastede halvflydende Lava og afsatte den rundt om sin Aabning, indtil der dannedes koniske Høje, som bagefter befandtes at være indvendig hule, med en Aabning i

Spidsen, og for det meste en Udgang eller Dør et Steds nede ved Grunden, hvor den smeltede Lava havde beholdt sit Afløb. En lang Tid stod Flammer op af disse Kegler, og gloende Klatter af smeltet Lava blev kastede højt op, og faldt siden ned halvstørknede rundt omkring, hvoraf der paa sine Steder opstod store Slaggedynger som smaa Bjerge, der ofte smeltede igen og absorberedes af den underflydende Lavastrøm, eller revnede og adspredtes paa mange forskellige Maader med Bragen og voldsomme Knald.

19. og 20. December standsede Hraunstrømmen nogen Tid et kort Stykke fra Gaarden Reykjahlíð, hvorpaa den fortsatte sit Løb videre i en anden Retning. Til samme Tid berettes, at Hraunet allerede havde udbredt sig over en Strækning af 4 Mils Længde og 1½ Mils Bredde, og vedblev at brænde hist og her til 30. Januar 1729, da det sidste Udbrud begyndte af en eller anden Aabning i Nærheden af Leirhnjúkur. Dette Udbrud var et af de største, som skete i hele denne Periode; Lavastrømmen udgød sig over den alt tidligere fremkomne med en saa forfærdelig Magt og Ildgang, at man skulde tro den Del af Bygden, som hidtil var bleven skaanet, maatte nu ogsaa gaa under.

Den 6. Juli flygtede endelig Præsten med sine Folk bort fra Reykjahlíð, og fik intet bjærget af sit Indbo. Siden borttog Lavastrømmen de nærmeste Gaarde, hvis Beboere reddede sig med Livsfare, og den 7. August gik den endelig over Reykjahlíð og ødelagde alt, Gaard, Hjemmemark og Enge. Kirken alene blev tilbage midt i Ildstrømmen, som optaarnede sig rundt om den, saa nærved, at der paa sine Steder ikke er mere end 1 à 2 Alens aabent Rum mellem Kirkegaarden og Lavaen, som i Førstningen var saa høj, at den hævede sig næste 2 Favne over Kirkens Tag, men er siden bleven meget lavere. Dette Natursyn, som virkelig var noget i høj Grad

overraskende, bliver endnu af Bygdens Folk betragtet og paavist som et øjensynligt Mirakel, endskønt man ved en nøjere Undersøgelse kan udfinde og forklare dem dets naturlige Grund.*) Hraunet trængte ud i Søen og opfyldte dens nordøstlige Bassin, saa at Vandet blev aldeles tilbagetrængt fra en stor Strækning, imedens Lavaen lagde sig paa Bunden endnu længere ude, hvor mange Hraunklipper nu rager op over Vandet.

15. September, da Hraunet var begyndt at størkne og overklædes af en sort Skorpe, vovede nogle Mænd at undersøge Kirken, og kunde trænge frem til den over et Slags Bro af størknet Lava, under hvilken Hraunet endnu befandt sig i smeltet Tilstand; de fandt Kirken aldeles ubeskadiget, og ikkun nogle Klatter af smeltet Lava var blevne kastede ind paa Kirkegaarden, hvor de endnu staar som jordfaste Hraunklipper.

Denne langvarige Ildgang begyndte nu for Alvor at aftage, og var endelig fuldkommen ophørt ved Slutningen af September 1729; men Røg og Mørke vedblev langt ud paa Aaret 1730, hvilket stedse er Tilfældet, naar Lavastrømme har lejret sig over en vaad og med tykt Jordlag bedækket Grund.

Meget haarde Aar har i denne Tid truffet Landets forskellige Dele, saaledes som de stedse plejer at led-

---

*) Lavastrømmen har nemlig ikke, som almindelig antages, kløvet sig om Kirken, for siden at lukke sig neden for den paa den modsatte Side. Dette havde ifølge Terrainets Beskaffenhed ikke kunnet ske, men Kirken var uundgaalig bleven ødelagt; derimod er Hovedstrømmen løbet ned tæt forbi Kirkens Nordside og har oversvømmet den nedenfor beliggende lavere Egn, hvor den siden har optaarnet sig saa højt, at den kunde tilbagesende en Arm, som har omgaaet en svag Bakke vesten for Kirken, og saaledes trængt videre op forbi dens søndre Side og endelig forenet sig med Hovedstrømmen østen for Kirken, netop hvor den gamle Gaard har staaet. Lavastrømmen mod Vest, som har løbet over en sid Jordbund og derfra en Strækning ud i Søen, er siden sænket saa betydeligt, at dens Overflade nu ligger lavere end Kirkens Grund, og netop denne Omstændighed foraarsager, at man let overser de rette Forhold ved dens Dannelse.

sage de store islandske Vulkan-Udbrud. Især bliver Foraaret 1728 omtalt som meget strængt, hvorom Svarfaðardals-Annalen udtrykker sig saaledes, at de ældste Mænd, som længst kunde erindre, havde antaget at det af alle kom nærmest *det gamle, strænge Foraar* (harða vor gamla), som gik over det hele Land 1674.

Varmárdals-Vulkanen
i Skaftafells-Syssel, 1783.

Flere forskellige Forfattere har meddelt udførlige Beretninger om dette voldsomme og i sine Følger saa ulykkelige Udbrud; den første iblandt disse var S. Holm, som allerede i Aaret 1784 udgav i København en dansk Beskrivelse over disse Begivenheder, men som var sammenskrevet blot efter Breve og løse Efterretninger, og savner Nøjagtighed og Paalidelighed i den Grad, at man paa intet Sted bør tage Hensyn til den, hvor den afviger fra de andre. Allerede næste Aar udgav M. Stephensen sin »Beskrivelse over den nye Vulkans Ildsprudning i Vester-Skaptefjelds-Syssel«, affattet overensstemmende med hans egne Iagttagelser og indhentede Efterretninger paa Stederne selv, da han Aaret i Forvejen (1784) paa kongelig Bekostning berejste de af Vulkanen forstyrrede Egne »for at undersøge og beskrive den physiske Beskaffenhed af denne Ild med sammes Phænomena og Virkninger«. Den tredje og mest udførlige Beretning om dette Udbrud skyldes Provsten Jón Steingrímsson, daværende Præst til Kirkjubæ-Kloster, som levede midt iblandt disse Begivenheder og daglig optegnede hvad der foregik; dette Skrift har aldrig været trykt og lader sig heller ikke meddele helt, men ved Siden af det brede og langtrukne i Fremstillingen, og de idelig indflettede gudelige Betragtninger, som i deres Form vilde støde

Nutidens Smag, møder man der overalt nøjagtige Iagttagelser og samvittighedsfuld Gengivelse af det sete. Sveinn Pálsson havde alle disse Skrifter ved Haanden, da han i Sommeren 1794 berejste disse Egne og besøgte Udbrudsstederne selv, om hvis rigtige Beliggenhed og øvrige Forhold han har efterladt sig de eneste sikre Efterretninger, som i det hele taget eksisterer. Vi er i Besiddelse af hans Afhandling, hvori han berigtiger de tidligere Meddelelser, og skal gøre Læseren bekendt med det nødvendige af dens Indhold, efter at have givet en Oversigt over Begivenhedernes Fremgang under Udbrudet og deres nærmeste sørgelige Følger, hvorved vi i alt det væsentligste henholder os til Provst Steingrímssons ovennævnte Skrift, som det udførligste, klareste og mest paalidelige.

En usædvanlig mild Vinter og det yndigste Foraar gik forud for Udbrudet. Stephensen siger, at »klart, stille og varmt Vejr med Solskin afvekslede bestandig med sagte blæsende, sydlige Vinde og imellem frugtbargørende Regn; tidlig saa man Markerne iførte den grønne og vellugtende Foraarsdragt, og i Maj Maaned smykkede mange Slags Urter og Blomster i den frodigste Vækst; man spaaede sig af Kreaturerne, som efter en saa mild Vinter og Foraar var fede og i den bedste Stand, den allerstørste Nytte, og man glædede sig i Haab om en forventende frugtbar Sommer og rigelig Høst. Men denne Glæde endtes med Maj Maaned. Allerede mod Slutningen af denne havde en tynd, blaa-agtig Røg eller Taage, som man undertiden saa svæve over Jorden, tildraget sig nogle kyndiges Agtsomhed; dog vidste ingen, hvad den vilde betyde, førend de store Jordskælv, som allerførst mærkedes over hele Skaptefjelds-Syssel den 1. Juni, men derefter daglig blev forstærkede, fornemmelig Morgen og Aften, den hele Uge

igennem, lige til Pinsedag, forkyndede gruelige Omvæltelser i Jorden«. — Det er paafaldende, at Steingrímsson ikke omtaler disse Jordrystelser, imedens han, som Forbud for Udbrudet anfører mange forskellige Ting, f. Eks. Forkyndelser i Drømme af Guds overhængende Straf, samt usædvanlige og skrækkelige Syner i vaagen Tilstand, hvilket her forbigaas; hvorimod vi tro at burde anføre det andet, som synes at kunne staa i nogen Forbindelse med de efterfølgende Begivenheder. Saaledes vil paalidelige og sanddru Mænd have iagttaget nogle smaa lysende Kugler, som syntes at ligge samlede i Dynger hist og her paa Marken i Nærheden af Gaarden Steinsmýri; deres Skin lignede mest Morild. Tordenvejr var usædvanlig hyppigt og Lynilden slog endog ned i en Faarestald paa Gaarden Oddar i Medallandet, hvor den dræbte nogle Lam, splintrede en Tømmerstok o. s. v. Man bemærkede paa mange Steder i disse Egne usædvanlige og forunderlige Lyd baade i Jorden og Luften, som blev lignede med Sang og Klokkelyd. Phalænidelarver (grasmaðkur, ofanrigningar) viste sig ogsaa usædvanlig hyppige i dette Foraar; mørkerøde, gul- og sortstribede »Pestfluer« *) saas saa store som det forreste Led paa en fuldvoksen Mands Tommelfinger. Mange Lam og Kalve var paa forskellig Maade monstrøse, og Hestene viste unaturlig Hang til at æde Møddinger og al Slags Gødning, men skyede Marken og det yppigt fremspirende Foraarsgræs.

Den 8. Juni 1783, som var Pinsedag, var Vejret klart og stille. Klokken 9 om Formiddagen steg en forfærdelig tyk og sort Sand- og Skybakke op over Síðabygden, bagved de nærmeste Fjælde, og udbredte sig saa hastigt, at den inden meget kort Tid

---

*) Den Benævnelse (Isl. pestarflugur) bruges i Flæng for alle usædvanlige, bevingede Insekter, som man vil paastaa at oftere har vist sig i Island, førend store Epidemier og vulkanske Udbrud.

indhyllede hele Síðan og en Del af Fljótshverfi, saa at det blev mørkt i Husene og Jorden bedækkedes af det nedfaldende Sand, saa dybt, at man kunde følge Spor paa Marken; dette Sandstøv lignede mest Stenkulaske, og hvor det regnede, saa Vandet ud som Blæk. I den paafølgende Nat blev man foruroliget af hyppige Jordskælv. Den næste Dag begyndte allerede Skaftaaens Vand betydeligt at formindskes; denne Elv faldt dengang mod Øst neden for Síðan og førte saa meget Vand, at den paa Færgestedet havde 70 Favnes Bredde og var tillige saa dyb, at Hestene svømmede i den hele Vejen mellem den[s] Bredder. Den 10. var tyk Luft og en bitter Styrtegn, som foraarsagede en utaalelig Svie i Øjnene og Ansigtet, og derhos Ildebefindende og Svimmelhed; enkelte af disse Regndraaber aad Huller paa Skræppebladene og dannede Brandpletter i Skindet paa de Faar, som Ulden var for nylig bleven taget af. Nu forsvandt aldeles Vandet af Skaftaaens Leje, med Undtagelse af Bjergvandet fra de Fjældbække, som faldt i samme fra Síðabygdens Fjælde. Den 11. var saa stærkt Snefog fra Øst, at Græsgangene paa mange Steder underlagdes; dette Snefog kom fra Vulkanskyerne (Mökken), og dannede paa Jorden en saa haard Skorpe som ved største Isslag om Vinteren og blev saaledes liggende de næste 5 Dage. Den 12. brød en uhyre gloende Lavastrøm frem af Skaftaaens dybe Klipperende, med rædsomme Knald, Rullen og Bragen, og fulgte i Førstningen Elvens Leje, men trængte siden ud i de gamle Røjnstrækninger, som fra ældre Tider omgav samme paa begge Sider.

Den 13. hørtes, som den forrige Dag, umaadelige Knald, ledsagede af Jordskælv og vedholdende Susen og Brusen, som nærmest kunde lignes ved en stor Mængde dønende Vandfald; dette vedblev uafbrudt i de næste 3 Uger. I denne Tid steg den vulkanske Pinje saa højt, at den kunde ses i Guldbringe-

Syssel, højt over de mellemliggende Bjergrækker og og i en Afstand af mere end [20] Mil. Naar Solen kunde ses, lignede den en rød Ildskive, men Maanen havde en fuldkommen Blodfarve, som igen meddelte sig Jorden under denne rædsomme Belysning. Den 14. regnede mere Sand ned end nogen Sinde før, blandet med en stor Mængde forunderlig, haardannet Materie. Disse Haar, som i Form og Størrelse lignede mest Sælhunde-Haar, havde dels en graalig, dels sorteblaa, noget glinsende Farve; de dannede efterhaanden et helt sammenhængende Overlag paa Marken, og hvor de faldt paa en flad, sandet Bund, hvor Vinden med Lethed kunde trænge ind under dette Haartæppe, blev dette rullet sammen i lange, hule Cylindre. Om Aftenen faldt lyseblaa Regn, saa bitter og uudstaaelig, at Menneskene var nær ved at falde i Besvimelse. Nu forlod alle Redefugle Egnen og Æggene viste sig at være uspiselige, formedelst en bitter, svovlet Smag; Forellerne i de ferske Vande døde. Smaafuglene flygtede ikke bort, men fløj i Vildelse frem og tilbage i nogle Dage, indtil de fandtes flokkevis døde paa Marken. Alle Jernsager overdroges med rød Rust, Tømmeret blegedes og antog en graa Farve; Græsset falmede og henvisnede, og Kreaturerne, som straks blev golde og siden uspiselige, blev aldeles berøvede de ulykkelige Beboere af disse Egne, uden at bidrage noget til deres Livsnæring, fordi man ikke besad tilstrækkelig Energi til straks i Begyndelsen at slagte dem alle sammen.

Steingrímsson siger med stor Bestemthed, at Lavastrømmen vilde i denne Uge have foraarsaget en umaadelig Ødelæggelse paa de neden for samme liggende lave og flade Bygdelag, hvis den ikke havde stødt paa en uforudset Hindring af meget særegen Beskaffenhed. Paa en fra tre Sider indesluttet Plads imellem Gaardene Skaftárdalur og Á, foran Gaarden Hæll og inden for den saakaldte Nátthagi, havde i forrige Tider ligget en meget dyb, fiskerig

Indsø, men i et af sine »Løb« eller overordentlige Vandfyldninger havde Skaftaaen udfyldt den for en stor Del med Ler og Dynd, dog ikke mere end saa, at der endnu paa mange Steder fandtes dybe Vandhuller. Da Ildstrømmen kom til dette Sted, saa Provst Steingrímsson, selv 5., hvorledes den styrtede ned i disse Huller og ligesom opslugtes her af Jorden under usigelig voldsomme Knald og Bragen, og han formoder, at den Ild, som siden brød op af Jorden hist og her paa dette Strøg og endog langt derfra, i de gamle Røjnstrækninger i Landbrotið, har udelukkende hidrørt fra de uhyre Masser gloende Lava, som i flere Dages Tid vedblev her som brusende Strømme at sno sig ned i disse skjulte, underjordiske Kanaler.

Trinitatis Søndag, den 15. Juni, indtraf mange heftige Jordrystelser, ledsagede af uophørlige Tordenskrald, og Dagen derpaa brød en uhyre Ildstrøm ud af Skaftaaens Klipperende og ødelagde straks to Gaarde, Á paa Síðan og Nes i Skaftártunga, tilligemed store Græsgange og Skovstrækninger. En anden Arm af Lavastrømmen tog sin Retning mod Syd hentil Meðallands-Bygden, og til samme Tid var Bevægelserne saa voldsomme bagved Síðan, at man begyndte at frygte for pludselige Frembrud af vulkanske Masser, som med eet vilde styrte ned over de lavere liggende Bygdelag. I denne Anledning begav 3 Bønder sig ind imellem Bjergene og op paa et Fjæld, kaldet Kaldbakur, for derfra saa vidt muligt at kunne overse, hvad der foregik. Fra dette Standpunkt lod det til som [om] Ilden var udbrudt i den saakaldte Úlfarsdalur, og de kunde tælle 22 særskilte Baal i en eneste Kløft. Den 17. iagttog Provst Steingrímsson Ildens sælsomme Virkninger i Nærheden af Gaarden Skál, som har givet Anledning til den underlige Mening om Jordbrand, som et fra den sædvanlige vulkanske Virksomhed aldeles forskelligt Fænomen. I Sydøst af denne Gaard og et langt Stykke

oven for den nye Lavastrøm saa han mørkerøde Flammer, som skød hist og her op igennem Aabninger og Kløfter i det derværende gamle Røjn. Den nye Ildstrøm havde allerede naaet herhen ned i Grunden, og søgte nu alle Vegne at bane sig Vej frem under det gamle Lavadække. Disse Bevægelser var ledsagede af en saadan usigelig Støj, Susen og Hvinen og mange Slags sælsomme Toner, at Provsten siger, han ved ingen Ting, hvormed han kunde ligne det. Den gamle Lava »svedes og brændte som Ved i en Kulgrav, indtil den smeltede som Metal for Essen«, med Undtagelse af den øverste Skorpe, der ikke smeltede, men fIød som Slagge ovenpaa og kunde let stryges til Side og borttages. Da dette saaledes omsmeltede Røjn siden afkøledes og størknede, antog det en mere brunlig-sort Farve og fremstillede en tættere Masse end den nye Lava, som var mere blaalig og porøs. Paa de Steder, hvor Ildstrømmen ikke formaaede at trænge ind under det gamle Røjn, modstod det Hedens Indvirkninger; Steingrímsson forsøgte ogsaa at kaste Stene af tæt Dolerit ud i Ilden, som heller ikke smeltede, hvorimod Ler, Muldjord og Sand svedes og forvandledes til Pimpstenaske. Dette simple Forsøg var velskikket til at betage Folk den Frygt, som var begyndt at udbrede sig, at denne forfærdelige Ild skulde stikke Jordbunden i Brand og bogstavelig opbrænde hele denne ulykkelige Egn eller endogsaa hele Landet.

Den 18. Juni blussede Flammerne i Udbrudskløfterne op til en saa utrolig Højde, at i det de bøjedes for Vinden, blev de kastede en lang Vej over Siða-afréttens Fjældstrækninger frem imellem de saakaldte Lambatungur, og den 19. brød igen en uhyre Ildstrøm frem, som aldeles opfyldte Skaftaaens dybe Klipperende, ledsaget af Jordrystelser, Tordenbrag og underjordiske Knald og Susen. Provst Jón Steingrímsson begav sig paa denne Dag med flere Mænd hen til Ildstrømmen paa dette Sted forat betragte

dens Fremgang og Virkninger; de fandt at den nærmest kunde lignes med en mægtig Elv, som svulmer op ved Foraarstider og bortriver sit opbrudte Isdække; den førte med sig umaadelig store Klippeblokke, der vekselvis dukkede op af Ildfloden, som svømmende Uhyrer, og naar de stødte sammen, fløj saa forfærdelige Blus og Ildstraaler ud fra disse gloende Masser, at de paa en Gang fremkaldte Skræk og Forbauselse. De Bække og Elve, som havde haft sit Afløb i Skaftaaens Leje, blev nu opdæmmede foran Gaardene Hæll og Hvammur, hvilken sidste blev oversvømmet af de opsamlede Vandmasser, som snart blev saa ophedede, at de kogte som en brusende Hver og udsendte tykke og stinkende Dampskyer. Til samme Tid tiltog Tordenens Heftighed og voldsomme Slagregnbyger styrtede ned fra Himmelen og bortrev Grønsværet fra Bjergsiderne, saaledes som man endnu kan se Spor af i Árfjall og paa mange flere Steder, hvor de ved Styrteregnen foraarsagede Fjældskred har skaaret dybe Grøfter i det for Island udsædvanlig tykke Jorddække, som findes i disse Egne. Den 20. tog Ildstrømmen sin Hovedretning mod Sydøst hen imod Medallandet, og fulgte for det meste Melkvíslens Rande, som før var en Arm af Skaptaaen, der gik fra samme til en anden Elv, det saakaldte Botnafljót, og faldt mod Øst oven for Medallandet. Gaarden Hólmar stod paa en Holm i denne Elv, et kort Stykke foran det gamle Røjns Udkant; Kirkestaden Hólmasel stod paa en lav Slette sønden for Floden, og længere mod Østen stod Gaardene Efri-Steinsmýri og Syðri-Steinsmýri, lige over for hinanden paa Flodbredderne; i Meðallandet, Sydøst for Hólmasel, sprang frem af Grunden en maadelig Elv, som kaldtes Feðgakvísl og faldt mod Øst ud i Botnafljót, sønden for Gaarden Syðri-Steinsmýri. Ildstrømmen opfyldte nu i meget kort Tid Flodrenden og ødelagde i de næste fem Dage Gaardene Hólmar og Hólmasel, begge Gaardene Fljótar

og kort derpaa Botnar; Gaarden Hnausar led saa meget af Vandoversvømmelse, at den blev ubyggelig for den nærmeste Fremtid, og begge Steinsmýrar var paa det nærmeste blevne ødelagte, da Ildstrømmen først standsede i omtrent 100 Favnes Afstand fra hver af disse Gaarde. Det nye Røjn var nu allerede den 25. blevet saa højt, at da Provst Steingrímsson stod paa en temmelig høj Klippe norden for Gaarden Efri-Steinsmýri, kunde han alene se den øverste Top af Bjerget Hafursey over samme, men efterat dette Røjn siden er bleven afkølet, har det sænket sig saa betydeligt, at man nu fra samme Sted kan se hele Hafursey lige ned til Sandet.

Nu vil vi vende os fra Meðallandet til Síðan. Alt som Ildfloden rykkede længere frem paa Sletten og afkøledes mere, opdæmmedes den og taarnede sig op i Dynger med meget ru og spidset Overflade; men idet friske, flydende Masser bestandig strømmede til, løb den ene Ildflod oven paa den anden, indtil Strømmen begyndte at bevæge sig tilbage i en modsat Retning og udbrede sig til begge Sider, hvor den kunde trænge frem. Saaledes fandtes der oven for Skaftaaen nogle gamle, græsbevoksede Røjnkupler, som kaldtes Holtagarðar, og hvortil den første Ildflod var rykket frem mod Østen, imedens den sidste var trængt mod Syd frem over Medallandet. Nu brød en gloende Lavastrøm op af disse gamle Røjnhøje, og styrtede op imod Skálarfjall, østen for Gaarden Skál, over en meget skøn, græsrig Dal, og med en saadan Magt, at da Ildstrømmen stødte an mod Græsskrænterne, opreves Jorddækket og rulledes sammen som Klæde i lange Pakker, der saaledes skødes foran for den fremtrængende Lava; denne havde saa nær bortrevet Kirken ved Gaarden Skál, der nu blev forladt i største Hast af de ulykkelige Beboere.

Den 25. Juni gjorde nogle Mænd en ny Rejse op imellem Bjergene nord for Bygden, for at erkyn-

dige sig om Ildflodens Retning, og saa nu, hvor denne trængte frem gennem Hellisaaens Rende paa Síðumanna-afrétt. Den 26. blussede Ilden bag Fjældene paa det samme Sted som før, saa utrolig højt, at Flammerne steg mod Himmelen højt op igennem Røgen og Sandskyerne, og Ildgnister, som Vinden udrev af Luen, fløj mod Vesten hen til Tindafjöll og Þórsmörk i Rangárvalla-Syssel, saa at Beboerne af Fljótshlíð og Landeyjar troede, at et Udbrud var begyndt paa disse Steder. Den 28. var Vinden vestlig, med heftig Styrteregn, og formedelst denne Vindens Retning kunde nu Síðaboerne se frit den vestlige Rand af Vulkanstøtten, hvis Størrelse og Højde nu forbausede dem overordentligt, idet disse uhyre Røg- og Sandmasser i hurtigt hvirvlende Drejninger væltede op imod Himmelen. Denne Dag drev en Mængde Sand hen over Fljótshverfið, saa at Jorden blev ganske bedækket og Kreaturerne, som blev ligesom rasende, løb bort og dels spredtes herreløse over fjerne Egne, dels omkom i Ilden og de opdæmmede Floder.

I 3 Ugers Tid havde nu allerede en ubeskrivelig Mængde skadelige og giftige Stoffer overstrøet den hele Egn, Aske og haaret Glasmaterie, og svovlet, surt og saltblandet Dynd, alt i Følge med en større eller mindre Mængde Sand, som aldrig manglede ved disse Nedfald. Kreaturernes Fødder, Mund og Snude antog straks en gul Farve og blev endog besatte med Saar, alt Vand antog en modbydelig bitter Smag og en lyseblaa Farve, Jern og Træ beskadigedes, som vi allerede har anført, og endog Klipper og Stenskred afblegedes og antog en graalig Farve; alle Urter falmede og visnede efterhaanden ganske bort, og de bredbladede Urter angrebes uden Undtagelse først, hvorimod de egentlige Græsarter modstod længere; Eqviseterne holdt imidlertid længst ud, ligesom de var de første, som igen fremkom efter at Ødelæggelsen var overstaaet; Luften var i mange

Dage opfyldt med en saa utaalelig Stank, at sygelige og især brystsvage Personer kunde ikke taale at drage mere end halv Aande, helst i den Tid, som Solen var under Horisonten, hvorimod man fandt almindelig Lindring i den friske Høduft, som steg op af de visnede Urter, hvorfor man ogsaa fandt Opholdet mest taa[le]ligt paa saadanne Græsmarker, imedens det var næsten kvælende og ikke til at udholde paa øde Sande og andre græsløse Steder.

Den 29. brød tredje Gang en forfærdelig Ildflod frem fra Vulkanen, saa at hele Strækningen mellem Skaftártungan og Árfjall blev nok en Gang forvandlet til et eneste blussende Baal. Denne Strøm flød ud over Skaftaaens Klipperende østen for Búland, og trængte ind i enhver nok saa smal Afkrog og ødelagde baade Eng og Græsgange, saavel tilhørende sidstnævnte Gaard som ogsaa Gaarden Svartinúpur; til samme Tid blev Litla-nes ødelagt og Ildfloden trængte lige ind i Gaarden Hvamms Hovedindgang, medens Husene blev oversvømmede af Vand, saa at denne Gaard siden maatte flyttes, da den blev opbygget igen. Paa Østsiden opbrændte denne Strøm en fortrinlig Kratskov, tilhørende Gaarden Skaftárdalur, og alle Kratskove der i Nærheden, som den ikke brændte eller oversvømmede, hentørredes og bortdøde. Den næste Dag gik heftige Jordskælv, Tordenskrald og forfærdelig Susen og Brusen i Vulkanen. Ildstrømmen fra Skaftaarenden delte sig nu i tre Arme, hvoraf den ene flød mod Vesten til Landaaen, en tidligere Arm af Skaftá, som faldt i Kúðafljót mellem Gaardene Hraun og Leiðvöllur, hvorimod de to andre flød mod Øst, den ene mere sydligt i Retningen hen imod Landbrotið, den anden derimod højere oppe langs Síðafjældbygden. Vi vil nu nærmere se, hvorledes disse tre forskellige Arme hver især trængte frem.

Den 1. Juli flød den øverste Arm i Førstningen langs Skaftaaens Rende, men forlod denne snart og

udbredte sig til begge Sider i forskellige Retninger, som ikke kan nøjere beskrives; den ældre Strøm var til denne Tid allerede betydeligt størknet. Den 2. Juli opkom heftige Flammer i Røjnet neden for Gaarden Skál og opbrændte Kirken og alle de øvrige Huse; denne Gaard var meget godt bygget og dens Dyrhed havde i forrige Tider været ikke mindre end 90 Hndr. Den næste Gaard østen for Skàl kaldtes Holt og stod paa den østlige Bred af Holtsá i Holtsárdal, og paa den søndre Side af Elven laa en meget smuk Slette, som dels var Eng, dels tjente som Bedested for Rejsende; hist og her paa dette Strøg hævede sig smaa, græsbegroede Lavakupler, for det meste indvendig hule, og hvoriblandt een blev afbenyttet som Faarefold. Hele denne Strækning forvandledes nu i kort Tid til gloende Lava, idet baade Ilden brød her op af den hule Grund og den ny Strøm rykkede frem over den foroven. Steingrímsson beretter, at han tilligemed mange andre stod der i Nærheden og iagttog den Maade, hvorpaa Ilden her brød op igennem Jordskorpen. Allerførst svulmede Jordskorpen op med heftig underjordisk Susen, Brølen og Tuden, som af rasende Storm i dybe og snevre Klipperifter; dernæst sprængte den optrængende Kraft det bølgende Jorddække og rev og sled det som et rasende Dyr i utallige Stumper og Stykker, medens Røg og Flammer trængte op igennem alle de føromtalte gamle Røjnkupler; store Stenblokke og Stumper af det sønderrevne Grønsvær slyngedes højt op i Luften og fløj omkring med store Knald og Sandsprudninger og sorte og tykke Røgskyer. Røjnstrømmen optaarnede sig her saa højt, at Elven Holtsá blev opdæmmet og Holtsdalen forvandlet til en Indsø, imedens Ildfloden fortsatte sin Vej, opbrændte Gaarden Holt og trængte saa videre mod Øst langs Bjergskraaningerne, hvor den opdæmmede Elven Fjarðará, som derved

forvoldte en Oversvømmelse og bar en Mængde Sand henover vidtstrakte Engmarker og Hedeland.

Fra 6. til 12. Juli vedblev Ildfloden at rykke videre frem, og brugte denne Tid til at oversvømme og opfylde hele den vidtstrakte Egn mellem Skálarstapi og Heiðarháls. Sand og Askefald indtraf tillige den 9. og 10. Den 13. Juli trængte den vestlige Del af denne Ildstrøm videre frem gennem Skaftaaens Leje til den snevre og dybe Klipperende oven for Stapafoss, og næste Dag videre fremover Fossen, som var overmaade høj og førte ned til [et] stort og dybt Vandsvælg, som Elven i Tidens Længde havde dannet her paa den sædvanlige, bekendte Maade; her blev nu ikke blot Flodrenden ganske opfyldt, men Lavastrømmen hævede sig her endog til en saa umaade[lig] Højde, at man fra Gaarden Hunkubakkar ikke kunde se Solen op over den ved Middagstider. Hele denne Uge vedblev Ildstrømmen at rykke videre frem ned ad Skaftaaens Leje, lige til den saakaldte Töluhvammur, et kort Stykke Vej oven for Systrastapi og omtrent en Fjerdingvej fra Kirkjubæ-Kloster; den gik fremover Gaarden Dalbær og borttog der Husene og den største Del af Hjemmemarken, imedens de opdæmmede Vandmasser forvoldte store Ødelæggelser paa Gaardene Hunkubakkar og Hólmur (i Landbrotið) tilhørende Marker, og Gaarden Laxárnes blev aldeles ødelagt. Den samme Dag, som Ildstrømmen styrtede frem over Fossen, kom nu 4. Gang et skrækkelig[t] Udbrud op af Vulkanen, ledsaget af saa ubeskrivelige Rædsler, at man vel maatte tro, Landet skulde forgaa; Lyn og Torden vedblev saa uafbrudt at flamme og rulle Slag i Slag, at hele Døgn hengik uden et eneste Minuts Ophold, og hele denne Uge saa man aldrig Glimt af Sol eller Himmel, formedelst Røg og Ildtaage. De Kreaturer, som endnu var tilbage, trængte sig enten sammen i tætte Klynger med Skræk og Jamren, hver efter sin Røst, eller ogsaa lagde sig enkelte ned paa

Jorden, hvor de stod i taus Fortvivlelse. Den 18. Juli var dog den skrækkeligste af alle disse Rædselsdage; Vulkanens Rasen blev da saa græsselig, at Beboerne troede den hele Landstrækning oven for Síðan var i Begreb med at skride frem, og begyndte nu for Alvor at flygte, imedens til samme Tid en ny Sandregn styrtede ned over hele Egnen, dog mest i Fljótshverfet. Søndagen den 20. Juli standsede endelig den østligste Lava-arm i Skaftaaens Leje, hvor den aldeles udfyldte en 70 Favne bred og 20 Favne dyb Rende, og da Grunden her var hældende og iøvrigt ingen synlig Hindring var traadt den fremrykkende Strøm i Vejen, tjente denne Begivenhed til Opmuntring for Beboernes sunkne Mod, som heri saa Guddommens umiddelbart skærmende Haand.

Elvene Holtsá og Fjarðará brød nu frem over Dæmningerne, og mægtige Masser af det opsamlede Vand styrtede i skummende Bølger over Ildfloden og afkølede den saa betydeligt, at den størknede førend man skulde have troet.

Den mellemste Lavastrøm, som løb mod Syd gennem Skaftaaens ældste Rende, tog Vejen hen imod Landbrotið og oversvømmede Høje og gamle Røjn lige Øst til Vaðhella, og ødelagde paa dette Strøg en god og vidtstrakt Melplads, tilhørende de saakaldte Hraunjorde i Landbrot-Bygden; herfra tog den en sydøstlig Retning hen imod en dyb Rende vesten for Lútandafit og derfra videre til en stor Lavning længere mod Vest i den sydvestligste Del af Gaarden Steinsmýris Marker; paa dette Sted havde i forrige Tider været en fiskerig Indsø, som Skaftaaen udfyldte i et af dens Løb. Herved tiltog Flugten blandt Beboerne, som frygtede for at Lavastrømmen skulde gaa her helt ud i Søen og derved betage dem alt Haab om at kunne slippe bort. Dette blev imidlertid ikke Tilfældet, thi Lavaen standsede just paa dette sidstnævnte Sted.

Den vestligste Lavastrøm, som flød i Landaaens Rende, ødelagde Gaarden Botnar, hvis Bygninger den opbrændte, samt oversvømmede en stor Del af de Marker, som tilhørte Gaarden Eystri-Ásar og Ytri-Ásar, hvornæst den flød ud i Kúðafljót-Floden, opfyldte dens Rende for en stor Del og flød videre ned ad samme en lang Vej, indtil den endelig standsede kort oven for Gaarden Leiðvöllur. Denne Lava opdæmmede Elvene Tungufljót og Hólmsá ved Gaarden Hrífunes, hvorved en stor Landstrækning blev for en Tid forvandlet til en Indsø, indtil det opsamlede Vand senere brød igennem Hrífunesholmens vestlige Ende og derved skaffede sig Afløb. — Den 12. Juli afbrændte ganske Gaarden Nes i Skaftártunga, og hele denne og følgende Maaned og langt hen i September, vedblev Ildstrømmen paa denne Side at rykke frem; og efter at den endelig standsede her sent i September, var mægtige Ildstrømme endnu i Bevægelse bag Bygdefjældene og blev ved at optørre alle der nordenfra kommende Elve, saa at de blev aldeles borte. Man kunde derhos se fra Bygden, at Ilden blev ved at brænde paa to Steder indtil midt i Januar 1784.

Den 29. Juli begyndte man først at høre Susen og Knald i nordøstlig Retning fra Bjerget Kaldbakur, længere mod Øst end det tidligere Udbrud, som nu var alt sagtnet. Her opkom nu samme Dag et gyseligt Udbrud, hvorfra en stor Mængde Sand regnede ned over Fljótshverfi og Síðans Østerdel, som vedvarede denne og hele den næstfølgende Dag, med saa tykt Mørke, at man næsten intet Dagslys kunde skelne inde i Husene. Den 31. begyndte den fra denne nye Vulkan udstrømmende Ildflod at rykke ned ad Hverfisfljótets Rende, som var næsten ligesaa bred og dyb som Skaftaaens, hvorved Flodens Vand blev saa hedt, at det kogte paa de dybere Steder,

men aftog snart saa, at man nu anstillede en Sælhundejagt i Flodmundingen og fangede 26 Stykker ved at vade paa de Steder, hvor Vandmængden tidligere havde lagt uoverkommelige Hindringer i Vejen baade for Mænd og Heste.

Den 7. August saa man først Ildfloden styrte ud af Hverfisfljótets Kløftleje og følge Flodrenden mod Syd til Vest, langt frem paa Sandet, forbi den saakaldte Orustu-hóll, hvor den svulmede op til en saadan Højde, at denne Bakke næsten blev skjult af de optaarnede Masser; paa Østsiden rykkede Lavastrømmen et kort Stykke Vej frem for Dalshöfði, hvor den standsede, men vedblev imidlertid uafbrudt til den 14. August at udgyde nye Masser af Flodkløften, som saaledes bestandig taarnede sig højere op paa den allerede oversvømmede Strækning og havde da allerede ødelagt to forskellige Gaarde, Ytri-Dalbær og Eystri-Dalbær, som stod hver paa sin Side af Floden. Fra den 14. og til Maanedens Slutning vedblev Ilden at rase lige heftigt i Vulkanen, hvorimod intet nyt Lavafrembrud af Betydenhed indtraf i denne Mellemtid.

Den 1. September udbrød igen en mægtig Ildflod fra den østre Vulkan, og borttog nu aldeles hvad der før var levnet af Gaardene Ytri- og Eystri-Dalbær; derpaa tog den sin Retning mod Øst langs Skrænterne foran Gaarden Seljaland, oversvømmede alle denne Gaard tilhørende Engmarker og opdæmmede Elven Brunná foran Gaarden Núpar, hvorpaa den fulgte denne Elvs Leje langs Kanten af det gamle Røjn, til tværs for Gaarden Hvoll, hvor den standsede. Til denne Tid var Ilden saa virksom bag Bygdefjældene, at alle de Elve og Bække, som derfra havde sit Udspring, blev fuldkomment udtørrede. Den 10. og 11. brød den tredje Ildflod ud fra Østervulkanen, og væltede sig frem over de tidligere, nu allerede noget størknede, Røjnstrømme. Dette Udbrud blev især ledsaget af forpestede Dunster og en tre Dage

senere indtræffende heftig Sandregn. Fra den 14. til den 26. standsede Lavaudbrudene, men hver Aften, saa snart det begyndte at mørknes, saa man bag Fjældene et lysende Ildskær, som rakte midt op paa Himmelhvælvingen, især paa de Steder, som betegnede Udbrudskløfterne. Fra Gaarden Prestbakki syntes den vestlige Flamme at udfylde Mellemrummet mellem Bjergene Lambatungur og Kaldbakur, og den østlige, paa den anden Side, Rummet mellem Kaldbakur og Vothamrar. Naar man saa Sol eller Maane, lyste de stedse med blodrødt Skær gennem Ildtaagen, og fra hvilken Kant end Solen kastede sit Lys paa en Sky eller Regniling, saa man aldrig noget Spor til Regnbue førend 21. September.

Den 26. September indtraf heftige Jordskælv, som især ramte Fljótshverfet og den østlige Del af Síðan, hvorhos de Vande, som allerede var trængte frem i de nye Røjn, for største Delen igen udtørredes. Samtidigen hævede sig voldsomt frembrydende Ildskyer langt borte i Nordøst til Øst fra Síðan, lige i Nord for Lómagnúpur og Nordvest til Nord fra Øræfabygden. Disse nye vulkanske Bevægelser vedvarede med forskellig Styrke indtil 24. Oktober, da voldsomme Jordskælv igen indtraadte; næste Dag saa man her høje Flammer at stige langt op paa Himmelen og en gruelig Ildflod brød frem og vedblev at flyde med bedøvende Knald og Bragen i de næste 5 Dage. Den opfyldte ganske Flodrenden og Lavlandet mellem Bjergene Eiríksfell og Mikla-fell paa Síða-afrétten, og kastede sig derpaa mod Vest ind i den Dal, hvor Gaarden Ytri-dalur før havde staaet, og opfyldte den ganske vesten for Øen, men trængte tillige paa mange Steder frem over de tidligere Røjn og forhøjede dem mere end til det halve inden og østen for Gaarden Þverá (saaledes som man endnu ser tydelige Mærker til), og flød derpaa frem mellem begge de nye Røjn over de saakaldte Seljalandsaurar, hvor 3 Gaarde havde haft sine Engmarker

og Græsgange. Denne sidste Strøm er den Røjnstrækning, som gaar længst frem østen for Eldvatnið og paa Hverfisfljótets Sydside, hvor det falder i Brunná sydvesten for Gaarden Hvoll.

Flammerne fra denne sidste Vulkan lyste saa stærkt om Natten, at ophøjede Genstande kastede ligesaa skarpe Skygger som i klart Maaneskin, og det ikke blot i Bygdelagene Síða og Fljótshverfi, men endog øster i Øræfabygden, hvilket er bekræftet ved san[d]dru Mænds overensstemmende Vidnesbyrd. Hele November Maaned vedblev det at brænde i de nye Røjn, endskønt Sandfog og heftige Regnskyl afvekslende bidrog til at dæmpe Ilden. — I Begyndelsen af December saa man først, at saavel Luerne i Udbrudskløfterne som Ildskæret paa Himmelen begyndte for Alvor at aftage og efterhaanden at uddø, hvorved Sol og Maane antog igen deres naturlige Skin ved klart Vejr, naar de ellers kunde ses igennem den tykke Røg og Vanddunster, som uafladeligt opsteg af de nye Røjn, men langt udpaa Vinteren antog stedse Skyerne nær ved Maanen en højgul Farve. Det ejendommelige Ildblaa, et dunkelblaat Skær over alle fjerne Genstande, vedblev ogsaa længe, ledsaget af et fint, for alle Kreaturer skadeligt Støv, som overalt satte sig paa Græsset, og Skyerne, som trak sig sammen i Luften af den uafladelig opstigende Røg og Dunster, antog ofte saa underlig brogede Farver og sære Former, at ingen kunde mindes at have før set noget lignende.

I den sidste Halvdel af Januar Maaned 1784 var uafladelig stærk Frost med Nordenstorm og den strængeste Vinterkulde; til samme Tid indtraf igen hyppige og stærke Jordskælv, som ytrede sig temmelig forskelligt fra de tidligere, der mest havde bestaaet i vibrerende Svingninger og Stød, hvorimod disse bestod i en horisontal bølgende Bevægelse, som gik frem i Retningen fra Nordvest til Sydøst. Herved slog den frosne Jordbund hyppige Revner,

især i Fljótshverfet, hvor Jorden spaltedes paa utallige Steder under stærke Knald og Bragen. — Efterat disse Jordskælv var overstaaede, hørte man i Jorden paa mange Steder sælsomme og højst forskellige Toner, hvoriblandt nogle t. Eks. lignede menneskelig Graad og Smerteskrig, andre Hundeknurren, atter andre en Tyrs Brølen, o. s. v. — Noget ganske lignende er indtruffet i Aaret 1727, ved Øræfajökelens sidste Ildsprudning, hvorom man paa sit Sted kan efterse Provst Jón Þorlákssons udførlige Beretning.

Fra Begyndelsen af Udbrudet og indtil disse sidste Jordskælv var alt Vand saavel i Bække som Brønde, ja endog Kildevand ved sit Udspring, næsten udrikkeligt, formedelst en bitter og væmmelig Afsmag, men nu forbedredes det igen paa en Gang, og især var Kildevandet fra denne Tid af sundt og velsmagende.

Nu var det fornemmelig paa 5 Steder, at store Røgstøtter vedblev at opstige af Grunden og formindskedes ikke i hele dette Aar. To af disse opsteg fra Vulkanens Aabninger bag Bygdefjældene og steg saa højt, at de kunde tydeligt ses fra Skálholt, hvorfra den ene hævede sig i Retningen sønden for Hekla og den anden i Nordøst for samme Bjerg. De andre 3 var nede [i] Bygderøjnene, een i Fljótshverfet foran Gaarden Seljaland, den anden i Deildarárbotnar oven for Medallandet og den tredje i Sydvest fra Skál, paa det Sted, som før kaldtes Þórarinstögl; paa dette sidstnævnte Sted vedligeholt Ilden sig længst, fordi den her havde det tykkeste Lag Muldjord at fortære, saaledes som det overalt viste sig, at Røjnene blev længst ved at brænde, og foraarsagede størst Askefald fra de opstigende Røgskyer, der hvor de hvilede paa et tørt og rent Muldjordlag.

De Røjnstrømme, som i det hele kom ned til Bygden igennem Skaftaaens og Hverfisfljótets Klipperender, udbredte sig der over saa betydelige

Strækninger, at man antager Vejens Længde omkring det østligste Røjn for at være stift Endagsridt, medens det vestligste er dobbelt saa stort; og lignende eller maaske endog større Strækninger synes at være blevne oversvømmede af Lavaen bagved Bygdefjældene, hvor Røjnet ogsaa paa sine Steder vistnok er opdynget til langt mægtigere Lag, eftersom det behøvede en to Aar længere Tid forat afkøles.

Alle de Elve, som udspringer fra Skeiðarárjökelen, førte i denne Vinter usædvanlig lidet Vand, imedens denne dog ved hyppige underjordiske Knald og Rumlen tilkendegav en mere end sædvanlig indre Bevægelse. Endelig den 8. April udbrød den mægtige Vandstyrtning, ledsaget af vulkanske Fænomener, som nærmere bliver beskrevet i vort Referat af det store Austurjökla-partis ældre og nyere Ildsudbrud og Vandstyrtninger.

Følgerne af dette Udbrud var højst sørgelige. En stor Mængde Kreaturer bortdøde næsten over det hele Land, hvorpaa umiddelbart og uundgaalig fulgte almindelig Hungersnød, Sygdom og Menneskedød. I Vester-Skaftafells-Syssel fandtes lige før Udbrudet 415 Heste, 226 Stykker Hornkvæg 3,347 Faar, som næsten altsammen døde; og i det hele formindskedes Kreaturernes Antal i Island i Aarene 1783 og 84 om 28,000 Heste, 11,461 Stykker Hornkvæg og 190,488 Faar. Dette for Island uhyre Tab foraarsagedes ikke saa meget ved Mangel paa Foder som de Sygdomme og Vantrivning blandt Kreaturerne, som var umiddelbare Følger af de usunde, vulkanske Stoffer, som forpestede Jord, Luft og Vand, og saaledes gennemtrængte alt Kreaturernes Ernæringsstof. Hestene blev ganske afmagrede og paa nogle iblandt dem raadnede Huden paa hele Ryggen, Manke- og Halehaar faldt af, alle Ledemod og især Kronledet, opsvulmede og fik store Knuder, Hovedet hovnede umaadeligt og Underkæberne blev lamme, saa at

Dyret ikke kunde tygge, Indvoldene blev møre, og Benene ligesom visnede og var aldeles blottede for Marv.

Faarene kom i en, hvis muligt, endnu ynkeligere Tilstand, saa at der neppe var noget Lem eller Led paa disse Stakkels Skabninger, som ikke blev oversaaet med Benknuder, og det endog saa store og skarpe, at de stak ud i gennem Skindet; Fødderne blev krumme og skæve og Bensubstansen saa mør, som om de havde været længe kogte; Lunger, Lever og Hjerte var enten opsvulmede eller visne og sammenfaldne; Mave og Tarme møre og opfyld[t]e med Sand og Orme; den usle Rest af Kød lignede det øvrige og bidrog sit til at berøve de ulykkelige Livet, som lod Hungeren drive sig til at spise et saadant Kadaver; den halve eller hele Hale løsnedes og faldt af, ligesaa Klovene, og Ribbenene knyttedes langs Siderne og faldt endelig fra hinanden, idet de ikke kunde bære Dyrets egen Vægt, og Ulden faldt af det usle Skind, som var underløbet med mørke Pletter. — Hornkvæget blev sygt paa en lignende Maade, og blev især oversaaet med Benknuder; dog lykkedes det at holde Livet i nogle Køer ved at lade dem igen drikke deres egen Mælk. Det bemærkes som noget paafaldende, at de Kalve, som fødtes i denne Tid, var fuldkommen sunde og havde Marv i Benene, endskønt Moderdyrene var syge og afmagrede.

Menneskedøden blev nu skrækkelig, især i Aaret 1784, og mange blandt dem, som beholdt Livet, led usigelig meget; Bryst og Sider, Hænder, Vriste, Smalben og de fleste Ledemod blev besatte med haarde Knuder, Hoved og Lemmer svulmede op, Gummen, Tandkødet, ja endog Tungen og Halsen, hovnede og fyldtes af Revner og Sprækker og forvoldte de største Kvaler, og Senerne i Knæleddet trak sig sammen; hermed fulgte Mathed, Trangbrystethed, Hjertebanken, uregelmæssig og forøget Urinafsondring, Diarrhé,

Blodgang, Orm, ondartede Bylder og Haarets Affalden. I de Bygdelag, som var nærmest ved Ilden, døde paa denne ynkelige Maade 215 Mennesker. Hertil kom den frygtelige Hungersnød, som drev det ulykkelige Folk til at spise al Slags skadelige og væmmelige Sager, som blot paa nogen optænkelig Maade kunde bringes til at ligne Menneskeføde, saa at man kan med Bestemthed sige, at om end maaske ikke den største Mængde er død den umiddelbare Hungersdød, saa er dog de fleste, som bukkede under for Sygdommen, omkomne formedelst Mangel paa sunde Næringsmidler. Af Sult og Elendighed døde i Norder-(Þingeyjar-)Syssel 700 Mennesker, i Øfjords-(Vaðla-)Syssel 355, i Skagafjords-(Hegraness-) Syssel over 100 og ligesaa i Norder-Múle-Syssel; i det hele formindskedes Landets Folkemængde i de 2 Aar 1783-4 om 5,289.

Oven paa alt dette kom nu til sidst Kopperne, som vi næsten stedse ser at slutter den Række af Ulykker, som de store Ildsudbrud har foraarsaget i Island; saa at naar vi tager de 3 Aar 1784-85 og 86, døde i dette Tidsrum 13,030, medens der kun fødtes 2584; og saaledes har da Folkemængden i dette Tidsrum formindsket sig om 10,446, det er over en Femtedel af Landets hele Befolkning, og iblandt disse angives med Sikk[er]hed i det Mindste 2,479, at være døde af Udbrudets Følger og 1,108 af Kopperne.

Vestmannaeyjar.

Paa den største af Vestmannøerne, Heimaey (d. e. Hjemøen, den eneste Ø i denne Gruppe, som er beboet), findes en meget smuk og regelmæssig, udbrændt Vulkan, som kaldes Helgafell. Den er omtrent 800 Fod høj og bestaar af en paa Tufgrund opkastet Slaggekegle med et stort og smukt Krater paa sin Top, som indvendig er bevokset med frodigt

Græs. Helgafell har haft flere Udbrud i Landets forhistoriske Tid, hvorom de gamle Røjnstrømme, som derfra har oversvømmet den største Del af Hjemøens Lavland, og nu for en Del er beklædte med Grønsvær og dækkede [af] Øboernes Hjemmemarker, bærer tydeligt Vidne. Men desuden har Helgafell haft i det mindste eet Udbrud i den historiske Tid. Landnamsbogen beretter nemlig, at Herjolv, en Søn af Bárd Bárekssøn, var den første, som byggede paa Vestmannøerne og boede i Herjólfsdalen indenfor Ægisdyr, »der hvor nu er brændt Røjn«. Forøvrigt ved man intet videre om dette Udbrud, eller er i Stand til at bestemme, naar samme har fundet Sted, men imidlertid kan man tydeligt skelne det nye Røjn fra det gamle; det er brudt ud fra Helgafell og har løbet mod Vest og Nord ind i den saakaldte Dal, hvor man endnu paaviser det Sted, hvor Herjolfs Gaard har staaet, tæt indenfor den lange og smalle Klippekløft, som skæres ind fra Havet paa Dalfjældets Sydside og nu kaldes Kaplagjóta, men er uden al Tvivl det gamle Ægisdyr.

Borgarhraun.

Paa mange Steder i Hnappadalen og paa den Lavlandsstrækning, som ligger mellem denne og Søkysten, findes store Røjnstrømme og Kratere (Ildborge, som de kaldes), der ikke synes at være meget gamle, endskønt man vel kan formode, at en Del af dem hidrører fra den forhistoriske Tid. Ellers findes ingen historiske Efterretninger om disse Udbrud, med Undtagelse af Borgarhrauns-Udbrudet, hvor om Landnáma giver følgende Beretning, som i høj Grad bærer Alderdommens Præg:

Þórir, en Søn af Grím Ingjaldssøn (som i den første Landnamstid kom som 10 Aars Dreng til Grímsey i Steingrímsfjorden, hvor en Havmand — mar-

mennill — forudsagde ham hans Skæbne) tog Land sønden for Gnúpá til Kaldá neden for Hnappadalur og Laxá, helt mellem Fjæld og Strand; han boede paa Ytri-Rauðimelur. — »Og da Þórir var bleven gammel og næsten blind, gik han engang sent om Aftenen udenfor sin Dør, og [saa] at en stor og barsk Mand roede paa en Jernbaad ind i Kaldaaens Udløb, og gik der op paa Land og hen til den Gaard, som kaldtes i Hripi, og gravede der i Indgangen til Faarefolden; men Natten derpaa kom der op Jordild, og da brændte Borgarhraun; Gaarden stod der, hvor Borgen (Krateret) nu staar«.

Dette Udbrud har været meget heftigt; det udgydte Røjn bedækker en stor Strækning og ligger i Lag af usædvanlig Mægtighed. Krateret selv — den saakaldte Eldborg — er det største af alle saadanne, som man træffer isolerede paa Islands Lavland. Ifølge Hendersons Opmaaling er Omkredsen af dets Rand 1800 Fod og Dybden over 200 Fod.

Eldborgens geografiske Beliggenhed er 64° 47′ n. Br. og 34° 57′ vestl. Længde fra København.

Þurrárhraun.

Aar 1000, i de første Dage af Juli Maaned, just som de Kristne og Hedningerne optraadte skarpt imod hinanden paa Altinget i Anledning af Kristendommens Indførelse, ankom et Bud til Tinget med den Efterretning, at Jordild var opkommet i Ölfuset og tog Retningen hen imod Goden Þórodds Gaard — Fader til Laugmanden Skafti, som da var tilstede paa Altinget og talte Kristendommens Sag —. Da sagde Hedningerne det var som man kunde vente, at »Guderne var vrede over slige Taler«, thi Skafti havde dengang ganske nylig sluttet en Tale. Denne Hedningernes Bemærkning besvarede den kløgtige Gode Snorri fra Helgafell med det Spørgs-

maal: »Paa hvem var da vel Guderne vrede dengang den Røjnstrækning brændte, som vi nu staar paa?« — Her til tav Hedningerne, thi de følte sig trufne og havde intet at svare ham; hvor af man kan slutte saa vel, at Islænderne til de Tider kendte godt vulkanske Udbrud og Røjnenes Oprindelse, som ogsaa, at de har vidst at Tingvalla-Røjnet var fra en ældre Tid end Landets Bebyggelse.

Røjnstrømmen, som denne Gang er løbet ned over Bjergskrænten og ud paa Ölfusbygdens Lavland, forbi Gaarden Þóroddstaðir, har sit Udløb fra et Krater oppe i Heden, ved Foden af Bjerget Skálafell. Det kaldes Þurrárhraun og har ingen stor Udstrækning. Derhos ser det saa paafaldende nyt ud, at naar vi tager dets Alder i Betragtning og derhos sammenholder det med de gamle forhistoriske Røjn, kan vi med Sikkerhed slutte, at mange i blandt disse er flere Tusind Aar gamle.

Trölladyngjur.

Ifølge Annalerne har i Landets historiske Tid vulkanske Udbrud fem Gange fundet Sted i Trölladyngjur, men her møder vi en særegen Vanskelighed i de nærmere Bestemmelser; der findes nemlig i Island tvende Trölladyngjur, som begge har haft vulkanske Udbrud. Inde i Landet, syd for Mývatnsfjældene, findes en stor Bjergklynge, som af Mývatnsboerne kaldes Dyngjufjöll, men den hedder ogsaa Trölladyngjur og har en Række af Vulkaner, som har afgivet Materialet til en stor Del af Ódáðahraun, den største og mægtigste Røjnstrækning, som findes i Island. Men vi formoder imidlertid, at disse Vulkaner har ikke været Scenen for nogen af de Udbrud, hvorom os er levnede Efterretninger.

De andre Trölladyngjur findes i den Bjergrække, som gaar ud imod Reykjaneset langs ad den store

Langtunge, som adskiller Havet og Faxebugten, og er ogsaa en Vulkan, som har udgydt en stor Mængde Lava. Hele den Bjergrække, hvori de findes, er derhos ligesom oversaaet af store og smaa Kratere, fra hvilke mange Røjnstrømme, og deriblandt nogle, som visselig er yngre end Landnamstid[en], har udgydt sig ned mod Havet paa begge Sider. Vi tror at maatte antage, at hver Gang Annalerne omtaler Ild i Trolddyngerne, bør det forstaas om vulkanske Udbrud paa dette Strøg, hvor Trölladyngja i den Tid var det navnkundigste Krater og derfor sættes i Spidsen af Annalisterne, endskønt andre Kratere der i Nærheden ogsaa har taget Del i den vulkanske Virksomhed.

Første Udbrud, 1151.

Kongens- og Flatø-Annaler, tillige med andre flere, beretter, at 1151 var Ild oppe i Trölladyngjur, Jordskælv og Menneskedød (d. e. usædvanlig stor Dødelighed); det næste Aar blev Vinteren kaldet Sygdomsvinter. Af disse faa Ord kan man med Sikkerhed slutte, at dette Udbrud har fundet Sted i Landets sydvestlige Vulkansystem, thi det fremgaar af alle ældre og nyere Beretninger, at netop de Udbrud, som der finder Sted, ledsages af de stærkeste Jordskælv, og har den skadeligste Indflydelse paa Menneskers og Dyrs Sundhed.

Andet Udbrud, 1188.

Skalholts gamle Annaler og Papir-Afskriften G., Nr. 411 i den arnamagnæanske Samling, beretter, at i dette Aar var Ild i Trölladyngjur, men tilføjer ellers intet om dette Udbruds Beskaffenhed eller Følger.

Tredje Udbrud, 1340.

I dette Aar var i følge Annalerne Vinteren saa overordentlig mild paa Sydlandet, at der var ingen,

som kunde mindes en lignende; da fandt man Fugleæg i Flói Aske-Onsdag, nær Midten af Goe-Maaned (tidlig i Marts), og ofte senere i den næstfølgende Vintermaaned. Gísli Oddssons Annaler anfører, at da brød Ild op i Trölladyngjur og Røjnstrømme udgød sig derfra ned til Selvogur. Herved bekræftes vor tidligere ytrede Formodning, at Navnet Trölladyngjur gælder i Annalerne for hele det vulkanske Parti i Suðurheiða-Bjergrækken, thi da Lavaen denne Gang angives at være løbet ned til Selvogur, maa Udbrudet nødvendigvis have været i Langahlíðfjældet, enten i Kistufell selv eller i noget andet af de mangfoldige Kratere, som her forefindes.

Fjerde Udbrud, 1360.

Den noget forvirrende Beretning om dette Udbrud (som ogsaa med Hensyn til Tiden angives meget forskelligt, idet Skalholts gamle Annaler — D., 420. c. — hensætter det til 1354 og Biskop Thorlaks Annaler og Papir-Afskriften 412 til 1357, men Flatø-Annalerne, som vi her følger, til 1360) er følgende: »Ilds-Udbrud i Trölladyngjur og blev mange Gaarde i Mydal ødelagte af Askefaldet, og paa mange Steder der i Nærheden blev stor Skade anrettet, hvoraf opstod store Forfærdelser, Bragen og Bulder. Pimpstenen drev (paa Søen) vester til Myrene og Ilden kunde ses fra Snæfellsneset«.

Af de to Omstændigheder, at Ilden kunde ses fra Snæfellsneset og Pimpstenen drev vester til Myrene, fremgaar nu vel klart, at dette Udbrud ikke kan have fundet Sted, uden paa det før antagne Strøg, men derimod er det højst uvist, hvorledes det hænger sammen med de i Mydalen ødelagte Gaarde; der er nemlig intet Bygdelag i Nærheden af Udbrudsstedet, som nu kaldes Mýdalur, og overhovedet ingensteds paa det hele Land, naar undtages det lignende Mýrdalur i Katlas farlige Nærhed. Da dette sidst-

nævnte Bygdelag alle Tider lider mere eller mindre ved Katla-Udbrudene, saa at disse bestandig forekommer i Forbindelse med hint Navn, synes det ikke usandsynligt, at en Forveksling har her fundet Sted, og den Skade, som den fjerne Annalist hørte at var forvoldt ved Trolddynge-Udbrudet, er af ham urigtigen henlagt til Mýrdalen, som den Bygd, der plejede at være udsat for lignende Ødelæggelser. Annalernes fuldkomne Taushed forbyder os nemlig at antage et samtidigt Udbrud af Katla, saa meget mere, som denne Vulkans Bevægelse altid ledsages af de berygtede Isflomme, som neppe kunde undgaa en indenlandsk Annalists Opmærksomhed og Omtale.

Femte Udbrud, 1390.

I Íslands Árbækr I., 110 siger Espolin, efter en os ubekendt Kilde, at »Trölladyngja brændte helt syd til Søen og vester til Selvogur« til samme Tid som Hekla rasede, det halve Reykjanes sank og Síðu-Jökelen og mange flere Vulkaner havde samtidige Udbrud. Denne Beretning henviser endnu bestemt til det af os angivne Strøg, men sætter Udbrudsstedet omtrent tre Mil østligere end den nu-kaldte Trölladyngja, hvis Selvogur ikke her er forvekslet med Grindavík, thi turde man antage det sidste, passer det øvrige fuldkommen paa de lokale Forhold, idet ved Trölladyngja forstaas den samme Klynge af Kratere, som endnu har dette Navn, og Lavastrømmen er det saakaldte Ögmundarhraun, som er udflydt fra Trölladyngja mod Sydvest, mellem Sveifluháls og Núpshlíðarháls, helt ud i Søen østen for Grindavík, og som ifølge sit Udseende neppe kan antages at være ældre end omtrent fra denne Tid.

Reykjanes.

Denne Landets sydvestligste Spids, hvis yderste Ende nu ligger paa [63° 48′ n. Br. og 35° 23′ v. L. fra Kbh.], har ofte siden Begyndelsen af det trettende Aarhundrede været Skuepladsen for voldsomme vulkanske Bevægelser, som ledsagedes af Udbrud saavel i Havet som oppe paa det faste Land, der har forandret Næssets Form, hvoraf en betydelig Strækning er gaaet under, imedens det tilbageblevne bestaar af hæsligt nøgent Røjn og svovlede Lerpøle. De os levnede Efterretninger om disse Begivenheder er i det væsentlige følgende:

1211.

Annalerne beretter, at i dette Aar fandt et vulkansk Udbrud Sted i Havet uden for Reykjaneset, ledsaget af Jordskælv paa Sydlandet, hvorved 18 Mennesker døde under indstyrtede Huse. »Da fandt Sörli Kolsson de nye Ildøer (Eldeyjar hinar nýju), imedens de andre, som fra Arilds Tid havde staaet, var forsvundne«.

1223.

Middelalders-Annalerne L. og M. i den harmoniske Udgave, Nr. 417 og 429 i den arnamagnæanske Samling, siger, at i dette Aar opkom der Ild paa Reykjaneset, og at den næst paafølgende Vinter fik Navn af Sandfaldsvinter.

1226.

Da var, ifølge Annalerne, Ilds-Udbrud i Søen uden for Reykjaneset og Mørke ved Middagstider; en usædvanlig Regnmængde forskaffede Sommeren Navn af den store Sludsommer (vætusumar it

mikla), og den paafølgende Vinter kaldtes Sandfaldsvinter.

1230.

I dette Aar fandt endnu et Udbrud Sted i Havet uden for Reykjaneset. »Da gik hettusótt (Faaresyge) over Landet. Da var Sandsommer« (confr. Sturlunga-saga).

1240.

Da var der, ifølge Gísli Oddssons Annaler, en heftig Ild paa Reykjaneset, hvorved mere end Halvdelen af denne Landtunge blev forødet: »Solen var rød som Blod; store Jordskælv indtraf paa Sydlandet; da grasserede den første Koppe-Epidemi i Island, og den Sygdom, som kaldtes »farkonusótt«, blev bragt ud til Landet«. (Flatø-Annalerne o. fl. Annaler).

1390.

Espolin beretter, at i dette Aar, til samme Tid som vulkanske Udbrud fandt Sted i Hekla, Trölladyngja, Síðujökull og flere Steder i Island, »brændte det hele Reykjanes og Halvdelen af Næsset sank ned i Havet, og der staar nu tilbage ude i Søen Dýptarsteinn og Fuglasker (ɔ: Dybstenen — formodentlig det samme som Eldeyjardrangur, de danske Søfarendes Grenaderhue — og Fugleskær); den Klippe, som nu kaldes Eldey (Melsækken) og ligger over 1½ Mil uden for Reykjanesets yderste Spids, siges at have været et Bjerg, som stod ude paa Næsset, før end dette sank under Udbrudet«.

1422.

Laugmands-Annalerne og Papir-Afskriften G, (Nr. 411 i den arnamagnæanske Samling) beretter, at i dette Aar opkom Ild i Havet sydvest for Reykjaneset, hvor et Land, som siden kan ses, blev hævet

op over Vandfladen«. Dette Land maa dog vel senere være forsvundet, da ingen andre Øer eller Skær nu findes der end de før nævnte Levninger af den i Udbrudet fra 1390 undergaaede Landtunge. Annalerne L. og M. henfører denne Begivenhed til 1419.

1783.

Da den vulkanske Ild i dette Aar rasede i Fjældegnene bagved Síða-Bygden i Skaftafells-Syssel, brød den ogsaa efter lang Tids Forløb ud i Havet sydvest for Reykjaneset, hvor en Ø blev hævet op over Vandet omtrent paa det Strøg, hvor det blinde Fugleskær er anlagt paa Søkortene; den opnaaede en betydelig Højde og udsendte forfærdelige Flammer af mange Klippekløfter og Kratere, og en saadan Mængde Pimpsten, at de Købmandsskibe, som i denne Tid passerede Reykjaneset, fandt Vanskelighed ved at bane sig Vej gennem det tætte Pimpstendække, som aldeles skjulte Søens Overflade. Denne Ø, som havde en Omkreds af omtrent en Mils Længde og var omgiven af stejle Klippevægge, blev straks erklæret for Kongens Ejendom under Navn af Nýey, men allerede det næste Aar var den igen forsvunden og er ikke siden bleven set.

1830.

I Begyndelsen af dette Aar opkom sidste Gang Ild i Søen uden for Reykjaneset i Nærheden af det blinde Fugleskær; en mægtig Dampsøjle, som var synlig i mange Dage, hævede sig højt i Luften og en stor Mængde Pimpsten drev omkring paa Havet og op paa Reykjanesets Strande. Dette er det sidste islandske Vulkan-Udbrud.

En ubestemt Ildsprudning.

I Begyndelsen af Aaret 1312 udbrød vulkansk Ild i Island, hvoraf Landets østlige Kyst mærkede de føleligste Virkninger. Annalernes Beretning om denne Begivenhed lyder saaledes: Aar 1311 indtraf et Jordskælv i Island den næste Søndagnat efter Jul (d. e. 29.—30. December, gammel Stil, = 10.—11. Januar 1312 efter nu-brugelig Tidsregning). Anden Søndagnat efter Jul indtraf Askefald paa mange Steder i Landet; den tredje Søndagnat efter Jul, Natten før St. Pauli Omvendelse (13./25. Januar) saa man Lys paa Himmelen den hele Nat (nogle Annaler: paa den nordlige Horisont fra Vest til Sydøst), meget ustadigt, og naaede højere op end paa Midten af Hvælvingen; dette Lys var saa klart, at man saa saa klart inde i Husene som om det kunde være ud paa Morgenen længe efter Dagens Frembrud.

Denne Sommer var saa vaad og regnfuld, at man ikke kunde erindre saa liden og ussel Høbjærgning. — I Østfjordene blev det saa mørkt, at man ingen Vej kunde hitte, hverken paa Søen eller Landet. Derpaa fulgte mange Menneskers Død, og dette Efteraar blev kaldt Bauluhaust (Ko-Efteraar), formodentlig fordi den største Del af Kvæget maatte slagtes formedelst Mangel paa Foder.

Herðabreið.

Dette Bjerg, som ligger i sydøstlig Retning fra Mývatn midt ind paa den store østlige Højslette, er aldeles isoleret og med overmaade stejle, næsten lodrette Klippesider, der siges at være ubestigelige og bestaa af mange tydeligt afsondrede Lag; dets høje, kuppeldannede Top er stedse bedækket med »fönn«, og afbrydes paa alle Kanter under en skarpt

fremtrædende Vinkel af de høje Præcipitser, som danner Bjergsiderne; og den derved frembragte ejendommelige Form har givet Anledning til Navnet, som betyder skulderbred.

Det siges vel i nogle Annaler, at Herðabreið brændte i Aaret 1341, tillige med Hekla og flere andre Vulkaner; men vi betvivler meget, at dette forholder sig rigtigt, thi Herðabreið har ingenlunde Udseende af en Vulkan, og Sveinn Pálsson, som i Aaret 1794 har set den fra to Sider i ikke meget stor Afstand, har ikke heller kunnet antage det. Derimod ligger en stor, vulkansk Bjergrække, de af Mývetningerne saakaldte Dyngjufjöll, noget vestlige[re], og ved deres østlige Ende, lige for Herðabreið, synes uhyre Masser af gamle Lavastrømme at have sit Udspring, og det bekendte Ódáðahraun — Islands største Røjnstrækning — grændser mod Nordøst op til Herðabreiðs sydlige Rand. Der er saaledes megen Sandsynlighed for, at det Udbrud fra 1341, som tilskrives Herðabreið, maa lægges i Nærheden af dens Fod i sydvestlig Retning og rimeligvis i Dyngjufjalla-Rækkens nordøstlige, forbrændte Hjørne.

Austurjöklar.

Saaledes kaldes den store, isbedækkede Bjergrække, som under forskellige Navne, »Klofajökull«, »Vatnajökull« og andre mere specielle, udstrækker sig bag Landets sydøstlige Kyst over flere Hundrede Kvadratmil. Her har alle de Udbrud fundet Sted, som ifølge mere specielle Benævnelser af visse Partier tilskrives Skeiðarárjökull, Hnappavallajökull, Hnappafellsjökull, Sandfellsjökull, Flaga, Litla-hérað (et Bygdelag), og Öræfajökull. Store og skønne, tætbeboede Landstrækninger er gaaede under i disse ødelæggende Udbrud, hvoraf man endnu ved at nævne Bygdelagene Breiða-mörk, Litla-hérað, Skjald-

breið, og mange af disse ødelagte Herreders gamle »bæir« eller Gaarde. Vi vil her fremstille de faa og ufuldstændige Efterretninger, som vi har om disse Tildragelser.

1332. Síðan.

Annalerne beretter, at i Aaret 1332 saa man i Østen en flammende Ild. Denne Ild saas fra de fleste Steder i Landet og kom op to Nætter før Barbaradag (2. December) »Denne Ild formoder man at have været i Knappafellsjökull«. Men Annalbrudstykket N, (Nr. 423 i arnamagnæanske Samling) siger: »Ildsudbrud med Sandfald syd paa Síðan«. Til samme Tid saa man Lys ude i Havet baade paa Nordlandet og Sydlandet.

Vi formoder, at N, som angiver Stedet med Bestemthed, har Ret, og [at] dette Udbrud har været under Østerjöklernes sydvestlige Rand, i eller nær ved Varmárdalen, omtrent paa den samme Strækning, hvor det store Udbrud siden fandt Sted i Aaret 1783.

1341. Hnappavallajökull.

Annalerne beretter, at til samme Tid som Hekla brændte, »havde Hnappavallajökull et Udbrud«.

1350. Hnappafellsjökull (Samme Isbjerg).

Flatø-Annalen siger: »denne Gang brød Ild frem af Hnappafellsjökelen; der var saa stort Mørke, at man kunde ikke se Vej ved Middagstid; hele Lilleherred (»Litla-hérað«) blev ødelagt«. Denne Gang var »Vinteren snefuld, Vaaren mild, Sommeren tør, stærk Frost ved Højsommer«.

1361. Hnappafellsjökull.

Hekla brændte; stor Bevægelse kom i Hnappafellsjökull, »som skred frem paa Lomagnupssandet,

og spærrede al Vej«. Derpaa fulgte »en haard Vinter, Hungersnød og Mandfald«.

1362.

(Det store ødelæggende Udbrud, da *Öræfajökelen* løsnedes fra Grunden af den optrængende Varme, og gled frem over den lave og frugtbare Bygd »Breiða-mörk). — Annalernes Beretninger om dette Udbrud er meget ufuldstændige og til Dels forvirrede, som øjensynlig hidrører derfra, at de er optegnede paa en fjern Kant af Landet af Mænd, som ikke besad speciel Lokalkundskab til de bevægede Egne og efter andres Efterretninger, som i de bedste Fald var modtagne ved det aarlige Folkemøde paa Altinget.

De Annaler, som henfører Ødelæggelsen til det førstnævnte Aar (F., I., N., O.), fortæller den saaledes, naar man lader dem indbyrdes supplere hinanden: »Ildsudbrud paa tre Steder i Island, paa Sydkysten, som varede fra Begyndelsen af Juni Maaned til ud paa Efteraaret med saa stor Voldsomhed, at hele Litlahérað blev ødelagt, foruden en stor Del af Hornafjorden og Lónshverfi, saa at en Kyststrækning af 25 Mil blev ødelagt. Knappafellsjökelen revnede, og gled ned paa Lómagnúpssandet,*) saa at alle Veje blev spærrede. En Elv, som kaldes Úlfarsá (den har gennemskaaret Bredemarks-Bygden og træder nu ud fra Jökelens Fod vestlig paa Breiðamarks-Sandet) styrtede over Kirkestaden Rauðilækur og bortskyllede alle dens Bygninger, med Undtagelse af Kirken, og to Kirkesogne, som hørte til Hof og Rauðilækur, blev ganske forødede. Sandfaldet naaede paa jævn Mark midt op paa Læggen og blev af Vinden

*) Her er det øjensynligt, at Knappafells-jökull er en generel Benævnelse for det store Østerjökelparti, og de nedgledne Masser er den nuværende Skeiðarárjökull, da denne just er gaaet frem paa det gamle Lómagnúps-Sand.

kastet sammen i store Dynger (Sanddriver), saa at Husene blev næsten skjulte. Askefaldet drev ogsaa henover Nordlandet og dækkede Jorden saa dybt, at man kunde se Sporene i Sandet. Det fulgte ogsaa her med, at en slig Mængde Pimpsten drev om paa Søen uden for Vestfjordene og endog paa Steder ved Nordkysten at Skibe kun med Nød og neppe formaaede at trænge igennem«. Saavidt disse Annaler.

Laugmands-Annalerne, E og Papir-Afskriften G anfører derimod under Aarstallet 1367, og Papir-Afskriften L under Aaret 1366, følgende, som vistnok refererer sig til den samme Begivenhed: »Ildsudbrud i Litla-hérað, og blev det hele Herred ødelagt; havde der før været 70 Gaarde; undkom ingen levende Skabning uden en aldrende Kone og en Hoppe«.

1638. Ubenævnt Udbrudssted.

Den 27. Februar opkom øster paa Fjældene Ild med forfærdelig Lue, saa at hele Himmelen var som opfyldt af Lyn og Flammer, og alle Elve paa Østerlandet svulmede op og bar med sig en stor Mængde Pimpsten ud i Havet; men fordi dette tildrog sig i Højvinterdage og Ilden kun var oppe nogle faa Dage, saa kunde man ikke opdage, hvor det havde brændt. Vi tvivler imidlertid ikke paa, at dette Udbrud jo har fundet Sted etsteds i det store Öræfajökels-Parti, da »alle Østerlandets Elve svulmede op«. Udtrykket »Østerlandet« betegner her nemlig sikkert, som ellers ofte i Skrift og Tale, ikke Østkysten eller de egentlige Østfjorde, men Skaftafells-Syssel; der kan derhos intet Sted gives som fælles Udgangs-Punkt for en Vandflod, der kunde vise sig i Østfjordenes Elve, hvorimod det passer godt til Forholdene paa den af os angivne Kyst.

1681. Skeiðarárjökull.

(Den anden største Skriðjökel næst efter Breiðamerkurjökull og beliggende mellem Fljótshverfi og de[n] nuværende Öræfabyggð).

Espolin anfører i Árb. VII., 100, at i bemeldte Aar var Ildsudbrud i disse Ismasser.

1685. Grímsvötn.

1685 siger Biskop Finsen, at et Ildsudbrud fandt Sted i Grímsvandene. Men nu kan det neppe angives med Sikkerhed, hvor disse Grímsvötn ligger, da de er saa godt som glemte, eller i al Fald Kundskaben om deres Beliggenhed meget ufuldstændig blandt de nuværende Indbyggere. Sveinn Pálsson siger, [at] han har hørt denne Indsø (Indsøer?) skal ligge i den Vinkel, hvor Síðujökelen støder sammen med Skeiðarárjökelen, foran i et jökelfast Fjæld, Grænafell kaldet, hvor dette staar i Randen af Jökelen, norden for Fljótshverfi, bagved Fjældene, og at Núpsá, som med Súla danner Núpsvandene, har sit Udspring herfra. Hvis dette forholder sig rigtigt, som vi ingen Grund har til at betvivle, er det klart, at Grímsvandenes Udbrud staar i nøje Forbindelse med Síðujökelens Bevægelser og burde maaske nærmest henregnes dertil.

1716

har endvidere, ifølge M. Stephensens »Island i det attende Aarhundrede«, Ild brudt ud paa samme Sted; men iøvrigt har vi ikke fundet nogen videre Efterretning om dette Udbrud, som i al Fald maa have været af liden Indflydelse.

1717. (Den nordlige Side af Austurjöklar).

Espolin beretter, at dette Aar, den 15. Onsdag i Sommeren (4. Aug.), drev saa meget Sandfald fra

Øst over Þingeyjar-(Norder-)Syssel, at Sandet naaede gaaende Mand midt op paa Læggen, og det blev saa mørkt midt om Dagen, at man maatte tænde Lys i Husene, og ingen kunde se en anden under aaben Himmel, om de end stod saa tæt sammen, at de holdt hinanden i Hænderne; betydeligt Sandfald drev ogsaa til samme Tid henover Øfjordsbygden, og siden om Sommeren indtraf Sandregn af og til, hver Gang det traf ind med østlig Slud, og naaede længst hen til Svarfaðardalen. »Dette Sandfald sagde man kom fra den Jökel, som Jökulsá i Axarfjorden udspringer fra«; men det er netop Nordkanten af Austurjökla-Partiet, som paa hele dette Strøg kaldes i Almindelighed Vatnajökull.

1725. Síðujökull eller nyrðri Skeiðarárjökull.

I Olafsens og Paulsens Rejse fortælles, »at i Aaret 1725, ved Paasketider, rasede den nordlige Skeiðaraa-jökel gruelig med Ild- og Vandstyrtninger, Knagen og Bragen«. — Endvidere:
»i lige Maade i Aaret *1727* ved Pintsedagstider, da Öræfajökel sprudede tillige. Nogle troværdige og agtsomme Mænd, som saa paa denne Opsprudning og dens Virkninger, have fortalt os, at de Natten for Trinitatis Søndag 1727 vare paa Skeiðaraasand og saa med største Frygt og Forbauselse, hvorledes Faldjökelen gik op og ned ligesom Havets Bølger, og derhos bevægedes frem og tilbage. Paa samme Tid sprunge snart utallige Elve, store og smaa, hist og her ud af Jökelens Grundvolde, nu paa eet nu paa et andet Sted, men blev borte i samme Øjeblik. Disse arme Tilskuere ventede ikke andet end Døden, men blev dog i Behold paa en høj Sandbanke, saasom Jökelen holdt sig dog, paa nogle Favne nær, inden sine Grændser. Denne ganske Sommer var Skeiðaraasand ubefarelig for de uformodentlige Elves Skyld, hvilke komme

jævnlig frem og oversvømmede den alfare Vej, naar de rejsende vare det mindst ventende«.

1727. Öræfajökull.

Den 7. August 1727 begyndte et Udbrud i Öræfajökelens sydligste Rand lige oven for Öræfabygden, i Flagafjældet, et kort Stykke østen for Sandfells Præstegaard. En udførlig Beskrivelse over dette Udbrud, forfattet af et Øjenvidne, Provst Jón Þorláksson, findes i Olavii økonomiske Rejse i Island, 2. D. S. [602] ff., og dens væsentlige Indhold er følgende: »Den 10. Søndag efter Trinitatis, under Gudstjenesten i Sandfell Kirke, begyndte nogle Jordrystelser og flere heftige Stød at forurolige den forsamlede Menighed, som dog ikke lod sig videre forstyrre derved, eftersom man der var vant til saadant. En gammel Mand, som undersøgte en der nærliggende Kilde, erklærede imidlertid, at der var kommen Ild i Jorden; men ingen agtede paa hans Advarsel. Paa Hjemvejen fra Kirken, da Præsten var lige neden for Isbjerget Flaga og saa op til Toppen af samme, forekom det ham »som at denne vekselvis nu hævedes og svulmede, nu igen faldt og svandt ind«. — Næste Dag, den 8., om Morgenen, mærkede man hyppige og stærke Jordskælv, og derhos forfærdelige, tordenlignende Skrald, hvorved alt nedfaldt og omkastedes i Husene, og intet var synligere end at Huse og Bjerge tillige skulde nedstyrte. — Klokken 9 om Formiddagen hørtes 3 store Knald, som udmærkede síg fremfor de andre, og kort efter fremkom nogle Vandløb eller Udsprudninger, af hvilke den sidste var størst og bortskyllede ganske Heste og andre Kreaturer, som den traf i sin Fart. — Efter at Vandløbene var forbi, gled Isbjerget selv frem paa den slette Mark, ligesom naar man gyder smeltet Metal af en Digel. Samme var, da det saaledes var nedgledet paa Marken, af en saadan Højde, at sira Jón (som rimeligvis har op-

holdt sig paa Gaarden Hof) ikke formaaede at se mere af den bekendte Lómagnúp end som en Fugls Størrelse. Derefter styrtede Vandet frem paa Østsiden af Jökelfaldet i en vedholdende uafbrudt Strøm, og ødelagde eller fordærvede det lidet, som endnu var tilbage af Græsgangen. — Præsten flygtede da med sin Familie op paa en høj Brink paa Fjældsiden, kaldet Dalgarðstorfa, og opholdt sig der i Telt i de næste Dage. — Nu brød Jökelen selv frem, hvoraf en Del Isstykker løb endog langt ud paa Søen; de tykkeste derimod blev staaende paa Grund kort neden for Bjergfoden. Dernæst fløj omkring i Luften baade Ild og Aske med stedsevarende Knald og Bulder, saa tykt, at man neppe kunde skjelne Dag fra Nat for det rædsomme Mørke, som alene blev oplyst ved Glimtet af den Ild, som var opkommen i 5 eller 6 Bjergrifter. De[tte] varede uafbrudt i 3 Dage. Hele Jordskorpen saa kulsort ud af Pimpsand, og man kunde ikke gaa sikker under aaben Himmel, formedelst gloende Stene, som fald ned fra Luften, mod hvilke mange søgte at bevæbne Hovedet med Spande og Kar.

Den 11. blev noget lyst i Bygden, men Isbjerget sprudede endnu Røg og Flammer. Denne Dag trængte Præsten selv fjerde med Livsfare frem til den betrængte Gaard Sandfell, som tillige med tvende Udflyttergaarde eller Hjálejer var bleven ganske ødelagt, med Undtagelse af Hjemmehusene og nogle smaa Pletter af Tunene. To Fruentimmer og en halvvoksen Dreng, som havde opholdt sig ved Præstegaardens Sæterhuse, var omkomne, idet de havde taget sin Tilflugt til Taget paa det højeste Hus, men straks derpaa bortrev et Vandløb det hele Hus, da det ikke kunde imodstaa det paaløbende, tykke Dynd, og saalænge man kunde se, stod de tre Mennesker paa Taget, imedens dette førtes videre bort med Strømmen.

Alt var nu i den ynkeligste Tilstand; Faarene var tabte og Høet manglede til Køerne; de fleste Heste, som ikke var af Vandflodene revne med ud i Havet, fandtes ganske knuste. Den østlige Del af Side-Sognet blev og meget medtaget af Pimpsand, saa at man maatte nedslagte meget Kvæg.

Ilden brændte i Bjerget Nat og Dag fra 8. August, som før meldt, til Sommerens Begyndelse, sent i April Maaned næste Aar. Stenene gav Røg fra sig, indtil langt ud paa Sommeren, men i dens Begyndelse kunde man ikke røre ved dem, og mange af dem var udbrændte til porøse Slagger og Pimpsten af forskellig Farve. — Den første Sommerdag 1728 undersøg[t]e Præsten Jón, i Følgeskab med »en fornemme Mand«, de ved Udbrudet opkomne Bjergrifter, i hvilke man for største Delen kunde krybe frem, skønt Heden var meget besvær[l]ig. De forefandt der blandt andet en Saltart, som havde afsat sig i Klipperevnerne. Paa et Sted stod en svær, forbrændt Sten oven over en stor Rift, og da den stod paa en smal Basis og saaledes lod sig let bevæge, stødte de den ned i Riften, men kunde slet intet høre til, at den kom til Bunds.

Til Slutning fortæller Præsten, at en Husmand havde paastaaet, at han, førend Ilden brød ud, havde hørt en Lyd i Bjerget, som lignede Suk og megen Snakken, men naar han vilde høre nøjere efter, mærkede han ikke til noget. Herved blev Præstens Nysgerrighed vakt, og da han derfor selv vilde undersøge Sagen, paastaar han at der mødte ham noget aldeles lignende, og bemærker i den Anledning, at samme skal være hændet ved andre Ildsudbrud af dette Slags.

1753. Siðujökull eller Nyrðri-Skeiðarárjökull.

I dette Aar opkom, ifølge Olafsens og Paulsens Rejse, II. D., S. 776, et temmelig heftigt Udbrud i den

hernævnte Afdeling af Jökelen, som sprudede Ild og Vand, saa at man fra Bjergene oven for Fljótshverfis-Bygden kunde se Ild- og Røgstøtten staa højt op i Luften. Hverfisfljót, Skaftá og andre Jökelelve, som her har deres Udspring, voksede ogsaa til samme Tid og flød over alle Bredder; — Djúpá, som flyder i en 15 til 20 Favne dyb Klipperende kort østen for Kálfafells Præstegaard, gjorde stor Skade paa denne Gaards Græsmark, idet den voksede pludselig til, flød over de høje Bredder og søgte endnu en Vej til ned over Heden. Naar man her regner Grundens Højde paa begge Sider, eller de Høje, som Vandet naaede til, da steg det i alt til 200 Fod. Luften over Öræfabygden var opfyldt af Flammer og Lyn, og Indvaanerne samme Steds hørte forfærdelige Knald og Bragen fra den Kant, hvor Isbjerget var. Vinden var nordøstlig og førte en Mængde Aske og smaa Pimpsten over Skaftártunge-Bygden, saa at Jorden blev tildækket og en Del Kreaturer døde af Fodermangel.

1772. (Nordsiden af Partiet).

Sveinn Pálsson anfører i sin Dagbog, at 1772 (1774 — en Skrivfejl? — paa et andet Sted) saa man fra Nordlandet i lang Tid en forfærdelig Ildflamme i S-Sø., som han siger sig have faaet sikker Efterretning om at hidrørte fra et vulkansk Udbrud, som fandt Sted vestlig i det store Jökelparties Nordside, neden for en meget høj Jökeltop i opragende, sorte Fjælde, som mod Nord sænker sig ned til vidtløftige, i samme Retning udgaaende Lavastrækninger. Beliggenheden angiver han saaledes, at vesten for Jökelfell, hvor Jökelranden bøjer om mod Vest til Syd, er denne vel ikke brat, men gaar jævnt skraanende op til en stor Højde og bliver længere mod Vesten til den førommeldte, høje Jökeltop, som ikke har noget særskilt Navn. Snæfell, Jökulfell og Hofsjökull ligger alle i lige Linie, og Vulkanen vil

altsaa være at søge lidt sønden for denne Linie paa det angivne Længdestrøg, kort østen for Vonarskarð.

1784. Skeiðarárjökull.

I Vinteren 1783—84, efter at det forfærdelige Udbrud i den varmárdalske Række nylig havde udraset, var alle store og smaa Elve, som udspringer fra Skeiðarárjökelen, mindre end sædvanligt, imedens man ofte bemærkede heftige Knald og underjordiske Drøn i Jökelen selv, indtil Skærtorsdag, den 8. April, da en uhyre Vandmasse brød ud fra samme og styrtede ned ad Súla-Elvens Leje, sem forenes med Núpsvandene foran Súlutindar. Denne Vandflom brød videre frem mod Østen over alle Forhøjninger paa Sandene, og siden mod Vest langs Foden af Lómagnúpsfjældet ind i de saakaldte Núpstaðarhvamme og frem over hele Sandet ud i Søen. En stor Masse af denne Flom styrtede endog saa langt mod Vest, at den naaede hen til Skaftaaens Munding foran Skjaldbreið, og med dette fulgte en pestagtig, gennemtrængende Stank, som opfyld[t]e hvert Hus og var i højere Grad utaalelig end alle de værste Dunster, som havde ledsaget forrige Aars Udbrud. Til samme Tid kom en lignende Vandstyrtning frem over Skeiðaraaen, og saaledes blev det ved idelige Vandflomme og Bevægelse i Jökelen indtil Sankt Hans-Dags Tider; og da man endelig længere ud paa Sommeren forsøgte igen at rejse over Sandet, slap to Mænd der fra med Livet, imedens tre druknede. I denne Sommer bemærkede man af og til paa dette Strøg svage Jordskælv, som dog ganske ophørte efter den 25. August og havde aldrig foraarsaget nogen Skade, imedens voldsomme og ødelæggende Jordskælv hjemsøgte Landets sydvestlige Del, navnligen Rangárvalla og Árnes Sysseler (se mere herom under Jordskælvene).

Siden denne Tid kan dette store vulkanske Jökelparti siges at have været roligt. Vel har overordentlige Vandstyr[t]ninger flere Gange opfyldt Skeiðaraaen og Jökelsaaen paa Breiðamerkursandet, og begge de tilsvarende Skridjökeler er til de samme Tider komne i Bevægelse og skredne frem over Sandene, men disse, sig til ubestemte Tider gentagende Fænomener, har ikke, saa vidt man har kunnet bemærke, været ledsagede af vulkanske Kraftytringer.

Om de ved Öræfajökelpartiets Udbrud ødelagte Bygdelag.

Sveinn Paulsen har samlet, dels efter gamle Dokumenter og Optegnelser og dels efter mundtlige Traditioner, alt hvad han sidst i forrige Aarhundrede kunde overkomme til Oplysning om de ved Öræfajökelpartiets Udbrud Tid efter anden ødelagte Bygdelag. Vi har haft hans Beretninger for os paa Stederne selv og er saavel ved egne Iagttagelser som Samtaler med Indbyggerne komne til den Overbevisning, at de er baade vel grundede og indeholder omtrent alt hvad man ved om denne sørgelige Genstand. Vi tager derfor ikke i Betænkning at meddele dem her udtogsvis.

Breiðamörk eller *Breiðár-mörk* har ifølge Landnáma-saga og flere været et helt Bygdelag paa det Sted, hvor Breiðamerkurjökelen og største Delen af den mellem samme og Havet sig udbredende Sandstrækning nu ligger. Imidlertid kan man slutte af de gamle Beretninger, at allerede i de ældste Tider har her været noget Sand langs Strandkanten, rimeligvis hidrørende fra Jökulsaaen. Det er næppe nogen Tvivl om, at Breiðamerkurjökelens, i det mindste dens vestlige Dels, Fremstyrten er bevirket ved vulkanske Udbrud fra den oven for samme beliggende Öræfajökull, thi norden og østen for Breiðamerkurjökelen ved man af ingen Ildsudbrud at sige. Dette [er] vel

for største Delen sket i det ulykkelige Aar 1362, hvorom vi alt her foran har meddelt Annalernes Efterretninger, og man tør sikkert antage, at det er ikke overdrevent, naar Paulsen siger, at en beboet og frugtbar Strækning af henved 20 □ Mil er her gaaet tabt og bygges aldrig mere. De her ødelagte Gaarde, hvis Navne og Beliggenhed man endnu har bevaret fra Forglemmelsen, er disse:

1. Hólar skal have staaet østen for Gaarden Hnappavellir (en endnu beboet Gaard og den østligste i Öræfabygden, under Sydøst-Hukken af Öræfajökull). Man har der endnu i Begyndelsen af forrige Aarhundrede set Levninger af Gærder, og man mener der har staaet en Kirke. Sandfells-máldagi taler om Hóla-land.

2. Húsavík. Saaledes har en Gaard været kaldet, som man mener har staaet i Sydøst fra Stóri-steinn paa de saakaldte Staðaraurar, og man har der set Levninger af Gærder indtil sent i forrige Aarhundrede.

3. Bakki skal have staaet østen for den nu forladte Rende for den gamle Kvíá og straks vester under den saakaldte Kambsmýrarkambur. Her ses ingen Gærder, men i Sandfells-máldagi siges, at de til Bakki hørende Marker, som endnu giver noget Græs, ligger under Sandfell tillige med Forstranden, som endnu kaldes Bakkafjara.

4. Fjall, som Landnáma kalder Fell við Breiðá, har staaet vesten for Breiðamörk, hvor Jökelen nu er gaaet fremover. Her bemærkede man endnu Gærder i Slutningen af det syttende Aarhundrede. Ifølge Hofs-máldage er Landet lagt til Hof tillige med 9 Hdr. Forstrand.

5. Breiða- eller Breiðár-mörk var en til Aaret 1698 beboet Gaard, som tilhørte halv Kongen og halv en Bonde, ialt 6 Hdr. dyr; nu er alle dens Marker ødelagte af Jøkelvand og Grus. Imidlertid er det ikke hundrede Aar siden man ogsaa her saa

Levninger af Gærder. Her havde staaet et saakaldet bænahús eller Kapel, omgivet af et Hegn, og i Kapeldøren laa en flad Sten eller Helle, 3 Alen lang, 2 Alen bred og omtrent en Haandsbred tyk, af hvidgraa Farve (altsaa en drapahlidsk Vandlava?), som kaldtes Kárahella, da den skal have været den berømte Helt Kári's Gravsten og hjembragt af ham selv kort før hans Død. Nu er dette Sted aldeles skjult under den fremrykkede Jökel. — I et Brev, som Paulsen i sin Tid har modtaget fra en Lærd, som længe havde været Præst i den nærmeste Bygd østen for Breiðamark-Sandet, hedder det: »Det er et almindeligt Sagn, at Kári har flyttet fra Breiðá til Breiðamörk og ligger begravet paa Stað, som har været Kirkestedet paa Breiðemarken«, hvor da tre Gaarde sættes for den, som i Almindelighed er bleven antaget for een.

6. og 7. Brennuhólar efri og neðri hed to Gaarde eller Hjálejer fra Fell i Suðursveit, hver 12 Hdr. De stod paa Sandet kort vesten for Veðrá og blev ødelagte ved Jökelens Nærmelse omtrent 1707, men er nu tillige med deres Marker aldeles bedækkede af den fremrykkede Jökel.

8. Krossholt er Navnet paa en Gaard, hvis Beliggenhed man nu ikke længer ved; den omtales baade i Sandfells-máldage og Hofs-máldage, hvor det hedder, at »fra Krossholt ligger 1 Kos Foder til Hof«.

Endvidere tales der om et Kirkested, som i katolske Tider skal have været øverst oppe i den Dal, hvor Steinavötn falder ned igennem, men Navnet er nu forglemt. Maaske har her staaet det i Landnáma omtalte Hof i Papýli, da Papýli vel har indbefattet Egnen mellem Steiná og Fellsá. Dette Kirkested skal ellers være ødelagt ved de Oversvømmelser, hvoraf man endnu bemærker saa kendelige Spor paa dette nu ødelagte, men engang sikkert dejlige, Landstrøg.

Ingólfshöfðahverfi og *Litla-hérað* kaldtes to andre Bygdelag, som begge er blevne ødelagte paa lignende Maade som den forsvundne Breiðamörk. Det første af disse Bygdelag nævnes alt i Landnáma og paa flere Steder, og har indbefattet saavel Ingólfshöfðen selv som det hele Stykke Land af 10 à 12 □ Mil, som ligger under Sydpynten af Öræfajökull, og rimeligvis ogsaa den Bygd, som nu kaldes Öræfi. Litla-hérað derimod har man, som det synes, kaldet Bygden paa den Side af Skeiðará (den tidligere Jökulsá), som da har indbefattet hele Skeiðarár- og Lómagnúps-Sandet lige til Lómagnúpsá, eller de nu saakaldte Núpsvötn. Denne Strækning af henved 20 Kvadratmil har uden Tvivl allerede tidlig lidt meget af Jökelelvene, og iblandt de 70 Gaarde, som Annalerne siger blev ødelagt i Aaret 1362 eller 67, har Ingólfshöfðahverfets Gaarde vistnok været medindbefattede. Det er et almindeligt Sagn, at der, hvor Skeiðarársandet nu er, har før staaet en tredobbelt Rad Gaarde, ialt 18, andre siger 16 eller 15, som alle skal være bortskyllede i en eneste Jökelflom. Ingólfshöfðahverfet har sikkert været et yndigt og tætbeboet Landskab; der nævnes endnu tre Kirkesteder og en hel Dal længst mod Nord under Navn af Morsárdalur, hvor et helt Kirkesogn er bleven ødelagt. Nu findes paa hele denne lange Strækning fra Fljótshverfi til Suðursveit i Hornafjorden ikkun 7 à 8 Gaarde i den saakaldte Öræfa-Bygd. De førbemeldte tre Kirkesteder, som her er blevne ødelagte, var følgende:

1. Jökulfell — som nu kaldes Bæjarstaður — ved det saakaldte Fjall i Nordvest fra Skaftafells Gaard, hvortil Morsárdals Sogn har ligget. Først i det attende Aarhundrede saas der endnu Levninger af Kirkegaard, og i Hofs Máldage, som menes at være gjort af Biskop Michael fra Skálholt sent i det 14. Aarhundrede, omtales Halvparten af den Jökulfell tilkommende Forstrandsrettighed. Den Del af Gaar-

dens Land, som endnu er tilbage, lejes af Skaftafells Beboer for en aarlig Afgift af 30 Alen.

2. Rauði-lækur omtales alt i Landnáma saga, og at der har staaet en Kirke, bevises, foruden af Annalerne, ogsaa af Sandfells-máldagi, hvorhen al denne Kirkes Ejendom blev lagt. Man har indtil sidst i det syttende Aarhundrede set Mærke til Gærder imod Syd fra Svínafell, hvor man af en hel Del rødlige Stene, som findes i en Elvrende tæt derved, har Grund til at tro Gaarden har staaet.

3. Eyrarhorn mener man har staaet mod Vest fra Gaarden Hofsnes, oven for Ingolfshøfde-Forbjerget, hvor nu er lutter øde Sande, og at her har været en Kirke, bevises af Hofs-máldagi, hvor det hedder: »Udstedte den værdige Herre og aandelige Fader, Broder Magnus, Biskop paa Skálholt (her menes vel den sidste af dette Navn, som døde 1489) denne efterskrevne Befaling, efter alle de Præsters Raad, som da var der samlede, at alt hvad Kirken paa Eyrarhorn havde ejet, Land- og Strandrettigheder, der endnu var i Behold og ufordærvet, skulde lægges til Kirken paa Hof efter denne Dag«.

Endvidere findes følgende Gaardsnavne paa denne Strækning, som hidindtil er reddede fra Forglemmelse:

1. Freysnes skal have staaet mellem Skaftafell og Svínafell, hvor et lidet Stykke Græsmark hidindtil er blevet kaldet med samme Navn og før lejet fra Skaftafell mod 30 Alens Afgift. Gaarden har vel faaet Navnet efter Freyr, som her findes at være dyrket af Þórður Freys-goði, Fader til den af Njálssaga bekendte Brennu-Flosi.

2. Svínanes mener man har staaet hvor den store Skredjökel mellem Skaftafell og Svínafell er gleden frem over Marken, thi man har fundet adskillige Stumper forarbejdet Tømmer, mest Rødgran, som den fra Jökelens Rand frembrydende Elv har ført med sig fra dens Indre. Men at en Gaard af dette

Navn er bleven ødelagt her i Egnen, bevises af sidstommeldte Máldage, hvori det halve Svínanes siges at tilhøre Hofs kirke.

3. Berjahólar hed en Sandfell tilhørende Hjáleje, der stod omtrent mod Vest fra Hjemmegaarden, hvor det store Jökelfald fra 1727 nu ligger; denne Gaard skal have været beboet til 1632.

4. Gröf mener man har staaet i Nordvest fra Hof, vesten for saakaldet Skriðulækur, tæt under Fjældet, hvor der til 1712 saas tydelige Levninger af Gærder og fandtes af og til nogle Kobber- og Messingstykker.

5. Gröf innri skal have staaet et kort Stykke Vej fra sidstnævnte Gaard af samme Navn.

6. Hreggsás har staaet vesten for det endnu beboede Hofsnes, hvor man indtil sent i det attende Aarhundrede har set Levninger.

7. Bær har staaet østen for Fagurhólsmýri og vesten for den saakaldte Salthöfði, en liden Bjergaas.

Endvidere findes i ovenmeldte Sandfells-máldagi saaledes anført: »Marie-Kirke, som staar paa Rauðalæk, ejer foruden det hele Hjemmeland endnu Hlaðnaholt, Langa-nes, Bakka o. s. v. — Der tales og om Skammstaðir, Steinsholt og Nes, som alt menes at have været beboede Gaarde, hvis Beliggenhed nu er forglemt*).

Skjaldbreið kaldes en øde Sandstrækning, hvor man nu kun finder nogle smaa Sandhavre- eller Mel-Humpe, vesten og oven for den forrige Skaftaas Udløb og i Syd for det østligste af Síðan. Denne Egn har i forrige Tider været beboet og skal have udgjort et Kirkesogn med 8 Gaarde, og er mest bleven ødelagt ved Hverfisfljótets og Skaftaaens Vandstyrtninger, saa vel som Sandfog fra omliggende

*) De her anførte Gaardsnavne og Lokaliteter m. m. er grundede paa en af Sysselmand Ísleifur Einarsson paa Hof i Öræfene optagen Forretning i Aaret 1712, hvoraf vi er i Besiddelse af en af Sysselmand Jón Helgason vidimeret Afskrift.

Sandegne, og altsaa middelbart ved Jöklernes Udbrud og Bevægelser. Det er usikkert, til hvilken Tid denne Bygd er bleven ødelagt; man ved kun, at den har været beboet i Biskop Vilchins Tid først i det femtende Aarhundrede. Disse 8 Gaarde skal kuns have haft saa meget Land som forslog til deres Høavl, men ejet Græsning for deres Kreaturer vesten for den saakaldte Bjarnagarður, der ligger fra Nord til Syd langs Landbrots-Bygdens Østside. Her vises ogsaa endnu en paa begge Sider indgærdet »tröð« elle Vej, hvor igennem Skjaldbreiðingerne drev deres Kreaturer til bemeldte Overdev for ej at gøre Skade paa Naboernes Engmarker.

Man finder efternævnte Gaardsnavne i denne Egn endnu i Erindring:

1. Saurbær, hvor Kirken skal have staaet.
2. Vatnsendi (se Saga af Gunnar Keldugnúps-fífl).
3. Dálkur, omtalt i Biskop Vilchins Máldage.

I samme Máldage omtales ogsaa Gaardene Erfstaðir, Aurland, og Aurdalur, som man har ment at være omskrevet og hedder rettere Refstaðir, Hörgsland og Hörgsdalur, som endnu er beboede Gaarde paa Síðan.

Herforuden er mange Gaarde i disse Egne ødelagte paa samme Maade, saasom:

I *Medallandet:*

1. Skarð, en Kirkestad, som har været en stor Gaard og er ødelagt ved Flyvesand.
2. Hólmakot og
3. Kvíholt, beboet til 1697, begge ødelagte paa samme Maade; endvidere:
4. Klaufir.
5. Strandarholt og
6. Selkrókur, alle mest ved Sandfog.
7. Ós og
8. Oddar, en stor Gaard, af 40 Hdr. Dyrhed, øde-

lagte mest ved Oversvømmelser. Desuden er mange af de endnu i Meðallandet beboede Gaarde blevne forflyttede.

I *Landbrotet* er ødelagte:

1. Gamla-Hraun.
2. Laxnes.
3. Ytri-Kirkjubær og
4. Uppsalir, alle ved Vandstyrtninger og Sandfog, og

paa *Síðan.*

1. Leiðólfsfell og
2. Helgastaðir, begge mod Nord, mellem Sidefjældene, og uden Tvivl mange flere der i Egnen, thi Landnáma taler der om en »stor Bygd«, som sikkert er bleven ødelagt ved Ilds-Udbrud og Sandfog; — og endelig

i *Fljótshverfi:*

1. Lundur, en Kirkestad.
2. Djúpárbakki.
3. Hraun og
4. Foss; alle ødelagte ved Ildsudbrud og derved forvoldte Vandstyrtninger, Oversvømmelser og Sandfog.

Hertil kommer alle de ved Varmárdals-Vulkanen i Aaret 1783 skete Ødelæggelser i disse Egne, hvorom kan efterses M. Stephensens Beskrivelse over Vulkanen i Skaftafells-Syssel, S. 51—54.

Rauðu-kambar, 1343.

Disse Kratere ligger faa Mil i Nordvest fra Hekla vesten for Þjórsaaen og neden for Fossá, straks vesten for Skriðufell. Espolin beretter i sine Aarbøger, at i Aaret 1343 opkom her Ild, som opbrændte hele Fossárdalen med 11 Gaarde og store Skovstrækninger. Før dette Udbrud laa Gaarden Hagi midt i Bygden,

hvor der da var Tingsted, men nu er samme Gaard den næstøverste i Gnúpverjahreppen, og i det hele taget har aldrig siden dette ødelæggende Udbrud, som har været ledsaget af mægtige Lavastrømme, nogen Gaard været genopbygget i disse ødelagte Strækninger.

UM LANDSKJÁLFTA Á ÍSLANDI.

Nú leika ekki framar nein tvímæli á því meðal jarðfróðra manna, að landskjálftar séu náskyldir þeim atburðum, er vér köllum eldsuppkomu og eldgos eður jarðeld. Ekki er samt enn liðin meir en hálf önnur öld síðan menn hafa fyrir alvöru farið að taka eftir slíku sambandi; og af því rís aftur, að allar fornar frásagnir um landskjálfta skýra mjög ógjörla frá, hver áhrif þeir hafi haft á myndun yfirborðs jarðar vorrar, t. a. m. hvar land hafi sigið niður eður jarðvegur hafizt, sjávarmál breytt sér og lönd aukizt eður komizt undir sjó og annað þess háttar. Þær láta sér nægja með að telja upp, hvað mörg þorp eður bæir hafi fallið það og það sinn, hvað margir menn hafi farizt og mikið tjón orðið á fjármunum. Og svo er enn um allmargar frásagnir slíkra atburða nú á dögum, að mikið vantar á, að nógu fróðlega sé af þeim sagt til framfara jarðfræðinni.

Íslendingar hafa haft næga reynslu fyrir sér til að vita fyrir löngu að landskjálftar eiga náskylt við jarðeld, því varla hefir nokkurn tíma orðið mikil eldsuppkoma svo ekki hafi landskjálftar verið henni samfara, að minnsta kosti í grennd við eldinn og stund-

um miklu meiri langar leiðir þaðan. Það er og ekki efunarmál, að það hvort tveggja á sér ena sömu rót í öflum náttúrunnar djúpt í jörðu. Það er sannreynt, að á meðal eldfjalla eður og í héruðum í grennd við þau eru landskjálftar tíðastir, og á undan hverju gosi eru vanar að koma hræringar, og linna oftlega aftur jafnskjótt og eldurinn er kominn upp. Sjálfsagt er, að landskjálftar koma oft, þótt hvergi verði af eldsuppkomu, er eins fyrir því mun þó leiða beinlínis af jarðeldsumróti djúpt undir löndum, sem ekki nær að brjóta sér veg til yfirborðs hnattar vors.

Það er almennt mál manna, að breytingar verði á loftslagi undan landskjálftum, óregla í veðráttufari, svo sem langvinnir þurkar eður og regndembur í þeim löndum, sem aldrei er vön að koma skúr um það leyti, þrálát dauðalogn með stöku vindköstum, roði á sólu, framkoma kveikjulofts og rafurmagnsefnis af jörðu og enn fleira. En langvaranlegar rannsóknir á Sikiley, þar sem landskjálftar eru mjög tíðir, hafa samt ekki getað sýnt né sannað, að slíkt samband millum loftslags og landskjálfta sé til í raun og veru. Aftur hefir þráfaldlega verið tekið eftir því, að landskjálftar hafa töluverð áhrif á segulnálina, jafnvel þótt þeir séu vægir, og líkindi eru til, að eldhnettir þeir og blossar úr jörðu, sem getið er að oft verði samfara landskjálftum, séu framkomnir af rafurmagninu. Svo er og um þann atburð, er sumir menn finna á sér landskjálfta fyrirfram og fá höfuðsvima og verða sem sjósjúkir, en mörg dýrakyn óróast og fara með ýmsum látum, að óhætt mun vera að eigna það snöggri breytingu á rafurmagni lofthafsins.

Þegar verða miklir landskjálftar, bifast sjórinn með öldugangi, og stundum á miklu sviði í einu; svo æsist hann og stundum ógurlega og hleypur langt upp á lönd. Svo var t. a. m. þá Lissabon fjell í landskjálftanum 1755, um sama leyti og Katla gaus á Íslandi, að sjórinn við Cadizborg gekk 60 feta hátt yfir vanalegt flóðmál og 18 fet vestur á Madéraey, og fannst öldukastið víða á Englands- og Íslandsströndum, þótt það væri þar minna. Þessi hræring sjávarins er með öllu ólík hafróti, þá öldur rísa fyrir vindi; hafið titrar, og skip, sem eru á siglingu og undir róðri eður liggja við festar, hnykkjast við og nötra, svo brakar í hverju trje, eins og þau hefðu rekið sig á sker.

Á undan landskjálftum eru vanar að fara dimmar dunur í jörðunni, og láta á ýmsan hátt, eftir því, sem landslagi er varið; stundum líkjast þær fjarlægri þrumu, stundum skothríð, stundum nið af fjallskriðu. Þetta hljóð breytist á marga vegu eftir því sem jarðlög þau eru breytileg, sem landskjálftinn hrærir.

Hræringin sjálf verður með ýmsu móti; ýmist skekst jörðin til hliða, fram og aftur, eður hún gengur upp og niður, og þegar svo er, fylgja því oftast nær dynkir og brestir með stórum dunum, en jarðvegurinn rís og fellur eins og öldur á sjó; stundum eru hræringarnar líkastar því, sem jarðvegurinn þyrlist og hringsnúist. Oft koma landskjálftar, sem ekki verður vart við, nema á litlu svæði; aftur fara sumir þeirra á svipstundu yfir mikla víðáttu.

Sjaldan kemur svo ein hræring, að ekki komi fleiri á eftir; fara þær ýmist vaxandi eður minkandi með mislöngu millibili. Þó er ætíð uggvænt, að hin

fyrsta hræring hafi ekki verið hin mesta, og er því varlegra, þegar snögglega finnst harður landskjálfti, að forða sér úr húsum um stund og bíða þess, hvernig hinir verði, sem búast má við, að komi rétt á eftir; fari þeir þá minnkandi, er hættan oftast nær umliðin í það sinn. Engin ein hræring stendur lengi yfir í senn, og varla meir en 2 mínútur, þegar lengst er, og oftast nær að eins fáeinar sekundur, en oft koma margar í hrífu, hver á eftir annari, og er það svo að skilja, þegar t. a. m. segir í annálum, að hús hafi hrærzt hálfa stund. Þegar hörðustu skjálftunum er lokið, er það samt oftlega, að fullkomin kyrð kemst ekki á í bráð og smá-hræringar eru að koma við og við, svo vikum skiftir og stundum mánuðum.

Það er enn markvert um jarðskjálfta, að svo þykir sem veðráttufar breytist, þegar þeir eru afstaðnir; kólnar loft, og snýst oft upp í úrfelli, og er það margreynt á Íslandi og annarstaðar. Hið merkasta dæmi þess vita menn úr Vesturheimi. Um miðbik Vesturheims liggur Qvító, all-hálent hérað. Boug[u]er nokkur, náttúrufróður maður, hafði fundið, að lofthiti þar var vanur að vera 14—15° R. 1797 geysuðu þar afar-miklir jarðskjálftar, og af þeim afstöðnum kom Humboldt í þetta land, nafnfrægur spekingur; var þá svo skift um, að hitinn var þar oftast nær 4—10° og sjaldan 16 eður 17. Slík umbreyting á loftslagi er eins dæmi.

Landskjálftar eru all-tíðir á Íslandi og fer það að líkindum i því landi, sem er svo undirgrafið af jarðeldi; en oftast nær eru það svo vægar hræringar, að ekki verður tjón af, og eru því ekki í frásögur færðar af þeim rökum, sem upphaflega er sagt í þessari

grein. Og þótt sumir landskjálftar þar hafi orðið nógu voðalegir, komast þeir samt í engan samjöfnuð við þær ógnanir, sem landskjálftar hafa oftsinnis leitt yfir stórborgir og heil lönd annarstaðar á hnetti vorum; eigum vér eflaust að þakka það hinum mörgu eldgígum á landinu, sem ljúka svo fúslega upp fyrir jarðeldinum undir niðri og leyfa öflum hans frjálsa framrás fyr en þau magnast um of. Landið ber líka með sér, að stórkostlegar hræringar, sem vér getum nú varla gert oss neina hugmynd um, hafa geysað þar í fornöld og líkast til áður eða um það leyti, sem hin síðasta ísöld hófst, er hefir framleitt allt það, sem vér í daglegu tali eignum jarðeldi, það er eldfjöll öll og brunahraun, og brennisteinsnámar og hverir og laugar, sem svo mikil gnægð er af víða um landið. Þá hafa ekki verið hús til að hrynja, né neinn til frásagna, en fjöllin sýna sig sjálf; þau eru víða rifnuð í sundur og heilar hlíðar fallnar fram. Svo eru framkomnar flestar þær dyngjur, er víða fylla upp þvera dali og vér almennt köllum *hóla*, sem margir bæir eru við kenndir; sjást enn eftir í fjöllunum þar fyrir ofan djúpar og breiðar skálir; en árnar hafa stíflazt upp fyrir ofan og orðið svo með tímalengdinni að brjóta sér djúpan farveg gegnum stíflurnar til að ná framrás. Af þessu kemur, að dalir fyrir innan slíka hóla eru oft sléttir fjalla í millum, því þar sem árnar stífluðust, hafa þær myndað stöðuvötn um stund, svo dalbotnarnir eru þar raunar fornir vatnabotnar. Víða hefir landið lyftst upp og hækkað mjög úr sjó, en sigið niður og sokkið á öðrum stöðum, svo sem er Þingvallahraun allt, millum Almannagjár og Hrafnagjár, og er þaðan upp komið Þing-

vallavatn, og svo mun vera um Mývatn og mörg önnur stöðuvötn á Íslandi.

Nú skal stuttlega telja hina merkustu landskjálfta á Íslandi, sem sögur fara af.

1113. Þá segir Halldór Jakobsson hafi gengið landskjálftar og 11 menn syðra orðið undir húshruni. Árið eftir var Heklugos.

1181 og *'82* voru landskjálftar og hallæri.

1211 voru landskjálftar fyrir sunnan land og dóu 18 menn undir húshruni. Þá var eldur uppi fyrir Reykjanesi, og er það hið fyrsta sinn, að annálar nefna eldsuppkomu á þeim stað.

1260 varð landskjálfti mikill í Flatey og hefir sjálfsagt komið víðar um Breiðafjörð, þótt þess sé ekki getið.

1294, segir Hannes biskup, varð landskjálfti; sprakk jörð á Rangárvöllum, en Rangá féll úr farvegi sínum og hrundu margir bæir. Í 8 daga voru stöðubrunnar allir sem mjólk að sjá. Þá var Heklugos, og segir Halldór Jakobsson, að þá gengi landskjálftar um allt land.

1300 voru landskjálftar fyrir sunnan land og hrundu margir bæir; þá var enn Heklu-gos.

1308 voru enn landskjálftar fyrir sunnan land; féllu 18 bæir og dóu menn og fénaður.

1311 varð landskjálfti svo mikill, að féllu 50 bæja og einn betur; þá var eldur uppi.

1312 varð enn landskjálfti og féllu 18 bæir. Þá var þerrileysi og heyskortur, og leiddi af manndauða.

1332 voru landskjálftar; þá var eldur uppi í Austurjöklum.

1339 varð landskjálfti hinn mikli í fardögum; þá féllu víða bæir um Sunnlendingafjórðung, en fjöll hröpuðu. Annar landskjálfti varð þá svo mikill, að mönnum og fénaði fleygði til jarðar. Eyddust bæir bæði um Skeið, Flóa og Holtamannahrepp. Jörðin rifnaði víða í djúp díki og rann þar upp vatn. Annales medii [ævi] segja þessir [eyddu bæir] hafi verið 50 og þá hafi uppkomið hver í Henglafjöllum, 10 faðmar á hvern veg, þar sem áður var slétt jörð; Halldór Jakobsson segir þá hafi hrunið 60 bæir. Flateyjarannáll kveður svo að orði um þessa landskjálfta: Bæir féllu, hús tók úr stað, jörðin rifnaði víða til undirdjúpa, spratt upp heitt vatn og kalt, hröpuðu fjöll og hamrar sprungu í sundur.

1370. Landskjálfti svo mikill í Ölfusi, að féllu 12 bæir.

1390. Landskjálfti, svo bæir féllu. Eldur í Heklu.

1391. Þá varð svo mikill landskjálfti um Grímsnes, Flóa og Ölfus, að skók niður 14 bæi og fórust undir nokkrir menn, rifnaði víða jörð og komu upp vötn. Tók sá landskjálfti til Holtavörðuheiðar.

1552. Mikill landskjálfti.

1554 voru svo ógurlegir landskjálftar í hálfan mánuð, að enginn þorði inni að vera og lágu menn í tjöldum, og héldu sér í grasið, þegar köstin komu. Þá var eldur í fjöllunum við Heklu

1578 um haustið, eftir allra heilagra messu gjörði landskjálfta svo mikinn, að hús hristust hálfa stund og margir bæir hrundu í Ölfusi. Þá brann Hekla.

1597 urðu miklir landskjálftar og hrundu margir bæir. Þá brann enn Hekla.

1614 varð landskjálfti fyrir sunnan land svo bæir hrundu.

1618 voru enn landskjálftar alltíðir um haustið og fram að jólum; hröpuðu í einum þeirra 4 bæir norður í Þingeyjarþingi og sprakk þar jörð í sundur, svo varla varð yfir komizt; svo segir Björn á Skarðsá. Þá brann Hekla árið eftir í fjórtánda sinn.

1624 voru sífelldir landskjálftar frá allra heilagra messu til Andrés-messu og varð þó lengur vart við þá; féllu í þeim 2 bæir í Flóa og fleiri lestust.

1633 gengu landskjálftar sunnanlands og urðu mestir í Ölfusi eins og oft og endrarnær, og löskuðust þar bæir til stórskemmda, og svo voru þessar hræringar tíðar, að messufall varð á mörgum kirkjum allan þann vetur.

1657 gjörðist mikill landskjálfti, svo hús féllu víða fyrir austan, einkum í Fljótshlíð; svo segir Vatnsfjarðar-annáll og Oddur Eiríksson. Þess finnst og getið, að landskjálftar hafi enn gengið um sama svæði fjórum árum seinna.

1693 brann Hekla og fylgdu því tíðir og harðir jarðskjálftar víða um land og á haf út, svo fiskimenn fundu, að bátar þeirra hristust og lá við hvolfi.

1706, 1. dag Apríl-mánaðar, en einkum 20. dag sama mánaðar, urðu harðir landskjálftar. Hrundu þá hið seinna sinn 24 lögbýli, mest um Ölfus og utarlega í Flóa, og margar hjáleigur. Mölbrotnuðu viðir í húsunum og húsin veltust um, svo undirstöður veggjanna urðu efstar. Kofar og veik hús stóðu eftir sumstaðar, þar sem hin sterkari féllu. Matföng og búshlutir spilltust; kýr og kvikfénaður drápust víða, en ekki sakaði menn, nema eina konu. Þessar hræ-

ingar stóðu lengi fram-eftir vorinu og voru mestar í grennd við Heklu og því minni sem vestar var; á Öndverðarnesi undir jökli fannst að eins til þeirra.

1724 til *'30* var Kröflu-eldurinn uppi og gengu þar þá, sem von var, sífelldir landskjálftar, en hvorki hafa þeir verið mjög geysilegir né náð til fjarlægra héraða. Þó er getið eins geysilegs landskjálfta, sem varð við Mývatn 8. dag September-mánaðar 1725; haggaðist þá svo jarðvegur, að Laxá, er fellur úr Mývatni, þornaði upp, en náði þó síðan framrás aftur.

1734 varð allmikill landskjálfti og fannst um allan Sunnlendingafjórðung.

1749 varð allmikill jarðskjálfti á Suðurlandi og mestur um Ölfus; húsum lá við hruni, og á bænum Hjalla sökk grundvöllur undir bæ og kirkju fullar tvær álnir.

1755 voru landskjálftar í Skaftafellssýslu og víðar. Þá brann Katla. — Veturinn fyrir varð landskjálfti í Krýsuvík og kom þar upp hver, 6 faðma víður og 3 faðma djúpur.

1766 urðu allmiklir landskjálftar í grennd við Heklu, meðan hún gaus.

1783 voru sífelldar hræringar í Vestur-Skaftafellssýslu í grennd við eldinn, meðan hann var uppi, og fundust stundum allt vestur í Árnessýslu, og voru þar harðari en nær eldinum, og er það merkilegt, að þeirra varð þó stundum ekki vart í Eyjafjallasveit, er liggur þar í millum; lítur svo út sem þær hafi lagt vestur-með Mýrdalsjökli norðanverðum, á fjallabaki. — En þótt nóg þætti á ganga á Íslandi um þessar mundir, var það samt lítið að reikna í samanburði við þær skelfingar, sem landskjálftar leiddu yfir önnur lönd hið sama ár; þá sökk Fagurey (Formosa)

við Sínlands-strendur mest öll í sjó á 8 stundum í ógnarlegum landskjálfta og fórust þar nær 40 þúsundir manna, og um Suður-Ítalíu og Sikiley féllu margir staðir og þar á meðal Messínaborg, og dóu meir en 100 þúsundir manna.

1784, um sumarið, 14. dag Ágústmánaðar, jöfnu beggja, nóns og miðaftans, varð landskjálfti einhver hinn mesti, sem komið hefir síðan land byggðist. Magnús Stephensen segir svo frá, að hann var þá staddur á Innra-Hólmi, og þegar hræringin hófst og menn stukku út úr húsunum, sá hann að öll suðurhlið Akrafjalls stóð í einum reyk af grjótkastinu og stór björg brotnuðu úr klettunum við sjóinn. Mestur var landskjálftinn í Árnessýslu; féll þá skólinn í Skálholti og flest staðarhús, nema dómkirkjan, og urðu menn undir, en náðust lifandi. Á Skeiðum féllu allir bæir, nema 2, og 3 menn í Árnessýslu biðu bana. 98 bæir hröpuðu til grunna og 64 aðrir löskuðust stórkostlega, og 430 hús hrundu með öllu eður skemmdust, þar sem ekki varð kollhrun. Þar á ofan kollvörpuðust 5 kirkjur í Árnes- og Rangárvalla-sýslum, svo að veggirnir lentu ofan á þakinu, 4 hrundu því nær og 3 bráku̇ðust mjög og skekktust. Á Vestmannaeyjum hrundu fuglabjörg til stórskaða og víða hrapaði grjót úr fjöllum. Jarðvegur rifnaði víða og komu upp stór-sprungur, en hverir og stöðuvötn hurfu og [komu] fram á öðrum stöðum. Uppsprettur og vatnsdældir þornuðu, en sumar urðu að vötnum. Einungis í kringum Geysi komu upp 35 nýir hverir. 2 dögum seinna kom annar landskjálfti vægari, og úr því voru hræringar og kippir að finnast við og við og linntu ekki með öllu fyr en leið fram-undir

jólaföstu. Landskjálftinn mikli 14. Ágúst fannst um allt land, og varð mjög harður í Snæfells- og Ísafjarðar-sýslum.

1789 varð aftur allmikill landskjálfti; sökk þá niður Þingvalla-land millum Almannagjár og Hrafnagjár og vatnsbotninn þar fram-af að norðaustanverðu, svo vatnið gekk þar á land og braut og flóði víða yfir hinn forna veg þar með vatninu, en aftur að suðvestanverðu hófst vatnsbotninn svo, að þar sem áður var fjögra faðma djúp, varð næstum alþurt.

1808 varð töluverður landskjálfti og fannst víða; breyttu sér þá laugar og hverir.

1810, 24. Október, varð harður landskjálfti austan frá Heklu, og fannst suður um heiðar; ekki varð hann að tjóni.

1815, í Júní-mánuði, varð lítill landskjálfti fyrir norðan land.

1823, þegar Katla gaus, gengu, eins og vant er, margar hræringar i Vestur-Skaftafellssýslu, en flestar smáar og skaðlitlar.

1826, seint í Júní, kom landskjálfti fyrir norðan, ekki all-lítill; hann gekk vestur-eftir og gjörði ekki tjón.

1838, 12. Júní, kom allmikill landskjálfti fyrir norðan og gekk mest yfir landtangana millum Skjálfanda- og Húna-flóa; hrundu þá og skekktust nokkrir bæir á útkjálkum millum Eyjafjarðar og Skagafjarðar. Hrundi þá og grjót úr fjöllum og sjávarhömrum, og spilltust fuglabjörg í Grímsey og Drangey. Eftir því, sem frá er sagt, hefir þessi landskjálfti komið norðaustan úr hafi og gengið vestur-um inn á landið.

LANDFRÆÐILEGAR SMÁGREINAR, UNDIRBÚNINGUR OG DRÖG TIL „ÍSLANDS-LÝSINGAR“ O. FL.

BRÉF TIL PRESTA OG PRÓFASTA.

Það er harla áríðandi hverri þjóð að þekkja til hlítar land það, sem hún býr í, og ástand sjálfrar sín í öllu tilliti; en það getur hún því að eins, að rétt og greinileg lýsing á landinu og þjóðinni hafi verið samin og sett á bækur, er síðan komi í almennings hendur. Vér Íslendingar höfum ekki hingað til eignazt neitt þess konar rit um land vort og sjálfa oss, því það, sem ritað hefir verið í þessari grein, er víða á dreif í bókum og bréfasöfnum, og myndi ekki heldur hrökkva mikið til nákvæmrar lýsingar á landinu og þjóðinni, þótt það væri allt komið á einn stað.

Deild hins íslenzka bókmenntafélags í Kaupmannahöfn hefir ásett sér að bæta úr þessu eftir mætti, og hefir í því skyni falið oss á hendur fyrst um sinn að safna öllum skýrslum, er vér getum fengið, fornum og nýjum, til nýrrar og nákvæmrar lýsingar á Íslandi, er síðan verði samin og prentuð á kostnað félagsins. Vér höfum allan vilja til að leysa þetta starf sem bezt af hendi; en oss getur þá að eins auðnazt það, að landar vorir, er vér leitum upplýsinga hjá, bregðist sem bezt undir það, hver með öðrum. Vér leyfum oss nú að senda yður fyrirspurnabréf, samhljóða þeim, er vér jafnframt sendum öllum

prófföstum og prestum á landinu, og erum þess fullöruggir, að þér auðsýnið félagi voru og oss þá góðvild, að svara spurningum vorum sem bezt og greinilegast, að svo miklu leyti sem þær geta átt við yðar prestsumdæmi, og sjáið ekki í fyrirhöfnina, sem raunar er töluverð, en lítið heldur á hitt, að félagi voru er það *ómissandi*, eigi fyrnefnd lýsing á Íslandi að verða svo skýr og áreiðanleg, sem vér gjarnan vildum.

Endist yður ekki hið næsta sumar til að svara spurningum vorum eins vel og þér mynduð kjósa, biðjum vér yður að senda oss seinna það, sem á brestur, og leggjum vér á yðar vald, hvort þér viljið heldur svara beint áfram hverri spurningu fyrir sig, eður semja sjálfir lýsingu á prestsumdæmi yðar, og hafa þá svo mikla hliðsjón af spurningum vorum, sem við verður komið, en senda oss síðan þessa lýsingu eins fljótt og orðið getur. Og svo þér getið hér um bil séð, hvernig skipulag bókarinnar muni verða, og raðað svo niður eftir því efninu í sóknarlýsingu yðar, leyfum vér oss að nefna hin helztu atriði hennar, í þeirri röð, sem oss finnst þau eigi að verða, og deild félags vors í Kaupmannahöfn hefir látið sér vel líka.

I.

1. Afstaða og stærð landsins.
2. Landslag (Orografi)
   Fjallaskipan, (fjallgarðar, einstök fjöll, hálsar og heiðar, o. s. frv.).
   Héruð og dalir, strandir, nes og eyjar.
   Eldfjöll, eldgos, jarðbrunar, hraun.
   Um uppkomu og myndun landsins.

3. Haf og vötn.
   Hafið.
   Flóar, firðir og víkur.
   Um uppsprettur (hvernig vatn sprettur af jörðu).

   Rennandi vötn.
   Stöðuvötn.
   Hverir og laugar.
   Ölkeldur.
4. Veðráttufar og loftslag.
   Vindar.
   Regn (skriður, jarðföll).
   Snjór (snjóflóð).
   Jöklar.
   Hafís.
   Hiti og kuldi.
   Segulmagn.
   Rafurmagn (skruggur, hrævareldur).
   Loftsjónir (norðurljós, stjörnuhrap, vígahnettir, o. s. frv.).
5. Frá auðæfum náttúrunnar:
   Jarðverur (steinar, málmar, o. s. frv.).
   Jurtir.
   Dýr.
6. Frá kynferði og eðlisfari þjóðarinnar.

II.

1. Landsbyggð, allt í frá landnámatíð.
2. Læknisdæmi.
3. Veraldleg skipan, allt í frá landnámatíð.
4. Andleg skipan, allt í frá landnámatíð.

III.

A. Uppruni og forlög þjóðarinnar, (almennt yfirlit).

B. Þjóðarlýsing.

I. Líkamleg efni:

1. Bjargræðisvegir.
2. Kunnátta og handiðnir *(Industri)*.
3. Kaupverzlan.
4. Íþróttir.

II. Andleg efni:

1. Mál.
2. Bókmenntir.
3. Listir.
4. Siðfræði.
5. Trúarbrögð.

C. Landstjórnarsagan.

1. Stjórnarlögun *(Forfatning)*.
2. Stjórnarathæfi *(Forvaltning)*,
   a. veraldlegt,
   b. andlegt.

Af þessu yfirliti sjáið þér félag vort ætlast til, að bók þessi verði býsna-yfirgripsmikil. Það er nú að miklu leyti komið undir góðvild yðar og annara, sem vér höfum orðið að mæða með fyrirspurnum vorum, hvort hún getur á sínum tíma orðið svo af hendi leyst, að hún verði félagi voru og fósturjörðu til gagns og sóma, og öllum, innlendum sem útlendum, Íslands vinum til nytsamlegs fróðleiks og skemmtunar.

Í umboði hins íslenzka bókmenntafélags deildar.

Kaupmannahöfn þann 30. d. Apríl-mán. 1839.

Finnur Magnússon. Jónas Hallgrímsson. Konráð Gíslason. Brynjólfur Pétursson. Jón Sigurðsson.

SPURNINGAR TIL PRESTA.

1. Hver eru takmörk sóknarinnar (sóknanna) á alla vegu?
2. Hver eru þar fjöll, hálsar, heiðar eða fell*)? Hvernig eru þau áföst öðrum fjöllum eður sín á milli? Í hverja átt liggja þau, hvert um sig, og hvar enda þau? — Ef þau koma úr öræfum — hvað heita þá öræfin á bak við þau, svo langt sem menn þekkja, og hvernig er þeim háttað? Hvernig er hvað af þessu lagað eður útlítandi (hátt eður lágt, bratt eður óbratt, klettótt, bert eður grasi vaxið)?
3. Hverjir eru þar jöklar við byggð eður í öræfum, og hvernig liggja þeir? Eru þeir hájöklar, falljöklar eður skriðjöklar? Eru þeir gengir? Aukast þeir svo menn viti, og í hverja átt?
4. Hvers konar klettar eru þar í fjöllum (blágrýti, móberg, stuðlagrjót o. s. frv.); og sé þar meir en eins konar grjót, hvernig liggja þá lögin?
5. Eru þar nokkurs staðar, svo menn viti, málmar eður merkilegar steinategundir í klettum eður jarðlögum, og hverjar, ef eru?
6. Eru þar nokkrar leifar í jörðu, svo menn viti, af fornaldar- jurtum eða -dýrum (t. a. m. surtarbrandur, steinkol, skeljar, o. s. frv.), og hvar, ef eru? Og hvernig er jarðlagið kringum þær?
7. Eru þar brennusteinsnámur, og hvar, og hvernig er þeim háttað; og hvernig eru þær notaðar?

*) Þar sem fjöll, vatnsföll, bæir eður annað hafa eður hafa haft fleiri nöfn en eitt, biðjum vér, að þau séu skilmerkilega tilgreind.

8. Hverjir eru þar dalir (aðaldalir og afdalir), hvernig liggja þeir, og hvað heldur að þeim?
9. Hver eru þar nes (höfðar, múlar, o. s. frv.), og hvernig liggja þau (í hverri röð, í hverja átt o. s. frv.)?
10. Hverjar eru þar eyjar, byggðar og óbyggðar? Hversu stórar eru þær, hver um sig, og hvernig lagaðar? Í hverja átt og hvernig liggja þær, hver frá annari og frá meginlandi?
11. Hver eru þar eldhraun? Hvaðan eru þau komin? Hvar liggja þau (takmörk þeirra á alla vegu)? Hversu stór eru þau eftir ágizkun? Eru nokkrar gjár í þeim merkilegar, eða hellar, og hvernig er þeim varið? Hvað vita menn um uppkomu og aukning hrauna? Að hve miklu leyti eru þau ber eða gróin? Grær þar gras eða skógur?
12. Hvar eru þar aðrir hellar, og hvað heita þeir? Hve stórir eru þeir, og að hverju leyti eru þeir merkilegir?
13. Hverjir eru þar skógar, hversu stórir og hversu góðir? Fer þeim fram eða aftur, og hvað veldur því? Vex þar nokkur annar viður (t. a. m. reyniviður), og hvar, og hve mikill?
14. Hvernig er þar landslag, yfir höfuð að segja, (votlent eða þurlent, slétt, móótt, melótt, eyðisandar o. s. frv.)?
15. Hver hefir þar orðið breyting á landslagi síðan landnámatíð, svo sögur fari af?
16. Hverjir eru þar firðir og víkur, og hver eru þar sund? Hvernig liggur það allt og í hverri röð? (Lengd og breidd eftir ágizkun).

17. Hvar eru þar hafnir og beztar lendingar; hverjir eru kostir og ókostir þeirra?
18. Hvar eru þar rastir, boðar, grynningar, rif eða sker? Er þar útgrynni eður aðdjúpt? Aukast þar grynningar svo menn viti?
19. Hver eru þar rennandi vötn, stór og smá; hvar hafa þau upptök sín, hvar renna þau, og í hverja átt? Eru þau vatnsmikil, ströng, lygn, og hvernig eru þau yfirferðar? Hverjir eru í þeim fossar, og hvernig lagaðir (breiðir, háir, beinir)? Hvernig er farvegi háttað (gljúfur, bakkar, eyrar)? Að hverju leyti hafa þau breytt farvegi sínum svo menn viti? Hvar eru á þeim helztu góð eða hættuleg vöð eða brýr, kláfar eða ferjur, og hverjar lögferjur? Hversu djúpar eru þar stórár við sæ, og hafa menn sögur af, að skipum hafi verið lagt upp í þær, og hvert?
20. Hver eru þar stöðuvötn, og hve stór, og hvar liggja þau? Eru í þeim eyjar, og hverjar eru þær og hversu er þeim háttað?
21. Hverjar eru þar laugar, hverir, ölkeldur, og hvar og hvernig er þeim háttað?
22. Er þar veðrasamt, og af hverri átt, og um hvern tíma árs mest eður minnst?
23. Er þar rigningasamt eður þurkasamt, og af hverri átt mest eður minnst, og hvernig hagar því eftir árstímum?
24. Er þar snjóvasamt á vetrum, og af hverri átt mest eður minnst?
25. Hver átt er þar köldust, og hver heitust?
26. Hvort er þar nokkur regla í veðráttufari, svo menn hafi tekið eftir — til að mynda, að sama

eður líkt veður gangi þar ár eftir ár um sama leyti.

27. Verður þar vart við reiðarþrumur, og hversu oft, og um hvern tíma árs er það gjarnast, í hvaða veðri? Hefir þar orðið grand að lofteldi svo menn viti?

28. Sjást þar nokkrar sérlegar loftsjónir, eður með hverju móti?

29. Kemur þar hafís, og eftir hverju hafa menn tekið um aðferð hans og eðli og afleiðingar?

30. Hverjir eru þar bæir (og hjáleigur) eftir bæjaröð? Í hverja átt og hversu langt liggja þeir, hver frá öðrum? Hvar stendur hver þeirra (t. a. m. undir hverju fjalli, við hverja á, fjörð eða vík, o. s. frv.)? Hver er dýrleiki hverrar jarðar? Hvernig eru landskostir hverrar jarðar (útigangur, heyskapur, o. s. frv.)? Hverjir eru helztu ókostir jarða? Liggja þær undir áföllum, og hverjum (skriður, snjóflóð, landbrot, sandfok o. s. frv.)? Að hve miklu leyti vita menn til, þær hafi gengið af sér eður batnað?

31. Hverjir bæir eiga þar selstöður, og hvar? Hverjar þeirra eru notaðar, og hversu lengi, hverjar eru niðurlagðar, og hve nær, og hvers vegna, svo menn viti?

32. Hvar eru þar afréttarlönd? Eru það almenningar eður liggja þau undir einstakar jarðir, og hverjar þá? Hverjar sveitir hafa þar upprekstur? Hverjar réttir eru þar, og hvar, og hve nær haldnar, og hvaðan til sóttar?

33. Hver er þar veiði til lands og sjávar (selveiði, alls konar fiskveiði, fuglveiði, hreindýraveiði, refadráp), og hver er veiðiaðferð við hvert um sig?

— Hvar eru veiðistöður? Hver eru þar fiskimið, hákarlamið, nótlagnir, netalagnir, lóðamið? Hver eru þar fuglabjörg, og hvernig er þeim háttað?
34. Um hvern árstíma eru veiðar stundaðar, og með hverjum hætti? Fer þeim aftur eða fram?
35. Hvað vita menn þar ljósast um allar fiskigöngur?
36. Hve nær koma og fara farfuglar þar vor og haust?
37. Hver eru þar önnur hlunnindi (eggvarp*, dúntekja, fjaðratekja, lundatekja rekar, grasatekja, sölvatekja, meltak, mótak, hvannatekja, berjatekja, litunargrös o. s. frv.), og hvernig eru þau notuð? Fara þau vaxandi eða minnkandi?
38. Eru þar eyðijarðir, og hverjar, og hvar, og hvernig og hve nær hafa þær lagzt í eyði.
39. Hver eru þar nýbýli, og hve nær upptekin?
40. Hvar liggja alfaravegir um sóknina og úr henni í aðrar sóknir á alla vegu; (fjallvegalengd eftir ágizkun)? — Vegabætur: Ruðningar, brýr, vörður, sæluhús o. s. frv. — Torfærur: Hvernig þeim sé varið, og hvort úr þeim verði bætt. Áfangastaðir á fjallvegum. Hverjir bæir standa næstir fjallvegum beggja vegna?
41. Hvar er kirkjustaður (annexía eður prestssetur)?
42. Hvar hafa verið kirkjur eða bænhús, sem nú eru aftekin, og hve nær hafa þau lagzt niður, og hvaða bæir hafa átt þangað (kirkju)sókn?
43. Hverjar (kirkju)jarðir liggja til kirkjunnar, og hver ítök?
44. Hver er lénsjörð prests (á þingabrauðum)?
45. Hversu oft skal messa á hverri kirkju?

*) Eru þar hlaðnir varphólmar, og af hverjum.

46. Hverjar eru þar Krist-fjár-jarðir, fátækrajarðir eður aðrar jarðir til almennra þarfa? Hver hefir umsjón þeirra? Hve mikið er afgjald þeirra, og til hvers er því varið? Hvernig eru þær tilkomnar, svo menn viti?
47. Hverjir bæir eru þar reisulegastir og bezt húsaðir? Nota menn þar rekavið eður innlenda skógarafta til húsabygginga?
48. Hver eru þar kauptún? Hversu fjölmenn eru þau? Eru þar mörg kaupmannasetur? Hverjir búa þar fleiri en kaupmenn? Hver eru þar (eður annarstaðar í sókninni) hróf handa þiljuskipum, hvar liggja þau, og hvernig er þeim varið? Hve mörg eru þar (í kaupstaðnum) steinhús, timburhús, torfhús? Hver eru þar fiskitökuhús eða önnur hús utan kaupstaðar, er liggja undir kaupstaðinn?
49. Hverjir eru þar bjargræðisvegir? Hverjir af þeim eru arðsamastir, og hverjir mest ræktir?
50. Eru þar hafðar færikvíar? Eru kýr hafðar inni á sumrum, eða hestar traðaðir? Eru þar höfð beitarhús á vetrum? Tíðkast þar borgir eður önnur fjárhús?
51. Hvernig er þar stunduð almenn jarðrækt, túngarðahleðsla, túnasléttun, greftir til vatnsafleiðinga, skriðugarða-hleðsla o. s. frv.?
52. Hvernig er þar stunduð kálgarðarækt, kartöflur eður jarðepli?
53. Hvað er þar haft til eldsneytis?
54. Er þar nautfé eður sauðfé, svo menn viti, af útlendu kyni, og hversu arðsamt að tiltölu við hið innlenda?
55. Hvernig hagar þar allri vinnu, inni við og úti

við? Hver er þar innivinna á vetrum og hver útivinna? Í hverri viku sumars er sláttur vanur að byrja og enda?

56. Hverjar íþróttir eru þar tíðkanlegar (sund, skot, skíðaferð, skautaferð, glímur o. s. frv.)? Hverjar mest tíðkaðar eður af hversu mörgum o. s. frv.
57. Eru þar leikin hljóðfæri, og hver og af hve mörgum? Þekkja menn þar nótnasöng?
58. Hvað hafa menn helzt til skemmtunar?
59. Hve margir eru þar skrifandi?
60. Aldur og kyn þeirra, sem ekki eru skrifandi?
61. Hvernig er siðferði þar varið? Í hverju er því helzt ábótavant? Fer því aftur eða fram?
62. Fer trúrækni þar aftur eða fram, eða þekkingu trúarbragðanna?
63. Eru þar læknar settir af konungi, eður aðrir, og þá hverjir, er leyfi hafa til lækninga?
64. Eru þar yfirheyrðar yfirsetukonur, eða aðrar, er leyfi hafa til þeirrar iðnar?
65. Hverjir sjúkdómar eru þar almennastir? Eru þar nokkrir sérlegir sjúkdómar (t. a. m. ginklofi, holdsveiki) og hverjir?
66. Hefir almúgi þar nokkur innlend meðöl við sjúkdómum, og hver (t. a. m. lækningajurtir, jarðböð, sjávarböð, laugar o. s. frv.)?
67. Er kvikfénaður þar undirorpinn nokkrum sérlegum sjúkdómum? Hafa menn nokkur ráð við þeim, og hver?
68. Eru þar nokkrar fornleifar, t. a. m. rúnar í hellum eður á björgum eður hellum, einstakir rúnasteinar, eður forn leturskurður eður myndir á trje- eður málm-smíði, ellegar önnur merkileg fornrit

á bókfelli eður vefnaði, ellegar fornar húsatóftir, naust eða hróf, dómhringar, garðlög, steinar (blótsteinar, hörgar, Grettis-tök) eður haugar?

69. Eru nokkrar fornsögur manna á milli, og hverjar, eður fáheyrð fornkvæði, og hver?
70. Hverjar fornleifar hafa fundizt þar (eða verið geymdar), svo menn viti, sem nú eru þar ekki framar, og hvað er orðið af þeim?

SPURNINGAR TIL SÝSLUMANNA.

---

1. Hver eru takmörk . . . . . . sýslu á alla vegu?
2. Hver eru þar byggðarlög, svo sem héröð, sveitir, dalir, hverfi o. s. frv. eftir röð, og hver eru takmörk þeirra?
3. Eru takmörk sýslunnar hin sömu og prófastsdæmisins, eður hverju munar?
4. Hverjir eru hreppar í sýslunni, hvar eru þingstaðir þeirra, og hver eru takmörk sérhvers hrepps á alla vegu?
5. Eru þar nokkrar jarðir ætlaðar sýslumönnum og læknum til ábúðar, og hverjar, ef eru?
6. Um vegu: Hvar liggja alfaravegir um sýsluna, og úr henni í aðrar sýslur á alla vegu? Hversu langir eru fjallvegirnir kallaðir? Hverjar eru þar vegabætur: Ruðningar, brýr, vörður, sæluhús, o. s. frv.? Hverjar eru þar torfærur og hvar á alfaravegum, hvernig er þeim varið, og hvort mundi verða úr þeim bætt með tilkostnaði, og hve miklum, eftir ágizkun?

7. Hvernig er búningur alþýðu (karla og kvenna) í sýslunni? Breytist hann, og á hvern hátt? Að hverju leyti er hann fremur og að hverju leyti síður en í öðrum héröðum landsins, sem þér þekkið til?
8. Hversu margir sjóróðrarmenn sækja þar að jafnaði fiskiver í aðrar sýslur á vetrum og vorum, og hvert?
9. Hversu há var tíundin í hverjum hrepp, hversu margir skattbændur, og hve mikið aukaútsvar, allt fyrir 10 árin seinustu, frá 1830?
10. Hversu stórir voru hreppasjóðirnir fyrir 10 árum og hversu stórir eru þeir nú?
11. Hversu margir sveitarómagar voru í hverjum hrepp fyrir 10 árum, og hversu margir eru þeir nú?

---

12. Um veðráttufar og loftslag: Vér æskjum mikillega, yður þóknaðist að semja handa oss almenna lýsing á því í yðar sýslu, og hafa þá, eins og verður, hliðsjón af prestaspurningunum um þetta efni (22.—29. spurn.).

SMÁVEGIS UM LAUGAR OG HVERI O. FL.

I.

LAUGAR OG HVERIR Á NOKKRUM STÖÐUM.

Laug er ein í Staðarsveit, á Lýsuhóli.

Hver, vel heitur, er fyrir ofan svo-nefndan Bæ í Hvammsveit. Hefir þar í fornöld verið gjörð bað-

laug og veitt í vatni úr hvernum; gott mannvirki. Nú er hún samt, sem stendur, ónotandi, vegna vanhirðingar og steinskriðu, sem í hana er fallin.

Lítill hver vellur upp úr Haffjarðarár-bakka, skammt austur frá Kolviðarnesi; rennur úr honum lækur, sem skjótt kólnar.

Laug er í skeri vestur-undan Hliði á Álftanesi. Verður skerið þurt um stórstraumsfjöru og sést þá reykur úr lauginni. — Tveir eru þar [í sveitinni] Gvendar-brunnar kallaðir; annar norðan-til á Arnarnesshálsi og hinn skammt fyrir sunnan Þorbjarnarstaði í Hraunum, rétt við veginn um Almenning.

Snarpheit lækjarbuna kemur úr grjótbrekku við jökulræturnar fyrir sunnan Selkot [undir Eyjafjöllum]; hafa menn ný-hlaðið fyrir hana og gjört laug af.

Sunnan undir Torfajökli er lítið, rennandi vatn, snarpheitt og sprettur út úr bergi. Austan-undir Torfajökli er stór laug, brennheit, hér um bil 4 faðmar á hvern veg. Í botninum er einlæg hella og sýður vatnið upp um bresti á hellunni. Fram-af henni eru fleiri laugar volgar. Í Reykjadölum eru svo margir hverir, að ekki verður tölu á komið, og hafa fjölgað til helminga eður meir, síðan þeir muna lengst fram, sem nú lifa. Þeir eru í grennd við Heklu og er almannamál, þeir dragi eldkraft úr fjallinu.

Við Svínhagalæk, vestanvert við bæinn í Svínhaga, eru 3 laugar ívolgar.

Sjóðheitar vatnsæðar spretta upp úr móbergi við Þjórsá, vestan-undir túninu á Kaldárholti, og að norðanverðu við Kaldárholtslæk kemur undan mýrarbrún heit vatnsuppspretta í sandlaut. Þar hefir fyr verið baðlaug.

Laugar eru tvær í Selárdal, niður-við ána; önnur að vestan, nálægt Hróaldsstöðum, en önnur þar á móts við að austan. Koma þær þar upp úr berginu, en vatnsæðarnar eru mjóar og kraftlitlar. Garður er hlaðinn í kring, og má þar lauga sig; gjöra margir það á sumrum til heilsubótar, og verður gott af.

Á Laugardal, fram-af Jökuldal, er mikið heit laug, grunn, með sandbotni. Hjá Aðalbóli, í Laugarhúsanesi, finnst og viðlíka laug. Þær eru báðar brúkaðar af fólki.

Undir Laugarfelli, norðaustur af Hafursfelli á Fella-afrétti, er laug, sem vellur upp úr kletti ca. 1/2 al. undir jarðvegi. Vatn hennar er snarpheitt (40—50° R.), mjög tært, og hefir brennusteins- og málm-keim. Laugin er stífluð nokkuð fyrir neðan uppsprettuna, og laugar sig þar jafnaðarlega gigtveikt og kláðfellt fólk, og þykir koma að góðu haldi, einkum ef laugin er drukkin jafnframt baðinu.

II.

EFNASAMSETNING HVERAVATNS.

Eftir rannsóknum Jos. Blacks og Mart. Heinr. Klaproths.

[John Thomas] Stanley: An account of the hot springs in Iceland. Transact. of the Royal Soc. of Edinburgh.

[Martin Heinrich] Klaproth: Beiträge zur chemischen Kentniss der Mineralkörper. B. II., Pag. 99.

a. Geysers Kiselsinter indeholder 1 1/2 % Lerjord og 1/2 % Jernilte.

b. Reykjahver í Ölfusi indeholder i 10,000 Dele Vand:

Kulsurt Natron	1,04	
Glaubersalt (svovlsurt N.)	1,73	
Køkkensalt (saltsurt N.)	2,93	
Kiseljord	3,10	
		8,80

Sami hver eftir Black*):		
Kulsyrefrit Natron	0,51	
Glaubersalt (svovls. Natr.)	1,28	
Køkkensalt (salts. Natr.)	2,90	
Kiseljord	3,73	
Alunjord	0,05	
		8,47
Geysir, eftir Black:		
Kulsyrefrit Natron	0,95	
Glaubersalt (tørt, svovls. Natr.) . .	1,46	
Køkkensalt (salts. Natr.)	2,46	
Kiseljord	5,40	
Alunjord	0,48	
		10,75

Klaproth mener Black har antaget, at Kiseljord var i kemisk Forbindelse med Natronet og derfor frit for Kulsyre, og altsaa ætsende.

III.

GEYSIR OG STROKKUR.

(Revue des deux Mondes, 15 sept. 1836. — Frorieps Notizen aus dem Gebiete der Natur-und Heilkunde, Nr. 1093. Novemb. 1836. — Marmier til de Villemain. Reykjavík, 22. júlí 1836.

Þeir eru báðir á hæð, og hæðin stendur á mýrlendi, en út í frá er að sjá svört fjöll allt um kring, svo svipurinn á landslaginu er frábærlega skuggalegur. Einu megin er að sjá Heklu-tind, snjóhvítan, og hinu megin Bláfjall; það er jökull og miklu snjómeiri en Hekla. Opið á Geysi er vítt og barmarnir huldir þykkri skán úr kísiljörð. Þessi skán skiftir sér í töflur, rétt eins og brynjan á skjaldbökunum. Þetta op er 16 metrar á breidd og 22 metrar á dýpt.

*) Transact. of the Royal Soc. of Edinb. for the year 1789. Vol. III. — Ann. de chimie. Paris, 1793.

Skammt frá Geysi er hverinn Strokkur, annað furðuverkið frá. Þar að auki eru smáhverir í hverju spori um alla hæðina, sumir eru bæði djúpir og víðir, með rósrauðum kísilmunna og himinbláum botni, aftur eru sumir svo litlir, að þeir varla ná upp úr jörðunni, og sjást ekki á öðru en reyknum, sem leggur upp um sprungurnar. Vatnið rennur út úr þeim á alla vegu og er búið að mynda steinharða skorpu á jörðunni, og gufuna úr munnunum, þar sem vatnið vellur og sýður, leggur yfir landið eins og reykjarský. Svo nú get ég vel ímyndað mjer, hvernig hinn forni höfundur Konungsskuggsjár hélt í einfeldni sinni, að allir þessir hverir væru raunar katlar, sem fjandinn ætti og syði í þeim sálir fordæmdra.

Geysir gýs ekki stöðugt á vissum tíma; það er mikið komið undir regni og vindi, og hvernig stendur á missirum. Við tjölduðum á milli hveranna, til að geta því betur athugað gosið, og biðum þess með óþolinmæði allt frá því við komum. Á daginn forðuðumst við að fara í burtu og á nóttunni vöktum við til skiftis. Þá var það oft, að vökumaður kallaði okkur úr svefni, þegar tók að verða ókyrrt í munna Geysis. Þar var að heyra dunur í jörðinni, viðlíka og skothríð úr fallbyssum, og landið skalf, rétt eins og múrbrjótar byldu á klettunum. Við hlupum þá hver um annan þveran að hæðarbarðinu, en vatnið í Geysi hækkaði og kom allt að fótum okkar á hversbakkanum, og rann svo út úr hægt og hægt öllu megin, eins og vatn úr stampi, þegar hann er hristur. Þegar við vorum búnir að bíða í 2 daga, gátum við loksins komið Strokk til að gjósa með því móti, að við veltum grjóti ofan í hann og skutum úr byssum yfir munnanum. Allt í einu

heyrðum við öskur, rétt eins og andinn í hvernum vaknaði og ætlaði að fara að hefna sín fyrir það, sem við ertum hann upp. Í sama vetfangi gaus vatnið upp með ógurlegum bylgjugangi, þeytti öllu með sér, sem við höfðum kastað í munnann, og huldi jörðina með vatnsfroðu og gufuskýjum. Vatnsstólpinn varð meir en 40 álnir á hæð. Hann var blandaður auri og steinum og sást ekki í fyrstunni fyrir reyk, en eftir sem hann hækkaði, tók hann að ljóma í sólskininu og féll svo aftur til jarðarinnar í löngum bogum, eins og gull- og silfur-ryk. Þetta gos varaði meir en fjórðung stundar (20 mín.) og tveim stundum seinna tók Geysir að æða. Afarmiklir vatnsstólpar risu í loft upp og þöndust út eins og fossandi öldur, er ljómuðu af öllum litum friðarbogans.

Svona nutum við þess yndis að sjá eitt hið mesta náttúrunnar furðuverk.

VÖTN Á SANDHEIÐUM.

Galtarvötn.	Gedda=Gedduvötn.	Eyjavatn.
Svínavötn.	Styrsvötn.	Skútutjarnir.
Þórarinsvötn tvenn.	Gilsvötn.	Úlfkelsvatn.

Á KÚLUHEIÐI:

Eystri og vestri	Friðmundarvötn.	Mjóavatn.
Gilsvatn.	Galtarbólsvatn.	Þrístikla.

Vatnskarðstjörn og tvö vötn önnur á Eyvindarheiði.

HNATTSTAÐA ÍSLANDS OG FORNAR LEIÐARVÍSANIR.

Land það, er Hrafna-Flóki kallaði Ísland, sem það hefir síðan heitið, liggur á norðurhveli jarðar, sunnarlega í hafsbotni þeim hinum mikla, er gengur inn af úthafinu til norðausturs millum Grænlands og Noregs allt að ísum.

Fornmenn kváðu svo á um afstöðu þess, að úr Noregi, frá Staði, sé 7 dægra sigling í vestur til Horns á Íslandi austanverðu, en frá Snæfellsnesi, þar sem skemmst er, 4 dægra haf í vestur til Grænlands; en ef siglt er úr Björgvin rétt í vestur til Hvarfs á Grænlandi, þá muni siglt vera tylft fyrir sunnan Ísland. Af Hernum í Noregi segja þeir sigla skuli jafnan í vestur til Hvarfs á Grænlandi, og sé siglt fyrir norðan Hjaltland, svo, að því að eins sjái það, að allgóð sé sjávarsýn, en fyrir sunnan Færeyjar, svo, að sjór sé í miðjum hlíðum, en svo fyrir sunnan Ísland, að þeir hafi af fugl og hval. — Frá Reykjanesi á sunnanverðu Íslandi telja þeir 5 dægra haf til Jölduhlaups á Írlandi í suður, en frá Langanesi á norðanverðu Íslandi 4 dægra haf norður til Svalbarða í Hafsbotni, en dægursigling til óbyggða á Grænlandi úr Kolbeinsey [í] norður.

KAFLAR ÚR 2 ÞÁTTUM TIL »ÍSLANDS-LÝSINGAR«.

I.

ÚR ÞÆTTI UM VATNSFÖLL.

A. VATNSFÖLL Í MÚLAÞINGI.

Fossá er lítil spræna á sóknamótum millum Sauðaness- og Skeggjastaða-sókna; hún rennur mót austri eftir Fossdal fyrir norðan Gunnólfsvíkurfjall og steypist fram af bjargi í sjó; þar er hár foss og beinn.

Geysirófa er og lítil á; hún hefir upptök sín í svo-nefndum Skörðum og Vatnadal og fellur móti austri í mörgum krókum í norðanverðan Finnafjörð.

Finnafjarðará fellur móti norðaustri í Finnafjarðar-botn; nokkur hluti hennar kemur úr Krókavatni á Fellsheiði og heitir þá Krókavatnsá, en hitt vatnsmagn hennar kemur framan af Hallgilsstaðaheiði sunnanverðri. — Þetta er raunar lítil á með grjótfarvegi, en verður þó ill-reið í vatnavöxtum; vöð eru á henni við sjó og á veginum á Hallgilsstaðaheiði.

Saurbæjará, lítil á, kemur úr Saurbæjarvatni og rennur móti norðaustri í sunnanverðan Finnafjörð.

Miðfjarðará hefir upptök sín á Vopnafjarðarafréttum, þar sem heita Miðfjarðarárdrög; hún rennur víðast út-undir byggð í djúpu gili og fellur móti norðaustri í Miðfjarðarbotn. Hún er víðast ströng og grýtt, og oftlega óreið mikinn hluta sumars. Nokkur vöð eru á henni undan Miðfjarðarseli og þar fyrir utan, og lögferja undan Miðfirði. Tveir fossar, beinir, eru í henni og heita Sniðfoss og Fálkafoss.

Kverká sprettur upp norðan-undir Arnarfjöllum og fellur í Miðfjarðará millum Miðfjarðarness-sels og Kverkártungu; þegar ofan-eftir dregur, fellur hún í djúpu gili og er þess vegna ill yfirferðar.

Hölkná kemur úr nokkrum smátjörnum, er heita Hölknárlón, norðan-undir fjallinu Hágangi; hún fellur og móti norðaustri, sumstaðar í nokkrum gljúfrum, og kemur til sjávar í sunnanverðan Miðfjörð, millum bæjanna Miðfjarðar og Djúpa-lækjar. Rauðhólavað er hið almennasta og óhætt, nema í vatnavöxtum; þá er betra vað nokkru neðar.

Djúpi-lækur er lítið eitt framar; hann kemur þar

ofan úr heiðinni og verður hart-nær óreiður í vatnavöxtum.

Staðará sprettur upp norðan-undir Urðarhlíð á Skeggjastaðaheiði og rennur til norðausturs; í hana fellur *Rauðá;* rennur að mestu leyti í djúpu gili; hún kemur og undan Urðarhlíð. Þar sem smá-ár þessar eru komnar saman, mynda þær á einum stað tvítugan foss, er heitir Drangafoss.

Dalhúsaá kemur enn undan Urðarhlíð og fellur móti norðaustri hjá Dalhúsum í *Gœsagilsá*, er kemur fram úr urðum nokkrum norðaustur af Hágangi, og rennur þaðan fyrst til norðausturs og því næst beint til hafs, sumstaðar í djúpu gili. *Hölkná* kemur úr svo-nefndu Hólmavatni og fellur til norðvesturs og norðurs í Gæsagilsá fyrir utan Dalhús; hún rennur sumstaðar í gljúfrum og eru þar 2 fossar í henni, ekki allháir. — Þegar þessar 3 síðastöldu ár eru komnar saman, heita þær: *Bakkaá;* fellur hún úr því um sléttlendi út að sjávarsandi, gjörir þar á sig krók til vesturs meðfram sandinum og kemur þar saman við Staðará (með Rauðá) og fellur svo um einn ós til sjávar. Miklar líkur eru til, að Bakkaá hafi fyrrum fallið þar beint til sjávar, fram yfir sandinn, sem nú er krókurinn á farveginum. — Austar er *Hafnará,* litið vatn; hún rennur úr Kríutjörnum á Hafnarheiði, fyrst til norðurs og síðan til vesturs, og kemur til sjávar í austanverðan Bakkafjörð.

Viðvíkurá kemur bæði úr Krókavatni (og heitir þá Þverá) og úr Viðvíkurvatni; hún rennur til norðausturs um Viðvíkurdal til sjávar.

Stapaá er lítil spræna og fellur til austurs á

sveitamótum millum Viðvíkur og Strandarhafnar fram af bergi í sjó niður.

Selá rennur mót austri út Selárdal og kemur til sjávar í norðanverðan Núpsflóa nokkuð innar en fyrir miðri norðvesturströnd Vopnafjarðar, það er allmikil á, bæði ströng og stórgrýtt.

Sunnar og innar er *Vesturá,* er rennur um Vesturárdal norðaustur í Skógalón; er það heldur lítil á og ekki ströng. Í henni er nokkur silungsveiði.

Hofsá kemur af Tunguheiði og rennur út Fossdal og Hofsárdal, norðaustur í innanverðan botn Vopnafjarðar; er það allmikil á, en ekki ströng né stórgrýtt. Í hana renna sunnan af fjöllum þessar smáár: *Litlá, Selá, Egilsstaðaá, Þverá, Sunnudalsá* og *Tunguá,* er aðskilur Smjörvatnsheiði og Tunguheiði. Að vestanverðu renna í hana *Þuríðará* og *Rangá.*

Út-við sjó er Hofsá óreið fyrir dýptar sakir og er þar á henni lögferja frá Syðri-vík, og fleiri ferjur eru þar hafðar, til að mynda á Hofi. Yzta vað á Hofsá er ekki langt frá ferjustaðnum og heitir Pálmagarðsvað; er það bæði breitt og djúpt, þegar hásjávað er, en gott undir. Foss er í ánni hjá bænum Fossi, og er mælt, að lax leggist undir hann, en ekki verður að því komizt að veiða hann þar. Aftur er nokkur silungsveiði víða í ánni. Farvegur hennar er breiður og sléttur, þegar út-eftir dregur, og á vorum gengur hún nálega yfir allt sléttlendi kringum sig.

Gljúfrá kemur ofan af Vindfellsfjalli og rennur til norðurs í innanverðan Vopnafjörð, á suðurströndinni. Hún fellur, þegar niður-eftir dregur, í miklu gili, svo ófært er yfirferðar, nema þar sem vegurinn

er; er þar einstígi bratt og illt með burð. Áin er ströng og stórgrýtt, en ekki vatnsmikil, nema í leysingum eða rigningum. Fossar tveir eru stærstir í henni: Efri-foss, skammt fyrir neðan fjall, hér um bil 8 faðma hár, beinn, en ekki breiður, og Neðri-foss, skammt fyrir neðan veginn, á að gizka 10 faðma hár, ekki fullkomlega beinn, en mjög brattur.

Dalsá fellur til norðurs eftir Eyvindardal, litlu utar en i miðjan Vopnafjörð sunnanverðan, og verður úr þrem kvíslum, er koma af fjöllum ofan; þegar dregur að sjó, er mikið gil að henni og er hún þar ströng og ill yfirferðar, þegar hún er í nokkrum vexti.

Fagradalsá er yzt sunnan-fram við Vopnafjörðinn; hún rennur til norðurs eftir endilöngum Fagradal í sjó fram og er ekki vatnsmikil, en bæði ströng og stórgrýtt.

Þrjú stórvötn falla til sjávar í Héraðsflóann út yfir hina svo-nefndu Héraðs-sanda, sem þar liggja fyrir öllu landi fjalla á millum, meir en tvær mílur vegar. Vestust er *Jökulsá á brú*. Þetta stórvatn er nálægt 18 mílum á lengd og fellur til norðausturs alla leið frá jöklum til sjávar. Aðal-áin verður úr 5 jöklum, sem allar spretta fram undan rótum hins eystra falljökuls á norðurhlið hins mikla Vatnajökuls, til vestur-útsuðurs af Snæfelli. Hið vestasta þessara 5 jökulvatna er:

a. *Sauðá,;* hún rennur til austur-landnorðurs, og fellur í Jökulsá neðst þeirra; hún er sjaldan reið, og er því hafður dráttur á henni til að ferja afréttarfé á sumrum inn-yfir hana á Brúaröræfi.

b. *Kringilsá* kemur næst Sauðá fyrir ofan Brúaröræfi og fellur í sömu átt til Jökulsár; tungan

fyrir ofan hana heitir Kringilsárrani; er þar efst aurgarður um þveran ranann og vatn fyrir ofan, er liggur inn-undir jökulbrúnina, og fellur þaðan lítil á, nafnlaus, í Kringilsá.

c. *Gljúfurkvísl* kemur því næst, fyrir ofan Kringilsárrana; hún er hið versta vatn, bæði mikil og fúl, og fellur skjótt í Jökulsá; er þar ekki milli þeirra, utan oddi einn, er gengur fram-af jöklinum. Því næst kemur

d. *Jökulsá* sjálf, og er þar lítið vatn að reikna í samanburði við hin önnur jökulvötn, er í hana falla. Austust er svo-kölluð

e. *Jökulkvísl;* það er mikið vatn og fellur til norðurs í Jökulsá; tungan millum þeirra heitir Maríutungur.

Þegar þessi 5 jökulvötn eru komin saman, falla þau sem fyr segir til norðausturs ofan af fjöllum, eftir Brúardal og Jökuldal endilöngum og svo út millum Jökulsárhlíðar að vestan og Tungunnar að austan, fram til sjávar vestarlega á Héraðssöndum. Á þessari leið fellur enn fremur allmikið bergvatn í Jökulsá, því margar þverár streyma í hana af fjöllum ofan beggja megin að, og skal nú telja þær eftir röð neðan að og upp-eftir Jökulsárdal.

a. Að vestan:

Tvær ár falla úr Hlíðarfjöllunum austur í Jökulsá, nl. *Kaldá,* er rennur millum bæjanna Sleðbrjóts og Fögruhlíðar, og *Laxá,* er kemur úr Smjörvötnum á Smjörvatnsheiði og rennur utanvert við túnið á Fossvelli. Í henni er fagur foss, sem bærinn dregur nafn af. Báðar þessar þverár eru straumharðar og stórgrýttar, og verða oft óreiðar í leysingum og stór-

rigningum. Á Jökuldalnum eru þessar ár: *Ytri-deild* og *Innri-deild* eru tvær ómerkar smáár neðst í dalnum; rennur hin síðari niður í Jökulsá fyrir vestan bæinn á Haukstöðum.

Hvammá er og vatnslítil; hún rennur fyrir vestan völlinn á bænum Hvammá.

Svelgsá, sem kemur því næst, er einnig lítil og ómerkileg.

Staðará fellur ofan fyrir vestan völlinn í Hofteigi; hún steypist fram-af fjallinu í þrem fossum, og er sá hinn neðsti bæði hár og fagur, og fellur á móbergi, með fögrum graskinnum umhverfis. Því næst kemur *Teigará,* fyrir innan hinn forna hofteig; hún er mjög stórgrýtt og fellur í háum fossi fram af heiðarbrúninni. Það er og á móbergi, og nokkuð stöllóttu, en hæðin er á milli 60 og 70 faðma.

Sauðá rennur fyrir vestan Hjarðarhaga, og næst henni *Garðá* (þar sem bærinn stóð fyrrum); eru þær báðar vatnslitlar, en stórgrýttar og falla í mörgum smáfossum. Þá koma: *Yzta-Rjúkind, Mið-Rjúkind* og *Fremsta-Rjúkind,* og er hin fyrst-talda bæði vatnsmikil, ströng og stórgrýtt, og allar eru þær með mörgum fossaföllum ómerkum. *Garðá*, vatnslítil, en ströng og smáfossótt, rennur hjá Skjöldólfsstöðum.

Gilsá er fyrir vestan Skjöldólfsstaði, vatnsmikil og óttalega ströng og stórgrýtt; á henni og Yztu-Rjúkind haldast aldrei vöð ári lengur, og eru þær ætíð hættuleg vötn.

Hnappá er millum Arnþórsstaða og Hákonarstaða og *Hnúksá* nokkru vestar, báðar með mörgum smáfossum.

Kringilsá, lítil, og *Búðará*, lítil og ófossótt, eru báðar millum Hákonarstaða og Eiríksstaða.

Þverá fellur millum Eiríksstaða og Brúar; hún er mikið vatn og stórgrýtt, og er á henni dráttur á sumrum.

Garðá, rétt fyrir innan Brú, er lítið vatn.

Laugarvallaá fellur um Laugarvalladal; svo kemur *Reykjará* og svo *Vesturdalsá* í Vestur-árdal. Eru þá bergvötn þrotin að vestanverðu og kemur þar næst Sauðá, sem áður er nefnd. (25 ár).

b. Að austan falla þessi bergvötn í Jökulsá:

Hvammsá er neðst, hér um bil 3 fjórðunga mílu fyrir innan Trébrú; lítil á og ómerk.

Garðá rennur við túnvöllinn á Giljum, neðsta bæ austan-fram á Jökuldal; lítil á.

Sandá og *Teigará* renna millum Gilja og Skeggjastaða, þær eru stórar og strangar í rigningum og snjóaleysingum.

Garðá er næst Skeggjastöðum og því næst *Húsá*, er skilur land milli Skeggjastaða og Hefilsdals; þær eru báðar viðlíka mikil vötn og hinar næst á undan.

Hefla er innan-við Hefilsdalstún, mikið vatn og stórgrýtt; á henni er hafður kláfur á sumrum.

Valagilsá skiftir löndum milli Hefilsdals og Ásgeirsmerkis, og fyrir innan merki koma: *Tregagilsá* og *Kambagilsá*; allar þessar þrjár ár falla í nánum smáfossum ofan af fjallsbrún og niður í Jökulsá, og eru vöð á þeim breytileg og heldur ill.

Sauðá, Leiðará og *Garðá*, næst Klausturseli, eru allar litlar ár, en mjög grýttar.

Fossá kemur næst við Klaustursel, með mörgum smáfossum; þá *Víðirdalsá*; báðar vatnslitlar, en grýttar.

Þá *Eyvindará,* sem fellur eftir Eyvindardal; vatnsmikil og stórgrýtt. Þá kemur *Sauðá,* smáfossótt og vatnslítil, og *Hölkná,* mjög stórgrýtt og vatnsmikil, með hvikulum og illum vöðum; liggja báðar millum Bratta- (Brettings)gerðis og Hrafnkelsdals. Þá kemur *Hrafnkela* sunnan Hrafnkelsdal, býsna-mikið vatn, og fellur á sléttum söndum út í Jökulsá; í hana falla inn-á dalnum *Glúmstaðaá, Þuríðarstaðaá* og *Grjótá.*

Dysjará, Smjörtungudalsá og *Sauðá* falla ofan af fjallinu milli Hrafnkelsdals og Jökuldals í austanverða Jökulsá, og eru þær innstar þessu megin.

Allar þessar 25 ár, sem nú voru taldar, hafa upptök sín til og frá á fjallgarðinum millum Fljótsdalshéraðs og Jökuldals, og koma úr lækjum, lindum, tjörnum, smávötnum og flóaflesjum þar á heiðinni.

Af þessu má ráða, hvílíkt vatnsmagn vera muni í Jökulsá, enda er hún eitthvert hið mesta stórvatn á Íslandi. Hún er hvergi reið, að kalla má, milli fjalls og fjöru, nema ef telja skyldi vað undan Hofteigi, sem raunar er allgott, ef vatnsmegnið væri ekki svo fjarskamikið, og má vel hleypa það, þegar áin er í sem minnstum vexti. Að vísu er hún og stundum riðin á einstöku stöðum, þegar út eftir dregur, millum Jökulsárhlíðar og Tungunnar, en aldrei samt nema þegar hún er sem allra minnst, og varla má það fært kalla. Mest yfirferð yfir ána er á trébrú þeirri, sem byggð hefir verið yfir hana á almennan kostnað. Hún er skammt niður-frá Fossvelli, innsta bæ í Jökulsárhlíð og er lögð yfir klettagljúfur 24 álna breitt. Þegar áin er í meðalvexti er þar 10 faðma hátt undir brúna neðan frá vatni, og vatnið þar undir hér um bil 15 álnir, og fleygist það þó þar fram með hinum mesta

ofsastraumi, eins og kólfi sé skotið fram á milli bjarganna. En þegar mikill vöxtur er í ánni og jakaferð, fyllir hún því nær gljúfrið og nemur upp undir brúna, og við hefir borið, að hún hefir brotið brúna af sér, og seinast 1625. Brúin, sem nú er á Jökulsá, var byggð 1819, og er hún sæmilega sterk og 3 álna breið.

Auk þessarar brúar eru kláfar á köðlum, eða svo-kallaðir drættir, hafðir á ánni á fimm stöðum á Jökuldalnum, frá bæjunum Hjarðarhaga, Arnþórsstöðum, Hákonarstöðum, Brettingstöðum og Brú. Verður þeim svo vel viðkomið, af því áin fellur þar á flestum stöðum í djúpu og þröngu klettagljúfri. En þegar dregur út millum Jökuslárhlíðar og Tungunnar, er víðast hvar að henni flatlendi og sléttir sandar, og verða þar á fáeinum stöðum hafðar ferjur. Hin helzta þeirra er nú sem stendur undan Sleðbrjóti. Nokkrum sinnum hefir stórvatn þetta breytt farveg sínum þar sem það fellur í sæ, og rifið sig á ýmsum stöðum út í gegnum héraðssandana. Eru þar fyrir landi miklar grynningar og sandrif úti fyrir, og árósinn ekki skipgengur, sökum straumhörku.

Lagarfljót fellur í norðaustur beint til sjávar, eftir miðju Fljótsdalshéraði. Það byrjar, með því nafni, inn-við svo-kallaðan Fljótsbotn, inn-í Fljótsdal, skammt fyrir neðan Langhúsamúla, er gengur fram millum Norðurdals og Suðurdals og liggur milli sveitanna Fella og Tungu (Hróarstungu) að vestan og Valla, Eyða-þinghár og Hjaltastaða-þinghár að austan. Það er raunar langt og djúpt stöðuvatn, framan eður innan frá Fljótsbotni og þangað til yzt fyrir Fellum, þar sem það tekur að mjókka og koma nokkur straumur

í það, en þar fyrir innan er það 500 til 800 faðma breitt og á einum stað allt að 1200 faðma, og víða hvar hyldjúpt, 30 til 40 faðmar, og sumir segja jafnvel 80 eða 100 á sumum stöðum, þótt það, eftir landslaginu til að geta, sé heldur ótrúlegt. Þegar dregur út með Tungunni, mjókkar það enn meir, og fellur þar spölkorn í hörðum stokk eftir gljúfri fram að Kirkjubæjarfossi; þar er flúð um þveran farveginn og hryggur eða sker á miðri flúðinni og klýfur vatnið í tvo fossa; er hinn eystri þeirra beinn, en hinn vestri nokkuð aflíðandi. Breiddin yfir báða fossana er hér um bil 50 faðmar og hæð þeirra nálægt 12 föðmum. Í Fljótsdal er ekkert vað á Lagarfljóti, en í Fellum er eitt vað utarlega, sem heitir Einhleypingsvað, og út með Tungunni, fyrir ofan fossinn, eru 2 vöð, allgóð yfirferðar, þegar ekki er í því vöxtur, og heita þau Steinavað og Hesteyrarvað; en úr því kemur út fyrir fossinn, er fljótið alls staðar óreitt. Lögferja er á fljótinu frá Ekkjufelluseli, utarlega í Fellum, skammt fyrir ofan Einhleypingsvað, og önnur frá Kirkjubæ, fyrir neðan fossinn; er fljótið þar 5 til 6 faðma djúpt í meðal-vexti og ekki mjög strangt, og þaðan út til sjávar geta verið 3 ferjustaðir, og eru þeir stundum notaðir. Ferjur eru og á fleirum stöðum, t. a. m. undan bæjunum Rangá og Straumi, en ekki eru þar fleiri vöð né lögferjur en nú var talið. Útgrynni er mikið fyrir Lagarfljótsmynni, líkt og Jökulsá, en þó má með flæði leggja smáskipum inn um ósinn, og er það stundum gert.

Nú skal segja hverjar ár renna í Lagarfljót og hvernig allt það vatn dregst saman, sem þar kemur til sjávar á einum stað.

Sandá heitir á á Fljótsdalsheiði; hún kemur úr Álftavatni þar á heiðinni, fyrir ofan fremri enda Fellasveitar, og rennur til norðausturs, fyrir austan Miðheiðaröldu, út í Stóra-Sandvatn; úr því vatni fellur *Rangá*, mikið skáhallt og krókótt út og austur af heiðinni og svo ofan í Lagarfljót; hún skilur Fellasveit og Hróarstungu, og er lítið vatn og ekki mjög straumhörð; eru og á henni góð vöð og verður hún sjaldan óreið. Þessi á er hið yzta vatn, sem fellur að vestanverðu í Lagarfljót.

Teigará ytri, *Ormstaðaá* og *Þorleifará* eru allar í Fellum og falla beint niður af heiðarbrún í fljótið; þær hafa upptök sín úr flóadrögum á heiðinni og eru vatnslitlar, en straumharðar.

Hrafngerðisá, áður kölluð *Teigará* fremri og Hrafnsá, skilur Fellasveit og Fljótsdal; að henni er gljúfragil fyrir neðan heiðarbrún og ekki nema eitt vað á henni niður-við fljótið.

Hengifossá kemur norðan af Fljótsdalsheiði og rennur suður eftir henni, þangað til hún fellur ofan af brúninni millum bæjanna Brekku og Mela í feiknaháum hengifossi með flughömrum allt í kring, og rennur síðan í djúpu gljúfragili ofan á undirlendi í Jökulsá, skammt fyrir innan Fljótsbotninn. Fossinn er kallaður Hengifoss, 28 faðma hár, og hefir hann þó mikið lækkað, og að sögn manna allt að þriðjungi frá því sem hann var í fornöld.

Bessastaðaá, þar skammt fyrir innan, kemur vestan af Fljótsdalsheiði, úr svo-kölluðum Gilsárvötnum, og má af því ráða, að hún hefir einhvern tíma í fornöld verið kölluð Gilsá. Hún rennur út-austur eftir heiðinni, þangað til hún fellur austur af henni í

feikna-djúpu klettagili, rétt fyrir innan Bessastaðabæ, niður á sléttlendið og fram eftir því í Jökulsá.

Allar þessar 6 næsttaldar þverár eru strangar, en mjög vatnslitlar, nema í stórrigningum eður snjóaleysingum á vordag, og verða því-nær aldrei óreiðar.

Jökulsá í Fljótsdal kemur undan Vatnajökli fyrir framan Snæfell, rennur fyrir austan það um breiða sandaura og síðan um grjóteyrar, unz hún fellur út í Norðurdalinn ofan grunnt gljúfragil, og eftir dalnum út-fyrir Múlafjall, er skiftir Fljótsdalnum í tvo dali, Norðurdal og Suðurdal, og kemur þar saman við *Kelduá,* sem rennur úr vatni nokkru fram-á Múlaöræfum, rétt við jökulinn, og er hann þar nýlega hlaupinn fram í vatnið, svo áin, sem fyrrum var bergvatn, er nú jökulvatnsblandin, þegar líður fram á sumar. Hún rennur fyrst á grjóteyrum norður eftir Múlaöræfum, þangað til hún fellur ofan af þeim um gljúfragil, með mörgum smáfossum, út í Suðurdalinn, og eftir honum, þar til hún mætir Jökulsá, sem fyr segir, skammt fyrir utan Múlahornið. Renna þær úr því saman í mörgum kvíslum út-eftir Fljótsdalnum og falla í Lagarfljótsbotn á breiðum leirum skammt fyrir framan Brekku, og er úr þeim báðum ám aðalvatnsmegnið í fljótinu. Þær eru báðar vatnsmiklar og straumharðar, og illar yfirferðar langt fram á sumar, nema á ferjum. Þær renna á sléttum eyrum eftir dölunum, þangað til þær koma saman, en úr því á söndum og leirum út í fljótið og eru þar víða fullar af sandbleytu. Á Jökulsánni er bezt vað, þegar hún er mikil, rétt fyrir utan Múlahornið, en Kelduáin breytir vöðum sínum á hverju ári; þó er stöðugt vað undan Víðivöllum ytri, kallað Langa-brot. Hér að-

auki er vað á þeim báðum saman niður-frá Skriðuklaustri, og verður það ófært í vatnavöxtum.

Fellsá hefir upptök sín suður-á Sviðinhornahraunsöræfum og rennur þaðan í norður, austan um Fellið (Kiðjafell), fossandi í gljúfragili, og fellur í Kelduá fyrir utan síðast-nefnt fjall; á henni er hafður kláfur (dráttur) til [að] koma geldfé yfir Fellið á vorum í vatnavöxtum.

Gilsá kemur sunnan af fjallgarði þeim, sem liggur millum Skóganna (Hallormsstaðarsóknar) og Skriðdalsins, og rennur norður fjallið ofan í Gilsárdal og á eyrum eftir dalnum, unz hún fellur fram úr honum í þröngu og djúpu klettagili út í Lagarfljót, rétt inn-við Fljótsbotninn.

Engin önnur teljandi vötn falla í Lagarfljót að vestan-fram né að innan úr Fljótsdalnum. En að austan-fram tekur það við tveim vatnasöfnum úr Grímsá og Eyvindará, sem nú skal verða sagt.

Öxará rennur úr Öxarvatni, er liggur í Öxarhrauni, og rennur út Öxarheiði ofan í Skriðuvatn í Víðirgröf, sem er innsti hluti Suðurdals, er gengur inn-af Skriðdal austanvert við Þingmúlafjall. Í hana falla tvær ár, sem heita *Yxnagilsár;* koma þær báðar af Breiðdalsheiði og renna til vesturs í Öxará fram á fjalli.

Forviðará heitir lítil á, sem fellur niður af fjalli innan-til í Skriðuvatn; í henni er einhver hæsti foss á Íslandi.

Vatnsdalsá rennur úr austri eftir Vatnsdal og fellur einnig í Skriðuvatn.

Múlaá rennur til norðurs úr Skriðuvatni út Suðurdal.

Stutta-dals-á fellur úr austri eftir Stutta-dal niður í Múlaá.

Geitadalsá kemur úr Líkárvötnum, er liggja suðaustan-undir Bratthálsi, (sem skilur Fljótsdals- og Skriðudals-öræfi); hún fellur til norðurs eftir öræfunum ofan í Geitdal, er gengur inn af Skriðdal vestanvert við Þingmúlafjall, og kemur saman við Múlaá á dalamótum, fyrir utan Þingmúla; heita þær úr því *Grímsá*. [Hún] rennur út Skriðdal og Völlu og fellur í Lagarfljót niður-undan Ketilsstöðum, kippkorn fyrir utan Vallanes. Hún rennur fyrst um eyrar eftir dalnum, þar til Gilsá kemur í hana; er þar foss í þeim báðum, og rennur hún þá um stund í gljúfragili og síðan í einu lagi á eyrum, þar til Nesin taka við og hún skiftist í kvíslar, áður en hún fellur út í fljótið, sem fyr segir. Vöð eru á henni á ýmsum stöðum, en standa sjaldan lengi á sama stað. Lögferja er engin á ánni, en þó eiga bændur ferjur á henni hér og hvar.

Brúðardalsá er lítil fjalldalsá, sem rennur eftir Brúðardal ofan í Jóku í Jórudal, (sem almennt er kallaður Þórudalur eður Þórdalur). Því næst rennur Jóka fram um dalinn, vestur í Grímsá.

Eyrarteigsá kemur úr Hallsteinsdal. *Þórisá* úr Ófærudal og *Hvíná* ofan úr fjalli, á sóknamótum milli Þingmúla- og Vallaness-sókna, og falla allar vestur í Grímsá.

Gilsá kemur úr Hjálpleysuvatni á Hjálpleysudal, sem liggur upp millum fjallanna Hattar og Sandfells, og fellur einnig til vesturs í Grímsá.

Enn fremur falla margir lækir úr Ketilstaðahálsi að vestanverðu, og kalla menn 3 þeirra ár, nefnilega

Grjótá, Beiná og *Höfðaá;* koma nokkrir þessara lækja saman í svo-kallaða *Kaldá*, og falla öll þessi smávötn í Grímsá, nema Höfðaá ein, sem er yzt og fellur í Lagarfljót.

Eyvindará kemur úr svo-kölluðum Reyðarfjarðardölum, sem liggja til suð-austurs, inn millum Ketilstaðaháls og Gagnheiðar, og fellur hún í Lagarfljót millum Vallaness og Eiðasókna. Hún verður úr *Tunguám tveim*, er koma niður af fjallinu millum Héraðs og Eskifjarðar og renna eftir Tungudölum, og úr *Slenju*, sem kemur úr Slenjudal, er liggur beint í austur til Mjóafjarðarheiðar. Heitir dalurinn úr því Eyvindardalur og áin Eyvindará, og falla þar enn í hana *Grjótár tvær*, báðar niður af Gagnheiði, og eru það litlar þverár.

Miðhúsaá fellur enn í Eyvindará, næstum beint af fjalli ofan, þar sem mætast Hálsar og Gagnheiði; Þverá þessi er vatnslítil, nema í leysingum á vordag, og er í henni foss einn upp-í hlíðinni, kallaður Gufufoss.

Fleiri vötn en nú hafa verið nefnd, falla ekki í Lagarfljót, og eru það alls 38 ár með 42 nöfnum.

Selfljótið er, sem áður var sagt, hið austasta, sem fellur til sjávar á Héraðs-söndum. Það rennur nærfellt samsíða Lagarfljóti út eftir Hjaltastaða-sókn og skiftir henni í tvo hluti, Austur- og Vestur-(Norður)-byggð. Það verður af Núpsá og Gilsá, og er fyrst kallað Selfljót þar sem þær koma saman, og rennur í sjó undir Ósfjalli; það kallar Landnáma Una-ós. Það er alls staðar lygnt og með linum, svörtum sandbotni, og er það víða riðið á vöðum; þó eru til á því ferjur. — Allar ár, sem falla í Selfljótið, eru þver-

ár og koma úr fjallgarði þeim, sem gengur út fyrir austan Fljótsdalshérað, frá suðvestri til norðausturs, og renna þær skáhallt ofan fjöllin til norðvesturs fram í fljótið, sem nú skal verða sagt.

Gilsá er innst; hún rennur úr Vestdalsvatni, sem liggur efst upp-á fjalli, nokkuð utar en Miðhúsa-á, og eftir Gilsárdal ofan, fyrir sunnan Gilsárteig, og svo út á við í Selfljót. Tveir fossar eru í henni og heitir hinn neðri Nikurfoss. Hún er vatnsmikil og ströng, þegar hún er í vexti.

Núpsá hefir upptök sín á Tóarfjallvegi og fellur ofan-eftir Hálsum, fyrir utan Hjartarstaði, niður í sunnan-vert Selfljót. Foss er í henni fyrir ofan Hjartarstaði, sem heitir Svarti-foss. Hún er ekki vatnsmikil með jafnaði.

Hurðarbaksá sprettur upp upp-á fjalli, skammt fyrir utan Núpsá, og fellur fyrst niður-eftir Hálsum, og því næst skáhallt út og ofan í Selfljót, innarlega í Hjaltastaða-þinghá.

Staðará sprettur upp efst í búfjárhögum niður-af Botnsdalsfjalli og rennur skáhallt út og ofan í Selfljót.

Hrísá og *Vallará* hafa og upptök sín í búfjár-högum, fyrir neðan *Bjarglandsá,* og koma saman neðarlega í byggðinni; heita þær úr því *Gerðisá,* er rennur í Selfljót. — Allar þessar þverár eru lítil vötn.

Hölkná hefir upptök sín í Botnsdal og fellur í Bjarglandsá, neðan-til við Hraundalsmynni.

Bjarglandsá hefir upptök sín undir Hraundals-varpi, rennur ofan endilangan dalinn og takmarkar Sandbrekku-afrétt allt að neðan, og fellur seinast í Selfljót; hún er stærst vatnsfall í Hjaltastaða-þingá,

að fráteknu Selfljóti sjálfu, og er bæði straumhörð og stórgrýtt, og ill yfirferðar; þó eru víða vöð á henni, en ferjum verður ekki við komið, sökum straums og stórgrýtis. Í gljúfri einu niður-við byggðina er trébrú á henni, gjörð á líkan hátt og brúin á Jökulsá, en miklum mun minni og veikari.

Sandá rennur úr Sandadal ofan þvera Sandabrekku-afrétt; hún fellur að utanverðu í Bjarglandsá.

Jökulsá, er hið yzta vatnsfall austan fram í Héraðinu; hún rennur úr Eiríksdal ofan millum Hrafnabjarga- og Sandabrekku-afrétta, fram í Selfljót; vatnið í henni er jökulblandið bergvatn. — Alls eru það 10 ár, sem falla í Selfljótið.

Njarðvíkurá er lítið vatn; hún verður til úr lækjum, sem falla hingað og þangað úr fjöllunum í Njarðvík, og er ekki meira en rúmlega í hné, þar sem hún fellur til sjávar, þegar hún er ekki í vexti.

Fjarðará fellur í innanverðan Borgarfjörð, og verður einnig úr mörgum fjall-lækjum; hún er bæði straumhörð og býsna-vatnsmikil og getur orðið ófær í vatnavöxtum; bezt vað er á henni undan Desjarmýri. Sagt er, að í fornöld hafi skipum verið lagt í Fjarðarármynni; heitir þar Jökulsárhöfn, og sér enn tóft við ána, sem mælt er að sé hróf. Nú er árósinn 10 til 12 feta djúpur með stórstraumsflóði.

Brúnavíkurá fellur ofan af fjöllum til norðausturs í innanverða Brúnavík.

Breiðuvíkurá kemur úr Gæsavötnum fyrir innan Breiðuvíkurstafn og rennur til austurs í innanverða víkina, á sóknamótum millum Desjarmýrar- og Húsavíkur-sókna; hún er einart mikil í rigningum, og er

bezt vað á henni skammt frá sjó millum bæjanna Stóru- og Litlu-Breiðuvíkur.

Herjólfsvíkurá kemur undan fjallgarðinum og klýfur víkina í sjó út; hún er sögð vaðlaus.

Húsavíkurá verður úr smá-uppsprettum inn-undir Víkurstafni og rennur til austurs eftir Húsavík beint í sjó út; hún er ekki vatnsmikil, en ströng og stórgrýtt, og er vað á henni undan Dallandi og annað nokkru innar. Í henni og Breiðuvíkurá hefir stundum veiðzt nokkur silungur.

Í Loðmundarfirði eru þessar ár:

Fjarðará kemur [úr] stöðuvatni upp-á svo-kallaðri Tó, og fellur í 2 fossum (hér um bil 10 faðma háum) niður svo-nefnd Klif, i gljúfragili, og því næst út-eftir Bárðarstaðadal, fram um Arnarfoss, 3—4 faðma háan, og út-eftir sveitinni til sjávar, nokkuð austar en miðfjarðar. Hún er oft vatnsmikil, en verður samt sjaldan óreið; Steinsvað heitir á henni millum Sævarenda og Klyppstaðar, og víðar má ríða hana á brotum. Í hana falla austan- eða norðan-fram:

Norðdalsá, sem sprettur upp undan varpinu á Norðdalnum millum Herfells og Miðfells og er fyrst ströng og stórgrýtt, en síðan lygn í dalnum, þar til hún fellur fram úr honum í gljúfragili, niður fyrir 12 álna háan foss (Norðdalsárfoss), og síðan á sléttu fyrir framan túnið á Klyppstað ofan í Fjarðará. Á henni er Kirkjuvað, fram undan Klyppstað.

Kirkjuá kemur undan jökulbrúninni á Miðdalsvarpi millum Karlfells og Miðfells, og fellur eftir Miðdal og fram úr honum í gljúfragili, ofan-fyrir 7—8 faðma háan foss, gegnum túnið á Klyppstað í Fjarðará, og hefir oft gert þar hinn mesta skaða á túninu

með grjót- og sand- áburði (1815 eða 16 tók hún þar $^{1}/_{3}$ af töðuvelli og hafði nær tekið af kirkjuna).

Gunnhildará kemur innan af Húsavíkurheiðarvarpi og rennur til suðurs í Fjarðará; hún er ekki vatnsmikil, en straumhörð og víða með gljúfrum.

Sunnan-fram renna í Fjarðará þessar smáár: *Þjófá,* innst á Bárðarstaðadal; þá *Hrófadalsá;* þá *Miðmundaá;* þá *Melá,* fyrir utan Arnarstaði; þá *Hofsá,* móts við Klyppstað, og *Húsá,* fyrir innan Sævarenda. Þær hafa allar upptök sín í Suðurfjalls-brúninni.

Hrauná er hin stærsta og versta þverá í Loðmundarfirði; hún sprettur upp í Hraundal fyrir innan Mjósund og nokkrir smálækir falla í hana Kálfafellsmegin og *Skúmhattará* hinu-megin, á fitjunum fyrir ofan bæjarbrún í Stakkahlíð; þaðan fellur hún ofan með Loðmundarskriðu (Stakkarhlíðarhrauni) innanverðu í sjó fram. Hún er bæði ströng og stórgrýtt, vatnsmikil og vaðlaus að kalla, á alfaravegi. Hrauná ytri, lítill þverlækur, er þar skammt fyrir utan, og renna ekki fleiri ár í norðanverðan fjörðinn.

Fyrir sunnan fjörðinn er *Hjálmá* hið helzta vatn. Drög hennar liggja úr urðum fram-á Hjálmadalsheiði, og rennur hún eftir Hjálmadal og fram úr honum í smáfossóttu stórgrýtis-gljúfragili til sjávar. Eitt vað er á henni, litt fært fyrir streng og stórgrýti. Út-við landsenda á ströndinni eru enn fremur margir smálækir og má þar nefna *Stórfiskjará* yzta.

Í Seyðisfirði eru þessar ár:

a. Norðanfram.

Selstaðaá er yzt; hún rennur til suðausturs í fjörðinn eftir Kolstaðadal millum Brimnessfjalls og Grýtufjalls.

Vestdalsá rennur í austur til sjávar, eftir Vestdal, millum Vestdalsafréttar og Bjólfsfjalls; í hana falla 2 litlar þverár.

Stafdalsá rennur eftir Stafdal, millum Bjólfsfjalls og Stafdalsfells í *Fjarðará,* sem hefir upptök sín á Gagnheiði og rennur til norðausturs eftir Fjarðardal í fjarðarbotninn.

b. Sunnanfram:

Sörlastaðaá rennur milli norðurs og norðausturs eftir Sörlastaða- eða Hánefsstaða-dal, sem liggur milli Strandarfjalls og Snjófjalls; hún fellur í gljúfragili þegar að sjó dregur, og bæði í henni og Vestdals- og Fjarðar-ám eru nokkrir stórfossar, hér um bil 6 til 10 faðma háir, er falla fram af þverhnýptum björgum.

Austdalsá fellur í sömu átt eftir Austdal, millum fjallanna Flanna og Sandfells.

Sandár tvær, smáar, eru yztar og falla ofan í sjó millum Sandfells og Skálanessbjargs.

Í Mjóafirði eru þessar ár:

Afréttar-ár tvær eru smálækir yzt utan í fjöllunum, norðan-fram á svo-kallaðri Dalsafrétt.

Dala-á rennur til austurs í sjó fram eftir Daladal millum Flatafjalls og Akurfells; hún er vatnsmikil og ill yfirferðar.

Steinnessdalsá rennur til suðausturs í sjó fram eftir Steinnessdal millum Akurfells og Tóarfjalls; hún er ekki mjög mikil, en því nær vaðlaus.

Hofsá kemur úr Hofsdal, millum Goðatinds og Rimatinds, og rennur að mestu leyti í gljúfragili; er þar í henni hár foss, sem steypist fram af þvernhýptu bjargi. Hún er ströng en ekki vatnsmikil.

Brekku-á rennur beint til sjávar eftir Brekkudal, milli Rimatinds og Ekrutinds; hún er lítil.

Hesteyrardalsár, ytri og innri, koma úr Hesteyrardölum, milli Ekrutinds og Miðfjalls, og Miðfjalls og Skógafjalls, og renna beint í sjó niður; báðar litlar ár.

Króardalsá, lítil á, kemur úr Króardal, milli Ófeigsfjalls og Hvannstaðafjalls, og rennur í sjó skammt frá fjarðarbotni.

Þverár tvær, og innar tvær *Barnár,* allar mjög litlar, renna norðan-megin í *Fjarðará,* sem hefir upptök sín í litlu vatni á Mjóafjarðarheiði og rennur til austurs eftir Fjarðarárdal út í fjarðarbotninn.

Sunnan-fram í Mjóafirði eru þessar ár:

Prestagilsá er innst; þá *Hvítá;* þá *Skolleyrará;* allt smáár; þá *Árnessá,* sem kemur ofan Árnessdal, milli Mjóatinds og Súlu og rennur í norður til sjávar.

Reykjaá rennur í sömu átt eftir Reykjadal, millum Reykjasúlu og Gilsártinds. Þá koma *Gilsá, Ljósá, Rangá* og *Hafnará,* yzt; allt smáár.

Í Norðfirði eru þessar ár:

Norðfjarðará eður Dalsá rennur til austurs eftir Fannardal í innanverðan fjarðarbotninn; að henni eru eyrar öllu-megin, og er hún býsna-vatnsmikil og ill yfirferðar á vorum og framan-af sumri. Í hana renna: *Seldalsá* eftir Seldal og *Hengifossá* eftir Oddsdal, báðar sunnan-fram, utan-undir Seldalshálsi. Að þeim liggja annað hvort háir grasbakkar eða lág gljúfur.

Í Hellisfjörð fellur.

— — —

Í Viðfjörð fellur.

— — —

Í Sandvík fellur.

— — —

Í Vöðlavík fellur:

Karlstaðaá; Ímastaðaá kemur úr Dysjardal og fellur utan-til við Karlstaði í *Kirkjubólsá,* er kemur ofan af Vöðlavíkurheiði, rennur út Víkina og fellur í sjó rétt norðan-við Kirkjuból.

Í Reyðarfirði eru þessar ár.

Yzt norðan-fram er:

Teistaá, mjög lítil; rennur ofan Karlsskálaskriður.

Flesjaá, millum Litlu-Breiðu-víkur og Karlsskála; fellur í sjó hjá skerinu Áttæringi.

Teigarár ytri og innri, hvor rétt hjá annari; skifta löndum milli Stóru- og Litlu-Breiðu-víkur.

Kerlingará, millum Stóru-Breiðu-víkur og Hjáleigu.

Hrafná kemur úr Hrafnaskörðum, inn- og uppaf Stóru-Breiðuvík, nálægt Grákolli, og fellur í sjó í Helgustaðahlíð.

Helgustaðaá kemur úr Helgustaðadal og rennur í sjó hjá Helgustöðum.

Goðá kemur ofan Sellátradal og fellur í sjó fyrir utan Sellátra.

Bleiksá, kemur ofan úr Lambeyrarbotnum undir Lambeyrarfjalli og fellur í sjó rétt hjá *Eskifjarðará,* sem hefir upptök sín á Eskifjarðarheiði og rennur i fjarðarbotninn; í hana rennur *Þverá* úr Þverárdal innan-við Eskifjörð og þar að auki nokkrir smálækir.

Grjótá kemur úr Grjótárdal, innanvert við Hólmatind, og rennur í Reyðarfjörð (innri) rétt fyrir utan Sómastaði.

Ljósá kemur úr Ljósárdal þar fyrir innan og rennur í sjó á Ljóseyri.

Búðará kemur úr Svínadal og fellur í sjó milli Kollaleiru og Bakkagerðis, við Búðareyri.

Njörvadalsá kemur úr Njörvadal og fellur, skammt fyrir utan Seljateig, í *Sléttuá,* sem fellur í sjó í miðjan Reyðarfjarðarbotn fyrir neðan Sléttu; hún er megináin í Reyðarfirði og dregst saman úr mörgum smáám úr inndölunum sem nú skal telja:

Fagradalsá rennur eftir Fagradal og niður í byggðina fyrir innan Grænafell; í henni er hár foss þar sem hún fellur fram úr dalnum; *Hrútá* kemur úr fjöllunum vestan við Fagradal og rennur þar í Fagradalsá; *Hjálpleysuá* kemur úr dalnum Hjálpleysu og rennur til norðurs í Fagradalsà; *Áreyjará* kemur af Þórdals- (Jórudals)-heiði og rennur einnig í Fagradalsá skammt fyrir neðan Áreyjarbæ. *Stuðlaá* sprettur upp á svo-kölluðu Djúpadalsvarpi, með býsna-stórum fossi skammt frá uppsprettunni, rennur síðan eftir Skógadal og út eyrarnar neðan-við Stuðla, þar til hún kemur saman við Fagradalsá. *Grjótá* eður *Hjálmadalsá* kemur úr Hjálmadal, sem liggur upp á fjöllin sunnan fram fyrir ofan Stuðla, og fellur innan-við bæinn í Stuðlaá. Úr öllum þessum ám og enn nokkrum lækjum verður Sléttuà sem fyr var sagt.

Sunnan-fram í Reyðarfirði er innst

Fossá, er kemur úr Fossárdal hjá Sléttu, með einum fossi bröttum og háum; þá *Hrútá* úr Hrútárdal; rennur hjá Borgargerði; þá *Holtastaðaá,* er kemur úr innri Jökulbotnum, og *Miðstrandará,* úr ytri Jökulbotnum, og *Eyrará,* sem kemur úr Eyrardal og fellur í fjörðinn skammt fyrir utan Eyrarbæ.

Allt litlar þverár með smáfossum.

Í Fáskrúðsfirði eru þessar ár og lækir nafnkendastir. Yzt að norðan-fram er:

Hrútá, sem fellur undan Spararfjalli.

Höfðahúsaá verður úr læk þeim, er fellur niður úr miðjum Grákolli.

Heljará kemur úr Heljardal niður-frá Hrossadalsskarði.

Gilsá fellur út Gilsárdal og þaðan í þröngu gili ofan fyrir utan Kjapteyri.

Hölknalækur, utarlega á Búðaströnd, fellur úr Kjapteyrarmúla.

Skjólgilsá ytri og innri falla innanvert við Búðakrók; meðalstórir lækir.

Kirkjubólsá kemur úr Hoffellsdal.

Ljótunsá kemur úr Sanddal.

Hrútá kemur úr Gagnheiðardal og fellur í *Dalsá,* sem kemur úr Stuðlaheiðardal og fellur út Daladal til sjávar austan-vert við Tungunes.

Tungudalsá fellur úr Tungudal til sjávar hjá Sævarenda; í henni er silungsveiði. Þessar tvær ár, sem koma úr inndölum og falla í fjarðarbotninn, eru mestar í Fáskrúðsfirði og þó lítil vötn.

Sunnan-fram er innst

Jökulsá, er fellur í gilkorni úr Jökuldal; ekki vatnsmikil að jafnaði; í henni er foss og má ganga bakvið hann þurrum fótum yfir ána.

Naustá fellur úr Fleinadal fyrir utan Sævarenda.

Melrakkaár þrjár, eru lækir á Sævarendaströnd.

Eyrará innri og ytri renna báðar í giljum og koma úr Eyrar- og Sandfells-dölum.

Selá kemur undan innanverðu Sandfelli.

Víkurgerðisá, í þröngu gili, og *Víkurlækur* koma ur Fleinsdal.

Hvammsá fellur úr Víkurvatni og *Hvanná,*

stór lækur, utarlega ofan-úr Grænu-nípu; hún er yzt sunnan-fram.

Í Stöðvarfirði eru þessar ár.

Að norðan fram:

Einarstaðaár tvær; þær taka sig upp, hin ytri sunnanundir vörpum Víkurheiðar og hin innri undir rótum fjallanna fyrir innan heiðarvarpið; þær renna um stórgrýtta farvegu millum melhryggja og koma til sjávar næstum hvor hjá annari fyrir neðan túnið á Einarsstöðum; þær eru báðar vatnslitlar, og vöð á þeim niðri hjá Einarsstöðum.

Vallá innri rennur eftir Sauðdal í útsuður og síðan til suðurs fram úr honum til sjávar.

Vallá ytri kemur ofan úr utanverðum Sauðdal eystra megin og rennur nærfellt jafnsíða hinni innri; báðar eru þær fremur lækir en ár, en geta samt orðið illar í vatnavöxtum, því þær eru bæði strangar ár og apal-grýttar.

Stutta-dals-lækur rennur til suðvesturs úr Stutta-dal.

Þverá rennur eftir Jafnadal og eru upptök hennar tvenn; aðaláin kemur norðvestan frá Lakaskarði og rennur fyrst i hafaustur, en neðan- og innan-undir Stöðvarskarði spretta lækir upp, er síðan renna saman og verður úr þeim annar hluti árinnar; þar sem kvíslarnar koma saman, heitir Tunga, og úr því beygist áin til suðausturs og rennur svo fram dalinn að innanverðum enda á svo-kölluðum Stöðvarás, fellur þar ofan í á að gizka 10 faðma háum fossi, og tekur úr því við henni gljúfur, sem stefnir í suðvestur, og rennur hún þar mest á klöppum og steinkötlum, með mikilli veltu og hvítfyssi; þar sem gilið þrýtur, fellur

hún aftur niður af 10—12 faðma háum og breiðum fossi og rennur síðan eftir miklum urðar- og steinkatla-farvegi ofan á sléttlendi, og fellur þar í Stöðvará, sem heitir Þverárnes.

Stöðvará er hið mesta vatnsfall innfjarðar og má þó heita smávatn; hún hefir upptök sín í stafnseggjum fjarðardalsins og rennur langt fram eftir honum í lágu og þröngu kletta[gili] og síðan á stórgrýttum eyrum, og fyrst í einu lagi fram undir Stöðvardal; breikka þar eyrarnar og áin dreifir sér út í fleiri kvíslar austur á við, allt fram-undir Þverárnesið; fer hún þar aftur að draga sig saman í einn farveg, er síðan tekur stefnu sína suðvestur á við, undir rætur Vesturfjallanna, og þaðan í ýmsum krókum fram að vesturenda Sandrifs þess, sem þar liggur fram-við sjóinn og er áfast við Suðurfjallið; rennur hún svo úr því austur með sandrifi þessu innanverðu og loksins út um ós einn í fjarðarbotninn, austan-til á sandinum. Hún er oftast nær vatnslítil; þó getur hún vaxið svo hún verði ófær. Hún er almennast, þegar lágsjávað er, riðin á svo-kölluðum leirum, þar sem hún fellur fram með sandinum; en með flóði verður að ríða hana innar á svo nefndu fossvaði, skammt fyrir innan það, sem Fossá fellur í hana; en sé áin í vexti, verður þetta vað fljótt ófært og þá er bezta vaðið undan Stöð, skammt fyrir utan Þverárnessodda; er þar á henni þrautavað á eyrunum, og sé hún ekki þar reið, þá er hún alls staðar ófær.

Sunnan-fram við fjörðinn falla einnig nokkrir lækir úr fjöllunum, sem kallaðir eru ár og taka nöfn sín af dölum þeim, sem þær hafa upptök sín i; innzt er *Fossá;* hún kemur ofan úr Fossdal, og við dals-

mynnið byrjar gil að henni, sem liggur niður eftir bröttu fjalli, og fellur áin eftir því í mörgum fossum; er hinn stærsti þeirra hár lausafoss, framt að tvítugur á hæð; hún rennur í Stöðvará sem fyr segir.

Gaddsá kemur úr Gaddsárdal og fellur í austur, beint niður í fjörðinn.

Toftá kemur úr Toftárdal, og fellur í sömu stefnu ofan í fjörðinn; að henni er ekkert gil, utan lítið eitt í dalsbrúninni. Hún er yzt.

Í Breiðdal eru þessar ár:

Breiðdalsá kemur úr litlu stöðuvatni á Breiðdalsheiði og rennur eftir endilöngum Suðurdal í sjó fram.

Dalsá kemur niður af Stafnsheiði og rennur út Norðurdal, þar til hún kemur saman-við *Tinnudalsá*, þverá nokkura, sem hefir upptök sín á Tinnudal; renna þær síðan saman og heita þá enn Tinnudalsá, og ofan í Breiðdalsá fyrir utan Kleif. Verður Breiðdalsá úr því stórvatn og oftlega ófær í rigningum og snjóaleysingum; því auk þess, sem nú var talið, lenda í henni öll smávötn úr allri sveitinni, og eru það einkum margar þverár, sem nú skal telja eftir röð, og eru allar kenndar við þverdali þá og dalverpi, sem þær koma úr.

Norðan-fram er yzt

Snæhvammsdalsá; þá *Fannár* tvær, ytri og innri; þá er komið að Tinnudalsá, sem fyr var nefnd; þá *Gilsá,* úr Gilsárdal; þá *Svínadalsá;* þá *Hundadalsá,* innst í Norðurdal.

Sunnan-fram; innst

Flögudalsá; þá *Skriðudalsá;* þá *Fossdalsá;* þá *Fagra-dals-á;* þá *Skamma-dals-á;* þá *Grunna-dals-á;* þá *Djúpa-dals-á;* þá *Stutta-dals-á* og *Krossdals-á* yzt.

Í Berufjörð falla þessar ár:

Norðan- eða austan-fram fjarðarins er *Krossá*, þverárkorn, sem kemur úr Krossdalnum, utarlega í fjallgarðinum, og fellur í fjörðinn hjá *Berufjarðará;* [hún] hefir upptök sín á Axarheiði og rennur til austurs eftir Berufjarðardal í innanverðan fjarðarbotninn; hún er lítið vatn.

Fossá kemur úr Líkarvatni á Hrauns-öræfum og rennur í austur-landnorður eftir Fossárdal, og fellur innarlega í fjörðinn sunnan-fram; hún er nokkuð vatnsmeiri, og sá er annmarki á vaði því, [sem] vegurinn er á yfir hana, að þegar nokkur vöxtur er í henni, verður hún ófær, af því flæðir upp í hana, og jafnan verður að sæta þar sjávarföllum. Að öllum þessum ám eru innst klettagil eða eyrar og bakkar, og engin önnur vötn falla í Berufjörð, utan smálækir sem ekki virðist þörf að nafngreina. Þó mætti nefna *Búlandsá,* yzta sunnan-fram; hún er mjög lítil og kemur úr Búlandsdal; fellur hún eftir dalnum í gljúfri, og þar, sem það endar, heitir Nykurhylur; síðan rennur hún á eyrum til sjávar.

Í Hamarsfjörð renna:

Vigðarlækur, á innanverðri Hálsströnd; sprettur upp undan fjallgarðinum og frýs aldrei á vetrum; hann fellur í fjörðinn vestanfram.

Hamarsá. Sagt er, hún hafi upptök sín á svokölluðum Eyjabökkum, og rennur hún í þröngum farvegi eftir öræfum fram-í Hamarsdal, og eftir honum endilöngum til sjávar í fjarðarbotninn. Úr því dregur fram í byggðina, er hún vön að vera býsna-vatnsþung og getur oft orðið ófær í vatnavöxtum, en í þurkum er hún kornlítil og sléttar eyrar að henni

allri utarlega, svo hún er þar víðast hvar með góðum vöðum. Ekki eru fossar í henni, nema ef telja skyldi Einstígsfoss, og neðan-undir honum Axarhylur. Austan-fram í dalnum falla í Hamarsá ýmsar smáþverár og lækir; nefna má:

Langa-gils-á, sem kemur úr dýjalækjum upp-undir eggjum; hún fellur í gljúfri og er mjög lítil, nema í vatnavöxtum.

Steiná, eins lítil og með sama háttar upptökum; fellur ofan Steinárgil;

Vesturhúsaá kemur úr Vesturhúsadal.

Karfagilsá kemur af öræfum og rennur víðast hvar í miklu gljúfragili, og eins

Leiðagilsá, sem fellur um Leiðagil; draga þær og báðar saman úr smálækjum á öræfunum.

Sunnan-fram falla í Hamarsá:

Langi-morsi, strangur og heldur vatnsmikill þverlækur; hann kemur undan Þrándarjökli og fellur eftir miklu gili í Hamarsá fyrir utan Melfjall.

Þrándarár, innri og *ytri,* koma einnig báðar undan Þrándarjökli; þær eru lítil vatnsföll og falla víða í bratta.

Stangarnesslækur kemur úr stöðuvatni, sem liggur uppi undir Þrándarjökli og fellur niður um Stangarnessgil.

Leirdalsá kemur úr dýjalækjum innan-til á Leirdal og fellur í gljúfri neðan-til á dalnum, fram úr því í svo-kallað Jökulgil og þaðan niður í Hamarsá.

Snædalsá er yzt sunnan-fram og kemur úr Snædal; fellur hún þar sumstaðar í gljúfri og er í henni foss einn, ekki all-lítill, kallaður Snædalsfoss; hann er

þverhnýptur og heyrist löngum niður hans langar leiðir, því áin sjálf er nokkuð vatnsmikil.

Í Álftafjörð (syðri) falla:

Geithellaá; hún hefir upptök sín í melum inn-af Geithellabótum og rennur í austur til suðurs eftir Geithelladal, fram í botn Álftafjarðar. Efst í dalnum er víðast hvar gljúfur að henni og foss einn, kallaður Stóri-foss, fyrir utan bæturnar, hár og beinn og fellur niður-af holbergi. Þegar lengra dregur fram, rennur hún víðast á sléttum eyrum og eru þar góð vöð á henni. Í hana renna að austanverðu ýms smá þvervötn; nefna má:

Þrándará, sem rennur niður um Þrándargil fyrir innan Hlíðarfjall og kemur undan Þrándarjökli.

Sunna kemur einnig úr jöklinum og fellur í gljúfri niður á milli Sunnutinds og Þrándarheiðar; heldur vatnsmikil og jökulblandin.

Langi-morsi heitir og á þessum dal stór þverlækur, er kemur úr jöklinum og rennur í gili millum Sunnutinds og Stóra-foss-brúna niður í Geithellaá.

Hofsá, lítil á, hefir upptök sín í stafni innri Hofsbótar og sprettur þar úr jörðu. Rennur hún eftir Hofsdal og er þar gljúfur að henni innan-til á dalnum, en síðan, frá svo-kölluðum Skógum, sléttar eyrar út til fjarðar. Foss einn er í henni auk annara smærri, er heitir Stóri-foss, hár og beinn, og klýfur sig að ofan um þunnan standklett, sem skagar fram úr bergbrúninni, þar sem fossinn fellur fram af, og er þar hylur mikill undir niðri. Nefna má enn í Hofsdal:

Haugalæk; hann kemur úr jörðu á því svæði, sem kallað er Haugar, austan-megin niður af Hoftungu, og rennur á sléttu út í Hofsá. Að honum eru

fagrir bakkar, vaxnir víði- og birki-runnum, er breiða yfir hann limar sínar á sumum stöðum.

Flugstaðaá kemur úr Flugstaðadal og rennur í Hofsá, utan-fram við Hofstungu. Hún sprettur upp í Sviptungnavarpi og rennur í gljúfri fram um Afréttarhausa og þaðan á sléttum eyrum.

Drangá og *Grjótá,* báðar mjög litlar þverár, falla í Hofsá, fyrir utan ármótin; þær spretta upp upp-í fjallaeggjum og renna í giljum, sem við þær eru kennd.

Selá kemur úr Selár- eður Starmýrar-dal og fellur mest á sléttum eyrum út í affalla nokkurn, svokallaðan, í Suður-Álftafirðinum; hún er ekki vatnsmikil, og [er] góð yfirferðar. Í hana fellur *Heiðará,* lítið vatn; hún kemur undan vörpunum á Lónsheiði og rennur þar fyrst um stórgrýttar eyrar; en þar, sem hún fellur niður af heiðinni, er allmikið, en stutt, klettagljúfur, kallað Almannagjá; þaðan rennur hún í klettagili, og seinast um sléttlendi fram til Selár.

Þvottá er lítill lækur austan-fram melhóla þeirra, sem eru fyrir austan Fauskahlíð, og kemur þar úr melunum, og rennur á sléttum eyrum út til sjávar. Þar skírði Þangbrandur.

Haugslækur kemur úr Haugstjörn, austan-til í fyr-nefndum melhólum, og rennur einnig til útsjóar.

Fauská, mjög lítil, kemur úr Fauskahlíð og sprettur þar úr jörðu; hún rennur einnig fram til strandar og fellur í sjó fyrir sunnan Styrmishöfn. Hún er hið næsta rennandi vatn, sem talið verði fyrir austan Eystra-horn.

Í Lóni eru þessar ár:

— — —

B. VATNSFÖLL Í HÚNAÞINGI.

Í Hrútafirði eru þessar ár:

— — —

Í Miðfirði eru:

Núpsá kemur í smákvíslum úr tjörnum suður-á Tvídægru og rennur til norðurs ofan í Núpsdal og svo beint út eftir honum; hún er vatnslítil og góð yfirferðar.

Austurá kemur úr Arnarvatni suður á Arnarvatnsheiði og rennur til útnorðurs ofan Tvídægru, og síðan ofan í Austurárdal, víðast hvar um eyrar, og fellur loks í gljúfri, með flúðum og smáfossum, ofan í Núpsá fyrir sunnan Barkarstaði, millum Staðarbakka- og Efra-Núps-sókna. Hún er ekki vatnsmikil, en víðast ströng og stórgrýtt. Eftir það þessar ár eru komnar saman, heita þær einu nafni Austurá, þangað til saman við þær kemur

Vesturá, sem kemur úr vötnum og flóum suðaustur á Tvídægru og rennur út Vesturárdal, yfir eyrar og sumstaðar með grasbökkum; seinast fellur hún eftir gljúfri með flúðum og hyljum í Austurá fyrir sunnan Brekkulæk, er fyrrum hét Bretalækur. Hún er þeirra vatnsmest, ströng og stórgrýtt, og oft ill yfirferðar. Í henni er foss einn suður-á heiði, þverhnýptur, en ekki hár; kallaður Rjúkandi.

Þegar þessar 3 ár eru komnar í eitt, heita þær einu nafni *Miðfjarðará;* rennur hún í norður-útnorður eftir Miðfjarðarhéraði og kemur til sjávar í innanverðan fjarðarbotninn. Hún fellur víðast hvar eftir eyrum og sléttlendi, og hefir hún mjög breytt þar farvegi sínum, ýmist til austurs eða vesturs; hún er býsnavatnsmikil, en ekki ströng, og víða eru vöð á henni á eyrunum eður hinu svo-kallaða eylendi.

Auk þessara stærri vatna eru í Miðfirði nokkrar smá-ár, sem fremur eru lækir en ár; má af þeim nefna:

Hlíðará, er kemur ofan af Hrútafjarðarhálsi og rennur til austurs í Vesturá fyrir sunnan Huppahlíð.

Litla-Þverá kemur ofan af Vesturhálsi og rennur til vesturs í Vesturá.

Þverá kemur ofan af Austurhálsi og rennur til vesturs í Núpsá.

Aurriðaá kemur úr Aurriðavatni á Miðfjarðarhálsi og rennur til vesturs í Miðfjarðará.

Kirkjuhvammsá, lítil þverá, rennur til vesturs í Miðfjörð.

Brandaskarðsá kemur úr skarði einu í Miðtungufjalli og fellur til útnorðurs, rakleiðis ofan fjallið, fram í Miðfjarðarflóa. Hún skilur Kirkjuhvamms- og Tjarnarsóknir.

Þorgrímsstaðaá rennur eftir Þorgrímsstaðadal, millum Vatnsnesfjalls og Múla, og

Katadalsá, eftir Katadal millum Múla og Katadalsfjalls; þær renna báðar til norðurs, koma saman í eitt og heita þá

Tjarnará, er rennur til útnorðurs og fellur í sjó norðvestan-á Vatnsnesi; hún er vaðalaus að kalla og verður oft bráð-ófær í stórrigningum og leysingum.

Þórsá kemur úr Þórsvötnum, er liggja innanvert á austanverðum Vatnsnessfjöllum; rennur hún fyrst móti norðri út heiðina og síðan til norðausturs fram í Húnaflóa, austan til á Vatnsnesi innanverðu, og skilur þar Tjarnar- og Vesturhópshóla-sóknir.

Sigríðarstaðaós fellur úr Sigríðarstaðavatni út í suðvesturkrók Húnaflóa. Þar er ekki mjög harður

straumur, og sagt er ósinn leggi sjaldan á vetrum. Þar var áður skipalega langt upp-í ósinum, og bundu festar sínar við Leguklett, er stendur við Legumýri, austan-til við ósinn, skammt út-frá vatninu. Sagt er og, að enskir og Hamborgarmenn hafi átt þar búðir á 16. öld, en Olavius, sem skoðaði ummerki þau, er þar sjást enn, telur þau líkari skipahrófum en búðastæðum. Að innan er ósinn 7 feta djúpur um fjöru, með smásandi í botninum, en þvert fyrir mynni hans liggur sandrif, og er á því 5 feta djúp um fjöru þar sem dýpst er, við klett einn háan vestan-til í ósmynninu, sem heitir Hvítserkur; tekur sandrif þetta af allt brim og sjávargang, og þykir sem vera muni allhent að leggja þar inn smáskútum, einkum þar leiðin upp-undir ósinn er hrein, og opin lega fyrir framan hann, ef bíða þarf sjávarfalla.

Fitjá.

— — —

Víðidalsá.

— — —

Ásgeirsá.

— — —

Dalsá.

— — —

Gljúfrá kemur upp syðst undir Víðidalsfjalli og rennur austan-undir því til norðurs og síðan í djúpu gili til útnorðurs, og seinast um eyrar fram í fljótið. Hún er lítil, en heldur ströng, og eru vöð á henni niður-á eyrunum og svo á alfaravegi í gilinu milli Miðhóps og Hólabaks.

Kornsá kemur úr Kornsárvatni á Grímstungnaheiði og rennur í landnorður fyrir vestan Undirfells-

fell og Bæjaháls ofan í Vatnsdal, og fellur þar í Vatnsdalsá.

Vatnsdalsá er fallegt vatn og straumhægt; hún rennur til norðurs, eftir endilöngum Vatnsdal, á sléttum eyrum eður milli grasbakka, út í Vatnsdalsvatn, sem almennt er kallað »flóð«. Hún er býsna-vatnsmikil, en víða góð yfirferðar. Nokkur silungur gengur í hana úr flóðinu. Þegar Vatnsdalsá rennur aftur fram úr flóðinu, er hún kölluð *Kvísl*; byrjar hún á Skriðuvaði og rennur í norður um Þingeyrasókn út í Húnavatn. Rétt austur af Steinnesi fellur úr henni síki nokkurt, kallað *Þverkvísl*, um þverar eyrar, austur undir brekkur í *Axlarkvísl* eða *Brekkukvísl*, sem kemur úr Hnausatjörn og rennur til útnorðurs í Húnavatn. Sú breyting hefir orðið á farvegi vatna þessara, líklegast þegar hin nafnkennda Skíðastaðaskriða féll 1545, að aðal-vatnsmegnið rann áður með austurbrekkunum eftir hinu forna árfari, sem Axlarkvísl nú fellur um, en nú fellur það fyrir vestan eyrarnar eftir Kvíslinni. Á henni er ferja í Steinnesi og hefir lengi verið, því hvergi er vað á henni frá Skriðuvatni og út-undir Húnavatn, þar sem heita Heyvöð, og er hún þar djúp.

Giljá kemur framan af Sauðadal, milli Vatnsdalsfjalls og Reykjanibbu, og rennur í norður út dalinn og síðan í útnorður gegnum Giljármela, í þröngu gili, og loksins í innanvert Húnavatn. Hún er lítil, en ströng, og vað í henni á miðjum Giljármelum, í Norðlingahvammi; það heitir Norðlingavað.

Húnaós fellur til sjávar úr Húnavatni á Þingeyrasandi; hann liggur langan veg með ströndinni í vestur-útnorður, og gengur þar fram að austan langur

tangi milli óssins og fjarðarins. Um flóð og fjöru er allmikill straumur í ósinum, en vægur þess á milli, og dýptin með fjöru hér um bil 7 fet; má af því sjá, að þar er vel leggjandi inn smáskútum. Það er og alkunnugt, að fornmenn lentu þar skipum sínum, og má þar enn sjá búðastæðin við ósinn út og ofan undan Geirastöðum. Mikill selur gengur þar upp, og þykir ekki örvænt, að þar myndi vel heppnast selveiði, ef kænlega væri tilstillt og með nægum tilkostnaði og atorku.

Torfalækur kemur úr Torfavatni og rennur á sóknamótum milli Þingeyra- og Hjaltabakka-sókna til útnorðurs í Húnaós.

Laxá kemur úr Svínavatni og rennur fyrst í útnorður, fram að Hjaltabakka, og þaðan fyrir ofan fjörur vestur í Húnaós. Í henni er einn foss, ekki hár, er fellur ofan stölluð hamrabelti, og er þar stunduð laxveiði undir fossinum, enda gengur mikill lax í ána og myndi þar geta verið góð veiði.

Blanda er allmikið jökulvatn. Hún hefir upptök sín úr nokkrum smákvíslum, sem koma undan suðvesturhorni Hofsjökuls, og heitir fyrst *Blöndukvísl*, þar sem þær koma saman. Rennur áin þar fyrst til útnorðurs og beygist síðan hjá Kjalhrauni rétt í norður, og heldur þeirri stefnu til byggða. Í hana renna:

a. *Svartakvísl* og b. *Strangakvísl*, báðar úr Hofsjökli; er hin fyrri svört á lit, en hin síðari ljósleit; c. *Herjólfslækur*, úr flóum; d. *Beljandi*; e. *Haugakvísl*, er dregur nafn af Vékelshaugum á Eyvindarstaðaheiði; f. *Galtará*, kemur úr Galtarárdrögum, og yzt g. *Refsá*. Allar þessar ár falla í austanverða

Blöndu. Nú, þegar öll þessi vötn eru saman komin, fellur Blanda eftir Blöndugili, um stórgrýti og flúðir, með stríðum straumi og hvítfyssi, en öngvir eru þar verulegir fossar. Ofan allan Blöndudal rennur hún í gili og eru þar víðast klettar að henni. Þar eru vöð á henni frá þessum bæjum: Eyvindarstöðum, kallað Krossvað, Brandsstöðum, Blöndudalshólum og Finnstungu, og eru engin góð, sökum straums og stórgrýtis; Hamarsvað, kallað að fara á Hamrinum, er almenningsvað og allgott, því þar er áin breiðust og óstríðust; það liggur undan hálstaglinu, sem gengur fram milli Blöndudals og Svartárdals. Skammt fyrir utan Hamarsvaðið kemur í Blöndu að austan *Svartá*. Hún hefir upptök sín úr Aðalsmannsvötnum fram-á fjöllum og rennur til norðurs um Svartárbuga, og síðan í miklu klettagili ofan í Svartárdal og eftir honum endilöngum, um krókóttan, grýttan, brattan og sumpart gljúfróttan farveg, og fellur loks á eyrum fram úr dalnum í austanverða Blöndu. Víða í byggðinni liggja að henni grjót- og gras-eyrar, og sumstaðar snarbrött klif eða kletta-annes. Í hana renna þessar þverár:

a. *Fossá;* hún hefir upptök sín fremst á Fossárdal úr smálækjum og uppsprettulindum, og fellur til norðurs út dalinn í margbreyttum krókum, og kemur loks í vestanverða Svartá skammt frá hinni nafnkenndu Stafnsrétt.

b. *Hvammsá* hefir og upptök sín úr smá-uppsprettum á svo-kölluðum Sauðadal, fram-á Stafnsafrétt, og rennur til útnorðurs ofan af fjalli í austanverða Svartá, skammt fyrir sunnan bæinn Hvamm í Svartárdal. Hún rennur mjög krókótt

og, þegar ofan af fjallinu hallar, í djúpu gljúfragili, sem endar skammt fyrir ofan ármótin.

c. *Gilsá* hefir upptök sín úr smá-uppsprettum og forarflóum á fjallheiðinni austur-af Svartárdal, gagnvart Vatnsskarði, og fellur þvert ofan af fjallinu í mjög djúpu klettagili fram í Svartá, sunnanhalt við bæinn á Gili.

d. *Bólstaðarhlíðará* kemur úr Sæmundarvötnum, sem liggja á fjöllum uppi, vestur-af Sæmundarhlíðinni í Skagafirði. Hún rennur víðast um þröngan farveg, sumstaðar með gljúfrum og smáfossum, og kemur í Svartá sunnanvert við Bólstaðarhlíðarfjall.

Nú rennur Blanda til útnorðurs eftir endilöngum Langa-dal, og seinast, þegar fram úr dalnum kemur, nærfellt í vestur, millum Hjaltabakkasóknar og Refasveitar, og kemur til sjávar í Blönduósi, innarlega í austanverðan Húnaflóa. Á þessari leið renna enn í hana að austan:

Auðúlfsstaðaá, sem hefir upptök sín fyrir austan Laxárdalinn, úr tjörn einni á Litla-Vatnsskarði. Hún fellur þvert vestur, um brattan og stórgrýttan farveg gegnum Auðúlfsstaðaskarð, og fellur í Blöndu skammt suðvestur frá Auðúlfsstöðum. Hún er á sóknamótum millum Bólstaðarhlíðar- og Holtastaða-sókna. *Strjúgsá* kemur úr Strjúgsskarði; *Hvammsá*; allar litlar þverár. Bezta vaðið á Blöndu er í Langa-dalnum á Hrafnseyri, skammt frá bænum Breiðavaði, og þar fara flestir yfir um. Ferja er og á henni frá Holtastöðum, á svo-nefndu Mjósundi, og önnur á Ósnum, frá Enni. Fornmenn komu stundum skipum sínum í Blönduós, en ekki verður skipum lagt upp eftir ánni,

vegna klifa þeirra, sem eru að henni skammt frá sjó. Þess má enn geta, að fram-á Eyvindarstaðaheiði rennur áin um slétta sanda í mörgum kvíslum, og þar eru á henni hin svo-nefndu Blönduvöð, og eru þau all-góð, en þó aðgæzluverð, því hún breytir þar mjög oft farvegum. Þau eru á Skagfirðingavegi, og fara þar yfir allir, sem leið eiga yfir Stórasand, millum Borgarfjarðar og Skagafjarðar.

Á Skagaströnd og Skaga, út-frá Blönduósi, falla þessar ár í austanverðan Húnaflóa:

— — —

II.

ÚR ÞÆTTI UM EYJAR OG SKER.

A. EYJAR OG SKER Í MÚLAÞINGI.

Á Vopnafirði liggja:

Leiðarhafnarhólmi liggur fram-undan Leiðarhöfn á Tanga. Þar er æðarvarp.

Miðhólmi og *Skipshólmi* eru tveir litlir hólmar, innan-til við Leiðarhafnartanga og rétt fram-undan Vopnafjarðarkaupstað. Þar er æðarvarp og á Hofskirkja þá báða.

Bjarnarey liggur norðaustan af Fagradalsfjalli, skammt frá landi. Hún er 20—30 dagsláttur að stærð, og metin 6 hndr. að dýrleika eftir Hofsmáldaga. Klettur er á eynni, sem Gullborg heitir, og mælt er, að hellir liggi undir henni, en nú er að mestu leyti sigið fyrir munna hans. Hún er óbyggð, en á vorum liggja þar sjómenn við skála til hákarlaveiða. Þar hélt Jón lærði til í 3 ár og hefir markað þar á klöpp ártölin 1632 og 1635.

Gunnarssker, kennd við Gunnar Þiðranda-bana, liggja hvort hjá öðru hér um bil á miðri Njarðvík; þau eru 7 að tölu og gengur sjór yfir þau með flóðinu.

Hafnarhólmi liggur á Borgarfirði, fram-undan bænum Höfn. Hann er klettum gyrtur umhverfis og eru þar tvær víkur, sem lenda má í. Þar er nokkurt æðarvarp.

Kaupmannsstapi og *Almenningsfles* liggja hvort hjá öðru fram-undan [nesinu] millum Borgarfjarðar og Brúnavíkur.

Seley liggur úti fyrir Reyðarfjarðarmynni, hér um bil viku sjávar suðaustur af Krossanesi. Hún er sögð hér um bil 160 faðma löng og 60 faðma breið. Norðvestan við hana er svo-kallaður *Hólmur,* næstum áfastur henni og suðvestan við hana eru 3 sker, sem heita *Eyjarsker, Miðsker* og *Setusker.* Eyjan sjálf er nokkuð há, með bjargi að norðaustanverðu, og sumstaðar mjög grýtt; samt er nokkur grasvegur á henni, og eins á Hólminum, en skerin eru með öllu graslaus. Lending er þar hin hættulegasta og sífelld brim; samt liggja menn þar til útróðra á vorum og þykir þar allgóð veiðistaða; þar mætti og líklega verða gott æðarvarp, ef það væri friðað, en það hefir ekki verið gjört og hafa því hingað til aldrei orðið not að því.

Hólmahólmar. Það eru 5 varphólmar, er svo heita: *Stórhólmi, Yzti-hólmi, Flathólmi, Hraukhólmi* og *Landhólmi.* Þeir liggja yzt við norðurlandið á Innra-Reyðarfirði, fram-undan Leiðarhöfða, og er Stórhólmi þeirra mestur, hér um bil 120 faðmar á lengd og 40 til 50 faðmar á breidd, en hinir minni og minni, eftir þeirri röð, sem vér nefndum þá í. Þar er ágætt æðarvarp (150 pd. í meðalári), og verpir bezt í Yzta-

hólma og Flathólma; eigna menn það því, að þeir eru ósléttastir og þýfðastir, svo fuglinn hefir þar bezt skýli. Þar verpir og mikill lundi, einkum í Stórhólma, og þykir það lítill kostur, því hann grefur alla hólmana sundur og umturnar bæði hreiðrunum og grasveginum.

Enn fremur liggja á Reyðarfirði þessi sker:

Rifsker liggja utarlega að norðan, fram-undan Stekkjartanga; það eru blindsker, og brýtur á þeim í hverju brimi. Þau ná 1/4 viku fram í sjó.

Bugsi heitir klettur rétt innan-við Stekkjartanga, skammt frá landi, og nokkru innar er

Áttæringur, annað sker hjá svo-kallaðri Fles, miðja vegu millum Karlskála og Litlu-Breiðu-víkur.

Vatnsboði liggur suður af Krossanesi, skammt frá landi; það er blindsker.

Flesjarboði, Króarboði og *Beltaboði* heita leyniboðar á utanverðri Vattarnesbót; hinn fyrst-nefndi liggur innan- og ofan-vert við tangahornið, en hinir innar og ofar á bótinni út frá Engimýrartanga.

Bakur er sker utan-undir Vattarnestanga; við hann er kennd Baksbót.

Úti fyrir og á Fáskrúðsfirði liggja þessar eyjar og sker:

Skrúður. Svo heitir ey, sem liggur norðaustanvert-við fjarðarmynnið, hálfa viku sjóvar undan Hafnarnesi. Hún er upphá sem lítið fjall og nærri því kringlótt, tólftungur mílu á hvern veg og víðast hvar að sunnan, vestan og norðan með misháum, þvergníptum björgum neðan-til, en grasi vaxin að ofan og austan, sumstaðar niður-undir sjó. Inn í Skrúðinn að austan gengur vík ein, sem heitir Hellisvík; að

henni heldur að sunnan flughátt berg, en að norðan sæbrattar klappir. Upp af þessari vík gengur hellir einn mikill; hann er rúmlega 50 faðmar á lengd og meðal-steinsnar á hæð, og þrengist svo um miðbikið, að þar eru að eins nokkurs konar stórgjörvar dyr millum fram- og inn-hellisins, er breikkar mjög til suðurs fyrir innan dyrnar og er þar nálægt 50 föðmum á breidd. Í framhellinum er bjart að framan og verpir þar fjöldi af ritfugli (rita, rilla) upp um allt bergið. Allur hellirinn liggur í vestur og eru veggir hans að sunnan og vestan þvergnípt bjarg, en að norðanverðu gengur niður frá hvelfingunni allt fram til miðs lausagrjóts-skriða af bleikum Drápu-steini, og fyrir framan hana kemur aftur bjargveggur undir mestöllum hellinum. Gólfið er óslétt og fullt af steinum, sem fallið hafa úr berginu. Í innra hellinum er heldur draugalegt og svo dimmt, að þar sést engin skíma, nema lítil undirbirta, þegar menn hafa staðið þar nokkra stund; þá er til að sjá innanvert upp-eftir skriðunni sem þar sé litlar dyr, en þegar skoðað er við ljós, er það að eins grunnur skúti. Þaðan er sprottin sú hégilja, að skúti þessi sé dyr á afhelli nokkrum með járngrindum fyrir. Á þar að búa bjargbúi einn, sem kallaður er Skrúðs-bóndi, og segja gamlir menn hann hafi eitt sinn til forna hleypt skriðu þessari á 18 menn, sem hnýsast vildu um byggð hans*).

---

*) Margar sögur ganga enn af Skrúðs-bóndanum, t. a. m., að kona hans sé prestsdóttir frá Hólmum í Reyðarfirði; seiddi hann að henni og tryllti hana, svo hún sigldi út til hans á fjöl. Eitt sinn tepptust vermenn í Skrúð og kváðu Maríu-rímur í framhellinum; kallaði hann þá til þeirra og sagði: »Nú er skemmt konu minni«; og er þeir spurðu hvað *honum* geðjaðist, sagði hann: »Andrarímur er gott að heyra«. Sagt er og, hann taki alla hornótta hrúta í hagatoll, sem settir eru í Skrúð, og var það lengi siður Vattarness-bænda, að

Inn-við stafn í hellinum er lítil stöðuvatnstjörn, með tæru vatni, ísköldu og bragðlausu. Árið 1838 fann séra Ólafur Indriðason þar töluvert af [Glaubersalti (?)] meðfram neðanverðu berginu að sunnan í hinum innra helli, og litla uppsprettulind norðan-megin hellisins, skammt frá sjávarmáli, með væmið vatn og salt-kennt, svo sem því svarar, að helmingi eður fjórðungi lóðs væri blandað í pott af hreinu vatni. — Mikið varp er þar í berginu, bæði svartfugl og skegla (= rita), en ekki er það hagkvæmt, því bjargið er víða hvar bæði ógengt og ófært til siga. Gnægð af skarfakáli vex í Skrúðnum, og er þar bæði mikið og fagurt víðsýni.

Arfaklettur heitir hólmi, grasi vaxinn, norðan-til við Skrúinn; þar er nýfarið að tímgast æðarvarp.

Þursasker er mikil fles, graslaus, út frá Arfakletti.

Brökur heitir skerjaklasi nokkur, sem liggur í vatnsbrún norður frá Skrúðnum, og er því ófært hafskipum að fara nálægt honum þeim megin.

Einbúi heitir iðusker eitt, sem lítið ber á inn- og norður-af Skrúðnum; þó er svo breitt sund milli hans og Hafnarnessflesjar, að vel má þar sigla fram hafskipum suður og norður, þegar fall og vindur er með, en straumar eru þar miklir og önuglegir.

Æðarsker liggur í sjálfu fjarðarmynninu suður frá Lambatanga; það er á lengd í suður og norður hér um bil 1/8 mílu, en örmjótt og mest allt nakin fles, þvergnípt að utan, en ekki allhátt, og drífur því

---

gefa honum einn hrút á ári, því satt er það, þeir hverfa fremur öðru fé úr Skrúðnum, — því hornin munu stjaka þeim frá berginu, svo þeir hrapa í sjóinn, þegar þeir tildra sér á hillurnar.

yfir það sjór í stórbrimum. Á austanverðu skerinu er grastorfa og er þar æðarvarp.

Andey liggur litlu utar fyrir norðaustanverðu fjarðarmynninu, rétt suður af Hafnarnesi. Hún er $^1/_4$ mílu að lengd í suður og norður og $^1/_{12}$ mílu á breidd, þvergnípt og klöppótt að utan, en uppi víðast mýrlend og flöt; inn í hana að norðan skerst Andavogur hann [er] tvær til þrjár teigshæðir á lengd og sextugur á breidd. Í botni hans er all-laklegt bátsuppsátur, og lending að eynni hættuleg bæði þar og annars staðar, nema í ládeyðu fyrir kunnuga. Að sunnan gengur inn annar vogur, styttri, sem Harðgreip er kallaður, og sýnir nafnið, að lending er þar ekki ljúffellileg. Þar er æðarvarp og þykir torvelt að verja eyjar þessar fyrir ráni Flæmingja, sem jafnan flækjast þar úti fyrir framan-af sumrum.

Hafnarfles heitir stórt sker, sem liggur úti fyrir Eystra-Hafnarnesi, norður frá Andey; örskammt frá horni þess til hafsuðurs er leyniboði, svo þar er ekki óhætt á bátum. Milli flesjarinnar og Andeyjar er og grunnsævi mikið, er Ribbur heitir, svo varla eður ekki er fært hafskipum, þótt það kynni að fleytast um sund eitt, er nefnist Engihjallasund, litlu norðar en miðsvæðis milli lands og eyjar; þó verður þar í brimsjó ófært á bátum. Millum flesjar og lands gengur sund, sem fært er í ládeyðu á bátum og liggur betur við föllum, en í því eru að norðan 3 leynisker, varasöm.

Víkursker er boði á Víkurbót.

Gunnarssker er klettur utanvert við Skálavík; þar liggur Gunnarsboði fast inn og suður af skerinu, og

Hvalnesboði inn og norður af Gunnarsboða; þeir eru báðir viðsjálir í öldusjó.

Stamparibba heitir enn boði skammt inn og vestur frá Hafnarnesstanga. Þar varð á skipsbroti 1659 Eyjólfur prestur Bjarnason frá Kolfreyjustað.

Á Stöðvarfirði liggja þessi sker og boðar:

Gvöndarnessfles liggur spölkorn undan landi í miðri röstinni fyrir framan Gvöndarnessrennu, og er sundið millum lands og flesjar oftast nær ófært, nema í mestu sumarstillingum. Fles þessi er ávöl, graslaus sjávarklöpp, og liggur þar oft uppi mikill fjöldi sela, en engri veiði verður þar við komið.

Hálstangaboði liggur undan Gvöndarnesshálsi, skammt frá landi.

Andarnefjuboði, skammt frá landi, millum Bæjarstaða og Landabæjar.

Ribba undan Kapalhöfða, 5 faðma frá landi.

Miðfjarðarboði liggur úti fyrir miðju fjarðarmynninu; hann er sléttur ofan og hallar út af honum öllu megin; kringum hann er 7 til 9 faðma djúp.

Úti fyrir og á Breiðdalsfirði liggja þessar eyjar og sker:

Hafnarey og 10 aðrar smáeyjar liggja í sunnanverðum firðinum undan Óslandi; er þar æðarvarp nokkurt og selveiði, og liggja þær allar undir Heydali. Við Hafnarey er góð höfn fyrir báta og útræði. — Boðar eru þar margir með báðum löndum, en hreint miðfjarða og góð skipalega fyrir innan eyjar.

Iðusker heita tvö sker, sem liggja í Kambaröst, beint undan Kömbum.

Hvopa heitir boði í Kambaröst, suður af Iðuskerjum:

Önglaboði liggur skammt fyrir utan Hvopu.

Lárungar heita blindsker sunnarlega í Kambaröst, sem oftast nær brýtur á, og þykir ekki fær skipaleið inn á fjörðinn fyr en komið er suður fyrir þá.

Blótólfsboði liggur góðan spöl norðaustur-af Lárungum; hann er fyrir utan Kambaröst.

Sker á Breiðdalsfirði, sem upp úr sjó standa, heita svo: *Fála, Axarsker, Stampur, Suður-* og *Norður-Rifsker, Bakur, Sprökunaggur, Hlaða, Hlöðusker* og *Streitisfles*, sem liggur fyrir sunnan Hvarftanga.

Hvalsbakur er stórt sker, sem liggur 4 vikur sjávar austur-suðaustur af Hvarftanga og hér um bil 6 mílur beint austur af Berunesi; það mun vera sama sem Olavius kallar Geirfuglasker, og segir hann það hafi verið forn venja að fara þangað út um Jónsmessuleitið og veiða þar geirfugla og seli; en á hans dögum (c. 1775) voru þessar ferðir með öllu aflagðar.

Fram-undan Berufirði, Búlandsnesi og Hamarsfirði liggur mjög mikill eyja- og skerja-klasi, og skal nú reyna að lýsa afstöðu þeirra og ásigkomulagi svo greinilega sem auðið er.

Titlingshólmar eru 3 litlir æðarvarpshólmar, sem liggja utarlega við suðurströnd Berufjarðar.

Rastarsker liggur utarlega sama megin í Núpsröst, og þar suður-af eru grynningar og smáboðar.

Bjarnarsker, Trénef og *Langi-boði* liggja fyrir landi milli Núps og Kross, og fleiri eru þar grynningar. Boði er og undan Krossi, og í stuttu máli að segja er sjór mjög óhreinn meðfram allri Berufjarðarströnd, næstum því inn í gegn.

Papey er byggð. Hún liggur viku sjávar suðaustur-af Búlandsnesi og er hér um bil ³/₄ mílu

ummáls; umhverfis hana eru há björg, sumstaðar næstum því þvergnípt, og heita þau ýmsum nöfnum, t. a. m. Góða-bjarg og Skálmarbjarg, vestan-til á eynni, Hrafnabjörg eystri og syðri, utan-til, Hellisbjarg, hæst allra þeirra, norðanmegin, og enn fleiri. Landslag á eynni er svo, að hún er mjög sett hólum og klöppum með mýrlendi og harðvelli á milli, og er hún að öllu samtöldu ágætlega grösug. Inn í hana vestanverða gengur vik eitt, mjótt og langt og hyldjúpt, kallað Selvogur, og er þar skipalega; annar vogur eins djúpur liggur inn í eyna austanverða; hann heitir Áttahringsvogur. Þar heitir og Kirkjuvík, utan-á eynni, og Hákonarvogur og Trévík að ofanfram. Papey er mikil eign og arðsöm; þar er stórmikið æðarvarp, töluverður bjargfugl og lundatekja, selveði og hagstætt útræði til hákarls- og fiski-veiða.

Kringum aðal-eyna liggja ýmsar smáeyjar:

Arnarey liggur þar fyrir miðju norðurlandi; hún er mjög há, með björgum umhverfis, og gengur mjótt og djúpt sund millum eyjanna; í því liggur lítill hólmi, kallaður Eiði.

Flatey liggur austur-af Arnarey og er mjótt sund millum þeirra; hún er mikið lægri.

Höfði heitir hólmi einn mjög hár austan-undir Papey; sundið á milli þeirra [er] mjótt og djúpt.

Hvanney heitir lítil ey sunnan-fram við Arnarey. Suður af henni liggur *Sauðey,* lítill hólmi innan- og vestan-vert við heimaeyna. Vestur af henni liggur *Arfaklettur,* lítill skerhólmi.

Upp-undan Papey, fram-af Búlandsnesi og Hamarsfjarðarmynni liggur mikill eyjaklasi; þar má fyrst telja

Búlandsnesseyjar. Þær eru ellefu að tölu, stórar

og smáar, og heita svo: *Yzti-Kálkur;* hann liggur yztur og er grasi vaxinn, með lágum klettum umhverfis. *Hvaley,* þar skammt upp-af; er einnig klettum gyrt; með góðu graslendi. *Úlfsey* og *Grunnasundsey* eru báðar áþekkar Hvaley, og allar nokkuð stórar. *Þorleifshólmi, Kríuhólmi, Ormarshólmi, Þúfuhólmi, Æðarsker, Úlfseyjarhólmi* og *Þrætusker;* eru allir miklu minni en eyjarnar.

Hörglandshólmar fjórir og *Selabryggjuhólmar* tveir liggja einnig undir Búlandsnes, og eru þessir minnstir. Á öllum þessum hólmum er jarðvegur og gras.

Berufjarðareyjar eru þrettán að tölu og heita svo: *Hrísey, Austur-Örkney, Suður-Örkney, Hafnarey, Kiðhólmi, Flathólmi, Langhólmi, Lynghólmi, Melhólmi, Þeisthólmi, eystri* og *syðri Hafnareyjarhólmi* og *Egilshöfði.* Þetta eru allt smáar eyjar og hólmar, og sprettur gras á þeim öllum, einkum eyjunum. Þeim fylgir og *Þrætusker* og *Steinflesjar.*

Sandey er býsna-há og mikil ummáls, með klettum sumstaðar að utan, og góðu graslendi; hún liggur undir Berunes.

Allar þessar eyjar og hólmar (Búlandsness- og Berufjarðar-eyjar með Sandey) liggja í einni bendu, svo ekki verður greinilega sagt, nema með ofmiklum orðafjölda, hvernig afstaða þeirra er, hvers frá öðru. Hér um bil ¼ mílu vestur af þeim liggja

Þvottáreyjar í Hamarsfjarðarmynni; þær eru tólf að tölu, með smáhólmum íreiknuðum, og heita svo:

Eskilsey liggur innst og snýr þvert fyrir firðinum; hún er býsna-mikil ummáls, með klettum við

sjó sumstaðar og víða grasi vaxin ofan. Næst fyrir utan hana liggur

Sauðey; hún er nokkuð minni og lægri en Eskilsey, en að öðru leyti er hún henni áþekk.

Seley liggur skammt suður og út af Sauðey; hún er graslaus.

Hóley mjög lítil, er austur af Þvottáreyjum.

Stapey liggur milli Sauðeyjar og Hóleyjar; hún er býsna-mikil ummáls, með mörgum og stórum melþúfum. Þar er tekinn sandmelur til léna.

Kálkur er graslaust klettabelti í sjávarbrún.

Nótarhöfði er lítill klettur, hár, með grasvegi ofan.

Taska er annar, ummálslítill og hár, einstakur klettur.

Moldarhöfði, áþekkur hinum.

Ámundi er hár klettur, graslaus, miðja vega milli eyjanna.

Sauðeyjarhólmar tveir liggja við Sauðey; þeir eru grasi vaxnir ofan.

Hvalsker eru berir skerklettar sunnan-fram við Eskilsey.

Á milli allra þessara eyja og hólma liggja sandar, og má ganga þar þurrum fótum um fjöruna; þó er þar áll, sem heitir Bussabót, er sker sig út frá Hamarsfirðinum miðja vega inn á milli eyjanna, og því verður komizt í þær á báti með háflæði.

Enn eru tvö sker innan-fram laust frá eyjunum, kölluð *Hleinar,* og utan-fram Þvottáreyja, skammt á burt, liggja 3 sker, stór, með sundum á milli; þau heita *Sundasker;* og fram- og austur- af eyjunum, langt

frá landi, liggur hátt sker, kallað *Bergsker*. Þvottáreyjar liggja undir Hof í Álftafirði.

Skjöldur heita 3 sker, nokkuð há, en ekki ummáls-mikil, er liggja utanfjarðar, hér um bil 1/4 mílu útsuður af Þvottáreyjum; þau eru öll graslaus og sprettur þar að eins lítið eitt af Skarfakáli á yzta skerinu. Þau liggja nú undir Hof.

Hrómundarey liggur hér um bil 1/8 mílu norður frá Skjöldum; það er há ey, graslaus, ekki mjög stór ummáls, og vex þar að eins lítið eitt af melblöðku; hún liggur beint suður af utanverðum Þvottáreyjum og heitir sundið millum þeirra Melrakkanessós. Ey þessi er landföst að sunnanverðu og gengur þar frá henni einlægt sandrif suður til Þvottár-lands, fyrir öllum Suður-Álftafirði. Á rifi þessu liggja tvö graslaus sker, hvort hjá öðru, kölluð *Óseyjar*, og skammt fyrir ofan 3 önnur, kölluð *Marksker*, mikið lægri. *Skipamannahólmi* heitir enn hólmi nokkur einstakur, allhár, inn og austur af skerjum þessum, á sama rifinu.

Kambur heitir hátt sker, gróið skarfakáli; það liggur utan-undir Hrómundarey, og liggur bæði eyjan og skerið undir Geithellur.

Brimilsnes er ey ein á Suður-Álftafirði sunnanverðum; að norðvestan er hún umflotin einungis með flóðum, en með fjörum má ríða þangað þurrar leirur út af Hofshólmum. Þar er víða í bökkunum og uppá eynni bleikleitt hellugrjót (Drápu-steinn), og þó nokkurt graslendi á millum. Hún er hér um bil 1/2 míla ummáls.

Lynghólmi heitir hólmi einn, grasi vaxinn, vestanundir Brimilsnesi; þar fjarar út úr sundinu milli eyjar og hólma.

Skeljarteigur heitir enn hólmi nokkur austan-fram við Brimilsnes; hann er all-hár og býsna-mikill ummáls, en lítill er þar jarðvegur og gras.

Allmikið grunnsævi og fjöldi boða og blindskerja liggja fram og aftur um allt þetta svið; verður því ekki betur lýst en Jón prestur Bergsson hefir gjört í lýsingu Hofs- og Háls-sókna, og er það hér um bil á þessa leið: Fyr en tilgreindir séu boðar og sker fyrir Búlandsnesi og Álftafjörðum, verður nokkuð að geta afstöðu djúpanna, þar sem þeir liggja. Þar er að vísu einlægur flói utanfjarða, en djúpum hans og afstöðu er misjafnlega háttað, og hafa menn því skift honum í sérstök svið með ýmsum örnefnum. Sviðið milli Papeyjar og Búlandsness heitir einu nafni *Papeyjarálar;* sá állinn, sem næstur er Papey, heitir *Barði,* og sá, sem næstur er Búlandsnesseyjum, *Sandeyjaráll,* en sá, sem er í miðið, *Skorbeinsáll,* og dregur hann nafn af skeri nokkru, háu, austan-til í álnum, sem heitir *Skorbeinn.* Það svið flóans, sem liggur út-af Þvottáreyjum og sunnanverðum Búlandsnesseyjum, allt frá Hrómundarey og austur til Skorbeins, hér um bil 1/2 viku sjávar út frá landi, kalla menn *Hrómundarbót,* og nær hún yfir innanverða Papeyjarála. Fyrir sunnan hana, suður og fram af Skjöldum, heitir *Skjöldudjúp;* þar er misdýpi mikið og veit enginn, hve djúpt er. Skjöldudjúp ná hér um bil 1/2 viku sjávar út-af Skjöldum, og þar út-af kemur *Papeyjardjúp,* sem nær út-undir svo-kölluð *Selsker;* það eru tvö lág og breið sker, hvort hjá öðru, hér um bil 1/2 viku suður og fram af Papey. Sá hluti djúps þessa, sem næst liggur Papey að vestanverðu, heitir *Iða.* Bæði þessi djúp heita og einu nafni *Breið.* Vík ein

gengur af Berufirði upp að Búlandsnesslandinu, utan- og austan-vert, sem kölluð er Reyðarskersbót; þar liggur *Reyðarsker,* og austur af því lítill boði. Austur af Teigarhornslandi liggur sker eitt skammt undan landi, kallað *Teigarhlass,* og kring um það eru margir smáboðar, sem ekki verða nafngreindir. Austan-fram Búlandsnesslands, fyrir innan Gleðivík innri, er klettur skammt frá landi, kallaður *Æðarsteinn,* og austur af honum sker, sem heitir *Æðarsteinsribba,* og út og austur af því er boði, og annar boði norður af því, báðir skammt þaðan. Austur af Langa-tanga, utan-fram Djúpa-vogsins, er allstórt sker, kallað *Svarta-sker,* og vestur úr því Svartaskersribba. Millum hennar og Langa-tanga liggur Skútusund, og utan-til í því boði, kallaður' *Mús.* Innan-fram af Skútusundi er enn sker, kallað *Selhaus,* og kemur það ekki upp nema með fjöru. Inn og fram af *Selhaus* liggur *Falkionshólmi,* nokkuð hátt sker, og verður gengið út í það með stórstraumsfjöru. Skammt frá Svarta-skeri liggja 2 boðar, annar suður- og hinn vestur-af því.

Flandraraboði liggur út af *Fiskimannatanga,* innanvert við Djúpa-vog. Skammt þar út-af er önnur ribba, kölluð *Marsribba,* síðan skip með því nafni strandaði þar 1826, og enn litlu utar í sömu stefnu *Djúpa-ribba,* og því næst *Svarta-skers-boði,* sá er fyr var sagt að liggi vestur af skerinu. Þessi röð skerja og boða liggur þannig í röð, skáhallt fyrir Djúpa-vogi, frá Fiskimannatanga til Svarta-skers. Austan-til við Búlandsnessland, gagnvart Reyðarskersbót, er lítill boði rétt hjá landi. Fram og austur af Búlandsnesseyjum liggur *Hlífólfssker,* og skammt austur-af því *Hlífólfsskersboði,* og sunnan-fram skersins allt ein boðaröð

suður til *Fiskihnaggs,* er liggur austan-undir *Hnara-sundi,* beina stefnu af Yzta-Kálk. Við sjálft Hnara-sund liggja 3 boðar, kenndir við sundið, einn utan-til í því, sunnan-megin, og hinir tveir skammt hvor frá öðrum, innan-til við það austan-fram. Suður af Sandey liggur *Sandeyjarsker* og suðvestur af því 2 sker lítil, hvort suður af öðru, sem heita *Fiskihnaggar.* Millum þeirra liggur *Róðrar-* eður *Djúpa-sund.* Millum *Syðra-Fiskihnaggs* og Þvottáreyja liggur lítið sker, og sundið milli þess og eyjanna heitir Krikasund. Innan-fram Syðra-Fiskihnaggs liggur boðaklasi, sem heitir *Brúns-ribba,* og út-af Krikasundi liggja tveir boðar, hvor hjá öðrum, en Bergskerið, sem fyr er nefnt, liggur inn-af því. Fram-undan Sundaskerjum, nálægt 1/2 viku sjávar, liggja tveir boðar í Hrómundarbót, einu nafni kallaðir *Bótarboðar*; hinn eystri þeirra liggur út af Djúpa-sundi í Sundaskerjum og er því einnig kallaður *Djúpa-sunds-boði;* á honum er 6 faðma dýpi; hinn syðri liggur út-af Breiða-sundi og heitir *Breiða-sunds-boði.* Hér um bil 1/4 viku suður og út-af Skjöldum liggur sker eitt nafn-laust. *Ketilboðasker* er stórt sker og hátt; það liggur út-af Djúpa-sundi, milli Þvottáreyja og Búlandsness-lands, og ber þaðan í Hellisborg í Papey. Tvö önnur minni sker liggja milli þess og Skorbeins; heitir hið syðra þeirra *Kolla* og hið eystra *Langa.* Miðja vega milli Kollu og *Ketilboðaflesjar* liggja 3 boðar, hver aust-ur af öðrum og skammt hver frá öðrum; sá austasti þeirra nefnist *Helluboði,* hinir tveir *Ketilboðar.* Norð-vestur af sömu fles, skammt frá, er og boði með sama nafni. Sundið milli Löngu og Skorbeins heitir *Breiða-sund,* og í því liggja 3 boðar; hinn syðsti þeirra, sem næst liggur Löngu, heitir *Breiða-sunds[boði],* mikill ummáls,

og brýtur oft í tvennu lagi; sá í miðið heitir *Eystri-Breiða-sunds-boði,* og hinn austasti *Skorbeinsboði.* Boði liggur og austur af Skorbein, skammt frá, og annar hér um bil 1/4 viku út-af Skorbein, sem heitir *Álboði.* Enn önnur sker liggja lítið eitt út- og austur-af Ketilboðafles, inn-af miðri Papeynni, kölluð *Máfaflesjar.* Suður-af þeim, skammt frá, er einstakt sker, kallað *Latur.* Sundið milli þessa skers og Máfaflesja heitir *Latsund,* og inn og norður af Lat, skammt frá honum, er *Latsboði.* — Kringum sjálfa Papey eru einnig ýms sker og boðar; innan-fram eyjarinnar liggur *Folaldaboði* í Barðaál og *Flateyjarboði* á Flateyjarbót, skammt frá Flatey. *Sauðeyjarboði* heitir skammt inn- og vestur-af Sauðey. *Háfur* heitir sker milli Arnareyjar og Hvanneyjar, og þar á sundinu stendur lítill, sívalur klettur upp-yfir sjávarborð. Skammt vestur-af eynni, rétt fram-undan Selavogi, liggur býsna-stórt sker, kallað *Iðusker,* og skammt fyrir austan höfðann heitir *Steinbitsboði.* Aðrir 4 boðar liggja út- og austur-af honum og heitir hinn yzti *Kjöggur,* hér um bil 3/4 viku frá eynni. Á honum er 10—12 faðma dýpi, en sextugt allt í kring. Hinir 3 heita *Heimaboði, Miðboði* og *Austurboði.* Tvö sker liggja og út-af austurhöfðanum; heitir það, sem nær liggur, *Svarta-sker,* og hitt, sem liggur utar og austar, *Flyðrusker.* Út-af Papey, skammt undan, liggur og eitt sker, kallað *Hádegissker.* Yzt allra boða og skerja út-af Papey heitir *Rif.* Utan-fram sandrifs þess, sem áður er sagt, að liggi fyrir Suður-Álftafirðinum, eru og nokkur sker, skammt undan; heita tvö þeirra *Skarfakambar,* há og þverhnýpt, hvort hjá öðru. Rétt undan Óseyjum er og eitt sker, nefnt *Iglsker,* og syðst þeirra allra liggur *Vigur,*

næstum því fast við rifið. Tvö önnur minni sker, sem heita *Þúfur*, liggja út- og austur-af Skarfakömbum. Út-af Styrmishöfn, og skammt frá henni, liggur *Róðrarsker*, og rétt þar við austan-fram lítill boði. Spölkorn þar suður-af er lítið sker, lágt, sem heitir *Flyðrusker*, og suður- og út-af því *Fauskaboði*. Austur af Höfninni er lítill hnaggur, sem heitir *Flöguhnaggur*. Út-af Krossanesi, sem liggur niður af Hvaldal, fyrir sunnan Hvalness-skriður, liggja tveir boðar, hvor hjá öðrum, nefndir *Brökur*, skammt undan landi. Og aðrir tveir, hvor hjá öðrum, ef ekki áfastir, liggja spölkorn suður- og út-af Brökum; þeir heita *Hvítingar*. — Enn eru til sker innanfjarða, bæði í Hamarsfirði og Suður-Álftafirði. *Miðfjarðarsker* liggur utarlega í Hamarsfirðinum, á miðri leið; það er ekki uppi, nema um fjöru. Suður-af mynni Jakobsvogs er og lítíð sker, skammt undan, og smá-blindsker kringum það. *Háasker* liggur út- og austur-af Melrakkanesi, þar sem Suður-Álftafjörðurinn fer að ganga út í Hamarsfjörðinn. Lítil sker liggja og undan Melrakkaness-hellum, skammt frá landi, og fara þau í kaf með flóðum. Enn er hátt sker á miðjum Suður-Álftafirðinum, skammt fram-undan Blábjörgum; það heitir *Kjöggur*. Ýms fleiri smásker eru og til í þessum fjörðum, er liggja fast fram-með löndum, bæði innanvert við Blábjörg, suður-af Hólsnesi, niður-af Hálslandi og víðar.

Utan-fram Starmýrartanga (sandrifs þess hins mikla, sem liggur fyrir Suður-Álftafirði) er aðgrynni svo mikið, að hvergi má þar upp lenda fyrir útgrynni. Eins er við Þvottáreyjar, og aukast þar grynningarnar ár frá ári, sem fyr var sagt. Á flestum stöðum öðrum er hér aðdjúpt; þó er hér og hvar

aðgrynni með landi fram fyrir sunnan Styrmishöfn; þar sem sjór fellur ekki upp-undir þverhnýpta kletta. Stólpasund, sem áður er nefnt, grynnist og æ meir á hverju ári.

B. VESTMANNAEYJAR.

Vestmannaeyjar liggja fyrir sunnan Ísland, 1¼ viku sjávar fram-undan Eyjasandi (¾ viku til Elliðaeyjar) og rúmar 7 vikur vestur af syðsta annesi landsins, Dyrhólum. Þær eru mjög hálendar og hömrum gyrtar víðast hvar umhverfis og eru því til að sjá sem afar-sæbrattir hnjúkar, er vel má sjá úr hafi í 8 mílna fjarlægð, þegar góð er sjávarsýn. Undirlag þeirra er allt móberg með blágrýtis- og stuðlagrjótskömbum, er ganga upp í gegnum það hingað og þangað, og sumstaðar ofan á því nokkur lög af grásteini, sumstaðar líka, efst og yngst, eldhraun, komið úr Helgafelli, sem síðar verður sagt. Má af öllu sjá, að það er hið sama jarðlag, sem liggur undir rótum Eyjafjallajökuls, og á saman við Seljalandsmúla og Fljótshlíðarhálsana; hefir það allt verið samfast til forna, fyr en hafið braut það í sundur.

Heimaey er langstærst í þessum eyjaklasa, og mest og merkust allra eyja kringum Ísland. Hún er tæp míla á lengd og framt að hálfri mílu á breidd. Þar er svo varið landslagi, að fyrir norðurhlið eyjarinnar liggur einlægur fjallhryggur, sumstaðar meir en 900 feta hár; hann er að eins brotinn sundur á einum stað, þar sem heitir Eiði, millum Klifsins og Heimakletts. Á suðausturhlið eyjarinnar eru og nokkrir fjallhryggir, og nálægt miðri eynni að austanverðu stendur einstakt eldfjall, og hallar út-frá því á þrjá

vegu niður á láglendið, og að austanverðu til sjávar. Mikill hluti láglendisins er gamalt eldhraun úr Helgafelli, sem hlaupið hefir hvað ofan á annað; en hin elztu hraun eru svo afar-gömul, að jarðvegur [er] kominn yfir þau aftur fyrir mjög löngu, nema hinn yngsta strauminn, er runnið hefir langan veg til norðvesturs og gjört mikinn landusla. Mun það hafa orðið í þeirri eldsuppkomu, sem Landnáma [nefnir] (samanber þátt vorn um eldgosin), og tekið þá af Ormsstaði. Þar er fjarskalega þurlent, og til hins mesta meins. Kemur það til af því, að allt rigningavatn hleypur niður í gegnum hraunin og móbergið, sem allt er rifið og klofið, og kemur svo hvergi fram fyr en á stöku stað í klettum niður-við flæðarmál, og sjálfsagt mestmegnis langt út-í sjó. Á einum stað er mýrarkorn vestan-til á eynni, hjá Ægisdyrum; hitt er allt harðvellis-grundir og grasbrekkur, móar, holt, uppblásin flög og eldhraun, sem fyr segir. Fjöllin eru: *Helgafell*, eldfjallið. Það er all-fagurt, reglulega lagað og óraskað eldfjall; einstakt, kringlótt og uppdregið, með djúpri skál í kollinn, sem nú er grasi gróin innan og mosa vaxin. Það er auðséð, að þessi kollur með skálinni hefir hrúgazt upp seinast í hinu síðasta eldgosi, eftir að nýja hraunið — Ofanleitishraun — var hlaupið fram, því rætur hans liggja fram-yfir hraunáruppsprettuna og hylja hana, og sjálfur er hann ekki annað en eldsandur og kolbrunnið lausagrjót, hringinn í kring um hinn forna eldgíg, eins og mokað sé upp úr gröf. Að sunnanverðu er Helgafell grasi vaxið nokkuð upp-eftir, og áfast við það litið fell eður hnjúkur, sem heitir Litla-fell. Helgafell er millum 800 og 900 feta á hæð og er víðsýnt af því til hafs allt

um kring. Þar héldu eyjabúar vörð í mörg ár eftir Tyrkjaránið 1627, og stendur þar enn hæst uppi byrgi varðmannanna, hlaðið úr steinum. Skammt suður þaðan er *Sæfjall.* Það liggur frá landnorðri til útsuðurs og er aflíðandi til beggja enda, með skriðum og flám norðan-á-móti. Hlíðin, sem að sjónum veit, er afar-brött og kafloðin af grasi, og hamrar neðst við sjóinn; sækja því stórgripir þangað og hrapa einart fyrir björg, svo aldrei sést neitt af þeim framar. Skútagjögur eru og í fjalli þessu framan-í-móti. Leitar sauðfénaður þar hælis á vetrum, og er mannhætta að hafa þar umgengni. Uppi á Sæfjalli eru tveir klettahnjúkar, sem heita *Háu-búr.* Laust frá Sæfjalli liggur *Kervíkurfjall,* frá útnorðri til landsuðurs; það er ávalur fjallhnjúkur, ekki hár landmegin, en hengiflug þeim megin, sem til sjávar veit. Vestan-til við það er lítill, kringlóttur grasflötur, sem heitir Lyngfellisdalur. Fyrir sunnan Kervíkurfjall liggur *Litlihöfði*; hann snýr frá útsuðri til landnorðurs og er hann flatur að ofan, og þar að mestu leyti graslaus, en umhverfis hann eru neðst sjávarhamrar, og þar upp-af brattar grashillur eður tór, sem heita Efri- og Neðri-Landstakkstór. Suður af Litla-höfða liggja graslausar grjótöldur, og suður af þeim stutt eiði eður grjótgrandi til *Stórhöfða,* sem er syðsti hluti Heimaeyjar; hann er mikill ummáls, flatur ofan og mjög grasi vaxinn, og hið fallegasta fjall. Hann er umgirtur á þrjá vegu af hengihömrum, og hrapa þar stundum hestar, sem sækja þangað ákaft, sökum landgæðanna, en kúm er varnað að komast þar út, og vottar fyrir grjótgarði um þvert eiðið, er hefir að líkindum verið varnargarður í fornöld. Frá Stórhöfða

fer að draga inn með eynni vestanmegin; tekur þar fyrst við slétt sandvík og síðan hæðir og dældir, og þá Ofanleitishraun, sem fyr er nefnt. Langt inn-með því að vestan kemur Mýrin, og er þar fyrir fám árum fundið mótak, heldur lélegt, en þó má það heita mikils virði, þar sem eyjan að öðru leyti má heita eldiviðarlaus. Þá tekur við hinn áður-nefndi fjallahryggur á norðurrönd eyjarinnar, og er þar vestast *Dalfjall.* Það er all-bratt og klettótt, með hvössum tindi, og annað hæst fjall á eynni. Ofarlega á því blasir móti landsuðri fögur grashlíð, kafloðin og mjög fjölgrösug, er heitir Hvíld, og hyggja menn það sé sá staður, sem máldagabrot Ofanleitis kallar »eng á Dalfjalli«. Sunnan-á-móti, niður-í hömrum, er hilla, kölluð Halldórsskora. Þar sprettur nokkurt gras og gnægð af Baldursbrá. Þar er voðalegt og tæpt einstigi niður í tóna, og hafa þar farizt menn. Vestantil á fjallinu heitir Sauðatorfa og Illa-nef, og fleiri eru þar örnefni. Norðvestur af Dalfjalli liggur lágur og fagur grastangi, sem heitir *Stafnsnes.* Austur af því, norðan-í-móti, heitir fyrst Upsaberg, hátt bjarg, þá Æðarsandsskriður, þá Vatnshellar, með standbergi að norðan; svo heita Eggjar austur-eftir, þangað til kemur *Klifið* eður *Stóra-klif.* Það er hátt fjall, áfast við Eggjarnar, og uppá þvi rennisléttur grasflötur. Suður-af því og áfast er *Litla-klif,* brattur fjallhnjúkur. Upp á það kemst ekki fé, enda er þar lítið gras uppi. Suður af Litla-klifi, heimar og vestar, heitir *Háin;* þar lá »Oddur á Hánni«, þegar Tyrkir rændu eyjarnar, og sá þaðan allt, hvernig fram fór. Móti landnorðri, niður af Hánni, eru háir hamrar, stöllóttir, er heita *Skiphellar;* skúta þeir fram að

neðan og er þar gott hæli fyrir fé. Þar festa menn úr háum stiga kaðlastög um bergið með járnnöglum, og þurka þar fiskiafla á sumrum og haustum, og þornar hann þar ágæta-vel. Hátt og víðs vegar uppi í hömrum þessum eru fiskibyrgi eyjarbúa, og er hin mesta mannhætta að komast að sumum þeirra, og hafa menn stundum hrapað þar og týnzt. Sunnan-á-móti í Hánni heita Fiskhellar. Það er hátt og fagurt bjarg; er þar fyrst einstigi upp að ganga, þvergnípt, 12 til 14 álna hátt, og þar fyrir ofan taka við margar og langar hillur, með skútum og allmörgum fiskibyrgjum, skáhallt, hvað upp af öðru, lengst upp í berg. Vestmannaeyingar, sem ekki hafa gleymt ránunum og eru fremur öðrum uggandi um sig fyrir ófriði og árásum, hafa gott auga á þessum stað og hyggja sér þar til hins traustasta vígis, og víst er um það, að þar er ekki leitandi til uppgöngu meðan nokkur vör[n] er fyrir, en lítið viðtak er þar móti fallbyssum. Millum Háarinnar og Dalfjalls, sem áður er nefnt, liggur móti suðri kriki nokkur eður dalverpi, er heitir *Herjólfsdalur*, almennt kallaður Dalurinn. Þar hefir fyrir löngu urðarskriða mikil hlaupið ofan úr fjallinu, og segja menn hún hafi tekið af bæinn Herjólfsdal, þar sem Herjólfur reisti fyrstur byggð á Vestmannaeyjum, að vitni Landnámabókar. Hafa ýmsir gjört tilraunir til að grafa upp skriðuna og komast niður á bæjarrústirnar, en gefizt allir upp við það hingað til, þar eð hún er bæði mikil og ill viðureignar, af því hún er að mestu leyti tómt blágrýtisstuðlaberg, sem hrapað hefir úr kömpum, er liggja gegnum móbergsfjallið þar upp-undan. Frá Stóra-klifi að norðan liggur til austurs lágur grjótgrandi, *Eiðið*

kallað, eður *Þræla-eiði*. Þar kom Ingólfur að þrælum Hjörleifs hinum írsku, sem Vestmannaeyjar eru við kenndar. Það er hér um bil 300 faðma langt og 60 faðma breitt með vanalegu háflæði, og ekki hærra en svo, að sjór gengur yfir það í ofsalegustu vestangörðum. Austur af því tekur við hár og afar-sæbrattur fjallhryggur á landnorðurtanga Heimaeyjar. Er þar innstur *Heimaklettur*, hæsta fjall á eyjunum (900 feta), með feikiháum hömrum bæði norðan- og sunnan-í-móti. Uppganga í klettinn er að vestanverðu, af Eiðinu; heita þar Efri- og Neðri-Kleifar, og komast það ekki aðrir en þeir, sem á landi væru kallaðir góðir klettamenn, en þótt eyjabúum þyki það vera eins og á pallinum. Uppi á klettinum er hið ágætasta graslendi; ganga þar árið um kring 80 fjár frá Vilborgarstaðajörðum, og þar að auki hefir hver þeirra þar afmarkaða slægju eftir tiltölu. Norðan-á-móti er stór grastó og liggur á snarbrattri móhellu; hún er alþakin hvannstóði og sækir þangað múgur manns á haustum til rótatekju. Hún er svo geysibrött, að það er sannmæli, að detti þar vettlingur af hendi manns, hrapar hann alveg í sjó niður, enda eru þar háir og þvergníptir hamrar niður-undan tónni. Á þessum stað hafa margir menn hrapað og týnt aumkunarlega lífi sínu. Hefir það verið mál manna til forna, að jafnmargir færust í Dufþekju og Jökulsá á Sólheimasandi, og kölluðust þær á. — Sunnan-á-móti í Heimakletti er löng hilla, skammt fyrir neðan hamrabrúnina, sem heitir Danska-tó. Hún er vön að vera alþakin af fýlungum, og svo er í stuttu máli að segja hver snös og hilla í öllum hömrum, hverju nafni sem heita, umhverfis Heimaey. Efst á Heimakletti heitir þúfa hans

Háu-kollar, en vestan-í-móti heitir hann Hetta, og þar upp af Lágu-kollar. Í austur-landnorður af Heimakletti tekur við *Miðklettur,* annað fjall, áfast honum og grasi vaxið að ofan, með hömrum norðan og sunnan-í-móti. Hann er miklu lægri. Frá Miðkletti liggur í sömu stefnu örmjó klettaegg, sem heitir Heljarstígur og ber nafn með rentu; hann hefir lengi verið genginn og mörgum að bana orðið, enda er hann að versna og orðinn ófær, nema með vöðum. Nú er í hans stað búið að finna annan veg, sem heitir Snið, til að ganga út í *Yzta-klett,* sem einnig er grasi vaxinn ofan; þar er slægjuland fyrir eina kú og ágæt grasbeit fyrir 100 fjár, mikið undanfæri og gott til lundadráps. Þar slítur fyr-nefndum fjallahrygg á landnorðurhorni eyjarinnar.

Inn-með þessum klettum að sunnanverðu liggur til vesturs lítill fjörður eður vík, og er þar innst höfn og skipalega; þar er alltæp leið inn að sigla. Hún byrjar þegar Heljarstígur gengur að Miðkletti og endar þegar Stóra-Örn kemur undan Kleifum, og skal jafnan á út- og inn-siglingu ydda á suðurhorni Elliðaeyjar undan Yzta-kletti. Við byrjun hennar að utan liggur sker eitt, Hringsker kallað, skammt frá suðurlandinu, og fer það í kaf með flæði. Rétt fyrir innan það sama megin liggur norður á við annað sker, athugavert, sem ætíð er í kafi, Hrognasker kallað, og nokkuru innar norðan-megin skagar fram í sjóinn há og ummálsmikil grjóteyri, sem nú er kölluð Klemens- eða Klemus-eyri. Það er hin forna Hörgaeyri, sem nefnd er í Kristnisögu (kapit. 11), þar sem þeir Gissur hvíti og Hjalti Skeggjason tóku land, og reistu kirkju þá, er Ólafur konungur Tryggvason hafði

gefið viðuna til. Hún er áföst Heimakletti, liggur til suðurs og þrengir svo að leiðinni, að úr tanga eyrarinnar austur á við, hliðhallt út í Hrognaskerið, eru ekki nema 17 faðmar, 3 álna djúp með fjöru, og heitir það Steinrifið. Þar á ofan er hættulegt sandrif, skammt eitt í útsuður frá eyrarhálsinum, svo þræða verður með hafskip örmjóan ál millum sandrifsins og eyraroddans, og þar fyrir innan kemur skipalega, góð og traust, en heldur grunn, svo stórskip höggva þar stundum niður um fjöruna. — Þegar þessari þrautahöfn sleppir, er lítið um lendingar á Vestmannaeyjum, og skal nú nefna, hvar til er ráðanda um leið og vér skoðum ströndina umhverfis Heimaey.

Austur frá víkinni taka fyrst við suður-eftir stórgrýttar urðir, þar til kemur næstum því móts við Helgafell, og eru þar ýms smásker meðfram landsteinum; þá taka við hamrar, er Flugur heita, með hillum og tóm framan-í-móti og stórurð neðan-undir; flúð ein athugaverð er þar í kafi, skammt frá landi, og [má] róa milli lands og hennar, þegar gott er í sjó. Suður-af Flugum kemur Skarfatangi, þá Lambaskorur, þá áður-nefndir Sæfjallshamrar og Gunnarsurð, neðanundir Sæfjalli; þá kemur Sigmundarsteinn, landnorðanundir Kervíkurfjalli. Þar er selalátur hið eina að kalla má, sem nú er orðið á eyjunum, og má þar næstum ætíð ganga að vissum selum, er liggja þar uppi á steininum. Fyrir sunnan Sigmundarstein kemur Kópavík, — mjótt vik inn-með Litla-höfða norðanmegin; þar hafa róðrarskip hleypt inn, einkum í norðanveðrum, og bjargar þar mönnum og skipi, þótt þar sé bæði þröngt og stórgrýtt. Fyrir sunnan Kópavík heitir Landstakksurð, og tekur nafn af háum dranga, sem

stendur áfastur við Litla-höfða og heitir Landstakkur, og tveir aðrir drangar, skammt eitt frá landi þar, heita Stakkar. Fyrir sunnan Litla-höfða, niður-við sjóinn, heita Brimurðarloft, mesta stórgrýti. Sunnan-við þau skagar fram til landsuðurs Ræningjatangi; þar lentu Tyrkir 1627. Þar fyrir sunnan og vestan kemur sandvik nokkurt, kallað Brimurð. Þar er einhver hin helzta rekafjara á eynni; en ekki verður þar að landi lagt skipum, sökum stórgrýtis. Þá kemur Garðsendi, þar sem Stórhöfði byrjar, og hraunurð fram-með höfðanum að landsuðurtanga hans, þar sem heitir Hellutá. Vestur með höfðanum kemur vík inn í hann, kölluð Fjós, og síðan klettur nokkur upphár, áfastur við höfðann, kallaður Napi. Utan-í honum og höfðanum er langvíuvarp og rillubæli. Innan-til við höfðann vestanverðan tekur við sandvík sú, sem fyr var nefnd, og nokkuð innar önnur vík, kölluð Klaufin; er í báðum þeim sumaruppsátur fyrir smáskip, og allgott lands að leita. Þó er að varast blindflúð skammt frá landi, ef lenda skal í víkinni, og þræða millum hennar og Stórhöfða. Inn-frá Klaufinni tekur við, allt að Torfmýri, sem fyr var nefnd, Ofanleitishamar; það er hátt og voðalegt fuglabjarg, með grastóm innan-um og skaðræðislegu lausagrjóti, og geysilegri stórgrýtisurð neðan-undir, sem úr honum hefir hrapað. Það er mál manna, að í honum hafi farizt hér um bil jafnmargir menn og í Dufþekju og á Heljarstíg, meðan hann var genginn vaðlaust. Framundan Torfmýri er stórgrýti og skerjaklasar, og einstöku dæmi eru til, að þar hafi manni verið skotið í land í logni og ládeyðu. Nú kemur langt og örmjótt sjávarvik, með hömrum að sér á báðar síður,

og liggur til landnorðurs, fast inn-með sunnanverðu Dalfjalli; það er nú kallað *Kaplagjóta*, en í fornöld hét það *Ægisdyr;* það er raunar ekki annað en afardjúp og breið gjá, sem sjórinn fellur inn í, og er þar sífelldur niður og brimsúgur og aldrei skipgengt, hve gott sem í sjóinn er. Inn-með Dalfjalli að vestan, millum þess og Stafnsness, liggur vogur eður vík móti hafsuðri. Þar er malarfjara og all-gott lands að leita, ef ekki stendur vindur upp-á voginn; en all-sjaldan er það gert, nema í mestu viðlögum, því þegar svo ber undir, hljóta menn að ganga örðugan veg, yfir svo-nefndan Dalfjallshrygg, ofan-í Dalinn, til að geta náð til byggðar. Þá kemur Stafnsnes, Upsaberg og þar fyrir austan Eysteinsvík, Æðasandur, Klifshamrarnir, og fyr-nefnt Eiði, er skilur höfnina frá hafi innst að norðan-fram. Þar er önnur bezt lending á eyjunni. Austur-með Heimakletti og Miðkletti norðan-í-móti eru sandar — Hellusandur og Halldórssandur —, sumstaðar þvergnípi eður stórgrýtisurðir og smásker. Landnorðurhornið á Yzta-kletti heitir Faxi, og skammt fram-af því stendur drangi, sem kallaður er Latur. Út-af honum liggur flatt sker og ummálsmikið, og þykir mjög líklegt, að þangað mætti venja æðarvarp. Skammt austur-af því kemur upp með fjöru annað sker, nefnt *Skellir.* Millum þeirra er róið í sjódeyðu, svo-kallað Skersund, og millum stóra skersins og Yzta-kletts Faxasund; þar er svo harður straumur, að skip ganga þar á stundum ekki fram, og er þar rómbær togstreita, kölluð Klettsróður. Lengra suðurmeð, gagnvart Lögmannssæti á Yzta-kletti, standa í sjó fram tveir strýtuklettar, er heita Drengir. Þá heitir vik nokkurt Bóndabót; kennd við klettinn

Bónda, sem þar stendur yfir uppi. Og þegar kemur fyrir Yzta-kletts-nef, tekur við víkin og skipaleiðin. Enn þess má geta, að norðan-megin við skipaleguna og vestur-af Klemenseyri liggur mjó torfa, grasi vaxin, fram-með Heimakletti; hún heitir Langa, og er þar stundum haft fé um tíma, sem flytja á í úteyjar. Innst fyrir botni hafnarvogsins liggja rennisléttir sandar, og sunnan-megin við voginn liggja innst sléttir grasfletir, og austur-af þeim svo-kallaður Skipasandur. Þar er uppsátur stórskipa þeirra allra, sem ganga þar til fiskiveiða á vetrum, og á bakkanum þar fyrir ofan stendur kaupstaðurinn og meiri hluti byggðarinnar, sem frá verður skýrt í þeim flokki bókar vorrar, sem hljóðar um bygging landsins. — Enginn rennandi lækur er á Vestmannaeyjum, og það er einhver hinn lakasti annmarki þeirra, að þar skortir með öllu neyzluvatn, sem byggðin stendur, og verður [að] sækja það langar leiðir. Aðal-vatnsbólið er uppi í Dalnum; þar er fögur og heilnæm vatnslind, er líklega sprettur undan Fiskhellum, en upptök hennar sjást ekki, því fornmenn hafa hlaðið að henni grjótsfarveg og þakið yfir með hellum og þykku jarðlagi, sem nú er grasi vaxið. Geta hálfbognir drengir gengið þar langt inn-undir, en ekki veit neinn samt með sannindum, hversu langt bygging þessi nær. Hingað sækja margir eyjabúar vatn sitt á hestum um sumartímann, og kaupstaðarbúarnir árið um kring, og allar kýr eyjarinnar eru á sumrum reknar þangað einu sinni á dag. — Annað vatnsból er undir Löngu; þar drýpur vatn úr kletti í ker, sem undir er sett og sótt þangað sjóveg í góðu veðri. — Í Eysteinsvík, sem fyr var nefnd, rennur ágætt vatnt út-úr kletti norðan-

í-móti; hlaupa menn þar oft upp af sjó til að svala þorsta sínum, og oft er þangað sótt vatn handa sjúkum mönnum, því það þykir einkar-heilnæmt og hressandi. — Í Yzta-kletti víkur-megin gín móti útsuðri víður hellir niður-við sjóinn, er heitir Klettshellir; verður róið inn í botn hans á báti, og fossar þar úr berginu, þegar lágsjávað er, smekkgóð vatnsæð, og svo mikil, að hún fyllir skjótt ílát, ef undir er haldið. — Austan-til upp-á Stórhöfða, nokkru neðar en þar sem hann er hæstur, vætlar vatn undan rofi, og svalar sér þar kvikfénaður; og á landnorðurhorni höfða þessa, rétt niður-við sjó, renna ætíð smáæðar út-úr litlum kletti móti norðri, sem sól skín aldrei á; er það svalandi og gott vatn. Annað neyzluvatn en nú hefir verið talið, er ekki til á Heimaey; og samt er enn ónefnt aðal-vatnsból kotunganna fyrir neðan hraun, og er það mestur þorri þeirra eyjarbúa. Þetta vatnsból, ef svo skyldi kalla, er forarpollur einn, sem heitir *Vilpa* og liggur í dæld einni, sem hvergi rennur frá, en allur óþverri skolast niður-í frá kotakransi þeim, sem stendur umhverfis pollinn. Sá mesti velgjörningur, sem Vestmannaeyjum yrði gerður, væri að grafa þar brunna, því öll líkindi eru til, að þar fyndist nóg vatn, þegar komið væri gegnum hið forna hraunlag niður á móbergs-undirlagið, sem virðist að halli jafnt undan Helgafelli til byggðarinnar á tvo vegu. Það er óhætt að segja, að Vilpa spillir lífi og heilsu, og siðferði og öllum framförum Vestmanneyinga.

Úteyjar og sker. — Elliðaey. Hún liggur liðuga hálfa viku sjávar austur-landnorður af Yzta-kletti, og gengur hún næst Heimaey að stærð og frjósemi. Hún liggur frá norðri til suðurs og er breiðust að

norðan og mjóst að sunnan. Að vestan og norðan er hún afar-há, með sæbröttum hömrum. Verpa þar fýlungar og svartfugl á hillum og bekkjum, er eyjamenn kalla langvíubæli. Að austanverðu er eyjan mjög lág, og eru þar við sjóinn ýmist graslausir fláar, urð eða lágir hamrar. Landnorðurnef hennar er hár klettur, sem skagar út í sjó, og kalla menn hann *Búrin.* Landsuðurhornið heitir *Tangar* og útsuðurhornið *Smali.* Þaðan beygist ströndin til útnorðurs og kemur þá fjarska-hár hamar, sem heitir *Háu-bæli.* Þar eru bælin svo stór, að sagt er, að hvolfa mætti á sumum þeirra teinæringi, og verpir þar ógrynni af langvíu og rillu. Þar sem Háu-bæli enda, heitir *Lauphöfðar,* og er bergið þar mikið farið að lækka. Þar á neðstu hillunni er skúti nokkur eður gjögur, sem heitir Lauphöfðaból, og [er] hey oft geymt þar á sumrum, þar til það er sótt að hausti og látið þá síga loftsig niður í skipin. Norðan-undir Lauphöfðum kemur stór vík, sem kölluð er *Höfnin;* þar má víða komast upp góðan veg. Út-norðan við höfnina er horn nokkurt, kallað Pálsnef, og má komast þar upp af sjó. Útnorðurhorn eyjarinnar heitir *Nál.* Þar er svo aðdjúpt, að fiskur gengur þar stundum upp-undir harða berg. Frá Nálinni og til Búranna liggur til landnorðurs fjarska-hár hamar, kallaður *Hábarð.* Norðan-undir því liggja *Látrasker.* Þegar kemur upp á eyna, er Hábarð að sunnanverðu stór brekka og fyrir neðan hana grasi vaxnar flatir, sem heita Norðurflatir, og er þar slægjuland. Fyrir sunnan og austan þær kemur hár hnjúkur, grasi gróinn, kallaður *Bunki.* Ofan í kollinn á honum er lág og austan-undir honum leifar af nautarétt; því til forna gengu naut þar í eynni,

en nú er það aflagt. Suður af Bunka koma *Suðurflatirnar;* það er gott slægjuland. Suðaustur af þeim kemur klettabelti, sem Kirkja heitir, og austur af því Langi-hryggur, allur grasi vaxinn. Austan-undir honum er lágur hamar, og drýpur jafnan niður af honum mikið og gott vatn, en salt verður það eftir stórbrim, því særok gengur þá upp-um hamarinn. Það má heita, að eyjan sé öll grasi gróin, og að fráteknum flötunum og einstökum smálautum er hún öll sundurgrafin af lunda, sem veiddur er þar svo býsnum skiftir. Þar á ofan er bergið alsetið af rillu og fýlunga og langvíu, og á vetrum framfærast þar á útigangi 256 sauðir.

Bjarnarey liggur skammt suður af Elliðaey og er sund milli þeirra, 10 faðma djúpt. Brýtur þar stundum á í stórbrimum og heitir sá boði Eystri-Breki. Hún er ekki all-lítil, framt að því hálf á við Elliðaey, og í lögun sem sjöhyrningur. Móti útnoðri skaga lengst fram tvö nef, kölluð Hvannhillunef, og millum þeirra er hár hamar, með 4 grasi vöxnum hillum, hverri upp-af annari, og vex á þeim skarfakál og lítið eitt af hvönn. Frá hinu eystra nefinu liggur næstum eggsléttur hamar austur að svo-kallaðri Hafnarbrekku. Ofan af honum er stundum gefið hey, og er hæðin þar 47 faðmar. Hafnarbrekkan snýr móti landnorðri og er með stórum bekkjum og hillum utan í hömrunum, og grasbrekku að sunnan, niður-undir lágan hamar við sjóinn. Þar fyrir sunnan gengur inn vik frá austri, sem kallað er Höfnin, og norðar en fyrir henni miðri stendur hár drangi, landfastur, sem heitir Hafnardrangur. Fyrir innan hann er urð og má þar víða komast upp, þegar dauður er austansjór. Upp-undan urðinni er hár hamar, sem heitir Glóra-

veiðar. Fyrir sunnan Höfnina kemur nef, kallað Suðurflá, og suður af henni geysi-hár hamar, með löngum hillum. Þar liggur upp tæpur vegur og hættulegur, sem heitir Skoran. Nú kemur Eystra-Haganef, sem snýr móti suðri, og *Vestra-Haganef*, móti útsuðri. Millum þeirra liggur hamar, ekki hár, og upp-af honum berflár og grasi vaxnar hillur, sem heita *Hagaskorur*. Þar hrapar fé oftlega á vetrum. Fyrir vestan hið vestra Haganef kemur hár hamar vestur að Hrútaskorunefi. Hann er víða með hillum, einkum að vestan, þar sem heita Hrútaskorur, og hrapar þar einnig fé sem úr Hagaskorum. Upp-á eynni stendur á henni miðri hár hnjúkur, uppdreginn, með skál í kollinn; hann er kallaður *Bunki*, sem hnjúkurinn á Elliðaey, og er honum náskyldur, því það eru hvorttveggja forn eldvörp. Allt í kring um hann eru hæðir og dalir og sléttar flatir, allt saman grasi gróið.

Víða á eynni, einkum undir Hvannhillubringjum, millum nefjanna, eru skútar og gjögur (»ból«), sem féð liggur við. Drýpur þar ætíð á einni hillunni vatn niður úr berginu, og er hún því kölluð Vatnsbringur. Grasvegurinn er sumstaðar grafinn sundur af lundanum, sem þar er veiddur, og utan-í hömrunum verpa nokkrir fýlungar, og ógrynni af svartfugli og rillu. Þar er fjárbeit á vetrum fyrir 128 sauði, og liggur hún undir Ofanleitis-prestakall.

Suðurey. Hún liggur spölkorn suður-af Stórhöfða, áþekk húsi í lögun og snýr frá austri til vesturs. Hún er afar-há að austanverðu og standberg niður í sjó. Liggur þar stórt hellisgjögur inn í hana. Að sunnanverðu eru niður við sjóinn berar flár, og þar fyrir ofan grasbrekka, svipuð húsþekju, og liggur þar veg-

urinn upp á eyna á útsuðurnefinu. Að vestanverðu er hún viðlíka há og að austan, en ekki svo brött. Heita þar Hvannskorur, og ein hilla, stór, heitir Hvannstóð, jafnvel þótt þar sé nú orðið lítil sem engin rótatekja. Að norðan er eyjan nokkuð lægri en að vestan, og heitir sú hliðin »á Vatni«, því um fjöru kemur þar upp vatnsæð úr berginu. Þar er bæði fé og fugl látinn síga ofan, því þar er að kalla standberg, 30—40 faðma hátt. Brekkan að sunnan endar að ofanverðu við háan hrygg eður mæni, sem liggur eftir eynni endilangri, og hallar að norðan út-af honum niður á Vatnið, og er þar nokkurt undirlendi niður-við sjálfan hamarinn. Eyjan er að ofan öll vafin grasi og útgrafin af lundanum, sem þar er veitt mikið af. Þar er á vetrum 96 sauða beit.

Hellisey liggur góðan kipp frá Suðurey í suðurútsuður. Hún er löguð sem þríhyrningur, og mjög há að austan, norðan og vestan, en að sunnan er hún öll lægri. Við útsuðurhornið er áfastur langur og mikill klettur, kallaður Höfði, en norðurhornið heitir *Sámur* eða *Sámsnef*. Bæði að austan og vestan í berginu eru á hverjum stað tvö hellisgjögur, og verpir í þeim hafsúla, og eins utan í höfðanum, en að ofan á höfðanum og eynni verpir mikill fýlungi, og er þar góð ungatekja af báðum þeim fuglategundum. Hellisey var fyrrum grasi gróin og var þar 24 sauða beit, en nú sprettur þar varla neitt, nema skarfakál. Kringum eyna, einkum að austan og norðan, eru smásker og flúðir.

Súlnasker, sem oftast er kallað annaðhvort Skerið eða Almenningssker, liggur 3/4 viku sjávar í suðurútsuður af Stórhöfða. Það er í lögun líkast kistu eð-

ur aflöngum ferhyrning, og stendur á fjórum stólpum, svo í ládeyðu má róa gegnum það endilangt frá austri til vesturs, og úr þeim stólpagöngum gegnum miðjan suðurklofninginn, um svo víðar dyr, að þar er skipgengt fyrir teinæring, og á norðurklofningnum eru einnig dyr, tvo þriðjunga lengdar frá austurbrún hans, og standast því ekki á við suðurdyrnar; gegnum þær verður ekki róið, bæði sökum þrengsla og hleinar, sem þar er í botninum. Stólpar þessir eru 30 til 40 álna háir og bera þeir skerið sem afar-háa hvelfingu, og eru þar margar smáhillur um bergið, alsettar rillum og svartfugli. Verður ekki orðum að komið, hversu fuglakliðurinn blandast saman við bergmálið og dunar þar inni. Að austan, norðan og vestan er skerið afar-hátt, en að sunnan er það miklu lægra. Vegurinn upp á það liggur sniðhallt upp eftir norðurhliðinni og slútir heldur fram yfir sig, svo þegar komið er rétt upp-undir brúnina, að svo-nefndu Tómasargili, og látinn detta steinn úr hendi manns, kemur hann niður í sjóinn nokkra faðma frá berginu. Mun óhætt að fullyrða, það sé einhver hin tæpasta klettaferð, sem farin er á Íslandi. Skerið er ekki mjög stórt ummáls, og liggur eftir því endilöngu hryggur frá austri til vesturs, norðar en á miðjunni, og hallar út-af til beggja hliða, en af því meira hallar til suðurs, verður skerið þar miklu lægra, sem áður er sagt. Sagt er, að þar hafi áður verið mikið gras, og varp þar þá ógrynni af fýlunga, en nú er það allt blásið á suðurhliðinni, og sprettur að eins nokkurt gras og skarfakál norðan-við hrygginn. Þar er enn uppi all-mikil fýlungatekja, þótt hún sé sögð minnkuð til helminga, og þar á ofan verpir þar hafsúla, liðugt

hálft þriðja hundrað á ári, og liggja þær þar í einni breiðu á suðvesturhorninu. Svo verpa þar og ofan-á skerinu 800—900 langvíur, og nokkrar súlur utan-í því að vestanverðu, þar sem heitir Rifa; fara menn þar upp af sjó, leiðan veg, og ná flestum þeim súluungum. Varða er hlaðin á austurenda hryggjarins, og er það venja, að hver, sem í fyrsta sinni kemur í skerið, gefi þar eitthvert lítilræði »skerbúanum«, og er það látið í vörðuna.

Geldungur eður Geldungasker liggur skammt í vestur-útnorður frá Súlnaskeri. Það er lítið sker ummáls, en fjarska-hátt, einkum að austan; að suðvestan er það miklu lægra, og liggur þar góður vegur upp í það. Þar vex ekki gras, en einungis nokkuð af skarfakáli, og verpir þar, bæði uppi og niðri, æðimikið af fýlunga og nokkrar hafsúlur. Vestan-til við Geldunginn liggja mörg smásker, og má þar helzt nefna *Bládranginn.* Hann er mjög lítill ummáls og ekki mjög hár; úr tómu blágrýti. Vegur, ekki góður, liggur upp á hann að austan, og verpa þar nú nokkur hundruð langvíur. Í kring um Bládrang liggja svonefnd *Selasker*, og er *Þúfuskerið* þeirra hæst og ummáls-mest.

Geirfuglasker liggur í vestur-útsuður frá Geldungnum og eina og þrjá fjórðunga viku undan Stórhöfða. Það er lítið ummáls og viðlíka hátt og Geldungurinn, og tilsýndar að sjá sem uppdreginn strókur. Það er öldungis graslaust, með bríkum og bekkjum allt um kring, sem langvía verpir á, og ofan-á því fýlungi. Nafnið ber með sér, að geirfugl hafi einnig orpið þar, en nú er hann horfinn þaðan og lagstur þar með öllu frá. Kring um Geirfuglasker, einkum

að norðan- og austan-verðu, eru nokkur lág og ómerkileg smásker.

Brandurinn. Þessi ey liggur lítið sunnar en beint vestur af Suðurey og er stuttur vegur á millum þeirra. Hún er all-mikil ummáls, með geysiháum hömrum að austanverðu, og er bergið þar hæst, en lækkar síðan vestur-eftir, þangað [til] allra-vestast, að það hækkar aftur nokkuð, svo eyjan verður þar söðulbökuð. Hryggur liggur eftir henni endlilangri frá austri til vesturs. Vex þar nokkuð gras og allmikið skarfakál. Klettur einn stendur í sjónum, svo sem svarar steinsnari út-suður af Brandinum, kallaður *Höfði*, og má þar róa milli á smábátum. Vegur liggur upp á Brandinn á tveim stöðum, við landsuður- og útsuður-nefin, og verpir þar mikil mergð af fýlunga. Upp-á honum og utan-í honum verpa einnig hafsúlur, og langvíur einkum utan-í höfðanum. Þar er 6 til 9 kinda beit á vetrum, en ekki má hafa þar fé á sumrum, sökum varpsins, sem er ágæta-gott.

Álsey eður *Álfsey* liggur skammt útnorður frá Brandinum, og er flúð í sundinu millum þeirra, sem oftast nær brýtur á. Hún er með geysiháum hömrum að austan, sunnan og vestan, því nær eggsléttum í sjó niður. Út úr landnorðurhorninu liggur mjór og nokkuð hár tangi, sem heitir Mjói-stígur, og verður ekki gengið út í hann, nema um stórstraumsfjöru. Fyrir norðan þennan tanga gengur stór bugða eður vík inn í eyna, og má þar víða fara upp, og heitir að fara »við flárnar«. Annar tangi liggur út-frá útnorðurhorni eyjarinnar; hann heitir Þjófanef, og má þar komast upp á eyna vestan-við hann, þegar brim er að austan. Að ofan er eyjan hár hryggur; heitir

austurendi hans Lend og vesturendinn Háhaus. Út-af honum hallar á báðar síður, minna samt að sunnan, og er þar því hár hamar neðanundir, en að norðan hallar alveg niður-undir sjó, og eru þar neðst graslausar flár og uppgangan, sem fyr segir. Gil eitt liggur austarlega á norðurhliðinni frá hryggnum niður að sjó; það heitir Vatnsgil, og drýpur oftast-nær niður úr því dálítið af vatni; annað vatn er ekki í eynni. Þar er hin ágætasta lundatekja, og svo verpir þar og nokkuð af fýlunga og langvíu utan-í hömrunum. Þar er mikið graslendi og 100 sauða beit á vetrum. — Bæði vestan- og austan-undir eynni eru nokkur ómerkileg smásker.

Smáeyjar. Svo kalla menn eyjaklasa nokkurn, sem liggur skamman veg suðvestur af Stafnsnesi. Á sundinu millum þeirra og Álseyjar er fiskimið eitt, sem heitir Breki. Þar er 12 faðma djúp grynnst, og brýtur þar ósjaldan á í útsunnan-brimveltum. Smáeyjar eru þessar:

a. *Hœna.* Hún er syðst þeirra og liggur frá austri til vesturs, með allháum, stöllóttum hömrum að sunnan og vestan, en að norðan og austan er hún miklu lægri, og má þar komast upp í hana bæði á útnorður- og landnorður-nefinu. Þar liggur inn í hana stór hellir niður-við sjóinn, sem heitir Kafhellir, því þar er einart brimreykur inni, og má í sjódeyðu róa langt inn eftir honum. Á miðri eynni sprettur dálítið gras og kál, og mikill fjöldi fýlunga verpir þar uppi, svo og nokkur svartfugl og rilla utan-í hömrunum. Þar er að eins 2 lamba vetrarbeit, því eyjan er mjög lítil ummáls.

b. *Hani* liggur fám föðmum norðar, og eru á

sundinu millum þeirra tvö sker, sem koma upp um fjöru, og má róa millum þeirra smábátum. Eyjan er nokkuð stór ummáls, með háum hömrum að austan, norðan og vestan, og eru þeir mjög stöllóttir, með giljum og skútum, og ekki þvergníptir, nema helzt að austan. Á suðurhliðinni er lágur hamar, og er þar farið upp. Norðar og vestar en á miðri eynni gnæfir í loft upp afar-há gnípa, kölluð Hanahöfuð. Hallar út af því mest að sunnan, og sprettur þar í brekkunni bæði gras, skarfakál og mikið af Baldurs-brá. Þar verpir nokkuð af fýlunga, og utan-í hömrunum rillur og svartfugl. Þar er 8 lamba beit á vetrum.

c. *Hrauney.* Hún liggur að kalla steinsnari fyrir norðan Hana, og er viðlíka há og víðast hvar umgyrt háum hömrum, sem hæstir eru að sunnan og lægstir að norðan, sumstaðar hengiflug og sumstaðar aftur flár og giljagljúfur. Aðal-uppgangan á eyna er á útnorður-horninu og er hún ekki góð, og á ofanverðri eynni eru grjóthryggir með giljum á milli og framslútandi klettanefjum. Þar sprettur í dældum og brekkum bæði gras, skarfakál og Baldurs-brá, og fyrrum spratt þar hvönn, en nú er nefið hrapað af, sem hún hafði vaxið á. Þar er bezta fýlungatekja, og mikill fjöldi af rillum og langvíu verpir þar utan-í hömrunum. Þar er og dálítil lundatekja og 9 lamba beit á vetrum. Hrauney er stærst þeirra smáeyja, og á sundinu milli hennar og Hana liggur varasamt blindsker.

d. *Grasleysa* liggur skammt fyrir vestan Hrauney. Hún er all-lítil ummáls, og álíka há og Hæna, með þvergníptum hömrum á þrjá vegu, að austan, sunnan og norðan, svo hvergi verður upp í hana

komizt, nema að vestan; þar lækkar bergið og eru þar upp-frá sjónum gil, gljúfur og afhallandi flár. Að ofan er hún næstum því flöt, og verpa þar nokkrir fýlungar og langvíur. Hún ber nafn með rentu, því þar sést hvergi stingandi strá.

e. *Hin helztu sker kringum Smáeyjar.* — *Nafar* heitir strýtumyndað sker, hér um bil 7 álna hátt yfir flóðmál, og liggur skammt í útsuður frá Grasleysu. Hann er að því merkilegur, að allt vestanbrim gnauðar á honum, og er það gömul sjóregla, að fært sé að lenda við meginland, meðan ekki ganga 3 sjóir í röð yfir Nafarinn; er það og áreiðanlegt, ef lenda skal fyrir vestan tanga, en hornriði og austanbrim geta náð Eyjasandi, þó dauður sé sjór að vestan.

Jötunn heitir annað sker, skammt vestur-útsuður af Hænu. Hann er býsna-hár, og er raunar ekki annað en blágrýtisbrík, sem hefir til forna verið gjáfylling í móberginu, en það er nú skolað á burt, svo bríkarbrot þetta stendur bert eftir sem þá sandur er tekinn frá steypu. Má allviða sjá slíkt, þar sem bríkur og drangar standa við sjávarströndu, og svo er upp komið víðs vegar um landið kambar og borgir og öll tröllahlöð. Enginn maður kemst uppá Jötuninn, enda verpir þar ekki nema lítið eitt af rillu og svartfugli.

Sker fyrir norðan Heimaey. — a. *Gatið.* Svo heitir hátt og stórt sker, gagnvart Upsabergi, svo angt frá landi, að róa má milli skers og lands. Segja menn, að til forna hafi steinbogi legið úr skerinu upp í Upsaberg, og af því taki það nafn.

b. *Stóri-Örn* og *Litli-Örn* heita tveir drangar gagnvart Stóra-klifi. Litli-Örn er bæði lágur og lítill ummáls, 10 faðma undan landi. Stóri-Örn stendur

nokkru utar. Hann er mjög hár, en ekki stór ummáls; með hengiflugum allt um kring. Vegur liggur upp á hann að útsunnan, vondur og tæpur, áþekkastur veginum upp á Súlnasker, nema hvað hæðin er minni. Þar verpa fýlungar.

Svo er sagt, að fyrrum hafi grasi vaxið flatlendi verið kring um kletta þessa, frá Stóra-klifi og framfyrir Erni, þar sem nú er kolblár sjór, og hafi jarðskjálftar og sjávargangur tekið allt það land af. Áttu þá kýrnar að hafa verið reknar þangað gegn um svokallað Náttmálaskarð, millum Litla-klifs og Dalfjalls, en nú eru þar norðan-í-móti sandskriður og sumstaðar hengiflug.

c. *Eiðisdrangar* heita þrír graslausir, lágir og arðlausir klettar skammt frá landi, gagnvart austanverðu Eiðinu.

d. *Latur,* landnorður af Faxa, er fyr [nefndur]. Það er hár klettur, þvergníptur allt um kring, og merkilegur að þvi leyti, að hann er sá annar klettur kring um Vestmannaeyjar, sem enginn kemst upp á, nema fuglinn fljúgandi, Þar verpa fáeinir fýlungar og langvíur.

e. *Selasker,* almennt kallað »Skerið«, er líka áður nefnt. Það er svo hátt, þótt það sé flatt, að sjór gengur ekki yfir það, utan í mestu aftökum, og varla munu þess dæmi á sumardag. Áður var þar bezta selveiði, því á vestanverðu skerinu eru lón eður kvíar, sem hann var veiddur í, en nú er sú veiði aflögð, því selurinn er lagztur þar frá sem víðast hvar annars staðar kring um eyna, og kenna menn það ófriði af skotum.

Drangar. Þeir liggja vestur-útnorður af Smáeyjum og 1½ viku undan Stafnsnesi. Þeir eru 4, en bera svo hver í annan, að ekki sjást nema 3 úr eyjunum, og því kalla eyjabúar þá stundum Þrídranga. Þeir eru litlir ummáls, en býsna háir og graslausir ofan, og verpa þar einungis nokkrir svartfuglar. Eyjamenn koma þar aldrei, en Landeyingar róa þangað oft á vorum og fiska þar, einkum löngur og flyðrur undir björgunum. Sölvatekja og selveiði við Dranga lá fyrrum undir Kross í Landeyjum, en hefir nú ekki verið stunduð um langan aldur. Spölkorn útsuður af Dröngum liggja stór og flöt blindsker, sem jafnan brýtur á í brimi. Þau eru því varasamari, sem þau standa hvergi í sjókortum.

Eini-drangur liggur viku sjávar útsuður af Dröngum og réttar tvær vikur vestur af Stafnsnesi. Það er einstakur klettur, uppdreginn, að stærð og lögun líkastur Geirfuglaskeri, og kring um hann, einkum móti landnorðri, eru mörg sker, stór og smá. Þangað koma aldrei íslenzk skip, þar eð Eini-drangur liggur úr vegi fyrir öllum ferðum og fiskiróðrum.

C. EYJAR OG SKER Í HÚNAÞINGI.

Á Hrútafirði liggja þessar eyjar og helztu sker:

— — —

Hrútey, að austanverðu, fram-undan [Hlaðhamri]. Það er stór ey og fögur, grasi gróin, og er þar allgott æðarvarp, [16—17] pd. af hreinsuðum dúni í meðalári. Þar verpa einnig kríur og svartbakar. Hún liggur undir kirkjuna á Melstað.

Á Miðfirði liggja:

Blindskerjagarður fram-af Heggstaðanesi, vestanvert við fjörðinn, og er sagt hann nái langt austureftir. Önnur löng blindskerjaröð liggur fram-frá Stapa, beina leið norður á móts við Krossnes á Vatnsnesi.

Kirkjusker og aðrir fleiri hólmar liggja rétt framundan Illugastöðum. Þar hafði fyrrum verið gott æðarvarp, en var komið í mestu órækt og næstum því liðið undir lok. Nú er það aftur með góðri hirðingu komið í blómgun, svo þar fást í meðalári 20 pd. af dúni og góð von um, það geti enn aukizt töluvert.

Illugastaðaboðar eru blindskerjaklasi þar framundan.

Tjarnarboðar liggja fram-undan Tjörn á norðvestanverðu Vatnsnesi.

Fáskrúð heitir ey, er liggur hér um bil viku sjávar útnorður-af Vatnsnestöngum. Þar er selveiði og væri mjög arðsöm, ef hún yrði stunduð; en þess er lítill kostur, því þangað verður sjaldan komizt á tækri tíð, sökum brims og storma. Hún liggur undir Hamdisvík.

Torfi heitir sker út-af Vatnsnesi, milli Hamdisvíkur og Krossaness, og liggur undir báðar þær jarðir. Þar er og selveiði.

Kálfaklettar heita klettar nokkrir eða sker, er liggja vestanvert við Hamdisvík og halda að henni þeim megin. Þeir fara undir sjó með flæði og er þar stundum selveiði, þegar logn ganga.

Langa-sker liggur rétt fram-af Vatnsnesi, skammt frá landi.

Hrútey liggur í Blöndu-mynni, skammt frá sjó. Hún er arðlaus, en sjálfsagt þykir, að þar mætti koma á æðarvarpi, því nokkur hreiður eru þar á vorum; en til þess að stunda varpið þyrfti að hafa kláf á ánni (sem vel mætti við koma), því hún er ætíð [ófær] í vexti og óreið þar um varptímann.

ATHUGASEMDIR OG SKÝRINGAR

Bls. 3—4. — JARÐMYNDUN ÍSLANDS. — Ehr. í hrs. Bmf., nr. 8 í 8 bl. br., bls. 3—5 annars vegar; þessi smágrein er þar yfirskriftarlaus meðal athugasemda um ölkeldur o. fl., næst á undan „*Lappiske Ord*“, sbr. II. b., bls. 280. Hún er lauslegt uppkast og stendur sennilega í sambandi við eldfjallasögu landsins, sem Jónas ætlaði að semja og gefa út, sbr. bls. 67—68 og e. fr. bls. 68—190. — Virðist vera frá 1843—44.

Bls. 4—6. — KENNINGAR UM JÖKLA. — Ehr. í vasakverinu frá 1840(—41); er auð opna framan-við og 27 síður auðar aftan-við. — Þetta eru að eins lauslegar minnisgreinar, líklega ritaðar við lestur ritsins *Etudes sur les glaciers* (frá 1840) eftir hinn fræga svissneska náttúrufræðing Ludwig Johann Rudolf Agassiz, sem nefndur er í þessum athugasemdum; hann var jafnaldri Jónasar, f. 28. Maí 1807 og var aðallega dýrafræðingur, en fyrir áeggjan Toussaints von Charpentier, þýzks námafræðings, sem einnig er getið í þessum athugasemdum (f. 1779, d. 1847), tók hann 1836 að fást mikið við jöklarannsóknir. Hann var þá prófessor í náttúrufræði í Neuchâtel, en síðar (frá 1846) var hann prófessor í Norður-Ameríku, lengst af (frá 1853) við Harvard College í Cambridge (í Massachusetts) og þar dó hann 14. Des. 1873. — Charpentier hafði bent á, að jöklarnir í Mið-Evrópu hefðu fyr á tímum verið miklu stærri en nú; færði Agassiz sönnur á mál hans og setti fram kenning sína um ísöld, er norðurhluti jarðarinnar hefði að miklu leyti verið hulinn jökli. — Eins og bréf Jónasar frá 4. Des. 1842 og 9. Maí 1843 til fjármálastjórnarinnar bera með sér, sbr. II. b., bls. 141—142 og 145—146 (m. aths.), ætlaði hann að rita um jöklana hér á landi. Sennilega hefir hann einkum haft mikinn hug á því eftir að hann hafði tekið að sér að rita lýsing Íslands og lesið rit Sveins læknis Pálssonar um jökla (Beskrivelse af de islandske Isbjerge), sem hann hefir eflaust þekkt, og ferðabækur hans, er hann keypti handa Bókmenntafélaginu í ferð sinni um Suður- og Austur-land 1842. Sbr. e. fr. bréf hans til J. St. 22. Ág. 1844, II. b., bls. 192—94, m. aths. — Efsta myndin á bls. 6 hefir mistekizt í útgáfunni. — Jöklafræðingar nú á

tímum munu varla fallast á það, er segir í síðustu aths.; sjá t. d. Ágrip af jarðfræði eftir Guðm. G. Bárðarson, 2. útg., Rv. 1927, bls. 128—31.

Bls. 7—8. — OSSA FOSSILIA. — Þessi smágrein er til að eins í uppskrift (cand. philos. Brynjólfs Snorrasonar?) á bls. 166—67 í Add. 306 fol í hrs. háskólans í Höfn, er þar ásamt fleira aftan-við uppskriftina af dagbókinni frá sumarferðinni 1842. — Um rostunga hér við land og fleiri slíka beinafundi sem þennan, er Jónas lýsir, sjá nú Lýs. Ísl., II. b., bls. 466—71. — Bls. 7, 4.—5. l. a. n., „Købmand Siemsen“ o. s. frv., Carl Fr. S. í Rvík.; hann útvegaði útlendum söfnum og náttúrufræðingum stundum ýmsa íslenzka náttúrugripi. — 1. l. a. n., „ceta“, hvalur. — Bls. 8, 2. l., „Faktor Baagøe“, Hans B. — frá Húsavík, sbr. II. b., bls. 371, og Fjölni, I. árg., bls. 90—92.

Bls. 8—66. — DE ISLANDSKE SVOVLLEJER. — Ehr. var í eigu Joh. Steenstrups, prófessors, ritað á 7 kver („legg“), hvert 6 kvartarka, en 4. kverið er ritað af Jap. Steenstrup og eru þar að eins 4 blöð skrifuð, hin auð (sbr. bls. 35—41), og í 7. kveri eru ritaðar að eins rúmar 5 bls. Þetta ehr. er hreinrituð uppskrift. Í vörzlum Bókmenntafélagsins er enn til ein kvartörk af frumritinu; er á henni upphafið á greininni um Hlíðarnáma, það sem hér er á bls. 9—11 og 4 efstu línurnar á bls. 12. — Ritgerð þessi hefir, ef til vill, átt að vera kafli í bók þeirri, er J. St. og þeir J. C. Schythe og Jónas ætluðu (og áttu) að gera um ferðir sínar og rannsóknir á Íslandi 1839—40. Jónas hefir tekið inn í þessa ritgerð, þær 2 ritgerðir, dálítið breyttar, er hann hafði áður sent fjármálastjórninni um brennisteinsnámana. Sjá að öðru leyti V. b., bls. XCIV—XCV og CVII—CIX. — Bls. 12, 1. l., „Henchel“, þ. e. Ole H., norskur námafræðingur, er stjórnin sendi hingað 1775 til að rannsaka brennisteinsnámana hér. Skýrsla hans, Underretning om de Islandske Svovel-Miiner samt Svovel-Raffineringen sammesteds, er prentuð aftan-við ferðabók Ólafs Olaviusar, Kh. 1780. Um hann og ferð hans sbr. e. fr. inngang framan-við þá bók, bls. CCIV—VII, og Landfrs. Isl., III., 73—4. Eintak Jónasar af uppdrætti Henchels er í hrs. Bmf., nr. 29 í 4 bl. br. — Bls. 26, 11. l., „Þeistareykir“ o. s. frv. Sagnirnar um, hvers vegna þeir lögðust í eyði, eru í „Grímu“, X., 50—54. — Bls. 28, 4.—5. l., „Vejen mellem Hafnarfjörður og Krýsuvík“ o. s. frv., sjá III. b., bls. 98—99, m. aths. — 16. l., „Trölladyngjas Udbrud“ o. s. frv., sjá bls. 164—166, m. aths. — 8. l. a. n., „Krýsuvík-Svovllejer“ o. s. frv., sbr. III. b., bls. 99—102. — Bls. 34, 4. l., „Jordskælv“ o. s. frv., sjá bls. 196. — 9. l., „Flere Svovllejer“ o. s. frv., sjá nú Lýs. Ísl., II., 238—49, og þau

rit, sem þar er vitnað í. — 14.—15. l., „Biskop Hannes Finsen“ o. s. frv., sjá ritgerð hans í ritum Lærdómslistafélagsins, IV., 1—48, og einkum 52. nmgr., bls. 33. — 19. l., Sveinn Pálsson“ o. s. frv. Dagbók hans er nr. 1—3 í abr. í hrs. Bmf., keypt handa því 1842 af Jónasi, sbr. III. b., bls. 263. — Bls. 35—41. Kaflinn um „Den i Svovllejerne stedfindende Virksomhed“ er sjálfsagt saminn af J. St., en það þótti þó ekki rétt að prenta hann ekki með í þessari útgáfu ritgerðarinnar. Hann kemur heim við kenningar Forchhammers um þessi efni og byggist á þeim (sbr. Mindeskr. for J. St., IV., 17). — Bls. 41. Um Krýsuvíkur-náma og aðra brennisteinsnáma hér sjá m. a. Ný fél., XI., 106—31, og XII., 26—35, og um Peter Christian Knudtzon og fyrirætlanir hans með brennisteinsnáma þar einkum sögu Hafnarfjarðar eftir Sigurð Skúlason, bls. 286—89. Knudtzon keypti Krýsuvík 1833 og seldi hana aftur 1835, án þess að vinna þar að námunum. — Um brennisteinsnámana í Þingeyjarsýslu sbr. m. a. Ný fél. XII, 46—60. Ørum & Wulff höfðu þá á leigu fyrst um 20 ár samkv. samningi 16. Júlí 1811 og síðan önnur 20 ár samkv. samningi, endurnýjuðum 25. Júlí 1831, til 16. Júlí 1851; sbr. Lovsaml. f. Isl., IX., 701—3 og 758—60. Árið 1852 var námið lagt niður um hríð í von um, að námarnir bötnuðu, og lá það niðri um næstu 20 ár; sbr. Lovsaml. f. Isl. XIV., 570—71, og XV., 210—12, og e. fr. Lýs. Ísl., II., 248, og IV., 180—82. — Einna fullkomnasta ritið um brennisteinsnámana í Þingeyjarsýslu er rit Fr. Johnstrups, Om de vulkanske Udbrud og Solfatarerne i den nordøstlige Del af Island, Kbh., 1886. — Ágætt yfirlit yfir brennisteinsnámana hér á landi er í bók Þorv. Thoroddsens, Die Geschichte der isl. Vulkane, Kbh., 1925, bls. 356—77. — Bls. 54, 14.—15. l. a. n., „det massilianske“ (Svovl), þ. e. flutt út frá Massilíu, borginni Marseille; en sennilega hefir hér verið um „siciliansk Svovl“ að ræða, brennistein frá Sikiley; frakkneskt félag hafði þá einkaleyfi til að vinna þar námana. — Frá Sikiley kemur nú nær helmingur af öllum þeim brennisteini, sem árlega er notaður í heiminum. — Jón Hjaltalín (síðar landlæknir), sem ritaði um brennisteinsnámana í Ný fél., XI.—XII., kennir meðferð brennisteinsins hér á landi um, að hann þyki verri vara (Ný fél., XI., 126—28). — Bls. 55, 16. l. a. n., „Udkast til Beregning“ o. s. frv. Það hafði Jónas samið áður; það er til í frumr. í hrs. Bmf., nr. 29 í 4 bl. br., og í hreinritaðri, nokkuð breyttri uppskrift, dags. 10. Febr. 1841, er hann sendi fjármálastjórninni með bréfi sínu 6. Marz 1841; sbr. II. b., bls. 67—68. Er það bréf ásamt uppskriftinni nú í Þjóðskjalasafninu. Sú áætlun inniheldur hér um bil hið sama og er hér á bls. 55, frá neðstu greinaskilum, til greina-

skilanna á bls. 61. — Jón Hjaltalín birti í grein sinni um brennistein á Íslandi í Nýj. fél., XI., ágrip á íslenzku af þessari áætlun (bls. 118—21). Í næsta árg., bls. 52 o. s. frv., ræðir hann aftur um hana, eftir að hann hafði kynnt sér alla málavexti, og segir, að áætlunin sé að sumu leyti byggð á röngum skýrslum, er Jónasi hafi verið látnar í té. Segir hann „það óyggjanda, að aldrei hefir komið meira af óhreinsuðum brennisteini á Húsavíkur höndlunarstað en rúmlega helmingur þess, er Jónas heitinn tilgreinir“. En einmitt þetta ár, 1839, er Jónas var að rannsaka brennisteinsnámið, og næstu 2 ár á eftir, var flutt árlega margfalt meira að af óhreinsuðum brennisteini til Húsavíkur en gert var fyr eða síðar, og þó að vísu ekki nema um $\frac{2}{3}$ af því, er Jónas reiknar með; en jafnframt er það aðgætandi, að Jónas var ekki að birta reikning yfir það, sem gert hafði verið, heldur áætlun um ágóðann af því, sem gera mætti, svo sem hann gæti orðið eins og námarnir voru þá, 1839—41, og ef skynsamlega væri farið að; sbr. bls. 56 og e. fr. það, sem hann segir á bls. 59—60. — Jón Hjaltalín skoðaði námana 12 árum síðar en Jónas, og voru þeir þá mjög breyttir, bæði af manna völdum og náttúrunnar. — Bls. 60, „Forslag“ o. s. frv. Það hafði Jónas einnig samið áður, og frumr. af því er einnig í hrs. Bmf., nr. 29 í 4 bl. br., en síðasta greinin ein er með hans hendi. Hann hafði einnig sent það til fjármálastjórnarinnar, hreinritaða uppskrift, ehr., dags. 14. Okt. 1840, með bréfi sínu, dags. s. d. (sbr. II. b., bls. 50—52). Hann nefnir þetta þá „Foreløbigt Udkast til Forslag“ o. s. frv. og kveðst koma fram með það „som praktiske Resultater af mine Iagttagelser paa Stederne selv i Sommeren 1839“. Þetta „Udkast“ byrjar á dálitlum inngangi um þá 3 náma, sem konungur átti; í 1. gr. er skýrt frá því, eftir hvaða reglum sé farið (og þó ekki farið!) við brennisteinsnámið, og er innihaldið nær því hið sama og er í þeirri málsgrein í ritgjörðinni, sem hér er á bls. 42—3; síðan koma 7 greinar og er í þeim nokkurn veginn hið sama, sem í gr. 1.—7. hér á bls. 60—66.

Milli bls. 66 og 67. — TÖFLUR YFIR ELDGOS Á ÍSLANDI. I—II. — Ehr. í hrs. Bmf., nr. 13 í abr., hvor á sínu blaði. — Standa í sambandi við annað starf Jónasar að sögulegum rannsóknum á eldgosum og eldfjöllum hér á landi; sbr. næstu ritgerð. — Jónas nefnir hér Hnappavallajökul auk Hnappafellsjökuls; síðar hefir honum orðið ljóst, að þetta er sami jökullinn, sbr. bls. 172. Bærinn Knappafell (Hnappafell) breytti snemma nafni og kallaðist Hnappavöllur og síðan Hnappavellir (Knappavellir), og því breytti jökullinn um nafn einnig, — í sumum skrifum. Sbr. Árb. Fornlfél. 1923, bls. 11—12.

Bls. 67—68. — SUBSKRIPTIONSPLAN. — Ehr. í hrs. Bmf., nr. 13 í abr., skrifað á kvartörk. Fyrst hefir Jónas skrifað: „den .. April 1839“, en síðar strikað yfir „April“ og skrifað „23de Mai“ fyrir ofan. — Daginn eftir fór hann af stað heim. Ókunnugt er, hvort boðsbréf þetta hefir nokkru sinni verið gefið út um sumarið. Það ber með sér, að það hafi verið borið samanbrotið í vasa all-lengi. — Bls. 67, 11. l., „gennemrejst“, nefnil. 1837. — 16. l., „samlet“ o. s. frv., þ. e. dregið saman úr annálum o. fl. — Sennilega hefir Jónas þá verið búinn að semja eldfjallasögu sína á íslenzku, „eldritið“, sem er í hrs. Bmf., nr. 11 í abr. Það hefir verið þar á 108 bls., en 2 blöð vantar nú í; á þeim hafa verið greinar um Vestmannaeyjar, Borgarhraun og Þurrárhraun, og e. fr. upphafið á grein um Trölladyngjur, sbr. bls. 160, neðst, til bls. 164, efst hér. Flestar síðurnar eru skrifaðar að eins hálfar, annar dálkurinn látinn auður til athugasemda og viðauka, sem Jónas hefir þá einnig gert sums staðar og eru með hans hendi, en annars er handritið uppskrift með hendi annars manns. Marga af þessum viðaukum virðist hann hafa gert síðar, annað-hvort vorið 1843, sbr. bréf hans til J. St. 23. Janúar þ. á., II. b., bls. 150, eða í Sórey um haustið, eftir að hann hafði fengið þangað það sem búið var að prenta af „Íslenzkum annálum frá Krists-ári 803“, sem Árnanefnd gaf út 1847, sbr. bréf hans til F. M. og J. Sig., II. b., bls. 154—56, m. aths., og bls. 71 hér. Þá hefir hann einnig skrifað á næstu síðu framan-við sjálft ritið skrá yfir fornu annálana, ásamt bókstafamerkjum þeim, sem þeir hafa í útgáfunni. Þetta rit Jónasar hefir aldrei verið gefið út, né uppskrifað á ný fyr en við undirbúning þessarar heildar-útgáfu rita hans. Það hefir þó ekki verið tekið með í hana, heldur útlegging af því á dönsku, sem hann virðist hafa gert í Sórey veturinn 1843—44 og er hér næst á eftir. — Í sambandi við þetta er vert að geta þess, að í ferðakveri hans frá 1840(—41) er (á 6 bls.) útdráttur úr ritgerð Hannesar biskups Finnssonar í XIV. árg. félagsritanna gömlu „um mannfækkun af hallærum“. — 5. l. a. n., „2 Hovedafdelinger“ o. s. frv. Af fyrri deildinni er nú ekki til neitt og verður ekki séð, að hún hafi verið samin sérstök; önnur deildin er eldritið, sem nú var getið, og þýðing þess, er hér er prentuð á eftir. Yfirlit („Oversigt“) það, sem átti að fylgja þessum tveim deildum, er ekki heldur til.

Bls. 68—190. — DE ISLANDSKE VULKANER. — Ehr. var í eigu Joh. Steenstrups prófessors, 10 kver („legg“), hvert með 6 kvartörkum. Eftirrit er til í hrs. J. S., nr. 419 í 4 bl. br., skrifað af J. Sig. 1870 (Skrá um handritasöfn Lbs., nr. 5311).

Í ehr. Jónasar eru festir miðar með tilvitnunum í annálana, útdráttum úr þeim, og eru þeir með hendi mag. Ben. Gröndals. Þessa útdrætti hefir J. Sig. tekið í eftirrit sitt neðanmáls, og e. fr. hefir hann sett þar fáeinar athugasemdir. — Þessi þýðing á eldriti Jónasar mun hafa átt að birtast, eins og brennisteinsritgjörðin hans, í hinu mikla riti, sem þeir J. St., hann og Schythe ætluðu að gefa út um ferðir sínar og rannsóknir á Íslandi 1839—40, og þess vegna hafa þessar ritgjörðir verið í höndum J. St. og síðan sonar hans. — Bls. 68, 1. l. a. n., „4961 Fod“; á uppdrætti herforingjaráðsins frá 1907—8 er hæð Heklu talin 1447 m., þ. e. 4610½ fet, eða 350 fetum minni. — Bls. 69, 17. l., „en stor „fönn“,“ ehr. „store Fön“; Jónas virðist hér og víðar hafa viljað nota í dönsku orðið „Fön“ í sömu merkingu og — eða í staðinn fyrir — (þýzka) orðið „Firn“. — Bls. 70. J. Sig. hefir sett þessa aths. við nmgr.: NB. urigtigt; se Dipl. Island., I, 351—5. — Jónas hefir rétt fyrir sér í því, að með nafninu *Skarð* í annálunum, 1389(—90) sé átt við þann sama bæ og nefndur er þar áður (1300) „Skarð(ið) eystra“, landnámsjörð Þorsteins Ásgrímssonar, er kallaður var tjaldstæðingur, kenndur við Tjaldastaði, sem lögðust í eyði um leið og Skarð; en J. Sig. á við, að það sé ekki rétt, að bærinn hafi verið nefndur Skarð (ið) eystra til aðgreiningar frá Skarði á Skarðströnd, heldur hafi það verið gert til að greina hann frá Skarði á Landi, sem einnig var nefnt Skarð (ið) ytra til aðgreiningar frá hinu eystra. — Bls. 71, 9.—10. l. a. n., „Halldór Jakobsen“ o. s. frv., þ. e. Halldór Jakobsson sýslumaður; um hann og þetta rit hans um eldfjöllin sjá t. d. Landfrs. Ísl., III., 127, og Sýslum.-æf., IV., 547—48, og II., 394. Rit hans kom út 1757 og var hann þá rúmlega tvítugur. Í þessari grein um Heklugos 1104 kemur ljóst fram, hversu óábyggilegt rit Halldórs er. Þorv. Thoroddsen lýsti því svo í Andvara, XV., 70—71: „Öll bók hans er hrúgaldur af allskonar sögnum, sönnum og ósönnum, hvergi tilfærð heimildarrit, og ber hún auk þess vott um staka vanþekking á landafræði Íslands“. — Bls. 72—73; „det store Mørke“; skýring Jónasar er sennilega rétt; sbr. þó Sonnen- und Mondfinsternisse etc. von Thorkell Thorkelsson, Rvík 1933 (rit Vís.fél. nr. XV). — Bls. 73, 16. l., „S. Paulsen“ o. s. frv., Sveinn Pálsson læknir; um hann sjá Landfrs. Ísl., III., 145—85, en rit það, er Jónas getur um neðanmáls og kveðst hafa notað, mun nú vera nr. 210 í 4 bl. br. í hrs. Lbs. — 24.—25. l.; „Om Uaar i Island“; ritgerð Hannesar biskups Finnssonar, sem getið var áður (bls. 309) kom út einnig á dönsku, í „Et Maanedsskrift“, Kh. 1828—30, þýdd af Halldóri Einarssyni, og síðan sem sérstök bók, 1831: Om Folke-

mængdens Formindskelse ved Uaar i Island. — Um Halldór sjá I. b., bls. 42—44, m. aths. — Bls. 77, 18. l., „Rauðukambar“ o. s. frv.; sjá hér á bls. 189—90, m. aths. — 1. l. a. n., „de saakaldte „Lille-Skove“ oven for Skarð; þetta stafar af misskilningi; í ann. stendur: „í skógana litlu fyrir ofan Skarð“. Fyrir orðin „de saakaldte „Lille-Skove“ “ ætti að standa „Skovene kort“. Hefir J. Sig. bent á þetta í uppskriftinni, sem er í hrs. hans, nr. 418 í 4 bl. br. — Bls. 78, 1. l. a. n., „Torsdagaften før St. Clemensdag“, 1390, þ. e. 17. Nóv. Sbr. Safn t. s. Ísl., II., bls. 73. — Bls. 79, 3. l., „Biskoppe-Annalernes For[fatter]“ o. s. frv., sbr. Safn t. s. Ísl., I., 15—136. — 11.—12. l., „Keldnakot“, sjá Árb. Fornlfél. 1898, bls. 19. — Um Skarð (eystra), Tjaldastaði, Dagverðarnes o. fl. eyðibýli þar um slóðir sbr. bls. 10—11 s. st. og e. fr. Árb. Fornlfél. 1928, bls. 49. 16.—17. l. a. n., „En Mand, som da var til Stede“; það var séra Einar Ólafsson, afi séra Jóns Egilssonar, þá 13 ára piltur. 2. l. a. n., „Eysteinn“ o. s. frv., þ. e. Eysteinn Brandsson í Mörk á Landi; „það er sá sem var (18 vetra) með Lénarði (fógeta), þá Torfi (Jónsson í Klofa) lét drepa hann“, segir séra Jón Egilsson (bls. 64, sbr. bls. 45, þar sem sagt er frá gosinu, og bls. 53), og hann var sá hinn sami, er Ögmundur biskup Pálsson fékk á alþingi 1527 til að ganga þar á hólm og berjast fyrir sig við Atla þann, er Jón biskup Arason fékk til hólmgöngunnar fyrir sitt leyti (sbr. e. fr. Menn og menntir, I., 90—91). — Bær Eysteins hefir nú verið í eyði um 40 ár. — Bls. 80, „Tolvte Udbrud, 1578“, o. s. frv. Sveinn Pálsson hefir, ef til vill, farið eftir Skarðsár-annál, en í honum er á þessum árum ýmislegt sett 1 ári síðar en rétt er samkvæmt Gottskálks-annál, sbr. aths. útgefanda, drs. Hann. Þorst., á bls. 158 nm. í I. b. af Ann. 1400—1800. Í Gottskálks-annál stendur við árið 1577 (og í Skarðsár-annál 1578): „Kom jarðskjálfti eftir allra heilagra messu um kveld, svo húsin hristust hálfa stund“. Þar er ekkert minnzt á Heklu-gos þetta ár né hin næstu. Hefir það því sennilega ekkert verið. Fremur 1581, sbr. aths. við bls. 196. — Bls. 83, 18.—19. l. a. n., „Præsten Benedikt Pétursson“; hann var á Hesti. Um hann sjá Ann. 1400—1800, II., 480—88, og er annáll hans prentaður þar, bls. 488—570 (Hestsannáll). — 6.—7. l. a. n., „Þorlákur Þórðarson“ o. s. frv. Hann varð skólameistari í Skálholti 1696, en dó næsta ár, 22 ára gamall. Ritgerð hans er í hrs. J. S., nr. 422 í 4 bl. br. Um Þorlák sjá Skólameistarasögu Jóns Halldórssonar, bls. 164. — Bls. 87, 2. l., „1728“ o. s. frv. Þetta var 1725; sbr. lýsing Rangárvalla eftir Þorstein sýslumann Magnússon á Skammbeinsstöðum (síðar Móeiðarhvoli; hún er á bls. 315—19 í sýslu-

lýsingunum frá 1744—49, sem nú eru í Þjóðskjalasafninu), Hitárdalsannál (Ann. 1400—1800, II., 600) o. fl.; sjá rit Þorv. Thoroddsens, Die Gesch. d. isl. Vulkane, Kh. 1925, bls. 155—56. — Bls. 88, 4.—5. l., „Præsten Sveinn“ var Vigfússon; hann var aðstoðarprestur séra Bjarna Helgasonar á Stóru-Völlum; var f. 1732 og dó þ. á., 1766. — Bls. 94, 9. l., „1762“; í aths. (J. St.?) utanmáls er bent á það, sem stendur á bls. 370 í ferðabók þeirra um þessa ferð Bjarna: „men han kunde ikke komme op paa Bjerget, formedelst indfaldende Taage“. — 15. l., „Troil“ o. s. frv., Uno v. Tr., síðar erkibiskup; hann og Daniel Solander voru með Joseph Banks, er hann kom hingað 1772; sbr. Landfrs. Ísl., III., 130—35. — 19. l., „Stanley“, John, sbr. sama rit, III., 135—38. — 22.—23. l., „Þ. Thorlacius“, Þórður Th., sonur Skúla rektors Th. í Kaupmannahöfn; hann var hér þá á ferð. Síðar varð hann hér sýslumaður; sbr. Sýslum.-æf., IV., 764—65. — Bls. 95, 8. l., „Mackenzie“, George Stewart M.; um hann og ferð hans hingað sjá Landfrs. Ísl., III., 210—14. — 16. l., „Dr. Thienemann“, Friedr. Aug. Ludw. Th., sbr. sama rit, III., 224—28. — 7. l. a. n., „Jón paa Selsund“, Jónsson (Hannessonar); voru þeir feðgar bændur þar. Við þessi orð er sett (af J. St.?) aths. utanmáls í hr.: „Brandsson f. Næfurholt“. — 1. l. a. n., „Gaimard“, sbr. I. b., bls. 57—59, m. aths. Í hr. er dregið yfir „8“ í dags. í 2. l. a. n. með blýanti og sett 9 utanmáls. — Bls. 99, „Tredje Udbrud, Aar 1000“. Um það mun annars ekkert kunnugt; en Þorv. Thor. bendir á í Die Gesch. d. isl. Vulk., bls. 122—23, að um árið 1179 muni hafa verið Kötlugos. Sjá e. fr. ritgerð séra Jóns Steingrímssonar „Um Kötlugjá“ í Safni t. s. Ísl., IV., 190—99. — 8. l. a. n., „Einar Högnason“, stúdent, í Skógum, föðurfaðir frú Thorfhildar Þorsteinsdóttur Molm, skáldkonu. — Bls. 100, 3. l., „Aar 1263“; eftir Konungs-annál (Ísl. Ann., bls. 134) var gosið 1262. — 5.—6. l. a. n., „Guðmundur Runólfsson“, sýslumaður, á Setbergi við Hafnarfjörð (d. 1780); hann var einn af fleiri heimildarmönnum séra Jóns Steingrímssonar, sbr. Safn t. sögu Ísl., IV., 194 og 198. — Bls. 101, 18. l., „Dýralækir“; réttara mun „Dyralækir“. — Prestsdóttirin á að hafa verið frá Lágey, þar á að hafa verið kirkjustaður, en hún á að hafa fundizt í Dyralækjum eða við þá, sbr. Safn, IV., 199 og 245. — Bls. 102. Skarðsárannáll er eina íslenzka heimildin um gosin 1580 og 1612; rit Guðm. sýslum. Runólfssonar segir séra Jón Steingrímsson hafi glatazt; sennilega hefir hann haft fyrir sér Skarðsárannál og annað ekki; sömul. Jón Espólín. — Bls. 103. Skýrsla Þorsteins sýslumanns Magnússonar um gosið 1625 er í Safni, IV., 200—215, skrifuð 15. Sept. s. á., rétt eftir gosið.

Það var að eins stuttur útdráttur úr henni, sem var prentaður (í danskri þýðingu) 1627. Um Þorstein sjá Sýslum.-æfir, IV., 607—11. — Bls. 107. Skýrsla séra Jóns Salómonssonar um Kötlugosið 1660 er í Safni, IV., 216—19, sennilega rituð 17. Maí s. á. og áður en gosunum lauk algjörlega. Þar er einnig viðbætir við hana eftir séra Jón Steingrímsson, bls. 219—21. — 9. l., „Den 13.“, á að vera „Den 3.“; sbr. „den 5.“ í 19. l. og eftirfylgjandi dagsetningar í skýrslunni. — Bls. 109. Skýrsla Þórðar Þorleifssonar og Erlendar Gunnarssonar, klausturhaldara Kirkjubæjar og Þykkvabæjar, er í Safni, IV., 222—24. Á eftir er þar einnig rit Sigurðar Stefánssonar sýslumanns. — Bls. 112. Skýrsla Jóns sýslumanns Sigurðssonar er í Safni, IV., 235—47, og e. fr. önnur eftir séra Jón Guðmundsson, prest í Sólheimaþingum. — Meðan á þessum gosum stóð, 1. Nóv., varð Lissabon eyðilögð af landskjálfta og þar af leiðandi flóðbylgju. — Bls. 115, 14. l. a. n., „5432 Fod“. Á uppdrætti herforingjaráðsins frá 1907—8 er hæðin talin 1666 m. (mest), þ. e. rúm 5308 fet, eða um 124 fetum minni. — Bls. 117. Skýrslur þeirra séra Jóns Austmanns og Sveins læknis Pálssonar um Kötlugosið 1823 eru prentaðar í Safni, IV., 252—94. — Bls. 130. „Krafla“. Gosin voru kennd við Kröflu, en raunar gaus hún ekki, heldur Leirhnúkur og aðrir staðir í nánd, eins og skýrslur séra Jóns Sæmundssonar og þessi greinargerð Jónasar bera með sér. Skýrslur séra Jóns og fleiri eru prentaðar í Safni, IV., 385—411. — Bls. 131, 11. l. a. n., „Víti“ o. s. frv., sbr. bls. 19 og I. b., bls. 65, m. aths. — Bls. 133, 17. l. a. n., „Bjarnarflag“. — Bls. 134, nm. Sjá bls. 145. — Bls. 139, 3. l., „Svarfaðardals-Annalen“, þ. e. Valla-annáll, sjá Ann. 1400—1800, I., 532. — 23. l. a. n., „S. Holm“, Sæmundur Magnússon H., síðar prestur á Helgafelli; rit hans heitir „Om Jordbranden paa Island i Aaret 1783“. — 8.—9. l. a. n., „Den tredje og mest udførlige Beretning“ o. s. frv. er prentuð í Safni, IV., 1—57, og á eftir aðrar minni eftir séra Jón og Sigurð Ólafsson klausturhaldara. — Bls. 140, 3. l., „Sveinn Pálsson“ o. s. frv. Rit hans er nr. 23 í abr. í hrs. Bmf.; Það var útgefið í Turistforeningens Aarbog, Kristiania 1882, af A. Helland. Útdráttur er í bók Þorv. Thor., Die Gesch. d. isl. Vulk., bls. 32—34; þar er um þessi eldgos á bls. 14—67, ágæt skýrsla um þau og eldstöðvarnar. — Bls. 146, 15. l. a. n., „Rande“, les „Rende“. — Bls. 160—161, sbr. bls. 277 o. áfr. — Bls. 161—162. Sbr. Þorv. Thor., Die Gesch. d. isl. Vulk., bls. 243—44. Bendir höf. á, að Borgarhraun muni hafa myndazt fyrir landnámstíð og gígurinn, „Eldborg“, miklu eldri en segir í Landnámabók. — Bls. 162, 18. l., „Hendersons“, Ebenesers H.; um ferð hans og ferðabók sjá

Landfrs. Ísl., III., 214—23. — Bls. 162—163. Það sem Jónas segir um Skafta Þóroddsson á kristnitökuþinginu hefir ekki við kunnar heimildir að styðjast. Þorgeir goði Þorkelsson frá Ljósavatni var þá lögsögumaður og hélt hina alkunnu ræðu, en fregnin um jarðeldinn hafði komið daginn áður. Skafti var á þinginu, en hélt þar enga ræðu um kristnitökuna, svo kunnugt sé, og lögsögumaður varð hann ekki fyr en 4 árum síðar. — Um Þurrárhraun sjá Þorv. Thor., Die Gesch. d. isl. Vulk., bls. 179—81. Sbr. e. fr. Árb. Fornlfél. 1895, 24—29. Sennilega hefir það verið Eldborgarhraun, er rann árið 1000, sjá nefnt rit Þorv. Thor., bls. 181—82. — Bls. 163—166. Um gos og gosstöðvar í Trölladyngju(m) og nágrenninu sjá Þorv. Thor., sama rit, bls. 182—91. — Bls. 164(—65). „Tredje Udbrud, 1340". Annáll Gísla biskups Oddssonar er prentaður í „Islandica", X. Gosið, er Gísli telur hafa verið í Trölladyngju 1340 (sjá bls. 2), ætlar Þorv. Thor. hafi verið í Brennisteinsfjöllum, sbr. rit hans, Die Gesch. d. isl. Vulk., bls. 182—84, og Ferðabók hans, IV., 185. — Bls. 165, 1.—3. l. a. n., „Mýdalur — Mýrdalur"; síðara nafnið, sem nú er ætíð notað, er að eins afbökun úr hinu. — Bls. 166. „Femte Udbrud, 1390". Það, sem stendur í Árbókum Espolins við þetta ár, er bein, en þó ónákvæm, þýðing af því, sem stendur í annál Gísla biskups við árið 1340. Er engu líkara en að þetta stafi af mislestri á ártalinu, og sennilega hefir gosið (og hinir aðrir viðburðir, er sagt er frá jafnframt) átt sér stað 1340, en ekki 1390. — „helt syd til Søen og vester til Selvogur" = allt suðr í sió, oc vestr at Selvogi" hjá Espolin, en hjá Gísla stendur „usque ad mare apud provinciam maritimam, quæ apellatur Selvogur", og er það eðlilega frásögn („alt að sjó hjá sjávarsveit, sem nefnist Selvogur"). — Eru engar líkur til, að Ögmundarhraun stafi frá því gosi, sem hraun rann frá til sjávar hjá Selvogi. Sé það rétt, sem Þorv. Thor. segir í oftnefndu riti sínu, bls. 185, að standi í gömlum ritum („in älteren Aufzeichnungen"), að Ögmundarhraun hafi runnið 1340, hefir það ekki verið úr sama gosinu, heldur öðru sama ár miklu vestar, því að það á upptök sín fyrir vestan Sveifluháls, en þaðan hefir aldrei runnið hraun austur undir Selvog, því að í Krýsuvík, sem er í milli, er ekkert hraun. En líklega stendur það hvergi í gömlum ritum, að Ögmundarhraun hafi runnið 1340; í Ferðabók sinni, I., 187, segir Þorvaldur: Líklegast hefir hraunið runnið á 14. öld og Jónas Hallgrímsson segir það hafi myndast 1340, án þess þó að færa heimildir fyrir því, en það má vel vera, að ártalið sé rétt, því einmitt á því ári geta annálar um eldsumbrot á Reykjanesskaga". Það er nú ljóst, hvað Jónas segir hér, að það gæti

komið heim, að Ögmundarhraun hefði runnið 1390, ef átt hefði að standa Grindavík fyrir Selvogur í árb. Espolins. Virðist það vera tilhæfulaust, að Ögmundarhraun sé nokkurs staðar talið runnið 1340 (sbr. III. b., bls. 99, m. aths.). En hvað því viðvíkur annars, sem Jónas segir hér um Ögmundarhraun, þá gæti það alls ekki komið heim, að átt væri við það með hraunflóði, sem væri talið hafa runnið út undir Grindavík, því að þangað hefir það ekki runnið, ekki einu sinni í nánd við Ísólfsskála, sem telst að vísu til Grindavíkur, en er mikið fyrir austan aðalbyggðina; milli hans og Ögmundarhrauns er nefnilega annað hraun eldra, sem á upptök sín fyrir vestan Núphlíðarháls. Ögmundarhraun hefir ekki runnið lengra vestur en að Selatöngum og á móts við þá (sbr. Gesch. d. isl. Vulk., bls. 175 og 189). — Bls. 167, 3.—4. l.; afstaða Reykjaness er sett inn samkvæmt uppdrætti Björns Gunnlaugssonar; sömul. Kröflu á bls. 130, því að eftir þeim uppdrætti myndi Jónas hafa farið, eða mælingum þeim, er lágu til grundvallar fyrir honum. — „1223“ o. s. frv. Nr. 429 a 4to í Árnasafni er útdráttur af nr. 417 4to, sem er frá síðasta fjórðungi 16. aldar. Í því stendur að sönnu: „Eldsuppkoma fyrir Reykjanesi“, en þau orð tilheyra sýnilega árinu 1226, samkvæmt öðrum annálum (og Sturlunga-sögu), og verður því í raun réttri ekki talið, að nein eldsuppkoma hafi orðið fyrir Reykjanesi 1223. — Bls. 168. „1230“ o. s. frv. Í annálunum gömlu er ekki getið um neinn eld fyrir Reykjanesi þetta ár, — en hettusótt er þar sagt að verið hafi næsta ár, 1231, og það sama ár, segir í Sturlungasögu, „var kallað sandsumar; þá var uppi eldur í sjónum fyrir Reykjanesi, og var grasleysi mikið“. En 1238 segir í annálum, að eldur hafi verið fyrir Reykjanesi. — 9.—10. l., „hvorved mere end Halvdelen“ o. s. frv.; það segir ekki í annálum, að Reykjanes hafi eyðst 1240, en þeir geta eldsins það ár. Orðin eiga heima við 1340, eru sýnilega þýðing af því, er stendur í annál Gísla Oddssonar og eru þar í sambandi við það, sem hann segir þá um eldgosið í Trölladyngju og áður var getið; sbr. e. fr. næstu grein. — „1390“ o. s. frv.; hér er átt við gosið í Trölladyngju 1340; 1390 hefir ekkert gos orðið neins staðar á þessum slóðum; orðin, sem eru innan tilvísunarmerkja og fyrir framan svigana, eru úr árb. Espolins og eru þau að mestu þýðing á orðum Gísla biskups um það gos: „Item promontorium Reykjanes plus dimidio igne consumptum, cujus vestigia in aperto mari etiamnum conspiciuntur, excelsi scopuli exinde dicti Eldeyiar, sive ut veteres volunt Driftarsteinn (svo), item Geirfuglasker“. Sennilega hefir ekkert gos verið þetta ár, 1340, fyrir Reykjanesi, heldur hefir (upphaflega) verið átt við, að landið þar suður hefði

eyðst (um stund) af eldganginum í Trölladyngju og öskufalli þaðan. Þorv. Thor. hefir víst einnig rétt fyrir sér í því, að það sé tilbúningur einn, að Eldey og Geirfuglasker séu leifar af ytri hlutanum af Reykjanesi, er sokkið hafi í sjó við *þessi* eldsumbrot (Die Gesch. d. isl. Vulk., 193—94), heldur muni það hafa átt sér stað fyr en sögur hófust hér. — Bls. 169, 10. l., „efter lang Tids Forløb", þ. e. síðan 1422; þetta gos 1783 hefir sennilega verið á sama stað og gosin 1211, 1226, 1238, 1240 og 1422, og enn 1830 og 1879. — 12.—13. l., „det blinde Fuglesker", þ. e. Eldeyjarboði. — 23. l., „Nýey" o. s. frv., sjá Lovsaml. f. Isl. IV., 744—45, og V., 4—5. — Sennilega standa landskjálftarnir, sem oft verður vart á Reykjanesi, flestir í sambandi við þessar gosstöðvar þar úti-fyrir. — 1.—2. l. a. n., „Dette er det sidste" o. s. frv. Sennilega hefir verið gos í Vatnajökli sumarið 1838; Björn Gunnlaugsson sá þar reyk upp úr jöklinum þá, seint í Júlí (sbr. Norðanfara, XV., 71, nmgr., Fjölni V., 2, bls. 9, og Gesch. d. isl. Vulk., bls. 77 og 87). Næsta gos, sem alkunnugt varð, var Heklugosið 1845, er hófst 2. Sept., rúmum ársfjórðungi eftir að Jónas dó. — Bls. 170. „En ubestemt Ildsprudning". Hér er í rauninni um sama gosið eða gosin að ræða og lýst er á bls. 100—101. Er sennilegt, að víðar hafi þá orðið gos en í Kötlu. — „Herðabreið"; svo ritar Jónas þetta nafn. Nú er það venjulega ritað Herðubreið, en í Skálholts-annál er það ritað „Herðibreið": — — — „eldr var uppi — — í Herðibreið yfir Fljótsdalsheraði". — Um þetta fjall (og gos) sjá Gesch. d. isl. Vulk., bls. 241. — Herðubreið sjálf hefir víst aldrei gosið síðan land byggðist. — Bls. 172. „Síðan" o. s. frv. Mestar líkur virðast vera fyrir því, að þetta gos 1332 hafi verið í Knappafellsjökli (Öræfajökli) eins og segir í Gottskálksannál. „Suðr á Síðu" í annálsbrotinu N. merkir ekki, að gosið hafi verið á eða upp af því héraði, sem nú kallast Síða. Nafnið Síða var fyrrum haft um allt það land, sem nú er Austur- og Vestur-Skaftafellssýsla (sbr. Kr. Kål., Isl. Beskr., II., 312). — „Hnappavallajökull" o. s. frv. Skálholts-annáll einn segir frá þessu: „(Annarr) eldr var uppi í Hnappavallarjökli". — „1350" o. s. frv. Frásögn Flateyjar-annáls um gos þetta ár virðist óábyggileg; sennilega hefir verið um næsta gos að ræða, 1362. — „1361. Hnappafellsjökull" o. s. frv. Þessi klausa er úr Gottskálks-annál og er þar við 1362. Hér er um sama gos að ræða og það, er segir frá næst á eftir, en ekkert got virðist hafa verið á þessum slóðum (1350 né) 1361. Bls. 173. Gottskálks-annáll (I) og annálsbrotið N (sbr. bls. 172; F er = I, O ekki til) segja frá gosinu 1362; á báðum stöðum er jökullinn, sem hljóp fram, nefndur Knappafellsjökull. Er hvort-

tveggja ólíklegt, að með því nafni sé átt við alla Austurjökla sem heild (Vatnajökul allan) og að Skeiðarárjökull hafi hlaupið fram. Skeiðarárjökull mun nú nefndur að eins skriðjökull sá, er gengur ofan frá Vatnajökli milli Eystra-fjalls og Jökulfells og breiðist út á Skeiðarársand. Knappafell og Knappafellsjökull er óefað sjálft fjallið, sem nú kallast Öræfajökull.*) „Fellið“ var fyrrum kennt við hnúka tvo, sem eru á því, og standa upp úr jöklinum og heita Knappar, en jökullinn á „fellinu“ var kenndur við það eða (og) bæ þann, er stóð undir því, samnefndan, og breytti því nafni með honum (Hnappavalla(r)jökull), svo sem áður var sagt. — 8. l. a. n. í meginmálinu, „Úlfarsá“ o. s. frv. Á með því nafni hefir víst aldrei verið til á þessum slóðum, og mun þetta nafn sprottið af mislestri á nafninu Virkisá. Sú á (eða nú ár, vestri og eystri Virkisá) falla hér fram, þar sem Rauði-lækur var, milli Svínafells og Sandfells; sbr. Fornbrs. I., 245—47, „Blöndu“, I., 44—5, og II., 263—65, og e. fr. Kr. Kål., Isl. Beskr., II., 292—93. Að Virkisá hljóp á Rauða-læk og af tók tvær kirkjusóknir, að Hofi og Rauða-læk, bendir ótvírætt á, að þetta gos hafi verið í sjálfum *Öræfajökli*, eins og Jónas tekur fram í upphafi greinarinnar, og það áleit Þorv. Thor. einnig, sbr. Gesch. d. isl. Vulk., bls. 106—109. Sbr. e. fr. Afmælisrit til Kr. Kål., bls. 34—47, og „Blöndu“, I., 39—53. Bæði fyrri gosin, 1332 og 1341, virðast einnig hafa verið þar. — Bls. 174. „1638“ o. s. frv. Greinin virðist byggð eingöngu á því, sem er í Árb. Esp., VI., 88, en óvíst er, á hverju það er byggt. Segir þar, að vötn öll á Austurlandi hafi fyllzt *flóði* og borið vikur mjög mikið í sjó út, og Jónas leggur allmikið upp úr því. En þetta er dálítið grunsamleg frásögn, ekki sízt, þegar gætt er að viðbót þess, er ritaði upp Skarðsár-annál fyrir Brynjólf biskup Sveinsson, við það, sem staðið hefir við þetta ár í frumritinu, sbr. Ann. 1400—1800, I., 253—54: „Þetta sumar sást *blóð* á sjónum í Austfjörðum sem (í) flekkum eða lengjum af hafinu og að landinu“; sbr. einnig það, sem stendur í Ballarárannál (Ann. 1400—1800, III., 201) við 1638: „Þá snerust fyrir austan 2 firðir í blóð, Mjóifjörður og Seyðarfjörður“. Það sem stendur um gos þetta ár í annálum er þetta í sömu viðbót við Skarðsár-annál: „Þá kom upp eldur fyrir austan um veturinn, á vertíð“. Getur sú viðbót verið á réttum rökum byggð, þótt Björn Jónsson, höf-

---

*) Áður, sjá t. d. í Landafræði Gunnl. Oddsens, I., II., 298, var litið svo á, að Öræfajökull væri nafnið á Knappafellsjökli og Sandfellsjökli í sameiningu. Sjá s. st. um alla þessa jökla, sem ganga út frá Vatnajökli, bls. 296—98.

undurinn sjálfur, gæti ekkert um gosið, er hann ritaði um viðburði ársins, samtímis að kalla. Viðbótin er nefnilega gerð að eins 3—4 árum síðar (sbr. Ann. 1400—1800, bls. 30—31). — Það er líklegt, að þetta gos hafi verið í Vatnajökli, en fjarri öllum mannabyggðum. — Bls. 175. „Skeiðarárjökull“ o. s. frv. „Þá brann Skeiðarárjökull“, segir Espolin, l. c., og hefir sennilega tekið þetta eftir Mælifells-annál, en þar stendur: „Þann 10. Apr. um kveldið sást eldslogi í hádegisstað (þ. e. frá Mælifelli, útgef., dr. Hannes Þorsteinsson) gjósa á himinn upp með leiftrum og gneistaflugi; var að heyra sem skriða félli; fylgdi þessu ryk og aska, svo dusta mátti af klæðum þeim, er úti lágu; var duft það gráleitt og smágert mjög. Við eldmóðu þá hafði hér eigi vart orðið síðan árið 1659; brann þá eldur í þeim jöklavötnum, Skeiðará á Breiðamerkursandi (sic!), hvar Gnúpsvötn, sem renna hjá Lómagnúp, og Djúpá, sem fellur hjá Kálfafellsstað í Fljótshverfi, hafa sín upptök, það er á millum Öræfa og Fljótshverfis; þar meintu menn eldsuppkomuna“ (sjá Ann. 1400—1800, I., 455—56). Er sýnt, að Espolin hefir af þessu litið svo á, að Skeiðarárjökull hafi brunnið 1681, en það segir þó raunar ekki í Mælifells-annál. Hafi eldsloginn sézt í hásuður frá Mælifelli, skyldu menn ætla, að um Kötlugos væri að ræða, og líklega er um gosið þar 1660 að ræða í síðari málsgreininni. En hún er sennilega skrifuð eftir sögusögnum, og ef til vill að sumu leyti eftir minni annálshöfundar, Ara prófasts Guðmundssonar á Mælifelli, og er ekki áreiðanleg; auk þess er hún sýnilega öll úr lagi færð af Gísla Konráðssyni, er gert hefir þá uppskrift, sem orðið hefir að prenta annálinn eftir (sbr. formála útgefanda, drs. Hannesar Þorsteinssonar).*) Verður allt ólíklegt að svo stöddu um eldgos í Skeiðarárjökli 1681, enda vita menn ekki til, að í honum sjálfum séu neinar gosstöðvar, heldur nokkru norðar. — „Grímsvötn“ o. s. frv. Jónasi hefir ekki verið kunnugt um, að neitt gos hafi verið í Grímsvötnum fyr en 1685. Þorv. Thoroddsen hefir bent á í Gesch. d. isl. Vulk., bls. 33 og 109—10, að þar hafi gosið 1598 (sbr. e. fr. Ferðabók hans, III., 259). — 8. l., „Biskop Finsen“, Hannes, sjá ritgerð hans „Um mannfækkun af hallærum“ í gömlu félagsritunum, XIV. árg., bls. 90. — 13. l., „Sveinn Pálsson“ o. s. frv. Vatn það, er

*) Orðin „Skeiðará á Breiðamerkursandi“ (villa fyrir Skeiðarársandi) hafa sennilega átt að standa á eftir orðinu „hvar“, en ekki á undan því. — Skeiðará kemur undan Skeiðarárjökli og kann að koma (að einhverju leyti) úr Grímsvötnum. Nokkur hluti Núpsvatna, áin Súla, kemur einnig undan Skeiðarárjökli; en Djúpá kemur ekki þaðan.

hann hefir heyrt um og á við, er Græna(fjalls)lón (sbr. Ferðabók Þorv. Thor., III., 181), en Grímsvötn eru langt inni í jökli, um 25 km. norðar (sbr. Alm. landaskipunarfr. (Gunnl. Oddssonar), I., II., 295, og nú rit Vísfél. XVIII (Jóh. Áskelsson, On the last eruptions in Vatnajökull, Rvík 1936, bls. 10—14 og uppdr.). — Meiri líkur eru fyrir því, að gosið, sem var árið 1685, hafi verið í Kverkfjöllum en að það hafi verið í Grímsvötnum, því að hlaupið, sem kom þá í Jökulsá í Öxarfirði, hefir sennilega stafað af því (sbr. Þorv. Thor., Gesch. d. isl. Vulk., bls. 102). — „1716" o. s. frv. Sbr. viðauka Fitja-annáls (Ann. 1400—1800, II., 396): „Um Mikaelsmessuleytið var eldur uppi í Austurjöklum eður Grímsvötnum, og lengi fram eftir haustinu"; e. fr. árb. Esp., IX., 31: „Sást eldr í suðaustr úr Skagafirði, ok var í Grímsvötnum". — „1717" o. s. frv. Þessa goss er getið í fleiri annálum en árb. Esp. (IX., 35). Þorv. Thor. áleit, að það hefði verið í Kverkfjöllum (Gesch. d. isl. Vulk., bls. 100—102). — Bls. 176. „1725" o. s. frv. Þetta gos hefir sennilega verið í Grímsvötnum eða í nálægum eldstöðvum, og frá sömu slóðum hefir stafað hlaupið, sem mennirnir urðu fyrir á Skeiðarársandi. — „Nyrðri-Skeiðarárjökull" er norðan-við þrengslin milli Eystra-fjalls (Súlutinda) og Jökulfells (Færinesstinda), og mun mega segja, að Grímsvötn séu nyrzt í honum; en „Síðujökull" er vestar, þ. e. Skaftárjökull eða syðsti hluti hans. — Bls. 177, 8.—9. l., „Provst Jón Þorláksson" o. s. frv. Einar prófastur Hálfdanarson á Kirkjubæjarklaustri hefir einnig skrifað skýrslu um þetta gos; er hún prentuð í „Blöndu", I., 54—9. Hún er dagsett 7. Júlí 1729; er mjög einkennilega orðuð. — Bls. 178, 8. l. a. n., „sig", ehr. „dem". — Kemur víðar fyrir. — Bls. 180. „1772 (Nordsiden af Partiet)" o. s. frv. Gosið var 1774 (ekki 1772), í Febrúar. Það virðist hafa verið við Grímsvötn eða í nálægari eldstöðvum, suðvestar, því að hlaup kom í Súlu (Súluá) Sæmundur Magnússon Holm hefir ritað um þetta gos. Sbr. Þorv. Thor., Gesch. d. isl. Vulk., bls. 85. — Árið 1766 virðist einnig hafa verið gos í Vatnajökli, nokkru vestar, því að þá kom hlaup í Tungná. Sbr. s. st. — Bls. 181. „1784. Skeiðarárjökull". Gos þessi virðast hafa verið byrjuð í Maí 1783 og þeirra varð vart enn 2 árum síðar. Séra Jón Steingrímsson getur helzt um þau í riti sínu um Síðu-eld, sbr. Safn t. sögu Ísl., IV., og Þorv. Thor., Gesch. d. isl. Vulk., bls. 85—86. — Þau virðast einnig hafa verið á sömu slóðum og gosið 1774. — Bls. 182, 1.l., „Siden denne Tid" o. s. frv. Veruleg gos virðast hafa verið í vesturhluta Vatnajökuls 1787, 1797, 1823 og 1838, og eftir daga Jónasar mjög oft, sennilega nær 20 sinnum, alveg fram til þessa

tíma. Eru þessar gosstöðvar í vesturhluta Vatnajökuls, við Grímsvötn (sem hann mun hafa dregið nafn af) og þar suðvestur-undan, þau eldvörp hér á landi, sem á síðari tímum hafa látið langoftast bera á sér. Mynda þau framhald af Eldgjá, Varmárdal og Laka, en hins vegar eru Kverkfjöll, Askja, Dyngjufjöll, Leirhnúkur o. fl. — 20. l. a. n., „Vi har haft hans Beretninger“ o. s. frv., nefnilega 1842; hann keypti þá ferðabækur Sveins í Vík handa Bókmenntafélaginu og flutti þær með sér á ferð sinni austur í Múlasýslur. Sbr. við þessa skrá á bls. 182—87 „Blöndu“, I., 33—51. — Bls. 183, 5. l. a. n., „Breiða- eller Breiðár-mörk“ o. s. frv., sbr. „Blöndu“, I., 33—4 og 49, og II., 259—60, og e. fr. IV., 147—48. — Bls. 184, 10.—11. l., „en Lærd, som længe havde været Præst“; í uppskrift sína hefir J. Sig. sett þessa skýring nm.: „Líklega séra Vigfús Benediktsson, pr. í Einholti 1775—87; að Kálfafellsstað 1787—1802. † 1822, 91 ára gamall“. — 15. l. a. n., „Krossholt“ o. s. frv. Máldagarnir eru í Fornbrs., I., 248—49 (Rauða-lækjar, frá 1179), og II., 774—75 (Hofs, frá 1343). — 6. l. a. n., „Papýli“ o. s. frv.; nafnið hefir upprunalega verið Papabýli. Í Landnámabók er getið um 2 bæi þar, Breiðabólstað og Hof, sem hér er nefnt og óvíst er, hvar verið hefir; hinn bærinn mun vera sá, er svo heitir enn á Síðu; virðist hún öll hafa heitið Pap(ab)ýli fyrrum, eða austasti hluti hennar að minnsta kosti, tungan milli Geirlandsár og Breiðbælakvíslar að vestan og Hverfisfljóts að austan. Sbr. Kr. Kål., Isl. Beskr., II., 276—77 og 314. — Bls. 185, 8. l. a. n., „Jökulfell“ o. s. frv. Fellið og bærinn hétu einnig fyrrum Jökulsfell. Sjá um bæ þennan og kirkjustað í „Blöndu“, I., 38 og 43, og II., 267—68. — Þar er nú enn eftir hinn fagri Bæjarstaðar-skógur, kenndur við bæjarstaðinn, þar sem Jökul(s)fell stóð. — Bls. 186, 3. l.; „Rauði-lækur“ o. s. frv., sbr. bls. 173, m. aths., og Fornbrs. I., 244—49. — 11. l., „Eyrarhorn“; bréf Magnúsar biskups Eyjólfssonar um lönd, reka og ítök Eyrarhorns er prentað í Fornbrs., VI., 442—43. Magnús biskup dó 1490. — Bls. 187, 2. l., „Måldage“ o. s. frv., þ. e. Hofskirkju-máldagi, er Michael biskup setti 1387; hann er í Fornbrs., III., 401. — Nmgr.: Skrá Ísleifs sýslumanns er prentuð (síðast) í „Blöndu“, I., 42—51. — Bls. 188, 19. l., „Dålkur“ o. s. frv. Máldaginn, sem Jónas á við, er máldagi Kirkjubæjar-klausturs, sem er prentaður í Fornbrs., IV., 238—39; hann er prentaður þar eftir handr. nr. 263 í abr. í Árnasafni; í því handr. stendur „af dalbæ“, en ekki „af dalki“, sem er í nokkrum öðrum handritum fyrir mislestur. — Bls. 189, 18. l., „Lundur, en Kirkestad“; sbr. Árb. Fornlfél. 1909, 3—9, og 1910, 28—32. — „Rauðu-kambar, 1343“ o. s. frv. Greinin

byggist á árb. Esp., I., 78 (upphaf LX. kap.), en Espolin hefir tekið þessa klausu úr biskupa-annálum séra Jóns Egilssonar (sjá Safn t. sögu Ísl., I., 32—3). Espolin setur ekki ártalið 1343, en segir, að gosið hafi orðið „þessi missiri er nu var gétit“ og liggur beinast við að skilja það svo, að hann eigi við árið 1343, því hann hefir þá nýlokið við að tala um atburði þess árs. En séra Jón gaf alls enga ástæðu til að heimfæra gosið til ársins 1343; hann segir, að það hafi orðið „á fyrri tímum, mjög snemma, eg þenki í tíð þessara biskupa“, sem hann þá er nýbúinn að nefna og voru á tímabilinu 1322—48, og bætir við: „en hve nær það skeði sérlega, veit eg ekki datum“. Þorv. Thoroddsen rannsakaði Fossárdal og Rauðu-kamba 1888 og birti árangurinn í Andvara, XV., 60—76. Kemst hann þar svo að orði um Rauðu-kamba m. a.: „Þegar maður skoðar Rauðukamba, er auðséð, að þeir aldrei hafa gosið; það eru — — líparit-hryggir mjög gamlir og enginn vottur fyrir eldsumbrotum“. Og hann bætir við: „Ekki gat eg heldur séð nein merki þess, að annarsstaðar hefði gosið í dalnum síðan á landnámstíð“. Hann leiðir rök að því, að (Fossárdalur og) Þjórsárdalur „hafi eyðst af Heklugosum, líklega mest af gosinu 1341 (sjá bls. 75—77 hér fyrir framan), en hefir þó líklega verið töluvert skemmdur af eldri gosum (t. d. 1294 og 1300)“ o. s. frv. Espolin telur einnig, að gosið 1341 hafi orðið 1343 og hefir farið þar eftir ritgjörð Hannesar biskups Finnssonar „um mannfækkun“ í félagsritunum gömlu, XIV., 57.

Bls. 190—200. — UM LANDSKJÁLFTA Á ÍSLANDI. — Hr. í nr. 11 í abr. í hrs. Bmf., skrifað af sama manni og eldfjallasagan, sem er þar á undan, en nokkrir viðaukar í auðu dálkunum og töluverð viðbót aftast er með hendi Jónasar sjálfs. Greinin er á bls. 109—22 í bókinni. Hún er að sjálfsögðu nátengd ritgerðinni um eldfjöllin og eldgosin, og Jónas hefir einnig lagt þessa grein út á dönsku og tengt hana við þá ritgjörð, sem er hér fyrir framan (bls. 68—190). Sú útlegging verður þó ekki prentuð hér með dönsku eldfjallasögunni, heldur þessi grein svo sem hún er á frummálinu, með fram af því að inngangurinn er í henni nokkru efnisríkari að sumu leyti. En þar sem danski inngangurinn að öðru leyti er merkilegur, virðist ástæða til að sleppa honum ekki alveg úr þessari útgáfu. Hann er á þessa leið:

„Jordskælv i Island er vistnok hverken saa hyppige eller voldsomme som man skulde formode, saavel af Landets aldeles vulkanske Karakter som ifølge almindelig, for længe siden antaget Opinion. Men dette Fænomen kan forklares deraf, at de hyppige Udbrud, de utallige Hverer og varme Kilder, Svovl-

minerne og i det hele taget Grundens forrevne og gennembrudte Tilstand, giver de bevægende Kræfter mangfoldige og uafbrudte Lejligheder til at undslippe uden Voldsomhed og saa godt som ubemærkede. Imidlertid er Jordskælvene der ingenlunde sjældne eller ubetydelige, endskønt forholdsvis faa opregnes i de Efterretninger, som derom haves; men dette ligger deri, at de svagere Stød bliver ikke videre bemærkede og glemmes derfor snart igen. Landet selv viser, at der i tidligere Tider, efter at det i det væsentlige havde antaget sin nuværende Form, har raset saa voldsomme Rystelser, som man nu næppe kan gøre sig Begreb om; nedstyrdede Tinder og Bjergsider, ja hele Fjælde, utallige, undertiden flere Mil lange Kløfter, store Sænkninger af Grunden, og saa meget andet, er sikre Beviser derfor.

Jordskælvene er ingenlunde lige for det hele Land, og i Regelen er det sjældent, at andre end Tufegnene berøres stærkt af dem, navnligen disse Egnes sydvestlige Del. Man kan med Føje betegne et Bælte i Retningen fra Hekla og Geysir-Egnen mod Sydvest over den Bjergkæde, som adskiller Guldbringe- og Arnæs-Sysseler, udover Krýsuvík, som det egentlige Jordskælv-Terrain, hvori Egnene Grímsnes, Flói og i Særdeleshed Ølves lider mest. Efter Stødets Voldsomhed udbreder det sig naturligvis videre, men overskrider næsten aldrig den Bjergrække, som gaar mod Vest fra det indre Højland ud paa Snæfellsnæsset og adskiller Faxe- og Brede-bugten, undtagen ved stærke Udbrud af Hekla, da det undertiden berører det hele Land. Undertiden bemærkes ogsaa lokale Rystelser indenfor det betegnede Terrain, saaledes at f. Eks. Ølveset alene bliver stærkt rystet. Stødets Retning synes altid at være østlig, fra Øst eller Nordøst. Tufegnene østen for Hekla rystes ogsaa undertiden voldsomt nok, mest under Eruptioner af de tilgrænsede Vulkaner, men slige Stød forplanter sig sjælden langt og mest mod Vesten, naar det er Tilfældet, og da norden om Eyjafjallajökull, som om de ikke mægtede at bevæge denne uhyre Masse; saaledes er det flere Gange sket, at Fljótshlíðen under Udbrud af Katla har lidt af Jordskælv, medens intet er mærket dertil i Øfjældsbygden (undir Eyjafjöllum), som omgiver Jokulens sydlige og vestlige Rand, endskønt den ligger midt imellem Fljótshlíðen og Stødets Udgangspunkt. — En anden Jordskælvkreds berører Nordlandet, men Virkningen kan der ikke komme i Sammenligning med Sydlandets Rystelser. Det er ikke sjældent, at det Parti, som ligger imellem de tvende Bugter Skjálfandaflói og Húnaflói, bliver berørt af Jordskælv, uden dog at være udset for voldsomme Rystelser, og Bevægelsen gaar næppe nogensinde

dybt ind i Landet. Stødets Retning synes ogsaa her at være Nordøst mod Sydvest og Udgangspunktet at ligge maaske langt uden for Landets Grænser. Vester- og Østerlandet er mindst udsatte for Jordskælv og mærker sjælden noget dertil, undtagen en enkelt Gang under voldsomme Eruptioner; dog er der lokale Bevægelser ikke uden Eksempel.

Vi vil paa dette Sted søge at give Oversigt over de Jordskælv, som har truffet Island i dets historiske Tid, og ønsker at den maa blive saa fuldstændig og paalidelig som de Efterretninger tillader, der endnu haves angaaende disse Tildragelser".

Skráin um landskjálftana er vitanlega prentuð hér svo sem hún er í hr., umbætt og aukin, en í eftirfylgjandi aths. verður bent á þá viðauka og leiðréttingar, sem koma fram í útleggingunni.

Bls. 193, 13. l. a. n., „Qvító" o. s. frv. Quito (frb. Kító) er höfuðborgin í ríkinu Ecuador í Suður-Ameríku. — Hér er átt við árlegan meðalhita þar, en raunar er þar meðalhiti hverrar árstíðar fyrir sig nær alveg jafn, rúmar 12° C. En daglegar hitabreytingar eru þar mjög miklar. — „Boug[u]er", þ. e. Pierre Bouguer (frb. Búgge) var frakkneskur stærðfræðingur og eðlisfræðingur (f. 1698, d. 1758). — 9. l. a. n., „Humboldt"; Alexander v. Humboldt fór 1799 í mikla frægðarför til Ameríku og var á því ferðalagi til 1804. Hann kom til Quito 6. Jan. 1802. — Bls. 194, 13. l. a. n., „*hóla*" o. s. frv.; nú mun álitið, að flestir slíkir hólar stafi frá ísöld, séu jökulurðir. — Bls. 195. „*1113*" o. s. frv. Jónas hefir haft þessa grein fyrst óbreytta í útleggingunni, en breytt henni, eftir að hann hafði fengið annálsarkirnar (sbr. bls. 309) og séð, hvað sagt var að stæði þar í hr. G., nr. 411 í 4 bl. br. í Árnasafni, nefnilega, að þessi landskjálfti hefði orðið 1013. J. Sig. hefir ritað aths. við þessa málsgrein, á dönsku í danska frumr., utanmáls, og á íslenzku í uppskrift sína, svolátandi: „Þetta er rangt árfært í G., og heyrir að réttu lagi til 1181 og 1182, svo þessi jarðskjálfti fer úr tölunni". Er þetta vitanlega laukrétt hjá J. Sig. Er undarlegt, að Jón Halldórsson, síðar prófastur í Hitárdal, sem sett hefir saman hr. G á unga aldri eftir Skálholts-annál og Nýja-annál, skyldi skrifa þennan viðburð, og jafnframt tvo aðra m. fl., við þetta ár, því að hann hefir einnig, í sama hr., skrifað þá við árið 1181, — sem að vísu var ekki alveg rétt heldur, að því er snertir landskjálftana, því að frumritin höfðu sett þá við 1182; það ár voru þeir, og er þeirra getið bæði í Biskupa-sögum (I., 425) og Sturlunga-sögu (I., 142); segir þar: „Þá um vetrinn aðr (þ. e. fyrir Grasleysusumar) andaðisk Valdimarr konungr í Danmörk, sonr Knuts

konungs, ok þann vetr urðu landskjálftar (miklir), ok tyndusk XI menn af því". — Valdimar konungur dó 12. Maí 1182, en höf. hefir haldið, að konungur hafi dáið fyrir vetrarlok. — *„1181 og 1182"* o. s. frv., sjá síðustu aths. Í útleggingunni hefir Jónas fyrst haft ártalið 1181, en breytt því síðan í 1182 og skotið inn tveim greinum: „1151. Annales regii og Flateyenses med flere beretter, at Jordskælv indtraf dette Aar som ledsagende et vulkansk Udbrud i Trölladyngjur, tilligemed en stor Dødelighed; det næste Aars Vinter kaldes ogsaa i Annalerne Sygdomsvinter („sóttarvetur"). — 1164 beretter Annales regii at Jordskælv indtraf i Grimsneset, hvorved 19 Mennesker omkom. De saakaldte Laugmands-Annaler henfører denne Begivenhed til 1165". — Um gosið og landskjálftana 1151 sbr. bls. 164. Um landskjálftana 1164 er getið í Bisk.-s. (I., 416) og Sturlunga-s. (I., 130), og sagt, að farizt hafi 18 menn. — Flateyjar-annáll og Odda-annáll geta einnig þessara landskjálfta. — *„1211"*; landskjálftanna þá er getið í sögu Páls biskups (Bisk.-s., I., 144—45) og sagt, að þeir hafi verið „hinn næsta dag fyrir Seljumannamessu, þ. e. 7. Júlí; eru þeir taldir hafa verið kvíðbjóður náttúrunnar, einn af fleirum, er farið hafi fyrir fráfalli hins dýrlega höfðingja, Páls biskups; „jörðin skalf öll ok pipraði af ótta". Biskupinn dó 29. Nóv. — Jónas hefir bætt þessu við í útleggingu sinni: „Vinteren var mild og Sommeren regnfuld"; sbr. „Góðr vetr. Vætusumar" í annálunum. Veturinn sá hefir nú víst verið næsti vetur á undan gosinu. — Landskjálftanna 1240, í sambandi við gosin, sem þá urðu fyrir Reykjanesi (sbr. bls. 168), getur Jónas ekki í þessari ritgerð. Ann. regii segja, að þá hafi verið „landskjálftar miklir fyrir sunnan land". — *„1260"* o. s. frv. Jónas hefir fyrst útlagt þetta nokkurn veginn þannig, en síðan lagfært þetta, og er greinin þannig í danska ritinu: „1260 blev Flatey, en bekendt Ø, som ligger ved Landets Nordkyst uden for den Bjergrække, son adskiller Fjordene Eyjafjörður og Skjalfandaflói, rystet af et voldsomt Jordskælv (se Flatø-Annalen, de gamle Skalholts-Annaler og Papirs-Afskriften Nr. 411 i den Arnamagnæanske Samling); men hvorvidt samme ellers har udbredt sine Virkninger, derom haves ingen Efterretning". — *„1294"* o. s. frv. Eftir tvær breytingar og viðbætur hljóðar grein þessi þannig í útleggingunni: „Annalerne beretter, at i dette Aar indtraf et Jordskælv af den Voldsomhed, at Jorden revnede paa mange Steder i Fljótshlíðen og paa Rangárvallene, saavel som vesten for Þjórsaaen, og Rangaaen (Rangá) forandrede sit Leje, og mange Gaarde blev omstyrtede og Mennesker omkom; i de næste 8 Dage var alt Brøndvand ved

Gaarden Flagbjarnarholt saa hvidt som Mælk. I Eyjarfjall ved Haukadalur (det nu-kaldte Laugafell, hvor Geysir og Strokkur ligger) opkom store Springkilder (Hvere), imedens nogle forsvandt, som der havde været i Forvejen; ved Gaarden Húsatóftir forsvandt til samme Tid den varme Kilde, som der havde været, og der opstod saa dybe Sprækker i Jorden, at man ingen Bund kunde se. Det samme Aar havde Hekla sit 5. Udbrud. Halldór Jakobsen siger, at den Gang rasede Jordskælv over det hele Land". — „*1300*" o. s. frv. Sú grein hefir orðið þannig í útleggingunni: „1300 var Jordskælv igen paa Sydlandet, saa voldsomme, at mange Gaarde blev omstyrtede; jævnf. Kongens og Biskop Thorlaks Annaler. Den Gang havde Hekla sit 6. Udbrud. Flatø-Annalerne og flere andre beretter, at et saadant indtraf Natten imellem den 29. og 30. December, og at Gaarden Skarð (i Nærheden af Hekla) styrtede sammen". — „*1308*" o. s. frv. Í útleggingunni byrjar Jónas greinina þannig (á eftir ártalinu): Alle de islandske Annaler for dette Tidsrum beretter, at da" o. s. frv. — „*1311*" o. s. frv. Þessi grein hefir orðið þannig s. st.: „1311 indtraf ifølge flere Annaler et rædsomt Jordskælv Søndagsnatten mellem Jul og Nytaar. Ifølge Biskop H. Finsens Skrift, „Um mannfækkun af hallærum á Íslandi", styrtede 51 Gaarde sammen ved denne Lejlighed. Til samme Tid var der et Vulkanudbrud, hvis Lokalitet ikke er angiven og hvis Virkninger mest gik ud over Østerlandet". — Sjá um þetta gos bls. 170 (og 100—102), m. aths. hér fyrir framan. — „*1312*" o. s. frv. Jónas hefir í þessari grein að eins skotið inn í útleggingunni orðunum „ifølge Biskop H. Finsens Beretning". — Hér mun um sömu landskjálfta að ræða og í síðustu grein, og að sumu leyti þá, sem voru 1308. — Hannes biskup Finsen segir ekki, að þessir landskjálftar hafi orðið 1312, heldur 1313 (sbr. Rit Lærdómslistafélagsins, XIV., 52—53). — „*1332*" o. s. frv. Sbr. bls. 172, m. aths. (gos í Öræfajökli). Jónas hefir aukið þessa grein allmikið í útleggingunni, síðan dregið strik yfir ártalið og umhverfis greinina; er henni því sleppt hér. — Bls. 196. „*1339*" o. s. frv. Þessi grein er tekin nær óbreytt úr ritgjörð Hannesar biskups, bls. 56, en hann hefir tekið hana eftir annálum. Í útleggingu sinni hefir Jónas breytt henni dálítið, og byrjar hún þar þannig: „I dette Aar indtraf ifølge samtlige Annaler det store Jordskælv den 21. Maj". — 22. Maí mun réttara (· X · kal. Junii, Flat.-ann., er skýrir greinilegast frá þessum landskjálfta). Aftan-við setninguna um hverinn í Henglafjöllum hefir Jónas bætt við í útlegginguna: „(Denne Hver eksisterer uden Tvivl endnu og er en af Dem, som vi saa der paa vor Rejse i Sommeren 1840)". E.

fr. hefir hann sett þar næst (eftir annálum): „Paa mange flere Steder paa Sydlandet opstod desuden nye Hvere ved denne Lejlighed“. — „*1370*“ o. s. frv. Bætt við í útleggingunni: „En iblandt disse var Hjalli, og 6 Mennesker omkom (se Annales medii ævi, Nr. 423 i den Arnamagnæanske Samling)“. — „*1391*“ o. s. frv. Í upphafið er bætt inn í útlegginguna tilvitnuninni: „ifølge Flatø-Annalerne“; og á eftir setningunni um bæjarhrunið er skotið inn í: „imedens Gaarden Búrfell, Miðengi og Laugardælir styrtede aldeles sammen, med Undtagelse af Kirken paa det sidstnævnte Sted“. Sennilega hafa þessir landskjálftar staðið í sambandi við hið mikla Heklu-gos árið áður; sbr. bls. 77—8. — Fyrir 1552 eru þessu næst kunnir miklir landskjálftar árið 1510, 25. Júlí, er Hekla gaus, sbr. bls. 79—80(og Bisk.-ann. í Safni t. sögu Ísl., I., 45), og árið 1546, er hrundi á Hjalla, sbr. Bisk.-ann., bls. 109—10. — „*1554*“ o. s. frv.; í útl. er skotið inn (í svigum) á eftir fyrstu setningu: „(i den sidste Halvdel af Maj Maaned)“, og í síðustu setningu er bætt við: „hvorfor dette ogsaa regnes blandt Hekla-Udbrudene. Se herom Annálar Björns á Skarðsá“. Þessi síðasta setning er sprottin af vangá eða misminni, sbr. bls. 80; það er séra Jón Egilsson, sem ritað hefir um þessa landskjálfta og gosið (sjá Safn t. sögu Ísl., I., 101), og síðan Jón Espolin eftir honum (árb., IV., 104). — „*1578*“. Þessi landskjálfti varð samkvæmt Gottskálks-annál, 1577, en ekki 1578, eins og stendur í Skarðsár-annál. Hekla brann þá víst ekki, mun það missögn. Sbr. bls. 80, m. aths. — Þessu næst hefði Jónas átt að geta um tvo landskjálfta, sem getið er í árb. Esp. eftir eldri heimildum; hinn fyrri var 30. Maí 1581; féllu þá bæir og fólkið dó; sjá Bisk. ann. í Safni t. sögu Ísl., I., 109, og árb. Esp., V., 42; segir Esp., að sagt sé, að þá „hafi eldur verið í Heklu og Kötlugjá“. Árið áður var Kötlugos, og Sveinn læknir Pálsson hefir ritað, að verið hafi Heklu-gos 1578, sbr. bls. 80, m. aths., en þess finnst annars ekki getið. — „*1597*“ o. s. frv. Í útl. er bætt við frásögninni um Geysi í Hveragerði, sbr. bls. 81: „I et af disse Jordskælv, som indtraf om Foraaret, forsvandt en Hver, kaldet Geysir í Hveragerði, sønden for Gaarden Reykir i Ølveset, og opkom igen en ny Hver (den nuværende Geysir) oven for samme Gaard, under Bjergskrænten“. — Bls. 197. „1614“ o. s. frv. Í Skarðsár-annál og árb. Esp. er getið um þennan landskjálfta 1614; e. fr. má geta þess, að í Efsta-dal í Laugardal er steinn, um 1 al. að lengd, með sléttum fleti á, og er letrað á hann: l a n d : s k i a l p t i : 1 6 1 4. — Í ritum Þorv. Thor., Landskj. á Ísl., bls. 28, og Gesch. d. isl. Vulk., bls. 383, er þessi landskjálfti talinn hafa verið 1613; mun það stafa af misprent-

un. — Við þessar aths. hér hefir verið höfð hliðsjón af þessum ritum. — „*1624*“ o. s. frv. Í útl. er bætt við: „(se Björn á Skarðsá)“; þetta er úr Skarðsár-ann. (I., 218) og árb. Esp. — Jónas getur hér ekki landskjálfta, sem minnzt er lítillega á í Skarðsár-annál (og árb. Esp.), að orðið hafi vart við sumarið 1619 í sambandi við Heklu-gosið þá. Ekki getur hann heldur hinna mannskæðu landskjálfta, sem voru sunnanlands 1630; stóðu viku í Febrúar-lok; sbr. árb. Esp., VI., 45, og Þorv. Thor., Gesch. d. isl. Vulk., bls. 383—84. Í árb. Esp., VI., 65, er einnig getið um landskjálfta haustið 1632, sem ekki eru hér nefndir, og Þorv. Thor. getur um í Gesch. d. isl. Vulk., bls. 384, landskjálfta 1645 og 1646. — „*1657*“ o. s. frv. Annálarnir, sem vitnað er til (Vatnsfj.-ann. og Fitja-ann.) eru nú prentaðir í Ann. 1400—1800, II. og III. b.; sbr. II., 180, og III., 83. Landskjálftinn varð 16. Marz. Um Odd Eiríksson á Fitjum sjá sama rit, II., 1 og áfram. — „fjórum árum seinna“, þ. e. 1661; segir í Fitjaannál, að þeir hafi verið 21. Júní (Ann. 1400—1800, II., 189), en ekki getið hvar; sbr. árb. Esp., VII., 27—28. — Í Vallholtsannál (Ann. 1400—1800, I., 357) segir, að eldur mikill hafi komið upp í „Grindavíkurfjöllum“; var uppi fyrir jól og eftir; það hefði þá átt að vera í Trölladyngju, en þess goss mun hvergi getið í öðrum ritum, og ætlar Þorv. Thor. því, að það hafi ekkert verið, eða að hér hafi að eins verið um Kötlu-gosið haustið áður að ræða (Gesch. d. isl. Vulk., 189, nm.). Árin 1653 og 1663 eiga einnig að hafa orðið landskjálftar á Reykjanesi (sbr. sama rit, bls. 384), og sömuleiðis er getið landskjálfta árin 1664, 1668, 1671, 1681 og 1682 (sbr. sama rit, bls. 384—85). — „*1693*“ o. s. frv.; á eftir þessari grein er bætt við í útleggingunni: „Disse Jordskælv har ifølge [Þorlákur Þórðarson, en Søn af] Biskop Þ. Þorlaksens Beretning anrettet betydelig Skade. Mange Kilder og Bække forsvandt, og andre nye fremkom, som førte afskyelig stinkende og svovlet Vand“. — Bls. 198. „*1724*“ o. s. frv. Sbr. bls. 132 o. áfr. Um sumarið (í Ágúst) kom mikill landskjálfti í Árnessýslu og um Reykjanes; 1710 hafði einnig orðið landskjálfti sunnanlands; sbr. Þorv. Thor., Gesch. d. isl. Vulk., bls. 386. E. fr. er getið s. st. um allmikla landskjálfta sunnanlands árin 1725, 1726 og 1732. — „*1749*“; í útl. er bætt við tilvitnun: „Cfr. Olafsens og Poulsens Rejse, S. [913]“. — Þessu næst urðu landskjálftar 1752 í Árnessýslu, sem ekki eru nefndir hér; sbr. Þorv. Thor., Gesch. d. isl. Vulk., bls. 387. — Bls. 198, 4. l. a. n., til 199, 5. l., „En þótt nóg“ o. s. frv. Þessari grein er sleppt í útleggingunni. — Bls. 200. „*1789*“ o. s. frv. Í útl. er bætt við tilvitnun: „(Biskop H. Finsen)“; er átt við ritgerð

H. F., „Um mannfækkun“ o. s. frv., bls. 187. — Árin 1785 (4. Nóv.) og 1786 (16. Jan.) fundust landskjálftakippir í Viðey (sbr. Þorv. Thor., Gesch. d. isl. Vulk., bls. 393); e. fr. 1797 og 1799 í Rangárvallasýslu, 1802 og 1815 nyrðra, og 1818 og 1825 syðra (sjá s. st., bls. 394). — *„1838“* o. s. frv. Setningunni um grjóthrunið og fuglabjörgin hefir Jónas skotið inn í frumritið, en sleppt henni í útl. — Árin 1828 og 1829 voru allmiklir landskjálftar sunnanlands, í Febrúar bæði árin; sbr. Gesch. d. isl. Vulk., bls. 394. — Kippir fundust einnig í Reykjavík 28. Júlí 1839, en síðan urðu ekki neinir landskjálftar, svo getið hafi verið, fyr en Hekla gaus í September 1845.

Bls. 203—206. — BRÉF TIL PRESTA OG PRÓFASTA. — Ug upphaf og undirbúning Íslands-lýsingar þeirrar, er Bókmenntafélagið ætlaði að gefa út, sjá V. b., bls. LXXXV—VI, LXXXVIII—IX o. s. frv. — Frumrit þessa bréfs er enn til í vörzlum Bókmfél. og er ehr. Jónasar, nema af II.—III. í yfirlitinu. Frumpr. er einnig til í vörzlum félagsins, og er bréfið hér prentað eftir því. Sbr. e. fr. Minningarrit Bókmfél. 1816—66, bls. 42—44 og 71—73.

Bls. 207—214. — SPURNINGAR TIL PRESTA. — Frumr. (uppkast), ehr. Jónasar og að sumu leyti Konráðs Gíslasonar, með ýmsum breytingum og viðaukum; sömul. er til frumprent, og er þetta hvort-tveggja í vörzlum Bókmfél.; er hér farið eftir frumpr. Sbr. e. fr. minningarrit félagsins 1816—66, bls. 74—78.

Bls. 214—215. — SPURNINGAR TIL SÝSLUMANNA. — Frumrit, ehr. Jónasar, er til í vörzlum Bókmfél., og sömuleiðis frumprent, sem hér er sett eftir. Sbr. e. fr. minningarrit félagsins 1816—66, bls. 79. — Af bréfinu, sem fylgdi með, er ekki til frumrit, og er því óvíst, að það sé eftir Jónas, en mestar líkur eru til þess; það er til í frumprenti og er einnig prentað í minningarritinu, á bls. 78—79.

Bls. 215—220. — SMÁVEGIS UM LAUGAR OG HVERI O. FL. — *I. Laugar og hverir á nokkrum stöðum.* — Ehr. í nr. 13 í abr. í hrs. Bmf., með fleiri blöðum, sem á eru útdrættir úr ýmsum sóknalýsingum viðv. loftsjónum, veðráttufari og veiðum, sbr. 21.—28. og 33. í spurningunum á bls. 209—11. — Þessar greinar um laugar og hveri eru einnig dregnar út úr sóknalýsingum. — Bls. 216, 10. l., „Gvendar-brunnar“ o. s. frv.; þeir eru báðir kaldir (nú), en lítil laug kvað hafa verið skammt framar í Kópavogi en Gvendar-brunnurinn á Arnarnesshálsi, sbr. Árb. Fornlfél. 1929, bls. 32. — Á öðru blaði í nr. 13 í abr. í hrs. Bmf. eru nokkrar aths. með hendi Jónasar um hita nokkurra hvera erlendis og e. fr. hita Geysis og Reykholtshvers (eftir

ferðabók Mackenzies); eru þessar aths. á dönsku. — Í sambandi við þessa grein skal þess e. fr. getið, að í hr. nr. 8 í 8 bl. br. í hrs. Bókmfél. eru margar aths., sem Jónas hefir skrifað (á dönsku) um ölkeldur á ýmsum stöðum í Snæfellsnessýslu og grennd. Eru þessar sundurlausu aths. dregnar út úr ferðabók Eggerts og Bjarna og ýmsra annara. Þar næst eru í sama hr. aðrar aths., sem ekki koma þessu við (um „Himmelrummets Temperatur", um óbreytta lengd ársins síðan á dögum Hipparkosar, o. fl.). Síðan kemur sú grein, sem hér er næst, bls. 217—18. — *II. Efnasamsetning hveravatns.* — Ehr. í nr. 8 í 8 bl. br. í hrs. Bmf. — Um John Stanley, ferð hans hér og þessar athuganir hans og drs. Josephs Blacks sjá Landfrs. Ísl., III., 135—38; þær birtust í Transactions of the royal society of Edinburgh, vol. III., part 2, bls. 95—153 (árið 1792 og árið eftir í Ann. de chimie). — Klaproth var ágætur, þýzkur efnafræðingur, f. 1743, d. 1817. Hann ritaði mikinn fjölda af ritgerðum um efnafræðisrannsóknir sínar o. fl. og gaf þær síðan út í 6 bindum 1795—1815 með þeim titli, er Jónas tilgreinir. Klaproth kom aldrei hingað til lands. — *III. Geysir og Strokkur.* — Ehr. í K. G. 31 a, á lausri smáörk. — Tilvitnunina, sem hér er neðan-undir yfirskriftinni, hefir Jónas sett neðst á öftustu síðu. Hann hefir sennilega lagt bréf Marmiers út úr þýzkunni, en greinin er lítið eitt, 16 dálklínum, lengri í Frorieps Notizen (Notizen aus dem Gebiete der Natur- und Heilkunde, gesammelt und mitgetheilt von Ludwig Friedrich v. Froriep, funfzigster Band, Weimar 1836, Nro. 1093, Nov. 1836, dálk 227—29). — „Marmier", þ. e. Xavier M., einn af fræðimönnum þeim, er komu með Paul Gaimard hingað í frakkneska vísindaleiðangrinum 1836, f. 1809, d. 1892; var mikill ferðalangur og rithöfundur, enda bókmenntafræðingur og lengi bókavörður í Parísarborg. Hann ritaði sögu Íslands og dálítið um hinar fornu bókmenntir þess, og komu þau rit hans meðal annara rita leiðangursmanna (Historie de l'Islande depuis sa découverte jusqu' à nos jours og Littérature islandaise). — „Villemain", þ. e. Abel V., frakkneskur bókmenntafræðingur og stjórnmálamaður, f. 1790, d. 1870. — 9. l. a. n., í meginmálinu, „hæð", þ. e. Lauga(r)-fell(-fjall); hverirnir eru að suðaustanverðu við rætur fjallsins og þó nokkru hærra en sléttlendið umhverfis. — 5. l. a. n., í meginm., „Bláfjall", þ. e. Bláfell, svo sem það mun oftast nefnt nú, við Hvítárvatn; jökull er enginn á því, en snjór hefir sjálfsagt verið allmikill á því, er þeir Marmier voru við Geysi, síðast í Júní. — Það er raunar ekki ólíklegt, að Marmier eigi hér við Bláfellsjökul, en alls ekki Bláfell; Bláfellsjökull er útnorður frá Bláfelli og er suðaustur-

hluti Langjökuls eða áfastur við hann, eftir því, hvernig á það er litið. — 1. l. a. n., í meginm., „16 metrar á breidd og 22 metrar á dýpt“; átt er við þvermál skálarinnar, sem er umhverfis opið, mælt um barm hennar, og dýpt gospípunnar niður frá botni skálarinnar; er þetta þverm. 18 m. og dýptin 24½ m.; sbr. Þorv. Thor., Gesch. d. isl. Vulk., bls. 313. — Bls. 219, 3. l., „alla hæðina“, þ. e. Lauga(r)fell, en raunar eru hvergi hverir á því sjálfu, heldur á Söndunum, er svo kallast, og er það að eins tiltölulega lítið svæði suðaustan-undir fellinu. — Bls. 220, 7. l., „meir en 40 álnir á hæð“; það var mælt og var 90 fet. — Næsta sumar kom Jónas að Geysi og Strokk, sjá III. b., bls. 43—55.

Bls. 220. — VÖTN Á SANDHEIÐUM. — Ehr. í nr. 8 í 3 bl. br. í hrs. Bmf. — Sandheiðar eru kenndar við Stóra-sand, sem í daglegu tali nefnist Sandur. Í rauninni mun hér átt við Eyvindarheiði og Kúluheiði, er fyllra nafni heitir Auðkúluheiði, eins og hún er nefnd á Íslands-uppdrætti Bókmenntafélagsins, þar sem einnig eru sýnd nokkur þeirra vatna, sem hér eru nefnd. Auðkúlustaðaheiði hefir hún einnig verið kölluð, fram á 17. öld að minnsta kosti, og er það nafn vissulega elzt. Bæjarnafnið Auðkúla er stytting, sbr. Landnámabók. — Heiðin er „millum Blöndu að austan og stefnunnar úr Svínadalsá upp í Búrfjöll að vestan, en takmörk hennar eru óviss að sunnan“, segir í sóknarlýsingu Auðkúlusóknar frá 1857 (í hrs. Bmf., nr. 21 í abr.). Með sóknarlýsingu sömu sóknar frá 1873 (nr. 71 í abr.) fylgir lýsing á heiðinni eftir Björn Bjarnarson á Brandsstöðum, og er útdráttur úr henni í Ferðabók Þorv. Thor., II., bls. 208—10. — „Þórarinsvötn tvenn“ (þ. e. tvö) eru í lýsingu Björns sögð vera „utar á heiðinni“ en þau vötn, sem hér eru talin á Kúluheiði, og öll eru nefnd í lýsingunni, og sögð vera á þeim hluta heiðarinnar, er þar kallast Útheiðin, — á henni miðri, „mið heiðinni“. — Friðmundarvötnin eru tvö, eystra og vestra; kennd við Friðmund í Forsæludal (sbr. Landnb.). — „Galtarbólsvatn“ nefnist í sóknarlýsingunum að eins Galtarból, en það er röng stytting. — „Eyvindarheiði“, eða Eyvindarstaðaheiði, er á milli Svartár og Blöndu, á móts við Auðkúluheiði; um hana endilanga liggur Kjalvegur og eftir henni fellur Galtará (sbr. bls. 257), en Sandvegur á ská yfir heiðina norðan-við Þingmannaháls, sbr. I. b., bls. 25, m. aths. — „tvö vötn önnur“ munu vera Aðalmannsvötn, sbr. bls. 258 og uppdrátt Bókmenntafélagsins.

Bls. 221. — HNATTSTAÐA ÍSLANDS OG FORNAR LEIÐARVÍSANIR. — Ehr. í nr. 13 í abr. í hrs. Bmf., skrifað á litla grápappírsörk. Hefir átt að vera upphaf ritgerðar, ef til vill landlýsingarinnar í „Íslands-lýsingu“ þeirri, sem Bókmennta-

félagið ætlaði að gefa út. — Allur síðari hluti greinarinnar, sem hér er með smærra letri, er tekinn úr 1. kap. Landnámabókar, sennilega eftir útgáfu Fornfræðafélagsins í Höfn 1843 (Ísl. sögur, I. b., bls. 25—26). Málsgreinina „Af Hernum“ o. s. frv., sem er í Hauksbók (og Melabók), hefir Jónas tekið upp, en hún er í útg. sett neðanmáls meðal frábrugðinna leshátta. Hún er ekki í Sturlubók, en sett í Hauksbók fyrir þá málsgrein, sem hér er næst á undan, „en ef siglt er úr Björgvin“ o. s. frv.; en Hernar (Hern, Herna), eyin Herðla, eru skammt (22,6 km.) útnorður frá Björgvin. — Setningin næst á undan, „frá Snæfellsnesi“ o. s. frv., er einnig úr Sturlubók, svo sem hún er hér; hún er öðruvísi og ekki rétt í Hauksbók (og Melabók). — „Svalbarða“; hann fannst 1194, segir í fornum annálum. Hann er eflaust á austurströnd Grænlands, sennilega strandlengjan milli 68 ° og 70 ° nbr. (Kangerdlugssuaq og Scoresbysunds). — Að ekki hafi verið meira en „dægursigling til óbyggða á Grænlandi úr Kolbeinsey“, það nær engri átt. — Sbr. e. fr. um alla þessa grein í Landnámabók ritgerð Finns Jónssonar í Geograf. Tidsskr., 29., 80—89. — Um Kolbeinsey sjá I. b., bls. 123—124, m. aths.

Bls. 221—302. — KAFLAR ÚR 2 ÞÁTTUM TIL „ÍSLANDS-LÝSINGAR“. — Ehr. í nr. 27 í 4 bl. br. í hrs. Bmf. — *I. Úr þætti um vatnsföll;* þessi kafli er skrifaður á 5 kver (legg), hvert með 6 örkum, en nú vantar 4 arkir í 4. kverið; hafa þær sennilega verið alauðar og því teknar úr. Á hverri síðu eru 2 dálkar, en á flestum er annar auður, og geta skrifaðir dálkar ekki talizt fleiri en 96. Framan-við er sérstakt blað og skrifað á það: „*Vatnsföll.* — Rennandi vötn: fljót, ár, lækir. — Til Íslands-lýsing[ar]. I. deild. Landlýsing“. — Yfirskriftir þær, sem hér eru í útg., eru ekki í ehr. — Kaflar þessir byggjast á sóknalýsingum prestanna, svörum þeirra við hinni 19. af spurningunum til þeirra, sbr. bls. 209. Það, sem hér er á bls. 221—223, er úr sóknarlýsingu Skeggjastaða-sóknar eftir séra Hóseas Árnason, rituðri í Desember 1841; 224. bls. og 225. bls. hálf eru eftir sóknarlýsingu Hofs-sóknar eftir Guttorm prófast Þorsteinsson á Hofi í Vopnafirði, skrifaðri í Ágúst 1840, og skráin á bls. 225—229 um ár, er falla í Jökulsá á brú, er eftir sóknarlýsingu séra Sigfúss Finnssonar í Hofteigi, dags. 30. Des. 1840. — Bls. 222, 25. l., og 223, 13. l., „Hölkná“; séra Hóseas og Jónas rita „Hólkná“; réttara er að rita nafnið svo sem hér er gjört. Sbr. e. fr. bls. 229, m. aths., og III. b., bls. 256, m. aths. — Bls. 223, 9. l.; „Dalhúsaá“ mun nú kölluð Dalshúsaá, og kotið (10. og 15. l.) Dalshús. — Bls. 224, 3. l.; Selá rennur mót norðaustri út Selárdal. — 7. l., „Vesturá“, „Vesturárdal“; á uppdrætti Bók-

menntafélagsins nefnist dalurinn „Vestradalr“ (f. Vestri-dalr) og áin „Vestradalsá“. Nú er áin nefnd Vesturá og dalurinn Vesturárdalur, en Skógalón er kallað Núpslón. — 4. l. a. n.; „Gljúfrá“ mun nú nefnd (af sumum a. m. k.) Gljúfursá, og dalur sá, er hún fellur um, Gljúfursárdalur; en gljúfrin eru 3, og mun nafnið Gljúfrá (fyrir Gljúfraá) réttara. — Bls. 225, 20. l.; „Jökulsá á brú“ (ekki Brú); sbr. Kr. Kål., Isl. Beskr., II., 203. Í Þorsteins sögu hvíta (Austf. s., bls. 10) er ritað „at brú“, og í einu hr. „á brú“. — Oft er áin nefnd Jökulsá á Dal (þ. e. Jökul(s)dal). — Bls. 226, 5. og 13. l.; „Gljúfurkvísl“ og „Jökulkvísl“ nefnir séra Sigfús ekki, en Kverká og Kreppu í þeirra stað, að því er virðist, en þær ár falla í Jökulsá á Fjöllum. Hefir Jónas haft hér fyrir sér aðra, réttari heimild, nefnilega ferðabók Sveins Pálssonar frá 1794; sbr. Ferðabók Þorv. Thor., III., 279 (aths. 2 nm.). Gljúfurkvísl er ekki sýnd á uppdrætti Bókmfél., enda er hann ónákvæmur á Brúaröræfum; hún er ekki heldur sýnd á lauslegum smáuppdrætti, sem er í riti D. Bruuns, Ved Vatna Jokulls Nordrand, Kh. 1902, bls. 7 (sérpr. úr Geograf. Tidsskr.). — 9. l. a. n., „Jökulsárdalur“, þ. e. allur sá dalur, sem Jökulsá rennur eftir. — 5.—6. l. a. n.; „Hvammá, sem svo er hér nefnd eftir sóknarlýsingunni, heitir réttu nafni Hvanná. — 18. l., „bærinn“, þ. e. Hjarðarhagi. — 20.—21. (og 26.—27. l.); „Rjúkind“ virðist afbökun úr Rjúkandi (kvk.), sem nú mun venjulega sagt. — 2. l. a. n., „vestar“, réttara „sunnar“. — Bls. 228, 7.—8. l., „Vesturdalsá“ og „Laugarvallaá“ falla saman og verður úr þeim Reykjará. — „Vestur-árdal“; réttara mun (sbr. árheitið) „Vesturdal“. — 13. l., „Trébrú“, les „trébrú“. — 9.—13. l. a. n., „Hefilsdals“, „Hefla“ o. s. frv. Séra Sigfús hefir ritað svo og Jónas haft nöfnin þannig eftir honum, en réttu myndirnar af þessum nöfnum eru eflaust Hnefilsdals, Hnefla (stytting fyrir Hnefilsdalsá) o. s. frv., upprunalega Knefils- og svo ritað á uppdrætti Bókmfél. (sbr. einnig Landnb.). — Hefði farið betur á að leiðrétta þessi nöfn öll (og fleiri, sem hér eru röng) þegar í textanum. — 8. l. a. n., „merki“, les „Merki“. — 4. l. a. n., „Sauðá, Leiðará og Garðá“, eðlilegra „Leiðará, Sauðá og Garðá“. — Bls. 229, 3. l., „Hölkná“, sbr. bls. 222, m. aths.; séra Sigfús ritar Höltná (Jónas „Holtná); á uppdr. Bókmfél. er nafnið á þeim ám, er svo heita, ritað Hólkná, enda mun hvort-tveggja (hafa verið) sagt, „Hölkná“ og „Hólkná“, en réttara er „Hölkná“. — 6. l., „Hrafnkela“, stytting fyrir Hrafnkelsdalsá. — 8. l., „Grjótá“; hún fellur í Þuríðarstaðaá. — 9. l., „Dysjará, Smjörtungudalsá og Sauðá“; eðlilegra væri „Smjörtungudalsá, Dysjará og Sauðá“. — Bls. 230, 13. l. a. n.,

„héraðssandana“, svo ehr., en þetta orð hefði átt að rita með stórum upphafsstaf, því að hér mun í rauninni um eiginnafn (örnefni) að ræða. — Bls. 230—232; kaflinn um Lagarfljót og þær ár, sem nefndar eru á bls. 232 ofan-til, er eftir sóknarlýsingu séra Benedikts Þórarinssonar á Ási í Fellum frá 1840 (fylgibréfið dags. 30. Sept.). — Bls. 231, 8. l., „Kirkjubæjarfossi“; svo heitir fossinn, og var tilhæfulaust að mynda nafnið Lagarfoss, enda mun það ekki hafa átt að verða annað en skipsnafn. Sem nafn á fossinum í Lagarfljóti á það alls engan rétt á sér; er fossinn einnig langt fyrir neðan Löginn, og algjörlega rangt að kenna fossinn við hann. — 17. l., „Steinavað“, svo ehr., en rétt er „Steinsvað“; það er undan Stóra-Steinsvaði, kennt við stein þar í fljótinu. Annað vað heitir Litla-Steinsvað, undan bænum, er svo heitir. — 20. l., „Einhleypingsvað“; þar er nú brú yfir fljótið. — 7. l. a. n.; vað er undan Döguðargerði og annað undan Rangá, á ferjustaðnum, þar sem fljótið er mjóst á kafla. — Kaflinn um árnar á bls. 232, neðan-til, 233 og 234, ofan-til, er eftir sóknarlýsingu Stefáns prófasts Árnasonar á Valþjófsstað frá 1840 (fylgibr. dags. 15. Okt.). — Bls. 232, 11. l., „Ormstaðaá“, svo ehr.; hún heitir „Ormarsstaðaá“. — 15. l., „Hrafngerðisá“, svo ehr.; „Hrafnsgerðisá“ heitir hún. — „Hengifossá“, sbr. III. b., bls. 249 og 255. — Bls. 234, 11. l. a. n., „Víðirgröf“, svo ehr.; rétt „Víðirgróf“. — Bls. 235, 3. l., „Geitadalsá“ er nú kölluð „Geitdalsá“; sbr. nafnið á dalnum (í 6. l.). — Kaflinn á bls. 234, neðan-til, og á bls. 235 er eftir sóknarlýsingu séra Engilberts Þórðarsonar í Þingmúla, dags. 24. Jan. 1843, en að sumu leyti (um Grímsá, á bls. 235) eftir sóknarlýsingu Vallanessóknar eftir Guttorm prófast Pálsson; eftir henni er einnig það, sem er efst á bls. 236; en næsti kafli, yfir á miðja bls. 237, er að sumu leyti úr sóknarlýsingu Eiðasóknar eftir séra Bergvin Þorbergsson, dags. 16. Des. 1841, og að öðru leyti eftir sóknarlýsingu Hjaltastaðar-sóknar eftir séra Jón Guðmundsson, dags. 31. Des. 1842; eftir henni er framhaldið hér, aftur á miðja bls. 238. — Bls. 235, 11.—12. l. a. n., „Jóku“, les „*Jóku*“; það nafn mun vera latnefni fyrir Jórunnardalsá; líkt er ástatt með dalsheitið, en stytting þess hefir valdið afbökunum („Þórudalur“, „Þórdalur“). — 8. l. a. n., „Hvíná“; réttara (upprunalegra) virðist „Hviná“ (sbr. hvinur, hvingras); nú kvað hún vera kölluð „Víná“ (!). — Bls. 237, 8. l. a. n., „Gerðisá“ er kennd við Hlaupandagerði, sem nú heitir (síðan 1914) Þórsnes. — 6. l. a. n., „Hölkná“; séra Jón og Jónas rita „Höltná“; sbr. bls. 229, m. aths. — 4. l. a. n., „Bjarglandsá“; það af henni, sem fellur ofan Hraundal, heitir (nú) Hraundalsá. Eftir að Hölkná og Hraun-

dalsá hafa fallið saman, heitir vatnsfallið Bjarglandsá. — Bls. 238. Í því, sem sagt er um Njarðvíkurá og Fjarðará (þ. e. Borgarfjarðará) er farið eftir sóknarlýsingu Desjarmýrarsóknar eftir séra Snorra Sæmundsson. — Kaflinn um árnar í Húsavík og Loðmundarfirði, á bls. 239—40, er úr sóknarlýsingu Klyppstaðarsóknar eftir séra Guðmund Erlendsson, eða og aðstoðarprest hans, séra Jón Jónsson Austfjörð; hún er dags. 18. Jan. 1842. Næsti kafli, um árnar í Seyðisfirði og Mjóafirði, er eftir sóknarlýsingu séra Einars Hjörleifssonar á Dvergasteini, dags. 19. Okt. 1840. Greinin um árnar í Norðfirði er eftir sóknarlýsingu séra Benedikts Þorsteinssonar, dags. 1. Okt. 1841. — Bls. 240, 3. l., „Gunnhildará"; hún rennur í Húsavíkurá (sbr. bls. 239), en ekki í Fjarðará; hefði þessi smágrein því átt að vera framar (á bls. 239). — 6. l., „Þjófá", les „Þófá". — 7. l., „Hrófadalsá", ehr. „Hrófardalsá", en rétt mun „Hrævadalsá". — 8. l., „Arnarstaði", ehr. „Arnastaði", og svo ritaði séra Guðm. Erlendsson, enda var svo ritað ætíð áður. Nú er bærinn nefndur Árnastaðir (sbr. Árb. Fornlfél. 1923, bls. 92). — 13. l., „Kálfafells-", svo ehr., fyrir „Karlfells-", sbr. bls. 239, 4. l. a. n. — 18. l., „Hrauná ytri"; hún kallast nú Litla-Hrauná. — 6. l. a. n., „Stórfiskjará"; hún kallast nú Stórfiskjarlækur. — Bls. 241, 11. l.; „Strandarfjall" og „Snjófjall" kallast nú Strandartindur og Snjófell. — 16. og 18. l., „Sandfells", svo ehr.; rétt „Sauðfells". — 21. l., „Dalsafrétt", svo ehr.; rétt „Dalaafrétt". — Bls. 242, 1. l., „Brekkuá" mun nú (oft) kölluð Borgareyrará. — 3. l., „Hesteyrardalsár" o. s. frv. Rétta nafnið á eyrinni og bænum er Heseyri, sbr. Árb. Fornlfél. 1923, bls. 93. — 4. l., „Miðfjall" mun nú kallað Miðfell. — 7. l., „Hvannstaðafjalls", svo ehr.; rétt „Hvannstóðsfjalls". — 14. l., „Hvítá"; þær eru 2. — 15. l., „Árnessá", „Árnessdal"; „Arnessá" og „Árnessdal" ehr. Séra Einar ritar „Arnessá" og „Arnessdal". Áður var ritað „Ársness-" og „Ásness-" í þessum nöfnum, en nú er ritað „Askness-", en líklega er það ekki rétt. — Smáárnar í Hellisfirði og Viðfirði eru kenndar hvor við sinn fjörð, og sömuleiðis lítil á, sem er í Sandvík, en oft er hún nefnd Selá. Í Hellisfjarðará rennur ofarlega önnur á, er nefnist Kvígildisá í daglegu tali, en mun heita Kvígindisá,*) sbr. örnefnin Kvígindisfell og Kvígindisfjörður. — Hún rennur um dal, sem nú kallast Kvígildisdalur, en hefir eflaust heitið Kvígindisdalur (Kvígandis-, Kvígendis-, Kvígindis-), og hefir áin verið kennd við hann, eins og venja er til, nefnd Kvígindisdalsá, en það nafn síðan stytt og loks afbak-

*) Sbr. skýrslu herra kennara Vald. V. Snævars, Norðfirði.

að. — Bls. 243, 1.—5. l.; greinin um árnar í „Vöðlavík“, — sem svo er kölluð, en heitir að réttu lagi Vaðlavík, — er ekki alls kostar rétt; hefir Jónasi ekki verið skýrt rétt og greinilega frá um þær. „Karlstaðaá“ heitir (nú) Dysjardalsá, að minnsta kosti þar sem hún fellur um Dysjardal; „Ímastaðaá“ heitir (nú) Ímadalsá; kemur úr Ímadal (upprunalega Ímastaðadal að líkindum) og fellur í Kirkjubólsá (aðalána í víkinni) nokkru utar en Dysjardalsá („Karlstaðaá). — Geta hefði mátt um Þverá og Vatnsá, sem falla í Kirkjubólsá ofar, en prófastur hefir ekki nefnt þær í sóknarlýsingu sinni. — „norðan-við“ (5. l.), réttara (nú) „austan-við“. — 8. l., „Teistaá“, upphaflega Þeistaá, ef ekki Þeista, — svo hét á í Noregi (nú Teista). — 9. l., „Flesjaá“; réttara mun Flesjará (sbr. Flesjarhraun, innan-við hana), kennd við fles (Fles), sem er skammt fyrir innan ármynnið, örskot frá landi. — 19.—20. l.; „Goðá“ mun nú (oftast) nefnd Sellátraá; „utan“ er ekki rétt, heldur „innan“. — Kaflinn á bls. 243—244 um árnar í „Vöðlavík“ og Reyðarfirði er eftir sóknarlýsingu Hallgríms prófasts Jónssonar á Hólmum, skrifaðri í Nóvember 1843. — Bls. 244, 1.—2. l., „Njörvadalsá“ o. s. frv.; hún fellur (nú) í Norðurá (en ekki í Sléttuá), og sömuleiðis Geithúsaá, sem kemur ofan-úr Sléttadal. — Séra Hallgrímur getur ekki um Norðurá; hún kann að hafa myndazt síðar. — 8. l., „Hrútá“; þær eru raunar 2, er svo heita. — 11. og 13. l., „Áreyjará“ á að vera „Áreyjaá“ og sömuleiðis „Áreyjarbæ“ „Áreyjabæ“. — 17.—18. l., „Grjótá eður Hjálmadalsá“ mun nú kölluð Króará; hún og Skóg(a)dalsá mynda Stuðlaá. — 23.—24. l., „Fossárdal“ kalla menn nú Fossdal og „Hrútárdal“ Hrútadal. — Árnar í Fáskrúðsfirði (bls. 244—245) eru taldar eftir sóknarlýsingu séra Ólafs Indriðasonar, skrifaðri í September 1841, og árnar í Stöðvarfirði (bls. 246—248) eftir sóknarlýsingu séra Magnúsar Bergssonar, dags. 31. Desember 1839. Um helztu árnar í Breiðdal er eftir sóknarlýsingu séra Snorra Brynjólfssonar í Heydölum, dags. 4. Okt. 1840. — Bls. 245, 6. l. (sbr. 8. l.), „Kjapteyri“, betra „Kjapp(a)eyri“, sbr. Árb. Fornlfél. 1923, bls. 94. — 12. l., „Sanddal“, svo ehr.; rétt „Sauðdal“. — 16. l.; „Tungudalsá“ kallast nú Tunguá. — Bls. 248, 13. l., „Stafnsheiði“, les „Stafsheiði“. — Kaflinn á efri hluta bls. 249 er eftir sóknarlýsingu séra Péturs Jónssonar í Berufirði, dags. 6. Sept. 1840, og síðan tekur við kafli á bls. 249—252 um Búlandsá og þær ár, er renna í Hamarsfjörð og Álftafjörð, og er hann eftir sóknarlýsingu Hofs- og Háls-sókna eftir séra Jón Bergsson á Hofi, dags. 15. Okt. 1840. — Bls. 249, 8. l., „Líkarvatni“, les „Líkárvatni“. — Þessar sóknalýsingar úr Múlaþingi, sem Jónas hefir farið eftir,

eru nú í nr. 18 í abr. í hrs. Bmf. Finnur Magnússon hefir skrifað svo-látandi minnisgreinar á skrá, sem er nú framan-við þær: „Sendast hr. Jónasi Hallgrímssyni til Sóreyjar þ. 10. Október. Fengnar mér aftur í hendur þann 26. Júlí 1844“. — Frá þessum tíma er vafalaust þessi kafli um vatnsföll í Múlaþingi, sennilega frá Júní og Júlí, sbr. V. b., bls. CLXIII.

Þá er kaflinn um *vatnsföll í Húnaþingi*, bls. 253—260. — Sóknarlýsing Staðar í Hrútafirði er dags. 13. Sept. 1848, nær 3½ ári eftir að Jónas var dáinn. — Um árnar í Miðfirði (bls. 253—254) hefir hann skrifað eftir sóknarlýsingu séra Þorláks Stefánssonar á Króksstöðum, þá-verandi aðstoðarprests; er hún ekki dagsett. Um árnar á Vatnsnesi (bls. 254) er að sumu leyti eftir sóknarlýsingu séra Ögmundar Sigurðssonar á Tjörn, dags. 28. Jan. 1840, og kaflinn á bls. 255 (neðst) til 257 (efst) er eftir sóknarlýsingu Þingeyrasóknar eftir Jón prófast Pétursson í Steinnesi; hún var send Bókmfél. með bréfi, dags. 6. Marz 1840. — Bls. 254, „Kirkjuhvammsá“; Hvammsárnar eru tvær, Ytri-Hvammsá og Syðri-Hvammsá; hin síðar-nefnda fellur sunnan-við Kirkjuhvamm (og síðan til suðvesturs um Hvammstanga) og mun vera sú, er Jónas nefnir Kirkjuhvammsá. — Á milli Ytri-Hvammsár og Brandaskarðsár, sem hér er nefnd næst, eru smáár 3, Grímsá, Vallará og Sauðadalsá; hinar fyr-nefndu eru báðar mjög stuttar, en milli þeirra er fjórða áin, Hamarsá, sem er þeirra langmest og myndast af þrem ám, er falla saman nálægt Dalkoti, Dalkotsá, Mjóadalsá og Guðdalsá. — 14.—15. l., „Miðtungufjalli“. Miðtunga er milli Ásgarðsdals og Ambáttardals, en Brandaskarðsá fellur ofan-úr Brandafelli, sem er vestan Ambáttardals (og Miðtungu). — Þorgrímsstaðaá er nú venjulega kennd við bæinn Tungu, nefnd Tunguá, einkum þar utan-til í Þorgrímsstaðadal. — 20.—21. l., „Múla og Katadalsfjalls“, þ. e. Tungu og Norðurfjalls, sem nú kallast svo. — 7. l. a. n.; Þórsá og Þórsvötn munu nú stundum nefnd Þjórsá og Þjórsárvötn, en ranglega, sbr. Ísl. fornbrs., 7. b., bls. 720. — 4. l. a. n., „innanverðu“; réttara virðist „utanverðu“. — 1. l. a. n., „Húnaflóa“, svo ehr.; ætti að vera „Húnafjarðar“. — Bls. 254—255. Um Sigríðarstaðaós sjá ferðabók Ólafs Olaviusar, bls. 237—38. — Bls. 255. Á eftir greininni um Sigríðarstaðaós hefði mátt skýra frá Hólaá, sem fellur í Sigríðarstaðavatn, og Grundará og Reyðarlæk (með Hörghólsá), sem renna í Vesturhópsvatn. — Fitjaá fellur í Víðidalsá að suðvestan, en Ásgeirsá og Dalsá (úr Melrakkadal) að suðaustan. — Kornsá, eldra heiti var Karnsá (eða Kárnsá); sbr. Kr. Kål., Isl. Beskr., II., 38—39. — 1. l. a. n., „Undirfells-“, upprunalega „Undurnfells“ (Undorn-

fells), sbr. Landnámab., Vatnsdælas. o. fl. — Bls. 256, „Kvísl“ er nú venjulega nefnd (af utansveitarmönnum) Hnausakvísl. — 12. l., „eyrar“, svo ehr., réttara „engjar“. — 11. l. a. n., „Skriðuvatni“, les „Skriðuvaði“, og 5. l. a. n., „vað í“, les „vað á“. — Um Skíðastaðaskriðu sjá Ann. 1400—1800, I., 105. — Sauðadalur er milli Vatnsdalsfjalls og Svínadalsfjalls; norðan-við það er Reykjanibba, eða rauninni nyrzt á því. — 1. l. a. n., „að austan“; nú er tanginn að vestan miklu lengri; hefir ósinn að vestan lokazt, en annar myndazt mjög austarlega, gegnt Torfalæk. — Bls. 257, 12. l., „Hjaltabakka-sókna“; nú er kirkjan á Blönduósi og sóknin kennd við hann. — 14. l., „úr Svínavatni“, réttara „úr Laxárvatni“. — Á bls. 257—258 (miðja) er kafli eftir sóknarlýsingu séra Sveins Níelssonar í Blöndudalshólum, er var send með bréfi, dags. 13. Nóv. 1839; og þá tekur við kafli úr sóknarlýsingu séra Páls Halldórssonar á Bergsstöðum, er send var Bókmfél. með bréfi hans, dags. 12. Febr. 1842. Neðst á bls. 259 er enn smákafli úr sóknarlýsingu séra Sveins, en um það, sem er efst á bls. 260, mun Jónas ekki hafa þurft að leita upplýsinga hjá öðrum. — Bls. 259, 8. l., „Sæmundarvötnum“; þau munu nú venjulega nefnd Hólsvötn (eystra og vestra); kemur áin úr hinu vestra, en lækur er milli þeirra. — 11. l. a. n., „þvert vestur“, öllu heldur suðvestur.

Sóknarlýsingarnar úr Húnaþingi eru í nr. 21 í abr. í hrs. Bókmfél. Finnur Magnússon hefir skrifað þessa minnisgrein á skrána yfir þær: „Allar þær innkomnu lýsingar Húnavatnssýslu sendar hr. Jónasi Hallgrímssyni til Sóreyjar þann 22. Marts 1844 (með tilheyrandi skjölum)“. Mun Jónas hafa skrifað þennan kafla skömmu síðar.

II. Úr þætti um eyjar og sker. — A. Eyjar og sker í Múlaþingi (bls. 260—277). Sá kafli er einnig skrifaður eftir sóknalýsingum, hinum sömu og kaflinn hér á undan (bls. 221—252) um vatnsföllin þar. Upplýsingarnar eru svör prestanna við 10. og 18. spurningu, er þeim höfðu verið sendar (sbr. bls. 208—209. Það, sem er hér á bls. 260, er eftir sóknarlýsingu Guttorms prófasts á Hofi, og það, sem er efst á bls. 261, styðst við sóknarlýsing séra Snorra á Desjarmýri, og um Eyjar og sker á Reyðarfirði (bls. 261—262) er eftir sóknarlýsingu Hallgríms prófasts á Hólmum; síðan kemur allmikill kafli (frá bls. 262 miðri og aftur á bls. 266, efst) eftir sóknarlýsingu séra Ólafs Indriðasonar. — Bls. 261, 2. l., „hvort“, les „hvert“. — Bls. 263, 13. l., „Drápu-steini“, þ. e. sams konar steintegund og er í Drápuhlíðarfjalli í Helgafellssveit, nefnilega lípariti. — 4. l. a. n. (í aths.), „Maríu-rímur“, mun eiga að vera Maríu-vísur; þær eru

til ýmsar, en Maríu-rímur munu ekki kunnar. — 2. l. a. n., „Andrarímur“; sjá um þær í Digtningen på Island i det 15. og 16. årh. af Jón Þorkelsson, Kh. 1888, bls. 284—291. — Bls. 264, 3.—4. l., „[Glaubersalti(?)]“; eyða er fyrir orðinu og því er það hér í hornklofum, og með spurningarmerki, því að ekki er víst, að Jónas hefði sett þetta, en það er eftir sóknarlýsingunni: „Á nokkrum stöðum í innrahellinum fann eg manna fyrstur árið 1838 meðfram neðanverðu berginu sunnan-fram töluvert af Glaubersalti, bæði hreinu og aurblöndnu, og líka vott til þess í skorum hér og þar upp um bergið. Það líkist bæði að útliti, smekk og lækniskrafti almennu Glaubersalti“. — Glauber-salt (sal mirabilis Glauberi, þ. e. natriumsulfat, brennisteinssúrt natron) er kennt við Johann Rudolph Glauber (1603—1670), þýzkan lækni og efnafræðing, er fann upp aðferð til að framleiða það, og nefndi það á latínu *sal mirabilis* (undrasalt). Nú má framleiða það á ýmsan hátt og það er notað til margra hluta, einkum glergjörðar, litarefna og sóda, og einnig er það notað sem hægðameðal, eins og séra Ólafur á við. Það er mjög ólíklegt, að það salt, sem hann hefir fundið í hellinum, hafi verið Glauber-salt. Að sönnu finnst það sjálfgert í náttúrunni, en helzt blandað í önnur sölt eða vatn, og einnig er það í venjulegum sjó. Saltið í hellinum hefir sennilega myndazt af sjó, er rokið hefir inn í hann, og kann að vísu að hafa verið örlítið af Glaubersalti í því. Áhrif þess á meltingarfærin kunna einnig að hafa verið lík og Glauber-salts. — Sbr. e. fr. I. b., bls. 124—125, m. aths. — 15. l., „Skrúinn“, les „Skrúðinn“. — Kaflinn um sker og boða á Stöðvarfirði (bls. 266) er eftir sóknarlýsingu séra Magnúsar Bergssonar, og um eyjar og sker á Breiðdalsfirði að sumu leyti eftir sóknarlýsingu séra Snorra í Heydölum, og e. fr. er lítill bútur (á bls. 267, neðst) um hólma og sker á Berufirði eftir sóknarlýsingu séra Péturs. — Þá tekur við tiltölulega langur kafli (á bls. 267, neðst, til bls. 277, efst), sem allur er úr sóknarlýsingu séra Jóns Bergssonar, svörum hans við 10. og 18. spurningunni, eins og Jónas tekur einnig fram á bls. 272, að því er snertir sker o. fl.

B. Vestmannaeyjar. Lýsing þeirra (bls. 277—300) er skrifuð eftir Vestmannaeyja-lýsingu séra Jóns Austmanns, „Útskýringartilraun yfir Vestmannaeyjar“, endaðri í Ofanleiti 17. Júlí 1843;*) að sumu leyti byggist þessi lýsing Jónasar á eigin at-

---

*) Sbr. um þessa o. fl. lýsingar á Vestmannaeyjum Árb. Fornleifafél. 1913, bls. 17—19.

hugunum, sbr. III. b., bls. 32—43, og e. fr. bls. 160—161 hér að framan. — Bls. 277, 15. l. a. n., „sem síðar verður sagt“; Jónas á hér sennilega við það, sem hann hefir ætlað að láta standa síðar í Íslands-lýsingu um Helgafell og hraunin þaðan, í þeim „þætti um eldgos“ og eldfjöll, sem hann nefnir á bls. 278; var það þá að finna í eldriti hans í nr. 11 í abr. í hrs. Bmf. (sbr. bls. 309 hér að framan) og á bls. 160—161 hér; sbr. einnig bls. 278 hér. — 4. l. a. n., „Eiði“, fullu nafni heitir það Þræla-eið(i), sbr. bls. 281—282. — Bls. 278, 1.—2. l. a. n., „millum 800 og 900 feta“; á uppdrætti herforingjaráðsins (frá 1905) er Helgafell talið 226 m. hátt, þ. e. 720 fet. — Bls. 280, 13. l. a. n., „Stafnsnes“; svo heitir það, en ekki Stafsnes, eins og nafnið er ritað á uppdrætti herforingjaráðsins frá 1905. — 4. l. a. n., „ „Oddur á Hánni“;“ sbr. Tyrkjaránið á Íslandi 1627, Rvík. 1906—9, bls. 94—6 og 142—44, og víðar; hann var formaður í eyjunum, var norskur að ætt, Pétursson. — Bls. 281, 6. l. a. n., „bæjarrústirnar“; um bæjarrústirnar í Herjólfsdal sjá Árb. Fornlfél. 1913, 7—9 og 26—28, e. fr. 1925—26, 18—21. — Bls. 282, 8.—10. l. a. n.; um menn, sem hafa hrapað í björgum í Vestmannaeyjum síðustu 100 árin er skrá í Blöndu, IV., 242—51, eftir Sigfús M. Johnsen. — Bls. 287, 14. l. a. n., „vatnslind“ o. s. frv.; um hana sjá Árb. Fornlfél. 1913, bls. 25—26. — Bls. 288, 14. l. a. n., „Vilpa“ o. s. frv., sbr. Blöndu, II., 243—44. — Bls. 299, 6. l., „grasi vaxið flatlendi“ o. s. frv. Sögnin um það og kúareksturinn þangað er vitanlega helber uppspuni. — Bls. 300, 15. l., „viku sjávar“ o. s. frv. 1 vika sjávar er talin (ca.) 1 dönsk míla (þ. e. landmíla) í íslenzkum reikningsbókum. Danir telja 1 danska mílu 7532,48 m. Eftir uppdrætti herforingjaráðsins frá 1905 liggur Eini-drangur 6250 m., þ. e. miklu skemmra en 1 viku sjávar, útsuður frá Dröngum, — en rétta 15000 m., eða nær því 2 vikur sjávar, vestur af Stafnsnesi.

C. Eyjar og sker í Húnaþingi. — Það lítið, sem Jónas hefir ritað um þær eyjar og þau sker, er aðallega eftir 2 sóknalýsingum, séra Ögmundar á Tjörn og séra Einars Guðbrandssonar á Hjaltabakka (frá 1840). Frá Stað í Hrútafirði var þá enn engin sóknarlýsing komin og frá Melstað kom aldrei nein sóknarlýsing; er því það, sem segir um Hrútey á bls. 300, byggt á annari heimild. Í hr. er eyða fyrir dúnpundatölunni, og er hún sett hér eftir brauðlýsingu Jónasar í nr. 4 í abr. í hrs. Bmf.; sbr. einnig Jarðatal á Íslandi, Kh. 1847, bls. 248 („fást þar nú 17 pund æðardúns“). Í sóknarlýsingu Staðar frá 1848 er sagt, að æðarvarpið muni „gefa af sér nálægt 30 pund dúns árlega“. —

Eyðan í 1. l. þessarar smágreinar um Hrútey er fyllt eftir þessari sóknarlýsingu. — Hrútey liggur í miðjum firði, en ekki að austanverðu; það má aftur á móti segja um Bæjarey og Baldhólma, Ljótunarstaðahólma og Prestbakkaey, sem öll eru utar í firðinum.

MATTH. ÞÓRÐARSON.

EFNISYFIRLIT.

Lbs-Hbs / Þjóðdeild
13 682 061

